

“RESEARCH AND EDUCATION”
Scientific Research Center

INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING

2022/5

ISSN: 2181-3191

International
Scientific
Conference

15 APRIL
2022 YEAR

UZBEKISTAN, TASHKENT

RESEARCHEDU.ORG

PKP | INDEX

“RESEARCH AND EDUCATION” Scientific Research Center

“INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING 2022/5”

www.researchedu.uz

Languages of publication: o‘zbek, english, русский, қазақ, тоҷик, қарақалпақ

**UZBEKISTAN, TASHKENT
2022/ APRIL 15**

<http://researchedu.org/>

ВВЕДЕНИЕ ТЕМЫ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА В ЛИТЕРАТУРУ ПО ВЫСШЕМУ ОБРАЗОВАНИЮ

Хўжамова М.Т.

Каршинский инженерно – экономический институт, ассистент

Аннотация. В этой статье обсуждается важность науки об изменении климата. Отдельно дается содержание лекций спецкурса по изменению климата. Они состоят из семи основных лекций.

Ключовые слова. Климат, гидрологии суши, жизнь, природный ресурс, парниковый эффект, мезоклимат, микроклимат, атмосфера, погода.

Известно, что климат исключительно важен для поддержания жизни на Земле и его изменения оказывают непосредственное и глубокое воздействие на жизнедеятельность людей, продовольственную безопасность и, в конечном итоге, на устойчивое развитие общества. Степень и продолжительность потепления в конце XX века и в первом десятилетии XXI века была большей, чем за весь период инструментальных наблюдений (Чуб В.Е. и др., 2005, 2007). Это указывает на важность систематического изучения климата Земли, особенно, как его изменчивости по годам, так и изменения за многолетний период.

Основной **целью** СК является ознакомление студентов высших учебных заведений РУз с вопросами изменения климата (ИК), его последствиями, климатическими рисками и проблемами их управления.

Весь материал специального курса разделен на 12 лекционных, 6 семинарских занятий. Каждое лекционное и семинарское занятие рассчитано на 2 часа. В программе также предусмотрено проведение ознакомительной

практики в объеме 6 часов. Таким образом, общий объем усвоения материалов специального курса составляет 42 часа.

Ниже будет представлена структура каждого вида занятий.

I. Содержание лекционных занятий специального курса.

1-лекция. Введение в специальный курс (СК). Цель и задачи СК Связь СК с климатологией, метеорологией и другими естественными и гуманитарными дисциплинами. Основные источники информации. Климат, жизнь и деятельность человека. Климат как природный ресурс. Краткие сведения об ИК. Природные катастрофы, связанные с ИК. О важности изучения и прогноза ИК. О международных действиях по ИК. Учреждение Межправительственной группы экспертов по ИК (МГЭИК). Рамочная Конвенция ООН об ИК. Конференции Сторон (КС). Киотский протокол и др. Национальные действия по ИК. Деятельность Узгидромета при МЧС РУз по ИК. Подготовка Национальных сообщений по ИК.

2-лекция. Общие сведения о климате. Основные определения и понятия. Геосферы. Атмосфера, погода, климат. Климатическая система. Глобальный и локальный климат. Мезоклимат и микроклимат. Климатообразующие факторы и процессы. Естественные климатообразующие факторы: астрономические, внешние геофизические, внутренние геофизические. Радиационные, географические и циркуляционные факторы. Центры действия атмосферы, климатологические фронты. Климатические пояса. Климатообразующие процессы. Теория климата – как основа предвидения его изменения. Математические модели климатической системы. 1-модель климата М.И. Будыко. Уравнение теплового баланса Земли. Учет парникового эффекта атмосферы. Эмпирическая формула М.И.Будыко. Энергобалансовая модель климата М.И.Будыко. Сложные энергобалансовые модели. Глобальные циркуляционные модели.

3-лекция. Парниковый эффект и климат. Механизм парникового эффекта: приток солнечной энергии, инфракрасное излучение. Парниковые

газы: водяной пар, диоксид углерода, озон, метан, закись азота, галоидуглероды и другие. Хлорфторуглероды, гидрофторуглероды, перфторуглероды. Усиленный парниковый эффект. Парниковые газы и аэрозоли. Парниковые газы естественного происхождения. Парниковые газы антропогенного происхождения. Источники парниковых газов. Стоки парниковых газов. Аэрозоли и их источники. Изменение уровня парниковых газов и климат будущего. Выбросы парниковых газов в будущем. Сценарии будущих выбросов. Сюжетные линии. Будущие концентрации парниковых газов и аэрозолей. Сценарии, подразумевающие «меры вмешательства». Стабилизация или сокращение выбросов. Региональные и сезонные прогнозы температуры. О задерживающем эффекте океанов.

4-лекция. Изменение климата и определяющие его факторы.

Исторические сведения об ИК. Естественное ИК Земли. Временные шкалы изменения составляющих климатической системы. Важность знаний о естественном ИК в прошлом. Систематические данные о глобальной температуре. Исследования более ранних климатических условий. Воссоздание климатических условий в прошлом. Определяющие факторы изменения климата. Факторы изменения глобального климата: астрономические, географические, антропогенные. Теории, объясняющие причины климатических изменений: изменения солнечной активности и светимости Солнца; изменения параметров орбиты Земли или скорости ее вращения; усиление или ослабление вулканической активности; изменение газового состава атмосферы и другие.

5-лекция. Сценарии изменения климата. Сценарии (модели) ИК в глобальном масштабе. Климатические сценарии и их определения. Методы составления климатических сценариев: искусственные, аналоговые; модели общей циркуляции атмосферы и океана. Совмещенные климатические модели «атмосфера-океан». Сценарии МГЭИК. Модели изменения глобального климата, основанные на общей циркуляции атмосферы: CGCM1-TR, CSIRO-

TR, ECHAM4, HadCM3, CCSR-NIES, GFDL-TR. Интерпретация климатических сценариев для территории Узбекистана. Особенности региональных климатических сценариев. Сценарии ИК Узбекистана, разработанные в НИГМИ. Составной аналоговый сценарий и его варианты. Аналоги процесса потепления. Меры потепления. Уменьшение неопределенности региональных климатических сценариев путем осреднения выходных результатов ряда глобальных моделей хорошо описывающих региональный климат. Интерпретация сценариев изменения глобального климата для условий Узбекистана и сопредельных территорий.

6-лекция. Последствия изменения климата. Последствия ИК в глобальном масштабе. Прогнозы изменения глобальной температуры к 2100 году. Результаты потепления: таяние полярных льдов; повышение уровня мирового океана. Региональные и сезонные прогнозы. Прогнозы атмосферных осадков. Частота и интенсивность экстремальных погодных явлений. Об ИК в XXI веке. Наиболее неблагоприятные последствия изменения глобального климата в будущем. Потенциальные выгоды ИК. Последствия ИК в Узбекистане и сопредельных территориях. Изменения даты переходов температуры воздуха через 5, 10, 15⁰ С весной и осенью. Оценка изменения термических ресурсов горной зоны Узбекистана. Оценка возможных изменений водного режима рек бассейна Аральского моря.

7-лекция. Международные ответные действия по ИК. Начало международных ответных действий. Стокгольмская декларация (1972 г.) и I Всемирная конференция по климату (1979). Межправительственной группы экспертов по изменению климата (МГЭИК). Задачи МГЭИК. Конференции Сторон. Рамочная Конвенция ООН об изменении климата. Первый оценочный доклад МГЭИК об изменении климата. Призыв Генеральной Ассамблеи ООН всем правительствам мира (декабрь, 1989 г.). Формирование Межправительственного переговорного комитета по Рамочной Конвенции об ИК (декабрь 1990 г.). Переговоры по Конвенции: точки зрения и взгляды различных стран.

Принятие Рамочной Конвенции ООН об изменении климата (Рио-де-Жанейро, 9 мая 1992 г.). Стороны Конвенции: Стороны Приложения I; Стороны Приложения II; Страны с переходной экономикой; Стороны, не включенные в Приложение I. Конференция Сторон. Статус Конференции Сторон (КС). Вспомогательные органы КС: вспомогательные органы для консультирования по научным и техническим аспектам (SBSTA) и по осуществлению (SBI). Функция первого вспомогательного органа, функция второго вспомогательного органа. Другие уполномоченные органы РКИК. Киотский протокол и Марракешские соглашения. О необходимости Киотского протокола.

Литература:

1. Агальцева Н.А., Рахматова Н.И. Засуха в Узбекистане: проблемы, раннее предупреждение и смягчение последствий //Экологический вестник.-Ташкент, 2012-с.23-27.
2. Будыко М.И. Антропогенные изменения климата –Л.: Гидрометеиздат, 1987 – с. 405.
3. Осомкова Т.А., Хикматов Ф.Х., Чуб В.Е. Изменение климата. – Ташкент: НИГМИ, 2005.-40с.
5. <http://www.avesta.tj>
6. <http://www.astronet.ru>

BEHI, UNING XUSUSIYATLARI VA TABOBATDAGI AHAMIYATI

Nuraliyeva Farangiz Baxtiyor qizi,

G‘oibova Sevara Ayup qizi

Guliston davlat universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada qishloq xo‘jaligining asosiy tarmoqlaridan hisoblangan mevachilik haqida yoritilgan. Mevali ekinlar orasida keng tarqalgan behining madaniylashtirish tarixi, mevasi, sharbati va barglarining inson salomatligidagi ahamiyati keltirilgan. Behining tarkibidagi vitaminlar, makroelementlar, mikroelementlar miqdorlari, O‘zbekistondagi mahalliy navlari, shifo bo‘ladigan kasalliklar haqida yoritilgan.

Kalit so‘zlar. Mevachilik, behi, organik kislotalar, vitaminlar, makroelementlar, mikroelementlar, kasalliklar, navlar.

Mevachilik qishloq xo‘jaligining eng qadimiy tarmoqlaridan hisoblanadi. Mevali daraxtlar haqidagi dastlabki ma‘lumotlar miloddan avvalgi V asrdanoq uchraydi. Mevachilik mahsulotlari milodiy X asrdan boshlab tovar xususiyatiga ega bo‘la boshlagan. Chunki ana o‘sha vaqtdan boshlab qo‘shni mamlakatlar bilan meva va meva mahsulotlari savdosi o‘rnatilgan. XIX asrga kelib mevachilik qishloq xo‘jaligining boshqa tarmoqlari orasida salmoqli o‘rin egallaydi.

Markaziy Osiyo ,jumladan, O‘zbekiston hududida ko‘pgina qishloq xo‘jalik meva ekinlarining kelib chiqishi markazlaridan biri hisoblanadi. Qadimdan bu hududda o‘rik, qaroli, olma, nok, behi, gilos, pista, bodom, uzum kabi mevali ekinlarning qimmatli mahalliy navlari saqlanib qolgan.¹

Mevachilikning xalq xo‘jaligidagi ahamiyati benihoya katta. Meva va rezavor mevalar tarkibida odam organizmi uchun zarur bo‘lgan shakar, organik

kislotalar, oqsillar, yog‘lar, oshlovchi, pektin, aromatik moddalar kolloidlar, mineral tuzlar, fermentlar va vitaminlar mavjud.

Mevalar xushta‘mliги ovqat hazm bo‘lishiga yordam beradi. Ko‘p mevalar shifobaxsh xususiyatlarga ega bo‘lib, organizmning himoya kuchini saqlaydi va mustahkamlaydi. Meva va rezavor mevalardan konserva murabbo, pastila, povidlo, sharbatlar hamda vinolar tayyorlanadi. Ularning ko‘pchiligi quritilib, ajoyib quruq meva mahsulotlari turshak, qoqi va boshqalar tayyorlanadi. Bu xildagi quritilgan mevalarni uzoq vaqt saqlash mazasi va to‘yimlilik sifatiga jiddiy zarar yetkazmagan holda uzoq joylarga olib borish mumkin.

Hozirgi kunda mamlakatimizda aholi jon boshiga kuniga kamida 330-400 gr yoki yiliga 115-120 kg meva shundan 15 kg uzum va 10 kg miqdorida rezavor mevalar yetishtirilishi kerak. Bizga ma‘lumki barcha mevalar inson salomatligiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi (albatta me‘yorida iste‘mol qilinganida).

Shu jumladan, behi mevasi ham foydalidir. Behi eng qadimiy o‘simlik bo‘lib, ba‘zi ma‘lumotlarga ko‘ra, O‘zbekistondagi behi Eronning shimoliy tumanlaridan keltirilgan deb ta‘kidlanadi.

O‘zbekistonda yetishtiriladigan behi tarkibida 75-84% suv, 8,5-15% shakar, 0,2-1,5 % organik kislotalar olma va limon kislotalar, 0,2-1,0 % pektin, 0,4-0,7% oshlovchi moddalar bor. Mevasi dag‘al bo‘ladi. Uzoq saqlanganidan keyin tosh hujayralari yumshab qoladi. Behidan xushta‘m murabbo, jem, kompotlar tayyorlanadi.²

Behi daraxtining bo‘yi 1,5 m dan 8 m gacha yetadi. Erta hosilga kirib 35-45 yilgacha mo‘l hosil beradi. Behining quyidagi navlari: **Quva yirik behisi, Nok behi, Shirin nordon, Izobilnaya, Samarqand yirik behisi** va boshqa navlari bor.

Quva yirik behisi kech pishar, konservabop nav. Mevasi yirik noksimon, o‘rtacha vazni 250-300 gr. Eti och sariq, o‘rtacha tig‘iz, sersuv, xushbo‘y, nordon shirin, xushxo‘r. Mevasi oktabrda teriladi, kelgusi yil yanvargacha yaxshi saqlanadi.

Nok behi mahalliy nav bo‘lib, ko‘chati ekilgandan keyin 4-yilda hosilga kiradi. Mevasi sentabrning oxiri oktabrning boshlarida teriladi, yirik olmasimon

po‘sti uzish vaqtida yashil, sarg‘ish, eti och sariq, o‘rtacha suvli, xushbo‘y, mazasi shirin, yanvar oyigacha saqlanadi.

Samarqand yirik behisining daraxtlari o‘rtacha balandlikda o‘sadi. Shox-shabbasi o‘rtacha tarvaqaylangan sovuqqa chidamli. Ko‘chati ekilganidan keyin 5-6 yilda hosilga kiradi. Mevasi noksimon shakilda, usti g‘adir-budur, eti och sariq, donador, biroz dag‘al, mazasi shirin, nordon, o‘rtacha suvli, xushbo‘y hidli. Mevasi oktabrning birinchi yarmida uziladi, noyabrning boshlarida yeyish mumkin bo‘ladi. Fevral boshigacha yaxshi saqlanadi. Tashishga chidamli. Toshkent, Samarqand, Buxoro va Surxandaryo viloyatlari uchun rayonlashtirilgan.

Behi yetishtirish bo‘yicha dunyoda Turkiya yetakchi o‘rinni egallaydi. Behi daraxti uzoq vaqt suvsiz yashay oladi. Bitta behining vazni 2 kg gacha yetishi mumkin. Behi mevasi donagi va barglari tibbiyotda keng qo‘llaniladi.

Yaqin sharqda behi urug‘ini qaynatib, undan angina, oshqozon yarasi, tamoq og‘rig‘iga qarshi dori sifatida foydalanishadi. Behi mevasi asabni tinchlantiradi. Ayniqsa, bolalarda tushkunlik holati kuzatilsa, ushbu mevedan va sharbatidan ko‘proq iste‘mol qilish tavsiya etiladi. Chunki behi kishini stressdan qutqarib, kuch bag‘ishlaydi. Bitta behining ichini o‘yib, 1-2 oshqoshiq asal solib, qasqonda bug‘da pishirib tanovul qilinganda gripp, shammollash va yo‘talda juda ham foydali. Kuniga 100 gr behi mevasidan iste‘mol qilish kamqonlikda foydali, yurak xastaliklarini oldini oladi. Behi daraxtining barglaridan tayyorlangan damlama bronxila astmada anchagina naf beradi.

Behi faqat tabobatda emas kosmetologiyada ham keng qo‘llaniladi. Masalan, behi bargi yoki urugi qaynatilgan suvda sochlarini chayish qazg‘oqlardan xalos etadi. Buyuk bobokalonimiz Abu Ali ibn Sino me‘da–oshqozon faoliyati buzilganda behi mevasi sharbatini asal va sirka qo‘shib oshqozonni quvvatlantirish va zaif jigarni davolash maqsadida iste‘mol qilishni tavsiya etgan.³

Xulosa qilib aytganda tabiatimizning ne‘matlaridan unumli foydalansak, bizga dorixonadagi qimmat dorilar emas tabiiy o‘stirilgan mevalarimiz ko‘proq foydalidir. Shunday ekan mevalar tarkibini o‘rganish orqali organizmimiz uchun

foydali mevalarni tanovul qilish orqali imunitetimizni mustahkamlaymiz.Zero sog‘lom tanda –sog‘ aql.

Foydalanilgan adabyotlar ro‘yxati

1.I.Ergashev Meva va rezavor meva ekinlari seleksiyasi va navshunosligidan amaliy mashg‘ulotlar

2.T.E.Ostonoqulov, S.X.Narziyeva B.X. G‘ulomov Mevachilik asoslari

3.Ziyonet.uz va internet ma`lumotlaridan foydalanildi.

BULUTLI TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING IMKONIYATLARI

Abduraxmanova Mexri Gapparbekovna

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
magistranti

Annotatsiya

Ushbu risolada bulutli texnologiyalar bilan ishlash bir qancha masala va muammolari, uning asosiy turlari, shu jumladan, bir konkret misol sifatida hozirgi paytda keng miqyosda qo'llanilayotgan Microsoft Cloud bulutli platformasi opsiyalari imkoniyat doirasida yoritilib berilgan. Risolada bir qancha bulutli platformalar tahlil qilinib, bizning nazarimizda ularning ichdan faoliyati va qamrab olinishi bo'yicha eng innovatsion platforma sifatidagi Microsoft Cloudning tarkibiy qismlari va ulardan foydalanish tavsif etilib berilgan.

Kalit so'zlar: bulut, Microsoft Cloud, platforma, 3D-model, sun'iy intellekt, texnologiya, robototexnika, innovatsiya, virtual, sinergiya, fluktuatsiya.

KIRISH

Mana bir yarim yildirki (Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti ma'lumotiga ko'ra) butun dunyoni qiynayotgan “Pandemiya” ko'pgina sohalarni rivojlanishini izdan chiqardi. Shular qatori ta'lim sohasini ham. Bu yana qancha davom etadi hali noma'lum. Qat'iy karantinlar ko'pchilik insonlarni turli xil gadjetlarga, messenjirlarga, raqamli texnologiyalarga bog'lab qo'ydi. Ya'ni ta'lim olmoqchi bo'lganlarni uydan chiqmasdan masofadan o'qishga, bilim, ilm, ko'nikma olishga majbur qilib qo'ydi va qaysidir ma'noda masofadan ta'limni boshqarish, ta'limni tashkil etish tezlashib ketishiga olib keldi. Buni amalga oshirish uchun turli xil platformalar yaratildi, mavjudlaridan umumli foydalanishga turli ishlanmalar, mavjud imkoniyatlarni tadbiq qilishga taqozo qildi. Bulutli texnologiyalardan har kuni juda

ko‘p foydalanamiz, go‘yoki kunimizni juda ko‘p vaqtini shu “Bulutli texnologiyalar” taqdim etayotgan imkoniyatlarga bog‘lagandekmiz, ya‘ni turli xil xabarlar, o‘zaro muloqotlar, matn, ovozli hattoki video muloqotni, turli ko‘rinishdagi (matn, grafik, video va hakazo) ma‘lumotlarni bulutli texnologiyalar vositasida almashinamiz. Demak, maqsadimiz ushbu bulutli texnologiyalar yordami bilan yuqorida aytilgan ilm, bilim, qaysidir ma‘noda ko‘nikmalarni egallashga yo‘naltirish va buni amalga oshiruvchi xizmat turidan foydalanishni yoritishdan iborat. Belgilab olingan maqsaddan kelib chiqqan holda ushbu risolada quyidagilarni ko‘rib chiqishga harakat qilamiz:

- Bulutli texnologiyalarning mazmun - mohiyatini ta‘lim jarayoni uchun yetarli miqyosda yoritish;
- Foydalanuvchilarni masofadan turib o‘qitishida bulutli texnologiyalar platformasi imkoniyatlaridan foydalana olishining usul va vositalari;
- O‘zbekistonda ta‘lim tizimiga Microsoft Cloud bulutli ta‘lim texnologiyalarini joriy etish jarayonlarini o‘rganish;
- Ta‘lim jarayonida Microsoft Cloud bulutli ta‘lim texnologiyalarini tadbiq qilishning zamonaviy xorij tajribalarini tahlil qilish;
- Microsoft Cloud platformalari mavzusi bo‘yicha talabalarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini baholash usullarini yoritish.

Taniqli bulutli hizmatlardan biri bo‘lib tanilgan Microsoft Cloud dasturiy mahsuloti Platforma sifatidagi xizmat (Platform as a Service – PaaS) bo‘lib, u foydalanuvchiga ilovalarni xizmatlar to‘plami sifatida (yaratilgan yoki sotib olingan) taqdim etuvchi xizmat ko‘rsatish bulutli modelidir. Xususan, bu platforma xizmatlar sifatida oraliq dasturiy ta‘minot, xabarlar almashish, integratsiya, axborotlar saqlash, aloqa va shu kabi boshqa xizmatlarni o‘z ichiga oladi. Masalan, xizmat sifatida ish joyi (Workplace as a Service – WaaS), ma‘lumotlar (Data as a Service – DaaS), xavfsizlik (Security as a Service – SaaS) kabilar taqdim etilishi mumkin. Bu haqda bir qancha ilmiy adabiyotlarda yetarli holda ma‘lumotlar berilgan, shu jumladan, taniqli xorijlik mutaxassislar ham bu mavzuni e‘tibordan chetda qoldirmaganlar.

Mamlakatimiz rahbarlari ham ushbu sohani rivojlantirish va uni respublika iqtisodiyotiga jalb qilish bo'yicha bir qancha qonun, farmon va qarorlar chiqarganlar. Standart va texnologiyalar milliy institutining (NIST - National Institute of Standards and Technology, USA) “The NIST Definition of Cloud Computing” nomli hujjatida informatsion bulutlarning quyidagi tasniflari aniqlab berilgan:

- talab bo'yicha o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish (On-demand self-service);
- keng yo'lakli kirish imkoniyati (Broad network access);
- resurslarni birlashtirish (Resource pooling);
- tezkor elastic holat (Rapid elasticity);
- o'lchovli servis (Measured service);

Tarmoq standartlari nuqtai - nazaridan platformalarning faoliyati tahlil qilingan ilmiy izlanishlarga Nobel mukofoti laureati Jan Tirolning “Platform Competition in Two-Side Markets” maqolasi misol bo'la oladi. Keyinchalik O.Gassman va boshqa mutaxassislar “ikki tomonlama bozor” turidagi platformalarning faoliyat ko'rsatish modelini menejment nuqtai - nazaridan tavsiflab berdilar. Ularning fikricha, bunday modelni ilk bora yuz yillar avval birjalar ishlatganlar. Hozirgi zamonda esa “ikki tomonlama bozor” turidagi modellarning juda ko'p turlari mavjud va ular bilvosita tarmoq effektini ta'minlab beradilar. Misol sifatida kredit kartalarini (VISA va Master Card), savdo markazlarini, onlayn savdo maydonlarini, chegirmalar platformasini Groupon, reklama hisobiga nashr qilinadigan gazetalarni va boshqalarni keltirish mumkin. Bu holda platforma – ma'lum bir sohaga mansub bo'lgan biznesning modeli bo'lib, u qandaydir kompleks asosida bir - biriga bog'liq bo'lmagan guruhlar orasida ma'lumot almashinishni ta'minlab beradi. Bunday platformalarni ba'zida “toza platformalar” deb ham ataladi (masalan, YouTube va VISA). Platformalar asosida amalga oshiriladigan biznes an'anaviy bir o'lchamli yoki chiziqli biznesdan farqli ravishda, ko'p o'lchamli bo'lib qoladi, bunday platformalarni tashkil qiladigan kompaniyalarni esa katalizator - kompaniyalar deb nomlanadi. Chunki platformalardan foydalanish tufayli, yangi ma'lumotlar ikki yoki

undan ortiq bir - biriga bog‘liq bo‘lgan iste‘molchilar guruhi orasidagi o‘ziga hos katalitik reaksiya natijasida hosil bo‘ladi.

Raqamli texnologiyalar haqida tushuncha va uning tarixi.

Raqamli iqtisodiyot tayanadigan asosiy texnologiyalardan biri bu – buyumlar internetidir (IoT – Internet of Things). Ya‘ni, ko‘plab maishiy uskunalari elektr tarmog‘iga ulanganligi odatiy, lekin bular ikkinchi darajali hisoblanadi. Moddiy dunyoning tobora ko‘plab ob‘ektlari internetga ulanmoqda, bu esa axborot to‘plash va hatto bu ob‘ektlarni masofadan turib boshqarishni ham ta‘minlamoqda. Amalda internetda tashqi dunyo va ob‘ektning turli ko‘rsatkichlaridan iborat bo‘lgan moddiy ob‘ektning virtual nusxasi paydo bo‘lib, ushbu ob‘ektning internet orqali boshqarishga imkon bermoqda. Buyumlar internetiga misol qilib, masalan, texnik yordam hizmatida aniqlangan buzilishlar va rejadan tashqari ta‘mirlash doirasida almashtirish lozim bo‘lgan ehtiyot qismlar ro‘yxatini yuboradigan virtual ma‘lumotlar uzatish tizimini keltirib o‘tish mumkin. Buyumlar internet sohasi rivojlanishining keying bosqichida buyumlarning nafaqat odam bilan, balki o‘zaro aloqa qilishi mumkinligi ham hisoblanadi, bu konveyerli liniyalarda, texnik ta‘mirlash tizimlarida, logistika va boshqa ko‘plab biznes sohalarida avtomatlashtirilgan o‘zaro aloqalarga erishish imkonini beradi. Lekin hali yechimini kutib turgan masalalar ham bor, chunonchi: elektr energiyasini minimal tarzda iste‘mol qiladigan elektronika, shuningdek, buyumlarning o‘zaro aloqa qilishi uchun yangi aloqa standartlarini yaratish. Raqamlashtirish bilan bog‘liq yana bir innovatsion yo‘nalish bu – to‘ldirilgan reallikdir (Augmented Reality, AR). Real dunyoga virtual dunyo ob‘ektlarini qo‘shishga imkon beradigan to‘ldirilgan reallik texnologiyasi eng istiqbolli texnologiyalardan biri hisoblanadi. Tasavvur qiling, ko‘chada ketayotib, yoningizda bo‘lgan odamlar va ob‘ektlar haqida qo‘shimcha axborot ko‘rasiz. To‘ldirilgan reallikka misollar mavjud bo‘lib, ular hayotda faol qo‘llanmoqda.

Masalan, Moskvadagi ayrim parklarda moddiy dunyo ob‘ektining virtual dunyo ob‘ektiga bog‘langanini ko‘rsatadigan belgilarni uchratish mumkin. To‘ldirilgan reallik elementlari bo‘lgan o‘yinlar faol tarqalmoqda, magazinlarda

virtual ko‘zgular va kiyimlar kiyib ko‘rish xonalari mavjud, to‘ldirilgan reallik avtomobillarda ham sinab ko‘rilmogda. Biznesda virtual reallik texnologiyalari u qadar faol qo‘llanilmaydi, u yerda hozir 3D-modellashtirish texnologiyalariga talab kuchliroqdir. Real dunyoning raqamli 3D-modellarini tuzishga misollar servis sohasi korxonalari, qurilish kompaniyalari, murakkab texnologik mahsulotlar ishlab chiqaruvchilar, neft qazib chiqarish va boshqa tarmoqlar hisoblanadi. 3D-modellashtirish doirasida nafaqat ob’ektlar modellarini tuzish haqida, balki ularni ma’lumotlar bilan to‘ldirish haqida ham gapirish mumkin bo‘lib, bu o‘z navbatida, boshqaruv qarorlari qabul qilish jarayonini optimallashtirishga va oqibatda mahsulotlarni loyihalashtirish vositalarini ularni ishlab chiqarish vositalari bilan bog‘lashga imkon beradi. Shu bilan bir paytda, virtual reallik texnologiyalarini ommaviy joriy qilish yo‘lida insonning virtual reallikdagi yanada haqqoniyroq ishtirokini ta’minlaydigan uskunalarning yangi avlodlarida virtual dunyoni aks ettirishning realligini yanada oshirishni ta’minlash kerak bo‘ladi. Shubhasizki, raqamli iqtisodiyot robototexnika bilan ham chambarchas bog‘liq. Robotlarning insonlar hayotidagi ishtiroki fantastlar tomonidan ko‘p marta muhokama qilingan, lekin hozirda robotlar bizning real hayotimizga ham tezkorlik bilan va bevosita kirib kelmoqda. Odamlar ishlab chiqarishda bajaradigan oddiy funksiyalarni robotlar bajarishi xatolar sonini ancha kamaytirish hamda ishlarning bajarish tezligini oshirishga imkon beradi. Sir emaski, ko‘plab sanoat kompaniyalari yig‘uv liniyalari va logistikada robototexnikani faol qo‘llaydi, bu inson omilining ahamiyatini pasaytirish va ishga minimal sondagi odamlarni jalb qilishga imkon beradi. Sanoat robotlari qiymatini (bahosini) pasaytirish ularni qo‘llashdan iqtisodiy samaradorlikka erishish imkonini yaratadi va odamlarga amalda qanday qilib mexanizmlar avtomatik rejimda inson ishtirokisiz mahsulot ishlab chiqarishini kuzatib turishiga to‘g‘ri keladi, xolos. Germaniyada hattoki 4.0.Industriya atamasi ham paydo bo‘lgan bo‘lib, u avtomatlar ishlab chiqarish jarayoni doirasida o‘zaro aloqa qiladigan to‘liq avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish va logistika tarmoqlari tuzishni ko‘zda tutadi. Robototexnika, buyumlar Interneti, sun’iy intellekt va 3D-bosmaning uyg‘unlashuvi

hozirgi paytda krossovkadan tortib avtomobillargacha bo‘lgan mahsulotlarni ishlab chiqarish bo‘yicha to‘liq mexanizatsiyalashgan fabrikalar qurishga imkon bermoqda. 3D-bosma qurilish sohasi ba’zi bir tarmoqlarni va mashinasozlikni tubdan o‘zgartirib yuborishi mumkin bo‘lgan texnologiyadir. Polimerlar, beton, metall va hatto oltindan ham mahsulot bosib chiqarishi mumkin bo‘lgan 3D-printerlarning juda ko‘p miqdorda yaratilishi ishlab chiqarish tsikli tushunishning o‘zini ham o‘zgartiradi, chunki ko‘plab mahsulot turlarini uydan chiqmasdan, faqat uch o‘lchamli model va 3D-printerga ega bo‘lgan holda olish mumkin bo‘ladi. 3D-bosmani o‘zlashtirishga mashinasozlik ham faol qo‘shilgan bo‘lib, bu yerda detallarni «klassik» usulda olishdan ko‘ra, bosib chiqarish arzonga tushadi. Kiyim-kechak va oyoq kiyimi dizaynerlari ham o‘zlarining yangi mahsulotlarini bosib chiqarmoqdalar. Quruvchilar, zargarlar, tibbiyot hodimlari ham o‘z biznes jarayonlarida 3D-bosmadan faol foydalanmoqdalar. O‘zini - o‘zi bosib chiqarishi mumkin bo‘lgan printer ham yaratilgan. Xitoy kompaniyalari esa istalgan shaxs uy sharoitlarida o‘zi uchun 3D-printer yig‘ib olishi mumkin bo‘lgan konstruktorlar ishlab chiqara boshlagan. Garchi texnologiya yo‘lida hali murakkab mahsulotlar bosib chiqarish bilan bog‘liq savollar turgan bo‘lsada, oyoq kafti xususiyatlarini hisobga oladigan holda yangi krossovka bosib chiqarish mumkin bo‘ladigan murakkab tarkibiy qisimli mahsulotlar bosib chiqarish imkoniyati paydo bo‘lishining ehtimoli juda yuqori. Asosiysi, bu ishni uydan chiqmasdan ham bajarsa bo‘ladi.

Endi texnologiyalar sinergiyasi haqida gapirib o‘tamiz. Innovatsion raqamli texnologiyalarni boshqa vositalar bilan birgalikda qo‘llash nafaqat u yoki bu biznes - jarayonni o‘zgartirishga, balki bungacha hali mavjud bo‘lmagan mahsulot ishlab chiqargan holda tarmoqni to‘liq qayta tashkil qilishga ham imkon beradi. Raqamli o‘zgartirishda eng qiziqarlisi, ro‘y berayotgan o‘zgarishlar va ushbu barcha texnologiyalarni birgalikda qo‘llash mumkinligidadir. Sinergetika nazariyasi atamalarida shuni aytish mumkinki, ijtimoiy tizim doimiy o‘zgarishda bo‘ladi, institutsional shakllar tasodifiy o‘zgarishlari (fluktuatsiya) – tizim mikro darajasida tartibsizlik ko‘rsatkichi va hamda uning rivojlanish imkoniyatidir. Ayrim

fluktuatsiyalar shu qadar kuchli bo‘lib chiqadiki, kelgusi rivojlanish traektoriyasini belgilab berib, sifat o‘zgarishlarini yuzaga keltiradi. Masalan, buyumlar interneti virtual dunyoni real dunyo bilan birlashtirishga imkon beradi, sun’iy intellekt esa buyumlar internetidan olingan juda katta hajmdagi ma’lumotlar to‘plamlari asosida hulosalar va qarorlar shakllantirishi mumkin. To‘ldirilgan va virtual reallik yangi dunyoni inson ko‘ziga ko‘rinadigan qilib qo‘yadi. Robototexnika va 3D-bosma esa ko‘plab muntazam bajariladigan operatsiyalarni to‘liq avtomatlashtirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Булутли технологиялар - Информатика, компьютер, интернет, алоқа
Муаллиф: Равшан Ҳамдамович Аюпов Ҳаммуаллиф: Бобир Бахирович Хидиров Нашр йили: 2021 Тили: Ўзбек (лот) Бетлар: 94
<https://kitobxon.com/oz/asar/7703>
2. Иоффе Д., Кусумано М. Искусство стратегии: Уроки Билла Гейтса, Энди Гроува и Стива Джобса. М.: Манн, Иванови Фербер, 2016. С. 21. va Roche J.C., Tirole J. Platform competition in two-side markets. Journal of European Economic Assosiation, 2003. Vol. 1; № 4. P. 990—1029
3. Гассман О., Енкенбергер К., Шик М. Бизнес-модели: 55 лучших шаблонов. М.: Альпина Паблишер, 2016., Эванс Д., Шмаленси Р. Код катализатора. Стратегии прорыва в современном бизнесе. М.: Вершина, 2008. С. 12
4. www.google.ru

**TOSHKENT VILOYATI TUPROQ-IQLIM SHAROITI VA SOYA
(*Glycine hispida L*) EKININING MAHALLIY NAVLARI**

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich., q.x.f.f.d (PhD)

FarDU Mevachilik va sabzavotchilik kafedراسi mudiri

Soliyev Abdulvosid Mirolim o‘g‘li

FarDU UMS qo‘shma fakulteti Anorchilik ta‘lim yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Email; idrisovhusanzon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Toshkent viloyatining tuproq iqlim sharoiti, geografik joylashuvi, tabiati, shuningdek soyaning mahalliy navlari tavsifi, navlar haqida qisqacha ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: soya, tuproq, tog‘, to‘q tusli, tipik, och tusli bo‘z, bo‘z-o‘tloqi, o‘tloqi, o‘tloqi-botqoq va botqoq tuproqlar, nav

Toshkent viloyati Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikiston davlatlari hamda sharqdan Namangan, janubiy g‘arbdan Sirdaryo viloyatlari bilan chegaradosh. Viloyatning shimoliy-sharqiy va sharqiy qismini Chotqol, Qurama, Pskom va Ugom tizma tog‘lari tashkil qiladi. Hududining katta qismi janub va janubiy g‘arbgacha tomon Sirdaryoga qiya tushgan tog‘oldi tekisligidan iborat. Viloyat yuqori seysmik zonada joylashgan. Iqlimi kontinental. Qish nam, nisbatan yumshoq, yozi issiq, quruq. Bahorda va yozgi mavsumda jala yomg‘irlar, momaqaldiroq va do‘l yog‘ishi, shuningdek, shamolning sezilarli kuchayishi kuzatiladi. Vegetatsiya davri tekisliklarda qariyb 210 kun. Asosiy daryolari Sirdaryo (Toshkent viloyatida uzunligi 125 km) va uning viloyatdan o‘tuvchi irmoqlari Chirchiq (Pskom bilan birga) hamda Ohangaron. Tekislikda bo‘z tuproq, tog‘oldilarida (500-600 m balandlikgacha) – tipik bo‘ztuproq, undan yuqorida chimli-qo‘ng‘ir, o‘tloqi – dasht tuproqlar tarqalgan. Daryoning quyi qismida, shuningdek yer osti suvlari yer yuzasiga yaqin joylarda, daryo viloyatlarida allyuvial tuproqlar bor. Tekislik qismi haydalib, ekin ekiladi.

Faqat Sirdaryo sohillarida to‘qayzorlar bor. Tog‘larda 1200-1400 metr balandlikgacha tog‘ dashtlari, undan yuqorida archazorlar, 2000 metrdan yuqorida subalp va alp o‘tloqlari uchraydi. Tabiati qushlarga va hayvonlarga, suvlari baliqlarga boy bo‘lib, Chotqol tog‘-o‘rmon qo‘riqxonasi joylashgan. Mavsum yilning eng qurg‘oqchil davri fevral-may va yilning aprel-may oylariga to‘g‘ri keldi. Chirchiq-Ohangaron vodiysining suv resurslari, asosan, tog‘li rayonlarda shakllanuvchi yer ustki suvlaridan iborat. Chirchiq daryosi Piskom va Chotqol daryolarining qo‘shilishidan paydo bo‘ladi, umumiy uzunligi 328 km. Chirchiq vodiysining suv bilan to‘liq va Ohangaron vodiysini qisman ta‘minlaydi. Uning yillik o‘rtacha oqimi $7,0 \text{ km}^3$, qor-muz erishi hisobiga to‘yinadi, toshqin iyun oyiga to‘g‘ri keladi. Lekin suv sarfi ko‘p davr iyul va avgust oylarida ham kuzatiladi. Chirchiq daryosining o‘ng sohilidagi yerlarni sug‘orish maqsadida G‘azalkent gidrouzeli (Chirchiq GES kaskadi) dan Bo‘zsuv va zax kanallariga, chap sohilidagi yerlarni sug‘orish uchun esa gidrouzeldan Parkent, Chirchiq gidrouzeldan Chapqirg‘oq Qorasuv kanallariga suv taqsimlanadi. Chapqirg‘oq Qorasuv kanalining uzunligi 87 km, bosh qismidagi hisobiy suv sarfi $180 \text{ m}^3/\text{sek}$. Undan bir necha taqsimlash kanallariga, shu jumladan Ravotak kanali orqali suv olinadi. Viloyatdagi Oqqo‘rg‘on, Bo‘stonliq, Yuqori va O‘rta Chirchiq tumanlarida 70 ming. dan ortiq ekinzorni sug‘orishga imkon beradi. Ohangaron daryosining eng ko‘p suv sarfi aprel-iyun oylariga to‘g‘ri keladi. Chirchiq va Ohangaron daryolarining suv oqimini mavsumiy rostdash maqsadida Chirchiq daryosida Chorvoq (umumiy hajm 2 km^3), Ohangaron daryosidan Ohangaron ($0,18 \text{ km}^3$), va Tuyabo‘g‘iz ($0,25 \text{ km}^3$) suv omborlari qurilgan. Chirchiq-Ohangaron vodiysida sizot va kollektor-zovur suvlari qo‘shimcha sug‘orish suvi zaxiralari hisoblanadi, sizot suvlar minerallashtirilmagan yoki juda kam minerallashtirilgan bo‘lganligi tufayli ulardan qishloq xo‘jalik ekinlarini sug‘orish maqsadlarida foydalanish tuproqlar mileorativ holatini yomonlashuvini keltirib chiqarmaydi. Chirchiq-Ohangaron vodiysiga tuproq paydo bo‘lish jarayonlari 0,5-3 m. chuqurlikda joylashgan va Chirchiq daryosining o‘zani yo‘nalishi bo‘yicha harakatlanuvchi sizot suvlarning ta‘siri ostida kechadi. Chirchiq daryosining sohili bo‘ylab tarqalgan

tuproqlar asosan qum shag'al yotqiziqqlarga ega. Viloyatda sug'oriladigan yerlarning aksariyati Chirchiq va Ohangaron daryolarining ikkilamchi qayir terassalariga mansub. Ular katta qatlamli shag'al yotqiziqqa ega bo'lgan 0,5 m. dan 2-3 m. gacha qalinlikdagi qatlamli loy tuproqlardan iborat. Chirchiq-Ohangaron vodiysidagi sug'oriladigan bo'z-o'tloqi va o'tloqi, o'tloqi-botqoq tuproqlar yuqori unumdor tuproqlar sirasiga kiradi. Mazkur yerlarda ekinlar yetishtirish jarayonida mineral va organik o'g'itlardan izchil foydalanish tuproqning agrokimyoviy xossalari va ishlab chiqarish qobiliyati (mahsuldorligi)ga ijobiy ta'sir etadi. Ushbu hududda joylashgan yerlarning reliefi tekis, shimoli-sharqda janubi-g'arbga qarab Chirchiq daryosining o'zani yo'nalishida 0,001-0,003 atrofidagi nishablikka ega. Viloyatdagi 85 ming ta sug'oriladigan yerlarda sizot suvlar 1,5 m chuqurlikda joylashgan bo'lib, ular minerallashtirilmagan-chuchuk sizot suvlar hisoblanadi.

Toshkent viloyatining umumiy yer maydoni 1525,5 ming gektarni, shundan ekin erlari 330,0 ming gektarni, shundan sug'oriladigani 303,6 ming gektarni, lalmi ekin yerlari 33,4 ming gektarni tashkil etadi.

Viloyat sug'oriladigan yerlarida asosan to'q tusli, tipik, och tusli bo'z, bo'z-o'tloqi, o'tloqi, o'tloqi-botqoq va botqoq tuproqlar tarqalgan.

Tadqiqotlarning ko'rsatishicha tuproq meliorativ holatining yomonlashuviga va unumdorligining pasayishiga sabab bo'luvchi sho'rlanish jarayonlari Toshkent viloyatida Respublikaning boshqa viloyatlariga nisbatan ancha kam. Kuchli va o'rtacha sho'rlangan tuproqlar asosan Bekobod (4838 ga), Bo'ka (2734 ga), Oqqo'rg'on (579 ga) va Chinoz (1184 ga) tumanlarida uchraydi. Kuchli sho'rlangan yerlarning umumiy maydoni 1255 gektarni, o'rtacha sho'rlangan yerlar maydoni 8958 gektarni. hamda kuchsiz sho'rlangan yerlar maydoni 32055 gektarni tashkil etadi.

Tuproq meliorativ holati va uning unumdorligi shu tuproqlarning mexanik tarkibiga bog'liq. Viloyatdagi sug'oriladigan yerlarining 47,65% o'rta va yengil mexanik tarkibli tuproqlardan iborat bo'lib qishloq xo'jalik ishlarini yuritishda qulay hisoblanadi. Og'ir va loyli mexanik tarkibli tuproqlar 50,55% maydonlarni egallab

ekinlarning jadal o‘sishi va rivojlanishiga, tuproqning suv va fizik xossalariga hamda ishlov berish mexanizmlariga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Shamol eroziyasi jarayonlari asosan yengil va qumloqli mexanik tuproqlarda sodir bo‘lib ularning maydonlari 5,8% ni (18,7 ming ga) tashkil etadi va shamol eroziyasiga qarshi tadbirlar qo‘llanishini taqazo etadi. Viloyatning ko‘pgina tumanlari tog‘ oldi yerlarida joylashganligi tufayli bu yerlarda irrigatsiya eroziyasi xavfi kuchli.

Toshkent viloyati tuproq va iqlim sharoiti bo‘yicha ikkita (tog‘ va tog‘ oldi va pastki hamda yarim tekislik xududlar) mintaqaga bo‘linadi.

Tog‘ va tog‘ oldi xududlar (Bo‘stonliq, Parkent, Ohangaron, tumanlari), yarim tekislik hududlar (Yuqorichirchiq, O‘rtachirchiq, Qibray, Zangiota, Quyichirchiq, Oqqurg‘on, Bekobod, Pskent, Chinoz, Yangiyul, Bo‘ka tumanlari) soyaning ekish muddati turlicha bo‘lgan barcha navlarini joylashtirish va ekish maqsadga muvofiq.

Soya navlari tavsifi Soyaning «O‘ZBEK–6» navi Mualliflar: Saltas M.M., Burigina O. V., Yunusov B.K. O‘zbekiston Sholichilik ilmiy tadqiqot institutida yakka tanlov usuli bilan yaratilgan. Botanik turi - *Glycine hispida* L. O‘suv davri 140-145 kun. O‘simlik bo‘yi 160-170 sm. Pastki dukkak joylanishi 12-14 sm., shohlar soni 3-5 ta, bir o‘simlikdagi dukkak soni – 150-160 ta, bir dukkakdagi don son 2-4 ta. 1000 dona urug‘ og‘irligi 160-170 g. Don tarkibida oqsil 41-42%. Poya tarkibida oqsil 22-24%, don tarkibida moy 21-22%. YOtib qolishga, to‘kilishga, kasalliklarga chidamli va mexanizatsiya yordamida yig‘ishtirib olishga mo‘ljallangan. Navdan qulay sharoitlarda 32-35 s/ga don hosil va ko‘k massa hosildorligi 400-450 s/ga olish mumkin.

Soyaning “PARVOZ” navi Mualliflar: Saitkanova R.U., Sadikova N.I., Kerimkulova B. O‘zbekiston Sholichilik ilmiy tadqiqot institutida yakka tanlov usuli bilan yaratilgan. Botanik turi – *Glycine hispida* L. O‘suv davri 115- 125kun. O‘simlik bo‘yi 140-145 sm. Pastki dukkak joylanishi 13-15 sm, shohlar soni 2-4 ta, bir o‘simlikdagi dukkak soni – 120-130 ta, bir dukkakdagi don son 2-4 ta. 1000 dona urug‘ og‘irligi 160-170 g. Don tarkibida oqsil 40-41%, don tarkibida moy 25-27%.

Yotib qolishga, to‘kilishga, kasalliklarga chidamli va mexanizatsiya yordamida yig‘ishtirib olishga mo‘ljallangan. Navdan qulay sharoitlarda 30-32 s/ga don hosil va ko‘k massa hosildorligi 250-300 s/ga olish mumkin.

Soyaning “NAFIS” navi Mualliflar: Saitkanova R.U., Sadikova N.I., Ibragimov F.Yu., Sattarov M.A., Mirzaeva I. O‘zbekiston Sholichilik ilmiy tadqiqot institutida yakka tanlov usuli bilan yaratilgan. Botanik turi - *Glycine hispida* L. O‘suv davri 115-120 kun. O‘simlik buyi 145-150 sm. Pastki dukkak joylanishi 14-16 sm, shoxlar soni 2-4 ta, bir o‘simlikdagi dukkak soni – 120-130 ta, bir dukkakdagi don son 2-4 ta. 1000 dona urug‘ og‘irligi 165-175 g. Don tarkibida oqsil 40-41%, don tarkibida moy 25-27%. Yotib qolishga, to‘kilishga, kasalliklarga chidamli va mexanizatsiya yordamida yig‘ishtirib olishga mo‘ljallangan. Navdan qulay sharoitlarda 30-32 s/ga don hosil va ko‘k massa hosildorligi 250-300 s/ga olish mumkin.

Soyaning «O‘ZBEK–2» navi Mualliflar: Saltas M.M., Yugay T.L., Burigina O. V., Kogay M.T. O‘zbekiston Sholichilik ilmiy tadqiqot institutida yakka tanlov usuli bilan yaratilgan. Botanik turi –*Glycine hispida* L. O‘suv davri 120- 130 kun. O‘simlik bo‘yi 125-130 sm. Pastki dukkak joylanishi 12-14 sm, shohlar soni 3-5 ta, bir o‘simlikdagi dukkak soni – 140-150 ta, bir dukkakdagi don son 2-4 ta. 1000 dona urug‘ og‘irligi 155-160 g. Don tarkibida oqsil 40-42%. Poya tarkibida oqsil 22-24%, don tarkibida moy-24%. Yotib qolishga, to‘kilishga, kasalliklarga chidamli va mexanizatsiya yordamida yig‘ishtirib olishga mo‘ljallangan. Navdan qulay sharoitlarda 30-32 s/ga don hosil va ko‘k massa hosildorligi 250-300 s/ga olish mumkin.

Soyaning «DO‘STLIK» navi Mualliflar: Saltas M.M, Burigina O. V., Begmatova S. O‘zbekiston Sholichilik ilmiy tadqiqot institutida yakka tanlov usuli bilan yaratilgan. Botanik turi -*Glycine hispida* L. O‘suv davri 125- 130 kun. O‘simlik bo‘yi 155-160 sm. Pastki dukkak joylanishi 11-13 sm, shohlar soni 3-5 ta, bir o‘simlikdagi dukkak soni – 120-130 ta, bir dukkakdagi don son 2-4 ta. 1000 dona urug‘ og‘irligi 150-160 g. Don tarkibida oqsil 40-41%, Poya tarkibida oqsil 22-24%, don tarkibida moy - 24%, Yotib qolishga, to‘kilishga, kasalliklarga chidamli va

mexanizatsiya yordamida yig‘ishtirib olishga mo‘ljallangan. Navdan qulay sharoitlarda 32-34 s/ga don hosil va ko‘k massa hosildorligi 250-300 s/ga olish mumkin.

Soyaning «ORZU» navi Mualliflar: To‘laganov N., Raxmanov A., Sirimov A. O‘zbekiston Sholichilik ilmiy-tadqiqot institutida yakka tanlov usuli bilan yaratilgan. Botanik turi - *Glycine hispida* L. O‘suv davri - 95- 100 kun. O‘simlik buyi 90-100 sm. Pastki dukkak joylanishi 10-12 sm, shohlar soni 3-5 ta, bir o‘simlikdagi dukkak soni – 90-100 ta, bir dukkakdagi don son 2-4 ta. 1000 dona urug‘ og‘irligi 150-155 g. Don tarkibida oqsil 40-42%, don tarkibida moy 20—22%. Yotib qolishga, to‘kilishga, kasalliklarga chidamli va mexanizatsiya yordamida yig‘ishtirib olishga mo‘ljallangan. Navdan qulay sharoitlarda 20-25 s/ga hosil olish mumkin.

Soyaning «BARAKA» navi Don va dukkakli ekinlar ilmiy-tadqiqot instituti olimlari M.Mannopova, R.Siddiqov, A.Mansurovlar tomonidan yaratilgan. Botanik turi -*Glycine hispida* L. O‘suv davri 128-130 kun, o‘simlik bo‘yi 108-110 sm. 1000 dona don og‘irligi 150-180 gr, oqsili 40,6-41,2 %, moyliligi 24,24,6%. Dukkaklari yarim egilgan, yirik yassi, uchi uchlik, o‘rtacha 2-3 tadan urug‘lik. Urug‘i to‘q sariq yashil tovlanuvchi tuxumsimon, dumaloq don. Urug‘ qopchig‘i och qizil o‘rtasida yirik oq rang izi bor. Yotib qolishga, to‘kilishga, kasalliklarga chidamli va mexanizatsiya yordamida yig‘ishtirib olishga mo‘ljallangan. Navdan qulay sharoitlarda 33-38 s/ga don hosili va 250-300 s/ga ko‘k massa hosildorligi olish mumkin.

Soyaning «OYJAMOL» navi Don va dukkakli ekinlar ilmiy-tadqiqot instituti olimlari M.Mannopova, R.Siddiqov, B.Mirzaaxmedovlar tomonidan yaratilgan. O‘suv davri 90-98 kun, o‘simlik bo‘yi 76-85 sm, 1000 dona don og‘irligi 155-160 gr, oqsili 40-42%, moyliligi 21-22,5%, Mevalari yassi, yarim egilgan 2-4 urug‘lik sertuk dukkak. Urug‘i tuxumsimon shaklda, oqish-sariq rangli, kerti ostida och-qo‘ng‘ir dog‘li yirik don.kasalliklarga chidamli. Urug‘i yaltiroq, bir vaqtda pishib yetiladi. Shuning uchun urug‘ning bir xilligi 70-80 foizni tashkil etadi. Navdan qulay sharoitlarda 31,-35 s/ga don hosili olish mumkin.

Soyaning «TO‘MARIS –MMAAn-60» navi Don va dukkakli ekinlar ilmiy-tadqiqot instituti olimlari M.Mannopova, R.Siddiqov, B.Mirzaaxmedovlar tomonidan yaratilgan. O‘suv davri 94-112 kun, o‘simlik bo‘yi 85-115 sm, 1000 dona don og‘irligi 150-160 gr, donidagi moylilik 25,8-26,5%, oqsil miqdori 42,3%. Nav erta pishar. Takroriy qilib ekilganda 78-86 kunda pishib etiladi. Poyasi tik o‘sovchi deyarli shoxlanmaydi, asosiy poyaning balandligi o‘rtacha 85-115 smgacha. Dukkaklari nisbatan mayda, har bir dukkakdagi urug‘lar soni 3-4 tagacha. Urug‘i yumshoq, tuxumsimon shaklda, to‘q sariq, yaltiroq po‘stli, sariq urug‘ pallalik don bo‘lib, urug‘ qopchig‘i och qizil, yirik, o‘rtasida oq rangli qopchiq o‘rni bor. Nav hosilini mexanizmlar bilan o‘rib olishga juda mos, dukkaklari bir vaqtda pishib etiladi. Kasalliklarga bardoshli. Navdan qulay sharoitlarda 34-38 s/ga don hosili olish mumkin.

Soyaning «USTOZ–MMAAn-60» navi Don va dukkakli ekinlar ilmiy-tadqiqot instituti olimlari M.Mannopova, B.Mirzaaxmedov, O.Qodirovlar tomonidan yaratilgan. O‘suv davri 118-126 kun, o‘simlik bo‘yi 85-115 sm, 1000 dona don og‘irligi 185-190 gr, moy miqdori 24,7%, oqsil 40,8%. Mevalari yirik yarim egilgan, yassi, uchi tumtoq dukkak. Har bir tupdagi dukkaklar miqdori 42-73 tagacha, dastlabki dukkaklar poyani 18-19 sm balandlikda joylashadi. Urug‘i sariq rangda, cho‘ziq tuxumsimon shaklda. Urug‘ kertigi yirik, och qo‘ngir rangli. Nav hosilini mexanizmlar bilan o‘rib olishga juda mos, dukkaklari bir vaqtda pishib etiladi. Kasalliklarga bardoshli. Navdan qulay sharoitlarda 40-42 s/ga don hosili olish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. X.N.Atabaeva - Osobennost vozdelivaniya soi v oroshaemoy zone Uzbekistana - Mater. konf. “Agrarnaya nauka na rubeje vekov” - Akmol, 1997, s.15.
2. X.N.Atabaeva, I.A.Israilov - Takroriy ekin sifatida ekilgan soya navlarining o‘sishi, rivojlanishi va hosildorligi. - Ilm. konf. to‘plami CHimbay, 1998, 98-99 bet.

СОЯ ЭКИНИНИНГ ИНСОН САЛОМАТЛИГИДА ТУТГАН ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Идрисов Х.А., к.х.ф.ф.д (PhD)

ФарДУ Мевачилик ва сабзавотчилик кафедраси мудир

Солиев. А

ФарДУ УМС кўшма факультети Анорчилик таълим йўналиши

4-босқич талабаси

Email: idrisovhusanzon@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада дуккакли экин соянинг инсон саломатлигидаги тутган ўрни, аҳамияти, шифобахш хусусиятлари аниқ мисоллар билан таҳлил этилганлиги билан янада катта аҳамият касб этади

Калит сўзлар: соя, оқсил, соя мойи, соя сути, соя шроти, соя похоли, протеин, микроэлементлар

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 31 январдаги “2017 йилда мойли экинларни етиштириш бўйича Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар кенгаши ва вилоятлар ҳокимликлари ҳамда “Ўзпахтаёғ” АЖ томонидан амалга ошириладиган чора-тадбирлар” Дастурига мувофиқ Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятларда мойли экинларни етиштириш ҳажмларини кўпайтириш ҳамда мазкур чора тадбирлар дастурининг бажарилишини ташкил этиш бўйича ҳудудларда тадбирларнинг белгиланган муддадларда ва тўлақонли бажарилиши устидан мунтазам мониторинг юритиш, мавжуд муаммолар ва камчиликларни бартараф этиш бўйича ишлар олиб борилмоқда.

Республикамизда деҳқончилик маданиятини кўтариш, фан-техника ютуқлари ва илғорлар тажрибасини кенг жорий қилиш эвазига экинларнинг

ҳосилдорлигини ошириш, ҳосил сифатини яхшилаш, айниқса мамлакатимизда дон мустақиллигини таъминлаш устида катта тадбирлар амалга оширилмоқда. Экинлар структурасининг ўзгариши муносабати билан дуккакли дон экинларидан юқори ва сифатли ҳосил етиштиришда интенсив технологиялардан бири суғориладиган майдонларда экилган бошоқли дон экинларини йиғиштириб олингандан сўнг, бўшаган майдонларда соя ва мошнинг эртапишар навларини такрорий экин сифатида экиб, дон етиштиришни кўпайтиришдан иборат.

Республикаимиз халқ хўжалиги унинг дехқончилик ва чорвачиликнинг ривожланиши жуда муҳимдир. Дехқончилик соҳасида кейинги йилларда пахта толаси ва дон ишлаб чиқаришни ошириш бўйича кўпгина қарорлар қабул қилинди ва дон ишлар чиқаришда муайян ютуқларга эришилди. Бугунги кунда етиштирилаётган мавжуд дон республикаимиз аҳолиси талабини тўла қондира олади. Аммо дон чорвачиликни ривожлантириш учун ҳам зарур. Бунда донли экинлар биологиясини ўрганиш, селекция ва уруғчилик ишларини кучайтириш, шунингдек донли ем-хашак экинларни етиштириш технологиясини ишлаб чиқиш жуда муҳим.

Инсоннинг овқатланиши унинг ёши, жинси ва меҳнат фаолиятига боғлиқ бўлган ҳолда турлича бўлиши лозим. Кундалик рационда инсон оқсил, углеводлар, витаминлар, минерал моддалар ва бошқаларни истеъмол этиши лозим. Инсон қанчалик турли-туман озиқланса, унинг ҳаёт фаолияти шунчалик фаол, организм эса шунчалик соғлом бўлади. Айниқса ҳар биримиз кундалик стресслар, депрессиялар, асаб-психологик зўриқишлар ва толиқиш муҳитнинг салбий таъсирларига учраганимизда бундай озиқланишнинг нечоғлиқ муҳимлигини англаймиз. Таъкидлаш жоизки, инсон организми маромида фаолият кўрсатиши учун оқсилга талаб бир кунда унинг вазнининг ҳар бир килограми учун 0,7 гр дан кам бўлмаслиги лозим.

Кейинги йилларда озиқ-овқат маҳсулотлари ва чорва учун ем ишлаб чиқаришнинг жадаллашиши соя дони етиштиришни кўпайтиришни тақозо

этомкада. Соя таркибида тўла қимматли нодир оксил мавжуд бўлиб, у озиқлик қиммати бўйича хайвон оксидидан қолишмайди. Унинг таркибида ноёб биологик фаол моддалар, лецитин, холин, А, В ва Е витаминлари, макро ва микроэлементлар ва бошқа қимматли моддалар мавжуд. Соя таркибида лактоза ва холестерин учрамайди. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, каллорияси ва асосий озиқлик ва биологик фаол моддалар таркиби бўйича ушбу маҳсулот муқобил баланслангандир.

Соя жуда қадимий экин ҳисобланади. Соя турлари ва шакллари унинг хилма-хиллигини ўрганар экан, олимлар уни асосан учта марказда шаклландирган деб ҳисоблашадилар: Жанубий-Шарқий Осиё, Австралия ва Шарқий Африка. Аммо кўпгина олимлар ўсимликнинг келиб чиқиши деб Хитой марказини кўпроқ тан олишади—Хитой, Корея, Ҳиндистон, Япония. Европа ва АҚШда соя 1712 йилда пайдо бўлган. Кўп асрлар давомида соя ва унинг маҳсулотлари шарқ мамлакатлари аҳолиси учун асосий оксил манбаси сифатида хизмат қилди. Хитойда соя 6-7 минг йил аввал маданийлаштирилган. У Япония, Ҳиндистон ва Индонезия, Вьетнам ва Осиёнинг бошқа мамлакатларида ҳам қадимдан экилади. Хитойдан Узоқ Шарққа соя эрамиздан 3 минг йил аввал кириб борган. Соя учун Россиянинг табиий-иқлим шароитлари қулай бўлган Амур вилояти, Хабаровск ва Приморск ўлкаларида бу экин қадимдан етиштирилади. Кейинчалик Грузия, Украина, Кубань ва Шимолий Кавказда етиштирила бошланган.

Маълумки, оксил тақчиллиги муҳим муаммодир, унинг етишмаслиги кўпгина касалликларни келтириб чиқаради. Озиқ-овқат маҳсулотлари орасида соя салмоғини ошириш билан нафақат бу муаммони ҳал этиш, балки тиббий препаратлар истеъмолини ҳам бирмунча камайтириш мумкин.

Соядан ишлаб чиқариладиган асосий маҳсулотлар - бу соя уни ва соя мойидир. Соя уни қандолатчилик маҳсулотлари, тўлдирувчилар, гўшт, сут, пишлоқ ўрнини босувчи маҳсулотлар ишлаб чиқаришда қўлланилади. Мойи эса озиқ-овқатда, майонез, маргарин ишлаб чиқаришда ишлатилади. Кўпгина

олимлар ва ишлаб чиқарувчилар «соя - озиқ-овқат, ем-хашак ва келажак» дейишади. Соя ёрдамида тўла қимматли ўсимлик оқсили ишлаб чиқариш муаммоси ҳал этилади. Соя етиштириш қуйидаги мақсадларни ўз ичига олади:

Инсон озуқасини яхшилаш. Соя етиштириладиган кўпгина мамлакатларда озиқ-овқат саноати учун ягона оқсил манбаи бўлиб бормокда. РФФА (Россия тиббий фанлар академияси) озиқ-овқат институти маълумотиغا кўра соядан тайёрланган маҳсулотларни қуйидаги касалликларда тавсия этиш мумкин: атеросклероз, гипертония, юрак ишемияси, миокард-инфарктни ўказгандан кейинги тикланиш даврида, ўт пуфагининг сурункали яллиғланиши, қандли диабет, сурункали қабзият, ёғ босиш, таянч-харакат органлари касалликлари (артрит, артроз), аллергия касалликлар.

Соя маҳсулотларига нисбатан бирор чеклашлар ёки уларни истеъмол этмаслик кўрсатмалари ҳозиргача йўқ.

Чорва маҳсулдорлигини ошириш учун ҳайвонлар соя еми билан озиқлантирилганда уларнинг суткалик вазн ортиши икки баробарга кўпаяди. Бунда 100 кг тирик вазнга эришиш учун озиқлантириш даври 10-15 кунга қисқаради, маҳсулот сифати эса ортади. Ем-хашак мақсадида соянинг кунжараси, шроти, уни ва кўкатидадан фойдаланилади. Кунжаранинг таркибида 38,7% протеин, 5,5% мой мавжуд. Соя кунжараси ва уни бузоқлар рационидида сут ўрнини босади. 1 т соя донидан таркибида 40% протеин ва 1,4% мой бўлганда 750-800 кг шрот олиш мумкин, У чорва учун қимматли концентратланган ем ҳисобланади.

Соянинг кўкати ҳам қимматли ем-хашакдир. Унинг энг юқори озуқалик қиммати гуллаш ва доннинг тўлиши даврида йиғиб олинганда кузатилади. Соя кўкатида каротин, оқсил ва кальций миқдори бошоқли экинларникига нисбатан анча кўп. Соя пичани ҳам қимматли ҳисобланади: унинг 1 кг да 0,47-0,54 озуқа бирлиги, 110-150 г протеин мавжуд, Соя походи ҳам ем-хашак сифатида ишлатилиши мумкин. Унда 2-4,8% протеин, 1,5-2,9% мой мавжуд.

Саноат махсулотлари ишлаб чиқариш учун соянинг озиқ-овқат саноати ва чорвачиликда ишлатилмайдиган чиқиндиларидан турли махсулотлар - қурилиш плиталари, матолар, сунъий ўғитлар, соя мойи ишлаб чиқариш қолдиқларидан бўёқ, совун, лак қора бўёқ, резина махсулотлари ишлаб чиқариш мумкин.

Техника экини сифатида соя совун, лак-бўёқ, тўқимачилиқ кимё ва саноат тармоқларида қўлланилади. Соядан пластмасса, плёнка, линолеум, техник мой ва бошқа кўпгина махсулотлар тайёрланади.

Соя етарлича юқори сифатга эга, яъни оксил ва мойга бой бўлсада, бугунги кунда Ўзбекистонда қишлоқ хўжалигига кенг тадбиқ этилмаган. Унинг турли навларида 57% гача пархез оксил, енгил хазм бўлувчи тўйинмаган мой ва 30% гача углеводлари (асосан моно ва дисахаридлар) мавжуд, уларда биологик фаол моддалар ва витаминлар: А, В₁, В₂, В₃, В₆, Е, С, D, Қ РР ва бошқалар, шунингдек Мп, Мо, Mg, В, Fe каби микроэлементлар мавжуд. Уларнинг барчаси кундалик ҳаётимиз ва чорва рациона учун жуда муҳимдир.

Соя илдизининг хусусияти ва уларда туганак бактерияларининг мавжудлиги ушбу ўсимликни азот ўзлаштирадиган ўсимликлар қаторига киритади. Соя агротехник ахамиятга ҳам эгадир. Дуккакли экин сифатида соя тупроқни азот билан бойитади, бир йилда 1 га да ўртача 70-100 кг азот тўпланади. Соядан сўнг дала бегона ўтлардан анча тозаланади, соя кўпгина экинлар учун жуда яхши ўтмишдош бўла олади. Бундан ташқари соя сидерат экин сифатида ҳам қўлланилади.

Бундан ташқари мазкур йўл билан ҳосил бўлган биологик азот экологик тоза бўлиб, у тупроққа, сизот сувларига, истеъмолчиларга захарли таъсир кўрсатмайди, шунингдек у сунъий азотли ўғитлар сингари меваларда тўпланмайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Х.Н.Атабаева - Особенности возделывания сои в орошаемой зоне Узбекистана - Матер. конф. “Аграрная наука на рубеже веков” - Акмола, 1997, с.15.

2. Х.Н.Атабаева, И.А.Исраилов - Такрорий экин сифатида экилган соя навларининг ўсиши, ривожланиши ва ҳосилдорлиги. - Илм. конф. тўплами Чимбай, 1998, 98-99 бет.

OLIY TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH MASALALARI

Abdurazakov Bobirjon Sobirjon o'g'li

Guliston Davlat Universiteti

Annotatsiya: Oliy ta'limni rivojlantirishda Prezidentimizning qaror va farmonlari, shuningdek, innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish, ushbu ta'lim texnologiyalardan FSMU metodi haqida berilgan.

Kalit so'zlar: Qaror, farmon, FSMU, kredit modul tizimi, yakka, guruh, kadrlar tayyorlash, o'qitish.

Prezidentimizning 2017-yil 20-apreldagi “Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarorida mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish borasidagi ustuvor vazifalarga mos holda, xalqaro standartlar darajasida oliy malakali mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratish hamda OTMLar moddiy texnik bazasini oshirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, davlatimiz rahbarining 2018-yil 5-iyundagi “Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarori ta'lim tizimini yangi bosqichga olib chiqdi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Prezidentimizning 2019-yil 8-oktabrdagi “O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi farmoni mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarib, O'zbekistonda oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi. Shuningdek, ushbu hujjatda nazarda tutilgan maqsadlar oliy ta'limni modernizatsiya qilish bilan birga, ilg'or ta'lim texnologiyalariga

asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ushbu farmon orqali oliy ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo'shadigan, mehnat bozorida o'z o'rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish belgilandi. Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tkazish nazarda tutilayotgani ushbu maqsadlarga erishishda ayni muddaodir. Chunki o'qitish jarayonida kredit tizimi asosida tahsil olgan talaba ertaga kasbiy kompetentlilik va noodatiy vaziyatlarda qaror qabul qila oladigan, jamoada ishlash, axborotni mustaqil olish, tahlil qilish, samarali foydalanish, o'zgaruvchan vaziyatlarga moslashuvchan mutaxassis kadr bo'lib yetishishi shubhasiz.

Mamlakatimizda izchillik bilan amalga oshirilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlar zamirida Vatanimizni yanada taraqqiy ettirish, yoshlarni har jihatdan barkamol shaxs etib voyaga yetkazish, sohalar uchun yuqori bilimga ega mutaxassislarni tayyorlashdek maqsadlar mujassamdir.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchi talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakillanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta'lim jarayonida talaba asosiy figuraga aylanadi. Shuning uchun oliy o'quv yurtlarida malakali kasb egalarini tayyorlashda zamonaviy o'qitish metodlari, interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalarning o'rni va ro'li benihoya kattadir. Pedagogik texnologiya va pedogog maxoratiga oid

bilim, tajriba va interaktiv metodlar talabalarning bilimli, yetuk malakaga ega bo‘lishlarini ta’minlaydi .

FIKR.MULOHAZA.ISBOT

- **F** – Fikringizni bayon eting
- **S** – Fikringizni bayoniga sabab ko‘rsating
- **M** – Fikringizga misol keltiring
- **U** – Fikrlaringizni umumlashtiring, xulosalang

«FSMU» mantiqiy fikrlashga o‘rgatuvchi texnologiyadan foydalanish jarayonining bosqichlari

1-bosqich

Talabalarga «FSMU» texnologiyasining mohiyati va ishlash tartibi tushuntiriladi hamda muhokama etiluvchi masala (ma’lumot) o‘rtaga tashlanadi.

2-bosqich

Talabalar yakka yoki juftlikda o‘rtaga tashlangan masalani muhokama qiladilar va «FSMU» jadvalini to‘ldiradi.

3-bosqich

Kichik guruhlarga birlashadilar va o‘z fikrlarini bayon etadilar, qarorning sabablarini aniqlaydi va misollarga tayangan holda xulosa yasaydilar. Barcha guruh a’zolarining fikrlari inobatga olinadi.

4-bosqich

Guruh ichida muhokama qilib yagona xulosaga keladilar. Katta qog‘ozga «FSMU» jadvalini to‘ldirib taqdimotga tayyorlanadi.

Xulosa o‘rnida aytish joizki, ta’lim tizimini yanada rivojlantirishda ta’lim metodining noan’anaviy usullar orqali talabalarni qiziqtirish hamda bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishga, ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishga shu bilan bir qatorda ularga mustaqil izlanib o‘rganishlari uchun zamin yaratishga erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Azixodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: Moliya, 2003. – 192 b.
2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog-o’qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “Iste’dod” jamg’armasi, 2008. – 180 b.
3. “Qishloq xo’jaligi fanlarini o’qitishda ilg’or xorijiy tajribalar” moduli bo’yicha O’quv-uslubiy majmua. Toshkent 2017

KORONAVIRUS ASORATLARI VA KASALLIKDAN KEYINGI REABILITATSIYADA QO‘LLANILADIGAN DORI VOSITALARI

Ilmiy rahbar: **N.M.Umarovna**

TTA TF “Mikrobiologiya, immunologiya,
farmakologiya va klinik farmakologiya “ kafedresi assistenti

Asliddin Azizov

TTA TF Davolash fakulteti talabasi

Annotatsiya: Koronavirusdan keyingi (postkovid sindrom) zamonaviy terapevtik amaliyotda yangi, hali ham yaxshi tushunilmagan hodisa. Biroq, shunga qaramay, ushbu nozologiya jahon tibbiyot hamjamiyati tomonidan allaqachon tan olingan. Statistika ko‘ra, COVID-19 dan tuzalgan odamlarning 10-20 foizi postkovid sindrom belgilarini boshdan kechirishadi. Ushbu maqolada koronavirusdan keyingi davrlarda bemorda kuzatilayotgan simptomlar, ularning kelib chiqish sabablari va bugungi kunda davolashda qo‘llanilayotgan zamonaviy dori vositalari haqida nazariy va amaliy asoslarga ko‘ra batafsil tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: postkovid sindrom, osteoporoz, antikoagulyantlar, supermelkiy biokalsiy, valerian kardio, vitamino terapiya.

Postkovid sindromning etiologiyasi oldingi koronavirus infeksiyasi bilan bevosita bog‘liq. JSST ma‘lumotlariga ko‘ra, COVID-19 bilan zararlangan bemorlarning 80 foizi yengil zararlanib, klinik tiklanish davri taxminan ikki hafta, 14 foiz o‘rtacha og‘ir shikastlanib uch yoki olti hafta ichida, 6 foiz holatlarda esa o‘ta og‘ir shikastlanib, olti oydan bir yilgacha bemorlarning holati qayta tiklanmoqda. Postkovid sindromning mexanizmi, asosan, asab tizimi (markaziy, periferik, avtonom), o‘pka, buyraklar va teriga ta’sir qiluvchi surunkali trombovaskulit bilan bog‘liq. Bundan tashqari, ichki organlarning qon tomir devorlarida immunitet konlarini cho‘ktirish, komplement tizimining faollashishi, autoimmun yallig‘lanishni

keltirib chiqaradigan immunopleks reaksiyasi bo‘lishi mumkin. Trombotik mikroangiopatiya va vaskulit bilan bir qatorda venoz tromboemboliya, to‘qimalarning gipoksiyasi va organ ishemiyasi postkovid sindromga yordam beradi.

Postkovid sindromning aniq va ravshan klinik ko‘rinishi yo‘q, chunki turli bemorlarda simptomlar to‘plami juda xilma-xildir. Ba’zi tuzalgan odamlarda uzoq muddatli alomatlar infeksiya paytida boshdan kechirganlarga o‘xshaydi, boshqalari esa yangi alomatlarni rivojlantiradi. 80% hollarda, postkovid sindrom o‘ta holsizlik hurujlari bilan birga keladi. Ko‘pgina bemorlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri yotoqdan turolmaydilar, odatdagi kundalik jismoniy mashqlarni bajara olmaydilar. Postkovid bilan og‘riganlarning yarmidan ko‘pida hayotning odatiy ritmlari buziladi: kechasi uyqusizlik, kunduzgi uyqu, uyqu va uyg‘onishning o‘zgarishi. Bemorlarning taxminan 30 foizida soch to‘kilish holatlari uchramoqda. Sezgi organlari faoliyatining buzilishi xarakterlidir: ko‘rish, eshitish, 27,9% ta’mini yo‘qolishi, 35,2% hid bilishni yo‘qolishi. Kasal bo‘lganlarning to‘rtidan birida diareya davom etadi. Shuningdek, yurishning beqarorligi, diffuz mialgiya, oyoq-qo‘llarning titrashi, diqqatni jamlash va xotirada qiyinchilik bo‘lishi mumkin. Ayollarda hayz davrining buzilishi odatiy holatda emas. Bemorlarning 75 foizida postkovid sindromning belgilari to‘lqinli xarakterga ega, chorakda ular doimiydir.

Postkovid davridagi izlanishlar shuni ko‘rsatmoqdaki, bemorlarda aniqlanayotgan:soch to‘kilish holatlari, asab tizimi bilan bog‘liq bo‘lgan muommolar, tayanch va yurak qon-tomir tizimidagi o‘zgarishlarni kelib chiqishida, asosiy sabablardan birini ,aynan, kasallik davrida qo‘llanilgan ba’zi dori vositalarini ortiqcha miqdorda qo‘llanilishi natijasida kelib chiqmoqda.Bunga yaqqol misol tariqasida, kasallikka chalingan bemorlarda tromboembolik holatlarni oldini olish maqsadida qo‘llanilgan antikoagulyantlarga mansub bo‘lgan geparinning ko‘p miqdorda qo‘llanilishi natijasida bemorlarda osteoporoz bilan zararlanish holatlari ko‘paydi.Geparin bilan uzoq muddatli davolashda osteoporoz yoki suyaklarning ingichkalashi mumkin. Bu bemorni spontan yoriqlarga moyil qiladi . Past molekulyar og‘irlikdagi geparinlar bilan xavf kamroq bo'ladi.

Postkovid davrida yuzaga kelayotgan sindromlarning bemorlar hayot faolyatiga sezilarli salbiy ta'siri keyingi rehabilitatsiya strategiyasini ishlab chiqish zarurligini taqozo etadi. Hozirgi vaqtda postkovidni davolash bo'yicha klinik ko'rsatmalar ishlab chiqilmagan. Asosan, terapiya simptomatik va tiklovchi hisoblanadi. Postkovid belgilari bo'lgan bemorlarga quyidagilar tavsiya etiladi:

- **Farmakoterapiya.** Nevrologik simptomlarni bartaraf etish uchun estrodiol preparatlar (magniy + piridoksin), glitsin, valerian buyuriladi. Taxikardiya va kardialgiyada beta-blokatorlardan foydalanish mumkin. Ba'zi tuzalgan bemorlarda antikoagulyantlardan uzoq muddat foydalanish tavsiya etiladi. Vitaminoterapevtik davolashda o'n kun davomida C, D vitaminlari, sink va selenli qo'shimchalar tavsiya etiladi. Bulardan tashqari, bemorlar hayot faolyatini yaxshilash maqsadida, asoratlarni yanada samarali davolash maqsadida, Valerin kardio, supermelkiy biokalsiy kabi vitamanga boy preparatlarni qo'shimcha terapevtik davolash sifatida qo'llash mumkin.

- **Valerin kardio.** Tarkibi: magniy 40 mg, vitaminlar: 7,5 mg C, 2 mg B6, 1 mg B1 va B2, 5 mg B12. Valerin Kardio tarkibidagi moddalar hisobiga asab va yurak-qon tomir tizimlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi: uyqu sifatini yaxshilaydi, uyqusizlik bilan kurashishga yordam beradi, bosim ko'tarilishi va aritmiyalarni kamaytiradi, silliq mushaklarning spazmini engillashtiradi, xotirani yaxshilaydi, stressga chidamliligini oshiradi, tromboz ehtimolini kamaytiradi, immunitet tizimini mustahkamlaydi. Qo'shimcha yengil tinchlantiruvchi xususiyatlarga ega. Qo'llash usuli va dozasi: Valerin Kardio tabletkalari ovqatdan 30 daqiqa oldin yoki yotishdan oldin kuniga ikki yoki uchta tabletkadan foydalaniladi. Agar foydalanuvchida uyqu bilan bog'liq muammolar mavjud bo'lsa: yotishdan yarim soat oldin 1 tabletkadan qabul qilinadi. Davolanish davomiyligi 30 kun.

Tromboembolik kasalliklarning oldini olish va davolashda antikoagulyant davolashning asosidir. Antikoagulyantlar bundan tashqari tromboz, emboliz, stenokardiya, miokard infarktida ishlatiladi. Bularga heparin, varfarin va sinkumar kabi preparatlar kiradi.

Farmakologik ta'siri:to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiluvchi antikoagulyantlar guruhiga kiruvchi geparin eritmalari manfiy zaryadga ega bo'lganligi, qon ivishida ishtirok etuvchi oqsillar bilan birikishga imkon beradi. Geparin qon qon zardobidagi plazmasida antitrombin III (kofaktor) bilan bog'lanadi va trombin faolligini susaytiradi, natijada fibrinogen fibringa aylanmaydi. Bundan tashqari geparin protrombinni trombinga aylanishiga qarshilik qiladi. Bilvosita ta'sir qiluvchi varfarin va sinkumar kabi preparatlar jigarda K vitamini hosil bo'lishini bloklaydi, ularsiz qon ivish qobiliyatini yo'qotadi, albatta, ma'lum darajada. Antikoagulyantlar bemorda tromboembolik asoratlarni rivojlanish xavfi yuqori bo'lgan hollarda qo'llaniladi. Ushbu preparatni qabul qilish 100% bo'lmasa-da, insultga qarshi yagona himoya hisoblanadi. Preparatning samarali ishlashi uchun qonni "suyuqlik" ni ushlab turish kerak va bu yerda bemor va shifokor o'rtasida qat'iy aloqa bo'lishi kerak, agar u haddan tashqari qabul qilinsa, qon ketish xavfi mavjud. Shuning uchun antikoagulyantlarni qabul qilish juda qiyin, chunki, har ikki haftada, keyin esa har 2-3 oyda foydalanuvchilar INR yoki PTI uchun ma'lum bir qon testini o'tkazishlari kerak, bu ularning koagulyatsion tizimining holatini ko'rsatadi.

Koronavirus davridagi ko'plab patologik holatlarni hamda postkovid davridagi asoratlarni davolashda tabiiy dorivor preparatlar qatorida qo'shimcha terapiya sifatida eng samarali,zamonaviy, univeral dori vositasi Supermelkiy biokalsiy dori preparati. Supermelkiy biokalsiy yoshga qarab barcha yosh toifalarida kaltsiy yetishmovchiligining oldini olish uchun, tafsiya qilish mumkin. Supermelkiy biokalsiy bronxopulmonar tizim kasalliklari (bronxit, pnevmoniya). Gipertenziya, gipotenziya, aralash turdagi tomir distoni. Yurak ritmining buzilishi (taxikardiya, bradikardiya). Tromboflebit, varikoz tomirlari va qon aylanish tizimining boshqa kasalliklari, osteoporoz kabi kasalliklarni davolashda qo'llaniladi. Hech qanday kontrendikatsiyaga ega emas (200 dan ortiq inson kasalliklari uchun tavsiya etiladi).Qo'llash usuli: 1-4 choy qoshiqdan kuniga 1-4 marta (yoshi, vazni, ovqatlanish tizimi va patologiyasiga qarab) ovqatdan 20-30 daqiqa oldin qabul qilinadi. Dasturning davomiyligi: 1-3 oy, yiliga 2-3 marta.

Vitamino terapiya. Reabilitatsiya davrida kasallikdan tuzalgan bemorlarga organizimni qayta tiklash uchun, vitamino terapiyalar eng ustuvor yo‘nalishlardan biri. Bu turdagi preparatlar: draje, tabletkalar, ampulalar, kukunlar ko‘rinishida chiqariladi. Qo‘llash shakli kasallikning xususiyatiga qarab davolovchi shifokor tomonidan belgilanadi. Ampulalarda in'ektsiya uchun eritma tayyorlanadi. Bir ampulada 50 mg va 100 mg mavjud bo‘lib, bu bir vaqtning o‘zida preparatning kerakli dozasi kiritish imkonini beradi. Dori preparatlaridan tashqari, kundalik ovqat ratsioni tarkibiga C vitaminiga boy mahsulotlar berish lozim. Moddaning asosiy manbalari: kivi, shirin qalampir, qovun, qora smrodina, piyoz, pomidor, apelsin, olmalar, shaftoli, xurmo, pishirilgan kartoshka, karam, bargli o‘tlar.

Shifokorlar postkovid davrida bemorlarning qonida (yurak og‘rig‘idan xotira muammolarigacha) D vitamini etishmasligiga tobora ko‘proq e‘tibor berishmoqda. Bu modda inson tanasining to‘liq ishlashi uchun katta ahamiyatga ega. Bemorlarda D vitamini ertalab ovqatdan keyin o‘n kun davomida, kuniga 50-100 mg dan 1 mahal buyuriladi. Bulardan tashqari kundalik iste‘mol mahsulotlari tarkibida: dengiz baliqlari, ikra, tuxum, jigar, smetana, pishloq, sariyog‘, sut bo‘lishini inobatga olish kerak.

Xulosa qilib shuni aytish mumkunki, yuqoridagi asoratlarni davolash, bemorlarni oldingi sog‘lom hayotlariga qaytarish maqsadida, davolovchi shifokorlar tomonidan reabilitatsiya davrida aniq mexanizim asosida samarali davo choralarini ko‘rishlari lozim. Shuningdek, reabilitatsiyada postkovid asoratlarni oldini olish maqsadida, shifokor va bemor a‘loqasini mustahkamlash hamda sog‘lom hayotga qaytgan bemorlarni kundalik oziqlanish ratsioni tarkibiga: vitamin va tabiiy mahsulotlardan iborat taomlar buyurish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Коронавирусный синдром: профилактика психотравмы, вызванной COVID-19/ Соловьева Н.В., Макарова Е.В. , Кичук И.В. // РМЖ. – №9. – 2020.
2. Into the looking glass: Post-viral syndrome post COVID-19/ R. Perrin, L. Riste, M. Hann – Nov., 2020.
3. Post-COVID-19 Fatigue: Potential Contributing Factors/ Thorsten Rudroff, Alexandra C. Fietsam, Justin R. Deters, Andrew D. Bryant, John Kamholz// Brain Sci. – 2020, №10.
4. [https\www.vitaminic.ru\](https://www.vitaminic.ru/) internet sahifasi.

SMART EDUCATION AND ITS APPLICATION IN IOT

Ibrohimova Maftunakhon Nozimjon qizi

magistrant, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU

Annotation

Because of the rapid development of digital technologies, the use of digital technologies in the field of production, education, services, all socio-economic processes and even people's daily lives are developing and improving day by day. Digital technologies are evolving into smart devices, and smart devices are becoming smart objects (smart home, smart city, smart farm, smart board, etc.). Smart device interaction technology is implemented using IoT technology. The development of new technologies makes it possible for students to learn more efficiently, quickly, flexibly and conveniently. Over the past decade, the Smart Education system has become one of the most important and priority tasks not only in the Republic of Uzbekistan, but also around the world.

Keywords: Smart education, IoT, smartification, ICT, pandemic, distance learning, TCP / IP, UDP.

In today's fast-paced digital age, the concept of smart education has been the subject of much debate. Technology, which has been able to create its own environment on a large scale, has now penetrated into every field of medicine, engineering and even pedagogical education and created its own wave. It is now difficult to imagine the educational process without technology, which in turn is leading to an increase in the need for Smart education, which is a system of "Smart education".

The development of high technology and information technology in the twenty-first century is having a huge impact on today's education system.

In particular, the development of smart facts connected to mobile phones has made it possible to learn and share education from anywhere in the world. With these features, students have the opportunity to choose from a variety of information, and in turn, they become an independent provider of information.

Education and technology can never be imagined without each other. Following the outbreak of the COVID-19 pandemic around the world, distance education has expanded globally and the following questions have begun to be answered:

- What will happen to students if schools close?
- How can students get education without a physical teacher?
- How can teachers direct education in their homes with internet and technology problems?
- How to assess students' knowledge?

In many countries, the digital age has opened new doors of education, making it possible for every student to be educated anywhere in the world. However, universal education is not available in all regions. At least half of the world's population is still denied access to online education. World leaders must work together to bridge these gaps. The article also discusses the Smart Education System and the role of IoT in it.

First of all, the word "Smart" is derived from the English language, and its descriptions are as follows:

S – Specific the training to be given is clear and understandable, assigned to specific sources.

M – Measurable learning outcomes are measurable and understandable to both the student and the teacher.

A – Achievable tasks must be adequate for the student's level.

R - The knowledge of relevant (modern) specialists should be immediately included in the training courses for new learners.

T - Time bound knowledge can be obtained at any time.

What is smart education? is a pedagogical change, as well as a new global educational technology. It is simply replacing traditional types of books and pens with technology.

What is IoT (Internet of Things)? - IoT is an English term derived from the English word "Internet of Things", which means things or objects connected to the Internet. The meaning of IoT in the field is the use of various platforms, applications and technologies through radio communication services. Currently, IoT is entering social life very quickly.

A clear vision of IoT and its developmental aspects and more in technology.

A special model has been developed for the development of the IoT 4 model. In other words, the development of IoT is achieved through the development of these 4 objects. Here are some IoT development models:

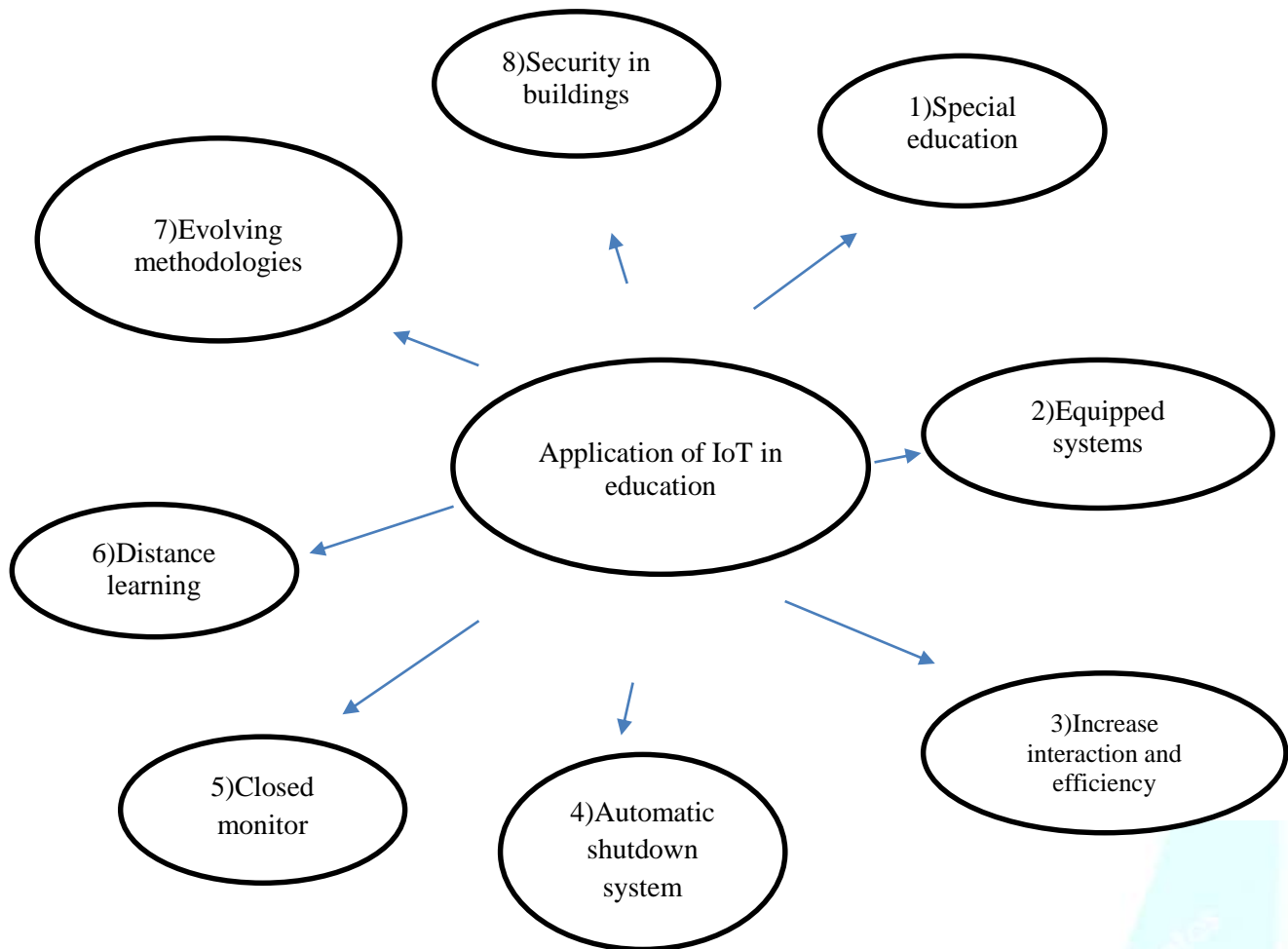
- Integrated application model - this model is a model for the development of various applications, including mass messengers. Demand for simple, convenient, entertaining, commercial applications and messengers has always been high.
- Data exchange model - the main purpose of which is to process various data such as .txt, .doc, .pdf, .mp3, .mp4 and so on, improve the transmission process, and reduce data processing time. , in general, focuses on improving the process of using information.
- Network infrastructure model - the main goal of which is the development of various wired and wireless networks for the transmission of data, the means of data transmission in the network. Examples include TCP (Transmission Control Protocol) / IP (Internet Protocol), UDP (User Datagram Protocol), and wireless networking technologies.
- Inter-device synchronization, identification model - the purpose of which is to ensure the synchronous operation of devices with each other, to develop the identification process.

IoT and education: The education sector is one of the most flexible and effective areas in terms of using IoT devices to make education collaborative, interactive and open to all. IoT devices provide students with reliable access to everything from learning materials to communication channels, and they allow teachers to measure students' learning in real time. When it comes to education, the COVID-19 pandemic has sufficiently highlighted the important availability of educational resources. IoT allows for the transition from traditional to digital teaching methodologies with a number of additional benefits and increased efficiency.

Not only can these smart attendance devices, boards, built-in alarm systems in schools, assessment checks, cameras, school locks, everything move from the physical world to the world of central system-based management and automation.

Distance Learning: IoT-based systems have the ability to store, format data in the form of applications with special software, and allow website distance learners to access the website from anywhere with a user ID and password in the form of an access function.

It can help anyone who cannot be part of a legitimate educational institution, but still wants to continue his or her education. Live lessons, pre-recorded lessons, online timer-based assessment questions, time tracking on the portal help to create a comprehensive approach for distance learners. During the COVID19 pandemic, this was a whole course of educational institutions, with the online submission of materials and assessment based on an open booklet allowing the student not to miss their studies in junior classes and middle semesters.

IoT for Education has developed responses to improve the quality of education around the world by making it understandable and accessible to all. IoT is being implemented slowly in some schools at the rate of its adoption because such investments are expensive.

As for the advantages of IoT and the wide field of activity, it is worth investing in this field. Technology has recently changed the landscape of education. Increasing human knowledge and sustainable technology are leading universities (HEIs) to innovate in the efficient use of available resources and learning.

At a time when it is decided to create new ways of quality education, Information and Communication Technologies (ICT) will bring countless benefits. ICT facilitates many simple tasks and communication from almost anywhere in the

The use of ICT techniques in the educational process also has a very positive effect on the student's ability to learn. It was found that students have a very positive attitude to work and education in the use of computers in the performance of their tasks, motivate and encourage them to learn. Self-esteem and self-confidence of students who used technology to learn in educational institutions increased. As a result, a number of educational institutions are increasingly integrating ICT into their education systems. With the advent of technology, universities can now track resources, create smarter lesson plans, design safer campuses, and improve access to information. Learning from using mobile and tablets in the classroom looks very different today.

List of used literature:

1. Бодрик Александр “Умное” образование для “умного” города PC Week №11 (932) 29 августа 2017. Internet address: <https://www.itweek.ru/gover/article/detail.php?ID=196377>
2. Образование в «Умном городе» . Internet address: <http://citysmart.ru/napravlen/obrazovanie.html>

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA YANGI DARSLIKNING AHAMIYATI

Yo‘ldasheva Gulirano, Rahmonova Nasiba

Andijon davlat universiteti Pedagogika fakulteti 2-bosqich

201-guruh talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yurtboshimizning yoshlarga bo‘lgan e‘tibori, ta‘lim samaradorligini oshirishda ilg‘or g‘oyalari, ta‘lim sohasida kiritilayotgan o‘zgartirishlar, maktab ta‘limidagi sezilarli yutuqlar, shuningdek, yanggi nashrdan chiqqan darsliklar va ularning ahamiyati haqida so‘z boradi. Va bularning natijasi yanada a‘lo bo‘lishi uchun o‘qituvchilarning malakasini yanada oshirish masalalari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Ta‘lim sifati, o‘qituvchi malakasi, darslik, ona tili va o‘qish savodxonligi, islohotlar, ta‘limdagi o‘zgarishlar, amaliyot jarayoni

Kelajak- yoshlar qo‘lidadir. Shu bois ham Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev yoshlarning ta‘lim olishi, qiziqishlari, imkoniyatlariga nihoyatda katta ahamiyat bermoqda. „Eng yaxshi investitsiya ta‘limga kiritilgan investitsiyadir“- deb ta‘kidlaydi yurtboshimiz . Shu bois, ta‘lim tizimida, ayniqsa, maktablarda olib borilayotgan islohotlar ta‘lim sohasida tub burilish yasamoqda .

Biz Andijon davlat Pedagogika Universiteti talabalari o‘z amaliyot jarayonimizda oliy ma‘lumotli, mahoratli pedagoglardan o‘rnak olgan holda dars jarayonlarini kuzatib xulosa qildik. O‘zimiz o‘qigan boshlang‘ich sinflar va hozirgi kundagi boshlang‘ich ta‘lim o‘quvchilarini taqqoslab, bugungi kunda yurtimiz qay darajada yaxshi natijalarga erishganini tahlil qildik. Barchamizga ma‘lumki, nazariya boshqa amaliyot boshqa. Biz dars jarayonlarida o‘rgangan metodlar, nazariy bilimlarni esa bolalarda qo‘llash juda mushkul. Aytib o‘tish joizki, bugungi zamon yoshlarining

rivojlanishi ilgarilab ketmoqda. Avval o‘tiladigan ko‘plab bilimlar yoshlarimizning salohiyati uchun yetarli bo‘lmay qoldi.

Psixologlarning ta’kidlashicha, bu akseleratsiya jarayoni bo‘lib, bolaning odatdagidan tezroq rivojlanishidir. Shu masalalarni hisobga olgan holda Ta’lim vazirligi tomonidan bir necha islohotlar o‘tkazilmoqda. Jumladan, dars jarayonlari, maktab darsliklari, o‘tiladigan mavzular ko‘lami kabi. Albatta, bunda ta’lim sohasi rivojlangan, dunyo uchun namuna sifatida ko‘rsatilayotgan davlatlardan andoza olgan holda yo‘lga qo‘yilmoqda. Biz o‘z amaliyot jarayonimizda guvoh bo‘ldikki, maktablarda, ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda yangiliklar katta bo‘lib, ulardan biri darsliklarga o‘zgartirishlar kiritilganidir.

Bular orasida e’tiborimni 1-2-sinflarning o‘quv darsliklaridagi o‘zgarishlar o‘ziga tortdi. Unga ko‘ra, 2021-yildan yangi nashrda chiqqan Ona tili va o‘qish savodxonligi kitobini oladigan bo‘lsak. Bu kitob mutlaqo o‘zgacha nashrda chiqqan bo‘lib, avvalgilarini umuman takrorlamaydi. Ona tili va o‘qish kitoblarining birgalikdagi jamlanmasi bo‘lib, bola uni o‘qish jarayonida til qoidalari bilan tanishmaydi, biroq mashqlarni bajarish orqali o‘zi uchun qoida yaratadi. Bu kitobning menga yoqqan jihati shundaki, o‘quvchi darslik orqali faqat aytilgan topshiriqlarni bajaribgina qolmay o‘zi mustaqil fikrlashga, kelajakdagi rejalarini aniqlashtirib olish imkoniyatiga, shuningdek, O‘zbekiston rivojlanishi uchun haqiqiy asos bo‘lib xizmat qiluvchi barkamol shaxs bo‘lib yetishadi. Darslik ustida bir necha olimlar, malakali rassomlar, o‘z ishining ustalari ishlagani bilinib turadi.

Berilgan matnlar bilan ishlash bilan bir qatorda o‘quvchi oldiga bugungi kun talablariga mos bir necha savollar qo‘yiladi. Misol tarzida aytiladigan bo‘lsa, agar qo‘lingizda katta sarmoya bo‘lsa, uni nimaga sarflaysiz yoki kelajakdagi biznes rejalaringgizni qay tartibda tuzishinggizni gapirib bering kabi. Bola bu savollarga javob berish jarayonida o‘z oldiga yoshlikdan maqsad qo‘yishni va shunga ertaroq harakat qilishga o‘rganadi. Shuningdek, kasblar va ularning bajaradigan ishlari bo‘yicha quruq hulosaga kelib qolmay, ularning mohiyati, zimmasidagi vazifalari

haqida tushunchaga ega bo‘ladi. Darslikda bolalarning yoshiga mos tarzda mashqlar, topshiriqlar, qiziqarli muammoli masallar yoritilgan. Shuningdek yangilik tarzda aytish mumkinki , sinfda birgalikda bajariladigan topshiriqlardan tashqari o‘quvchining partadoshi bilan birgalikdagi bajariladigan toshiriqlar ham kiritilgan. Shuningdek, audio mashqlar ham mavjud. Bunda o‘quvchi audio matnni eshitadi so‘ngra esda saqlab qolgan ma’lumotlari asosida savollariga javob beradi, o‘zining mustaqil fikrini bildiradi. Bir gap bilan aytish mumkinki, ushbu darslik avvvalgilariga nisbatan taqqoslaganda o‘quvchini ko‘proq mustaqillikka, ahillikka, nutqiy qobilyatini rivojlantirishga undaydi. Mashq bajarish jarayonida sinfda guruh bo‘lib ishlash jarayonidagi kamchiliklar yopilib ketmaydi. Garchi boshlang‘ich sinflar o‘qituvchilarining dastlab ushbu darslikni o‘qitishda ayrim noqulayliklar bo‘lsa-da darslikni yaxshiroq mohiyatiga yetish maqsadida tinmay o‘zlaring ustida ishlamoqdalar. O‘ylaymanki, yangi Ona tili va o‘qish savodxonligi darsligining samarasi tez kunlarda sezilarli darajada bilinadi.

Biz talabalar mana shu amaliyot jarayonida o‘qituvchining bolalarga qanday ta’lim berishini, metodlarini kuzatdik. O‘quvchilar yanggi darslikka tez moslashmoqdalar. Albatta, o‘qituvchi har bir bolaning taqdiri uchun mas’uldir. Shuning uchun ham har bir bola bilan nafaqat guruh tarzida ishlash, balki dars jarayonida yoki darsdan tashqari ham individual ishlashi lozim. Faqat shundagina ta’lim jarayonining samarasi, pedagogning yuksak mahorati ko‘rinishi mumkin. Buning uchun esa, albatta, mana shu darslik ham katta yordam beradi.

Mening fikrimcha, ta’lim samarasining oshishi , ayniqsa, bizga – boshlan-g‘ich ta’lim o‘qituvchilariga bog‘liq. Shu bois ham biz o‘z ustimizda ko‘proq ishlashimiz, kasbimizning naqadar mas’uliyatli ekanini anglab yetishimiz lozimdir. Zero bola gul bo‘lsa, o‘qituvchi bog‘bondir!

Foydalanilgan adabiyotlar

1. www.ziyounet.uz
2. Ona tili va o‘qish savodxonligi darsligi 2-sinf Toshkent-2021y
3. Mengliyev B. Hozirgi o‘zbek adabiy tili.- Qarshi:Nasaf 2005
4. Hojiyev A. O‘zbek tili morfologiyasi, morfemikasi va so‘z yasalishining nazariy masalalari. -T:Fan 2009
5. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati -T: O‘qituvchi, 1978
6. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida"gi qarori

XALQARO TADQIQOT TURLARI ENDI O‘ZBEKISTONDA

Yo‘ldasheva Gulira’no, Rahmonova Nasibaxon

Andijon davlat universiteti Pedagogika fakulteti boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi
2-bosqich 201-guruh talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xalqaro tadqiqot turlari: PISA, PIRLS TIMSS kabilar haqida batafsil ma’lumot berib o‘tilgan hamda bu tadqiqot turlarining O‘zbekiston rivojidagi muhim o‘rni yoritilgan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida ushbu tadqiqot turlarining o‘tkazilishi batafsil bayon etilgan. Maqola orqali dunyo hamjamiyatining ilg‘or davlatlarining ta’lim tizimi va ta’lim sifati haqida ma’lumotga ega bo‘lish mumkin.

Kalit so‘zlar: Xalqaro tadqiqot turlari: PISA, PIRLS, TIMSS, TALIS, dunyo ning ilg‘or 50ta davlatlari, 180ta maktab, 5948 nafar o‘quvchi, o‘qish darslari , matematika va tabiiy fanlar, savodxonlik darajasi.

So‘nggi 5 yillikdan xulosaga kelib aytish mumkunki, O‘zbekiston Respublika-si beqiyos darajada o‘zgarishlarga yuz tutdi. Bu o‘zgarishlar har jabhada, jumla-dan ta’lim sohasida ham o‘z natijalarini ko‘rsatmoqda. Respublikamizni yanada rivojlantirish, dunyoning eng ilg‘or davlatlari qatoriga qo‘shish maqsadida eng avvalo ta’limda islohotlar o‘tkazildi. Dunyoning yetakchi davlatlarining ta’lim tizimini o‘rganib, yutuqlaridan namuna olindi. Yangicha dars uslublari joriy etildi. Shuningdek, mana shu islohotlar samarasini bilish va dunyoning yetakchi 50 taligiga qo‘shilish uchun yurtimizda ham xalqaro tadqiqotlar joriy etildi.

Vazirlar mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda “Xalq ta’lim tizimida ta’lim sifati baholash sohasidagi Xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 997-son qarori Respublika Xalq ta’lim tizimida ta’lim sifati baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish , xalqaro aloqalarni o‘rnatish,

o‘qituvchi yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini , eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g‘oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo‘llab quvvatlash hamda rag‘batlantirish maqsadida chiqarilgan. Qarorda quyidagi Xalqaro Baholash dasturlari bo‘yicha xalqaro tadqiqotlar tashkil etilishi qayd etilgan:

Progress international reading and literacy study (PIRLS) – boshlang‘ich 4-sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish darajasini baholash uchun qo‘llanadi ;

Trends in international mathematics and science study (TIMSS) – 4 va 8-sinf o‘quvchilarining matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan o‘zlashtirish darajasini baholash uchun;

The programe for international student assessment (PISA) – 15 yoshli o‘quvchilarning o‘qish , matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash uchun;

Ushbu xalqaro baholash tadqiqot turlarining har biri bilan batafsilroq tanishib chiqsak. Dastavval, PISA tadqiqotidan boshlaymiz . PISA bu turli davlatlarda 15 yoshli o‘quvchilarning savodxonligini hamda bilimlarini amaliyotda qo‘llash qobiliyatini baholovchi test bo‘lib, 78ta mamlakatda o‘tkaziladi. Har bir mamlakatda 45mingdan 10ming nafargacha o‘quvchi test sinoviga jalb etiladi. PISA tadqiqotining asosiy maqsadi maktabni tugatgandan so‘ng, o‘quvchilar faol hayot pozitsiyani egallashganlariga imkon beradigan chuqur bilimga egalik darajasini baholashdir.

Keyingi Xalqaro dastur bu TALIS bo‘lib, inglizchada kenggaytmasi The Teaching and learning international survey – rahbar pedagog kadrlarning umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida o‘qitish hamda ta‘lim olish muhiti hamda o‘qituvchilarning ish sharoitlarini o‘rganish uchun xizmat qiladi.

PIRLS tadqiqotida esa dunyoning ilg‘or 50 dan ortiq davlatlari ishtirok etib kelmoqda . Mazkur xalqaro tadqiqotning maqsadi turli xil ta‘lim tizimidan iborat bo‘lgan davrlardagi boshlang‘ich maktab o‘quvchilarining matnni o‘qish va qabul qilish bo‘yicha tayyorgarligi hamda o‘quvchilarning har xil yutuqlarga erishishga sabab bo‘luvchi ta‘lim tizimidagi o‘ziga xos xususiyatlarni aniqlash va baholashdan

iborat. Ma'lumki, mamlakatimizdagi 4-sinf o'quvchilari ham 2021-yildagi PIRLS xalqaro baholash dasturida 76 ga yaqin davlatlar qatorida ilk marotaba ishtirok etdi. Bunda Respublika bo'yicha jami 180 ta maktab tanlab olindi va 5948 ta o'quvchi qatnashdi. Bu dastur har 5 yilda o'tkaziladigan dasturdir.

Maktab matematika va tabiiy fanlar ta'lim sifatining xalqaro monitoringi - TIMSS bilim yutuqlarini baholash xalqaro uyushmasi tomonidan tashkillangan. Ushbu tadqiqot boshlang'ich ta'limning 4-sinf o'quvchilari va 8-sinf o'quvchilarini turli davlatlarda matematika va tabiiy fanlar darajasini va sifatini solishtirishga hamda milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlashga ko'maklashadi. TIMSS xalqaro tadqiqoti 4 yilda bir marotaba o'tkaziladi. Shu kunga qadar 6 marta o'tkazilgan. 1995-yildan 3 marotaba maktab bitiruvchilarining yutuqlarini aniqlashni o'z ichiga olgan holda kengaytirilgan tadqiqot ishlari olib borildi. TIMSS xalqaro tadqiqotining asosiy vazifasi maktabning matematika va tabiiy fanlar ta'limi sifatiga solishtirma baho berishdir. Har 4 yil davomida 4- va 8- sinf o'quvchilarining bilimiga baho berib boriladi va shu bilan birga nafaqat ularning bilim va ko'nikmasi, balki ularning ushbu fanga bo'lgan munosabati, qiziqishi hamda ta'limga bo'lgan motivatsiyasini solishtirishga imkon beradi. Tadqiqotning asosiy rejasi 4 yil davomida 4-sinf o'quvchisi 8-sinfga yetgunga qadar uning matematika va tabiiy fanlar bilimining natijalari kuzatib boriladi. Shu tarzda maktabning boshlang'ich va yuqori sinf o'quvchilarining bilim va yutuqlarining monitoringi amalga oshiriladi.

Ushbu tadqiqotni olib borishda va majmua ishlanmasida dunyoning ko'plab ilmiy tadqiqot markazlari va professional tashkilotlar ishtirok etadi. Ta'lim sohasidagi test xizmatlari: Kanadaning statistik markazi, Ta'lim yutuqlarini baholash Xalqaro Asotsiasiyasining sekretarianti, Ta'lim yutuqlarini baholash Xalqaro asotsiasiyasining ma'lumotlar markazi vahokazo.

Hozirgi kunda milliy innovatsion tizimni rivojlantirish hamda innovatsion potensialini takomillashtirish mamlakatning iqtisodiy o'sishining eng muhim omillari hisoblanadi. Shuning uchun mazkur omillarni tadqiq etish muammolari dunyoning ko'plab davlatlar va xalqaro tashkilotlari uchun dolzarbdir. Shuning uchun

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-sentabrdagi PF-5544-son” 2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida “gi farmonida O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib global innovatsion indeks reytingi bo‘yicha jahonning 50ta ilg‘or mamlakati qatoriga kirishiga erishish vazifasi belgilangan.

Mazkur xalqaro baholash dasturlari va ular doirasidagi tadqiqotlar iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti ta‘lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiyasi tomonidan muayyan davriylik asosida dunyo mamlakatlari bilan hamkorlikda tashkil etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining „ Xalq ta‘lim tizimida ta‘lim sifatini baholash va tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori
2. Ziyonet.com
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2018-yil 21-sentyabrdagi PF-5544-son qarori.
4. 2019-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni.
5. Sariyev SH.U „ Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida matn ustida ishlash orqali xalqaro tadqiqotlarda samarali natijalarga erishish imkoniyatlari”

ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN TA'LIM JARAYONIDA FOYDALANISH

Alimova Komila Dekanovna

Toshkent davlat stomatologiya institute

O'zbek tili va pedagogika kafedrası katta o'qituvchisi

komila.alimova13@mail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash. Oliy ta'limda o'zbek tili fanini o'qitish tibbiy atamalarni o'rganishga qaratilgan bo'lib, anatomiya, gistologiya, sitologiya, terapiya va stomatologiya hamda dorishunoslik kabi fanlar bilan uzviy bog'liq bo'lishi kerak haqida so'z boradi.

Аннотация: В данной статье определены приоритеты системной реформы высшего образования в Республике Узбекистан, подготовка высококвалифицированных кадров, обладающих современными знаниями и высокими духовно-нравственными качествами, независимым мышлением. Преподавание узбекского языка в высшей школе направлено на изучение медицинских терминов и должно быть тесно увязано с такими дисциплинами, как анатомия, гистология, цитология, терапия и стоматология, фармакология.

Annotation: This article identifies the priorities of the systemic reform of higher education in the Republic of Uzbekistan, the training of highly qualified personnel with modern knowledge and high spiritual and moral qualities, independent thinking. The teaching of the Uzbek language in higher education is aimed at studying medical terms and should be closely linked to such disciplines as anatomy, histology, cytology, therapy and dentistry, and pharmacology.

Kalit soʻzlar: Renessans, kredit-modul, tizim, modul, terminologiya, atama, metod, tafakkur.

Ключевые слова: Ренессанс, кредитный модуль, система, модуль, терминология, термин, метод, мышление.

Keywords: Renaissance, credit module, system, module, terminology, term, method, thinking.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oʻzbekiston yoshlari forumida soʻzlagan nutqida shunday fikrlar bor: “Biz bugun oʻz oldimizga ulkan marralarni qoʻyganmiz. Ona Vatanimizda Uchinchi Renessans poydevorini yaratishga kirishdik. Biz oila, maktabgacha taʼlim, maktab va oliy taʼlimni hamda ilmiy-madaniy dargohlarni boʻlgʻusi Renessansning eng muhim boʻgʻinlari deb hisoblaymiz. Shu sababli, ushbu sohalarda tub islohotlarni izchil amalga oshirmoqdamiz.”

Vatanimizda kechayotgan yangilanishlar ijtimoiy–iqtisodiy yoʻnalishlardagi ijobiy oʻzgarishlar Oʻzbekistonni jahonga tanitmoqda, yaʼni Oʻzbek modelini jahon tan olmoqda. Bu ayniqsa, ijtimoiy islohotlar sirasidagi taʼlim tizimini yangilash, xayotiy zaruriyat tufayli davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishiga aylandi. Taʼlim jarayonidagi oʻquv reja, dasturlar tajriba sinovidan oʻtkazildi va yangi taʼlim tizimi asosida darslik hamda oʻquv adabiyotlari jahon andozasi talabi darajasida mos ravishda tayyorlash ishlari jadal surʼatlar bilan olib borilmoqda. Jahon ilm fan va texnologiyasining rivojlanishi hamda mamlakatimizning xorijiy davlatlar bilan barcha yoʻnalishlarda, shuningdek, tibbiyot yoʻnalishidagi aloqalari shu sohadagi hamma fanlar kabi oʻzbek tili va tibbiy terminologiya fanining takomillashuvini taqozo etmoqda. Oliy taʼlimda oʻzbek tili fanini oʻqitish tibbiy atamalarni oʻrganishga qaratilgan boʻlib, anatomiya, gistologiya, sitologiya, terapiya va stomatologiya hamda dorishunoslik kabi fanlar bilan uzviy bogʻliq boʻlishi kerak.

Taʼlimga bunday yondashish talabalarning oʻquv jarayonida va kelgusi amaliy faoliyatlarida uchraydigan tibbiyotga oid lotin, ingliz, va rus tillaridagi

terminologiyani ongli ravishda o'zlashtirishni ta'minlaydi. Tibbiyot fanlari va tabobatda qo'llanuvchi tibbiy atamalarni mukammal o'rganib, o'zlashtirish o'zbek tili va tibbiy terminologiya fanining asosiy maqsadidir. Tibbiyot oliy ta'limgohlarida taxlis olayotgan talabalar ta'lim jarayonidagi har bir mashg'ulotda darslikdagi grammatik ma'lumotlar va mavzulardan tashqari yodlashlari zarur bo'lgan 30-40 tibbiy atamalar bilan tanishishlari lozim. Dastlabki dars mashg'ulotlarida anatomiya va stomatologiyaga oid so'zlar yodlashga berilsa, talabalarning talaffuzi, nutqi rivojlanadi, hamda fanga va kasbiga bo'lgan qiziqishi ortadi. Yodlashga beriladigan tibbiy atamalarni kasbiy yo'nalish xususiyatiga moslashtirish kerak. (masalan: stomatologiya va davolash ishi yo'nalishlarida inson anatomiyasiga urg'u berilsa, stomatologiya yo'nalishlari uchun og'iz bo'shlig'i sohasiga e'tiborni qaratish kerak). O'zbek tili va tibbiy terminologiya fanini o'qitish yakunida talabalarning so'z boyligi 700-900 tibbiy atamalardan iborat bo'lishi kerak. Anatomik terminlar, fiziologik jarayonlar kasalliklarning nomlari patologik xolatlar dorivor moddalar va shifobaxsh o'simliklarning nomlari, dori-darmon hamda shunga o'xshashlar talaba lug'at boyligining asosini tashkil etishi lozim. Bugungi zamon pedagogikasida, uzluksiz ta'lim tizimida pedagogik yondashuvlar asosida yoshlarga tarbiya berishning maqsadi ta'limning barcha bosqichlarida barkamol shaxsni har tomonlama komil inson va intellektual salohiyatli qilib tarbiyalashga qaratilgan. Shuningdek, jahon hamjamiyatligida mamlakatimizning xalqaro andozalari zamonaviy taraqqiyotini ta'minlay oladigan, o'zining erkin fikriga ega bo'lgan, tafakkurli, malakali, bilimli, zukko mutaxassislarni tayyorlash nazarda tutiladi. Ushbu jarayonni samarali tashkil qilishda pedagoglar va tarbiyachilarning ta'lim muassasalari bilan o'zaro hamkorlikda faoliyat olib borishlari maqsadga muvofiq keladi. Talaba qobiliyatini rivojlantirishda pedagogning roli muhim. Ta'lim sifatini oshirishda pedagog mahoratining ahamiyati betakrordir. Hozirgi vaqtda ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy metodlari keng qo'llanilmoqda. O'qitishning zamonaviy metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Ta'lim

metodlarini tanlashda har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq sanaladi. An’anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda, unga turli-tuman ta’lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan metodlar bilan boyitish ta’lim oluvchilarning o’zlashtirish darajasining ko’tarilishiga olib keladi. Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, ta’lim beruvchi tomonidan ta’lim oluvchilarning qiziqishlarini orttirib, ularning ta’lim jarayonidagi faolligi tez-tez rag’batlantirilib turilishi kerak. O’quv materiallarini kichik – kichik bo’laklarga bo’lib, ularning mazmunini ochishda “aqliy xujum”, “bahs-munozara”, “muammoli vaziyat”, “rolli o’yinlar” va “baliq skleti”, “nilufar guli” kabi o’nlab interfaol metodlardan foydalanishlari mumkin. Bu metodlar qo’llanilganda ta’lim beruvchi, ta’lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta’lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Interfaol yoki interaktiv metodlar o’zida an’anaviy ta’lim tizimidagi kamchiliklarni takrorlamasligi bilan, aksincha ta’lim oluvchini faol shaxsga aylantirib qo’yishi bilan, uning tafakkur taraqqiyotiga imkoniyat yaratib berishi bilan tavsiflanadi. Oldindan rejalashtirilgan o’quv- tarbiyaviy jarayonda innovatsion texnologiyalarni amaliyotda uzluksiz tadbiq etish ta’lim oluvchi uchun ham, ta’lim beruvchi uchun ham faqat koni foydadir. O’zbek til o’rganishda, amaliy mashg’ulotlarda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish o’zining ijobiy natijalarini ko’rsatmoqda. Yangi pedagogik usullardan foydalanish nafaqat talabalarga, balki pedagoglarga ham ta’lim berish jarayonini yengillashtirib bermoqda. Har bir usul belgilangan muayyan maqsadni yechishda o’z o’rnida ishlatilsa, u shubhasiz faoldir. Dars jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning yana bir foydali jihati shundaki, bu jarayon yordamida o’qituvchi ham o’z ustida ishlab, shu bilan malakaviy ko’nikma va kasbiy mahoratini oshiradi, natijada uning mashg’ulotlari qiziqarli olib boriladi. Bugunga kelib ta’lim tizimida faoliyat ko’rsatayotgan o’qituvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ta’lim-tarbiya jarayonini faollashtirish usullari va o’qitiladigan fanlar bo’yicha sifatli bilim, ko’nikma va malakalarni hosil qilishni ta’minlovchi pedagogik usullarni qo’llay bilishi lozim. Zamonaviy

texnologiyalarning mohiyati, maqsadi va vazifalarini o‘rganib chiqib, ular haqida ilmiy asoslangan amaliy yo‘llanmalar ishlab chiqishi, ilg‘or pedagogik va axborot texnologiyalarini o‘zlashtirgandan so‘ng, uni ta‘lim tizimiga joriy eta olish kerak bo‘ladi.

Xulosa qilib aytish lozimki, yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda texnik vositalardan, yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish talaba va pedagogning mehnatini yengillashtiradi. O‘qish, nutqni tinglab tushunish, gapirish va yozishni o‘rganishda o‘quv texnika vositalarining ahamiyati kattadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining «Talim to‘g‘risida»gi Qonuni. T, 1997.
2. O‘zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi». T, 1997.
3. Oliy va o‘rta maxsus kasb-ta‘lim kadrlar milliy va qayta tayyorlash me‘yoriy uslubiy hujjatlar 2008–y.
4. Reutova YE.A. *Primeneniye aktivnykh i interaktivnykh metodov obucheniye v obrazovatelnom protsesse vuzax. Metodicheskiye rekomendatsii dlya prepodavateley Novosibirskogo GAU.-N: izdvo NGAU, 2012-S-3-10 CHET*
5. Sulaymonov Y. Remarkalar haqida. «Til va adabiyot ta‘limi»jurnali, 2005 y, 5-son, 67-68-bet.

МЕВАЛИ ДАНАҚЛАР МАҒЗИНИНГ ХУЖАЙРАЛАРИ ВА СТРУКТУРА ЭЛЕМЕНТЛАРИНИ ВА ЁҒЛИЛИҚДАРАЖАСИНИ ЎРГАНИШ

қ.х.ф.д проф. **Ибрагимов Алижан Аминович**

Фарғона давлат унверситети

докторант, **Мамажонов Иродахон Рахматовна**

Фарғона давлат унверситети

Аннотация

Мева данаклар мағзининг хужайралари ва структура элементларини ўрганиш ва ёғлилик даражаси ёш хужайралар мағз марказида, ёши каттасида хужайра девори яқинида жойлашади. Электрон микроскоп орқали хужайрани тадқиқот қилиш унинг мураккаб тузилишини ва цитоплазма органондларининг ҳар хил эканликларини кўрсатади. Замонавий усуллар хужайра деворининг юпқа тузилишини, унинг митохондрий, хлоропластлар, рибосомалар, асосий органондларнинг, шунингдек, мембраналар системаси ва бошқаларни аниқлаш ҳамда ўрганиш имкониятини берди

Калит сўзлар: мойли ўсимлик уруғлари, майонез, саломас, хўжалик совуни, атир совун, дистиляцияланган ёғ кислоталари, фосфатид концентратлари, глицерин, ёғ кислоталари митохондрий, хлоропластлар, рибосомалар.

Ҳозирги кунда республикамизда кўпгина мойли ўсимлик уруғларини қайта ишлайдиган корхоналар фаолият юритмоқда. Бу корхоналарда ёғ–мой ишлаб чиқариш озиқ–овқат саноатининг энг салмоқли соҳаларидан бири ҳисобланиб, унда хом ашёдан ёғ ишлаб чиқариш билангина чекланмайди, балки олинган ёғни саноат чиқиндиларини қайта ишлаб, турли хил мойли маҳсулотлар пахта чигити, соя, рапс мойлари, мева данаклари ва сабзавот

уруғларидан мой олиниб, бу мойлардан атир – упа, фармацевтика ва озик – овқат саноатининг турли соҳаларида ишлатиладиган маргарин махсулотлари, майонез, саломас, хўжалик совуни, атир совун, дистилляцияланган ёғ кислоталари, фосфатид концентратлари, глицерин, ёғ кислоталари, техника мақсадлари учун ва бошқа махсулотлар ишлаб чиқарилади. Мева уруғлари тўқималардан ташкил топган бўлиб, бу тўқималар ўсимликларнинг асосий функционал бирлигини билдирувчи бир неча минг хужайрадан иборат. Қўлланилиши ҳар хил бўлган тўқима хужайралари орасида катта фарқ кузатилади. Бу фарқ морфологик хусусиятлардан фойдаланиб тўқиманинг мойиллигини, унинг муайян ишда қўлланилиши, баъзан ўсимлик турини аниқлашга имкон беради. [1]

Асосий тўқиманинг специализацияси махсулиги уларда хужайралар таркибининг ривожланишини ва хужайра озуқа моддаларининг синтезини тақозо этади. Шу билан бирга шакли, катталиги ва кимёвий тузилиши бўйича фарқ қиладиган алоҳида олинган хужайралар тўқиманинг физиологик функцияси, ёғли ўсимликнинг тури ва ёшига нисбатан хужайра учун бир хил бўлган ягона тузилишини сақлайди. Хужайранинг ўзига хос хусусияти бўлиб унда мавжуд бўлган пўстлоқнинг қаттиқ қисмларини ўтказишга имконияти йўқлигидир.

Эволюциянинг бошланғич даражаларида ўсимликлар эгаллаб олган хужайранинг қаттиқ пўстлоғи хужайра таркибининг керакли бўлган ҳимоясини таъминлар эди ва унинг теварак атрофдаги муҳитдан озикланиши учун шароит яратади. Теварак атрофдан хужайрага озуқалар фақатгина эриган ҳолатида тушади. Хужайранинг пўчоғи остида цитоплазма жойлашган бўлиб, унга хужайра мағзи, ҳар хил тузилиш ва функцияга эга бўлган кўп сонли органондлар тўпланган. Оптик микроскоп орқали кўрилган вақтда ўсувчи хужайраларнинг цитоплазмаси, масалан, уруғларнинг пишиши, етилиши ва ўсишида тиниқ ярим суюқ уруғли тузилишли массани билдириб унда алоҳида органоидлар кўринади. Ёш хужайраларда мағз марказда, ёши каттасида

хужайра девори яқинида жойлашади. Электрон микроскоп орқали хужайрани тадқиқот қилиш унинг мураккаб тузилишини ва цитоплазма органондларининг ҳар хил эканликларини кўрсатади. Замонавий усуллар хужайра деворининг юпқа тузилишини, унинг митохондрий, хлоропластлар, рибосомалар, асосий органондларнинг, шунингдек, мембраналар системаси ва бошқаларни аниқлаш ҳамда ўрганиш имкониятини берди. Ўсимлик хужайрасининг цитоплазмасида эндоплазматик ретикулум (эндоплазматик тармоқ), Гольджи аппарати ажратувчи системаси ва бошқалар аниқланган. Ёғни механик усули ёрдамида олиш хужайра таркибини қисман бузиш учун хом ашёни янчиш зарурлигига, шунингдек, унинг сўнгги намлик, иссиқлик ишлов бериш жараёнини яхшилашга асосланган.

Данак мағзининг физиологик – биокимёвий хусусиятларининг ўзгариши ва иссиқлик таъсирида ишлов беришда ёғ сифатининг тахлили.

Данакдан ёғ ишлаб чиқариш технологик тизимида мағзларни иссиқлик ишлов бериш жараёни алоҳида ўрин тутаяди. Бу жараён ёғ ишлаб чиқаришдан олдин сўнгги жараён бўлиб ҳисобланади. Ажралиб чиқадиган ёғ миқдори ва сифати асосан температура режимида иссиқлик ишлов бериш жараёни ва бошқа шароитларнинг давом этишидан боғлиқ бўлади. Иссиқлик таъсирида иссиқлик ишлов бериш сифатининг асосий хусусиятларидан бири бўлган кислоталилик сонига таъсир қилади. Иссиқлик ишлов бериладиган данак мағзларига оленка кислотасининг оксидланиш жараёни ўтиб оксидлар, оксикислоталар, сўнгра паст молекулалар, кислоталар ҳосил бўлади ва улар мағзнинг температураси қанча юқори бўлса шунча даражада интенсив боради.

Паст температура остида иссиқлик ишлов бериш триациглицеринларни гидролизланиб ди ва моноациглицеринларни ҳамда эркин ёғ кислоталарини ҳосил бўлишига олиб келади. Шунинг учун иссиқлик таъсирида иссиқлик ишлов бериш оптимал температура остида олиб борилиши мақсадга мувофиқ бўлиб ҳисобланади, чунки бу гидролитик жараёнларни минимумга олиб келади

ҳамда оксидларнинг парчаланиши ва юқори температураларда липидларнинг боғланишини олдини олади.[3]

Маълумки, мева данаги мағзларининг катта қисмини глобулинлар (90 % гача) ташкил қилади [2]. Оксилларга ишлов беришда содир бўладиган оксиллар денатурациясининг тезлиги ва даражаси иситиш температураси, иссиқлик таъсирида ишлов беришнинг давомийлиги ва оксилларнинг намлигига боғлиқ бўлади. Оксиллар денатурация температураси қанча даражада юқорилиги, иссиқлик ишлов бериш вақти ва оксил намлигига қараб шунча интенсив боради.

Мева данаги мағзларнинг ҳужайралари ва тўқималарида уларнинг ҳаёти жараёнида муҳим аҳамияти бўлган минерал элементлар (моддалар) аниқланган.

Данак мағзларида алоҳида элементлар (моддалар) нинг миқдори ўсимлик турига боғлиқ бўлади. [3].

Минерал моддалар ҳужайра ичида биокимёвий жараёнлар боришида ҳар хил ферментларнинг активлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга. Углеводлар бажарадиган функциясига қараб захирадаги (крахмал), таркиблилар (целюлоза) ва ҳимояловчиларга бўлинади. Данакнинг ёш мағзларида крахмал деярли оз миқдорда бўлади. Мева данаги мағзлари ва унинг ҳар қайси қисмида мавжуд бўлган витаминлар юқори температура остида бузиладилар. Данакларнинг ўзига хос хусусияти бўлиб, уларнинг мағзида глюкозид амигдаминнинг $C_{19}H_{27}O_{11}CN$ борлигидир. У сув иштирокида фермент таъсирида бензальдегидциангидрин глюкозага ва сувга ажралади:

амигдалин бензальдегид глюкоза циангидрин

Сўнгра бензальдегидциангидрин бензалдегид ва водород цианид (синил кислотаси) га парчаланеди:

Температура ошишида юқорида кўрсатиб ўтилган жараёнлар кучаяди. Амигдаминнинг ферментатив гидролизи мағзнинг намлиги ва температурасига ҳамда иссиқлик таъсирида ишлов беришнинг давом этиш вақтига боғлиқ бўлади. Юқорида айтиб ўтилганидек мева данаги мағзида иссиқлик таъсирида борадиган биокимёвий жараёнларнинг интенсивлиги асосан иссиқлик ишлов бериш таъсирида ишлов беришнинг температураси ва давом этиш вақтига боғлиқ бўлади, иссиқлик ишлов беришнинг қанча вақт давом этишига ва мағз температураси юқорилигига қараб мағзда мақсадга мувофиқ бўлмаган биокимёвий жараёнлар шунча интенсив боради (ёғнинг мағзда оксидланиши оксиллар денатурацияси, амигдамин гидролизи, витаминлар бузилиши ва ҳоказо).

Мева данакларининг технологик характеристикаси

1-жадвал

Кўрсаткичлар	Ўрик	Шафтоли	Олча	Бодом
Узунлиги	18-27	20-31	10-13	23-44
Кенглиги	16-22	17-25	7-13	13-25
Қалинлиги	11-15	12-17	5-9	8-15
Данак таркибидаги мағз, %	20-33	10-15	12	30 гача
Мағз таркибидаги липид, %	35-40	35-46	30 гача	35-46
Таркибидаги амигдалин, %	8,8 гача	1,8-3,6	1,8	До 3,5

Буларнинг ҳаммаси биргаликда мағиз технологик хусусиятларининг ёмонлашувига, олинадиган ёғ сифати ва фойдали хусусиятларининг

пасайишига олиб келади. (кислоталилик сонининг ошишига, рангнинг ўзгаришига, аччиқ таъмга, ўткир ҳидга). Шунинг учун ёғли хом ашёнинг иссиқлик таъсирида ишлов берилиши шундай олиб борилиши керакки, бунда хом ашё температураси 75 – 80 °С дан ошмаслиги ва мағзнинг кейинги экстракциясида уни вальцовкадан инфрақизил нурлари таъсирида ишлов беришдан олдин қисмларга ажратилади.

Мева данаклари ёғининг физик – кимёвий характеристикаси

2-жадвал

Кўрсаткичлар	Ўрик	Шафтоли	Олча	Бодом
Зичлик 15°С, кг/м ³	915-921	914-921	918-925	915-920
Нурни синдириш курсаткичи 20°С	1,470- 1,476	1,468- 1,471	1,471- 1,473	1,470- 1,472
Қотиб қолиш температураси, °С	12 -22	10-21	20-23	5-8

Хулоса қиладиган бўлсак бугунги кунда иқтисодиётимизнинг самараси ҳақида сўз юритар эканмиз, шуни тан олишимиз керакки, бу йўналишда эскидан қолган ва ҳали бери рўй бериб келаётган оқсоқлик ҳолатлари борлиги, биринчи навбатда ишлаб чиқарилаётган махсулотларнинг материал ва энергия сарфи юқори даражада сақланиб қолаётгани аён бўлади. Республикамизда яшовчи аҳолининг 60 % дан кўпроғи қишлоқ хўжалик махсулотларини етиштириш билан шуғулланади. Қишлоқ хўжалигида етиштирилаётган махсулотларини қайта ишлаш, қайта ишлаш йўли билан олинадиган тайёр ва ярим тайёр махсулотларни экспорт қилиш, ҳамда халқимиз истеъмоли учун зарур бўлган юқори сифатли, арзон махсулотларни етказиб бериш,

етиштирилаётган махсулотларни узок муддатда саклаш учун янги техника ва технологияларни ишлаб чиқиш ва қўллаш долзарб муаммоли вазифалардан бўлиб келмокда.

АДАБИЁТЛАР

1. Сафаров А.Ф. Влаготепловая обработка масличных культур. Дисс...докт.техн.наук-Ташкент: 1992.
2. Гафуров К.Х. Совершенствование и интенсификация процесса сушки ядер плодовых косточек. // Дис...канд.техн.наук – Ташкент, 1994.
3. Ҳалимова У. Ҳ. “Ўсимлик ёғлари ишлаб чиқариш технологияси”. – Тошкент. “Ўқитувчи” 1982..
4. Артиков А.А., Маматкулов А.Х., Хамидов Н.И. Анализ и синтез биотепломассообменных процессов. -Ташкент.: Фан. 1994.
5. Артиков А.А. и др. Электрофизические методы воздействия на пищевые продукты. -Ташкент.: Фан АН Узбекистана. 1992.

YURTIMIZ TARAQQIYOTIDA TARBIYANING AHAMIYATI

Rahmonova Nasibaxon, Yo‘ldasheva Gulira’no

Andijon davlat universiteti Pedagogika fakulteti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 2-bosqich 201-guruh talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada yurtimizning ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlanishi, mana shu rivojlanishning omillari, shuningdek, hayotimizning asosiy bo‘g‘inlaridan biri bo‘lmish tarbiya haqida so‘z yuritiladi. Prezidentimizning ushbu dolzarb masala yuzasidan qilayotgan islohotlari, oliy ta‘lim va maktab ta‘limida tarbiya fanlariga doir kiritilayotgan o‘zgarishlar, buyuk bobokalonlarimizning tarbiya haqidagi o‘z fikrlari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: tarbiya, Abdulla Avloniy, hikmatlar gulshani, tarbiya fan sifatida, boshlang‘ich sinflarda tarbiya fani, islohotlar.

Barchamizga ma‘lumki bugun biz texnika asrida yashamoqdamiz. Zamon bilan hamnafas yashash bilan birgalikda o‘zligimizni, ota-bobolarimizdan qolgan udumlarimizni ham unutmashimiz lozimdir. Biz, o‘zbek xalqining boshqa millatlardan ajralib turuvchi jihatlarimiz ham ayni mana shu milliy udumlarimiz, an‘analarimiz, tarbiyamizdir.

Bugungi kunda tarbiya biz uchun nihoyatda dolzarb masala bo‘lib qoldi. Boisi, yurtimiz taraqqiyotga erishish bilan birgalikda g‘arb madaniyati ham kirib kelmoqda. Barchamizga ma‘lumki inson ta‘nasiga qandaydir kasallik kelsa, uning tanasidagi immunitet bu kasallikka qarshi kurashadi. Bizning ham mana shu „kasallik“ka qarshi kurashuvchi immunitetimiz bu milliy tarbiyamizdir. Yurtboshimiz buni juda yaxshi anglagan holda, milliy tarbiyamizni targ‘ib qiluvchi islohotlar o‘tkazmoqda. Oliy ta‘limda va maktab ta‘limida maxsus tarbiya darslari tashkillashtirilgan. Albatta,

hamma o‘z sohasidan kelib chiqqan holda mavzuni bayon qiladi. Men ham bo‘lajak pedagog sifatida bu masalani boshlang‘ich sinflar yuzasidan tahlil qilmoqchiman.

Barchamizga ma‘lumki, avvallari boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun odobnoma fan sifatida o‘rgatilar edi. Ammo bir necha yillardan buyon bu darslikning samarasi sezilarli darajada bilinmadi. Ammo so‘nggi yillarda maktab ta‘lim tizimida bir qancha o‘zgartirishlar kiritilib, bu fan dars jadvalidan olib tashlandi. Uning o‘rniga esa tarbiya fani kiritildi. Bu kitob mutlaqo yangicha ko‘rinishda bo‘lib, o‘quvchiga tarbiya nima ekanini anglatgan holda, o‘z mustaqil fikrlarini bayon qilishga ham undaydi. Bola mustaqil fikrlash jarayonida tarbiyaning tub mohiyatini anglab yetadi. Shu bois ham men bu darslikning samarasi tez orada bilinishiga umid qilib qolaman.

Endi esa tarbiya tushunchasining tub mohiyatiga nazar solsak. Tarbiya bu- yosh avlodni har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va va xulq atvorni tarkib toptirishga yo‘naltirilgan faoliyat bo‘lib, shaxsni aqliy, jismoniy, axloqiy, ma‘naviy sifatlarini shakllantirishga qaratilgan bo‘lib insonning jamiyatda yashashini ta‘minlash uchun zarur bo‘lgan xususiyatlarni tarkib toptirishning jarayonlaridir. Ta‘kidlash joizki, buyuk jadidchi bobomiz Abdulla Avloniy ham tarbiyaga quyidagicha ta‘rif berib o‘tgan: „ Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir.”

Tarbiya bu keng qamrovli tushuncha bo‘lib, bizga ota-bobolarimizdan qolgan azaliy merosdir. Tarbiyasiz inson komil bo‘la olmaydi. Yaxshi tarbiya yetuklikka qo‘yilgan ilk qadamdir. Shu bois ham ajdodlarimiz tarbiyali insonlarni e‘zozlaganlar, hurmatini joyiga qo‘yganlar. Zero inson zoti Olloh yaratgan narsalarning gultojidir. Ota-onalarimiz ham bolalarining tarbiyali bo‘lishlari uchun jon jahdi ila harakat qiladilar. Xulosa qilib aytganda, tarbiya biz uchun, milliy mintalitetimiz uchun asosiy mezon bo‘lib xizmat qiladi.

Ammo bugungi kunda tarbiya masalasida biroz oqsamoqdamiz. Televideniya orqali ommaga havola etilayotgan ayrim chet davlatlarining kinolari, seriallari orqali

yoshlarimiz gʻarb madaniyatidan oʻrnak olmoqdalar. Oddiy bir misol tarzida aytish mumkinki, avvallari ota-bobolarimiz otasi oʻtirgan uyning tomiga chiqmaganlar, yuzlariga tik qaramaganlar. Ammo bugungi zamon yoshlarida bu hislatni kamd-kam uchratishimiz mumkin. Yoki boʻlmasam, qoʻshnichilikni olaylik. „Bir bolaga yetti mahalla - ota-ona” degan taʼbir bejiz aytilmas edi. Biror farzand ayb ish qilsa, unga qoʻshnilar ham tanbeh berishar, tarbiya mezonlarini oʻrgatishar edi. Biroq bugungi zamonga kelib koʻpchilik men senga tegmayman, sen ham menga tegma, qabilida ish tutuvchi boʻlib qoldi. Asli bu muammolarga biz, kattalar, sababchi emasmikinmiz? Bolalarni oʻzimiz tarbiyalarini buzmayapmizmi?

Fikrimcha kattalarning aybiga bolalar javob bermasligi lozimdir. Shuning uchun ham, avvalo, biz oʻzimizni tarbiyalashimiz kerak.

Yurtboshimiz ham buni chuqur anglagan holda, oʻquvchilarga tarbiya darslarini oʻqitishni buyurdi. Hattoki oliy taʼlimda ham tarbiya darslari kiritildi. Bola tarbiyani, eng avvalo, uyidan soʻngra birinchi oʻqituvchisidan oladi. Shu uchun ham boshlangʻich taʼlimda oʻquvchi talabalarga bu fan majburiy oʻtiladigan boʻldi. Men yurtboshimizning bu qarorlarini juda oʻrinli deb bilaman. Chunki davlatimiz rivojlanishi bilan birgalikda dunyoning boshqa mamlakatlariga oʻrnak boʻlishi lozimdir. Necha-necha asrlardan buyon bizga meros boʻlib kelayotgan tarbiyani aslidagidek bizdan keyingi avlodga yetkazishimiz darkor. Zero, tarbiyali insondan yomonlik, gʻaraz chiqmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ziyonet.com
2. Abdulla Avloniy „Turkiy Guliston yoxud axloq”
3. „Tarbiyaviy ishlar metodikasi” B.C.Abdullayev, H.N.Qodirova
4. O. Hasanboyeva, N.Qayumova „Tarbiyaviy ishlar metodikasi” oʻquv qoʻllanma

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA FANINI O‘QITISHNING AHAMIYATI, MAQSAD VA VAZIFALARI

Rahmonova Nasiba, Yo‘ldasheva Gulira’no

Andijon davlat universiteti Pedagogika fakulteti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich 201-guruh talabalari

Annotatsiya: Bugungi kunda o‘quvchilarda hisob-kitob ko‘nikmalarini shakllantirish, ularni kundalik hayotda qo‘llash, fanlarni o‘rganish va ta’lim olishni davom ettirish uchun zarur bo‘lgan matematik bilim va ko‘nikmalar tizimini shakllantirish va rivojlantirish boshlang‘ich ta’limdagi matematika fani o‘qituvchilarning asosiy vazifalaridan biridir. Shu bois, ushbu maqola boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga matematika fanini o‘qitishning ahamiyati, maqsad va vazifalariga bag‘ishlangan.

Kalit so‘zlar: arifmetik, bilim, ko‘nikma, fan, raqamlash, algebra, geometriya, amallar, material, boshlang‘ich, miqdorlar, xususiyat.

Matematika – fanlar kalitidir. Matematikani bilgan har qanday kishi hayot yo‘lini to‘g‘ri va aniq rejalashtira oladi. Hech e’tibor berganmisiz, matematikada zehni o‘tkir insonlar boshqa fanlarda ham ilg‘orlar: adabiyotda ham, fizika-yu kimyoda ham va h.k. Shuning uchun ham, fikrimcha, kelajagi porloq bo‘lishni istagan har qanday davlat yoshlariga, eng avvalo, ushbu fanni o‘rgatishda tashabbuskorlik qiladi. Buyuk olimlardan biri o‘zining shogirlaridan biri haqida :
„ Uning matematik bo‘lishga tasavvuri yetmadi, shoirlikka o‘tib ketti”- deydi. Shundan ham bilib olish mumkunki, matematik bo‘lish uchun nihoyatda boy tasavvur kerak, hattoki, shoirlardanda tasavvurliroq. O‘z tajribamdan kelib chiqib aytishim mumkunki, ko‘pchilik matematiklar adabiyot fanini ham teran anglagan holda, adabiyotshunoslar bilan ham tengma-teng bahs olib bora oladilar. Biz ham yurtimiz

taraqqiyoti uchun intiladigan bo‘lsak bolalarimizga eng avval boshlang‘ich sinflardan mustahkam matematik bilimlar berib bormog‘imiz lozimdir. Shu o‘rinda boshlang‘ich sinflarda matematika kurslari, ularning ahamiyati, maqsadi va vazifalari haqida bahs yuritamiz.

Arifmetik material kursning asosiy mazmunini tashkil etadi. Boshlang‘ich kursning asosiy o‘zagi natural sonlar va asosiy miqdorlar arifmetikasidan iborat. Boshlang‘ich sinf matematikasining tuzilishi o‘ziga xos xususiyatlarga ega:

1. Arifmetik material kursning asosiy mazmunini tashkil qiladi. U natural sonlar arifmetikasi, asosiy miqdorlar, algebra va geometriya elementlarining propedivtik kurslari asosiy bo‘lim shaklida o‘qitilmasdan arifmetik material bilan qo‘shib o‘qitiladi.

2. Boshlang‘ich sinf materiali konsentrik tuzilgan. Masalan, oldin o‘nlikni raqamlash o‘qitilsa, keyin 100 ichida raqamlash va arifmetik amallar bajarish o‘qitiladi. Undan keyin 1000 ichida arifmetik amallar bajarish, keyin esa ko‘p xonali sonlar ichida. Bularni o‘qitish bilan birga raqamlash, miqdorlar, kasrlar, algebraik va geometrik materiallar qo‘shib o‘qitiladi.

3. Nazariya va amaliyot masalalari o‘zaro organik bog‘langan xarakterga ega.

4. Matematik tushuncha, xossa, qonuniy bog‘lanishlarni ochish kursda o‘zaro bog‘langan.

5. Har bir tushuncha rivojlantirilgan holda tushuntiriladi. Masalan, arifmetik amallarni o‘qitishdan oldin uning aniq mohiyati ochiladi, keyin amalning xossalari, so‘ngra komponentlar orasidagi bog‘lanish, keyin amal natijasi, oxirida amallar orasidagi bog‘lanish beriladi.

6. Asosiy tushunchalar va natijaviy tushunchalar o‘zaro bog‘lanishda berilgan. Masalan, qo‘shish asosida ko‘paytirish keltirib chiqarilgan boshlang‘ich matematika kursida arifmetik materialning konsentrik joylashuvi saqlanadi. Ammo amaldagi dasturda konsentrlar soni kamaytirilgan: o‘nlik, yuzlik, minglik, ko‘p xonali sonlar. Shuni ham aytish kerak, material shunday katta

guruhlashganki, unda o‘zaro bog‘langan tushunchalar, amallar, masalalarni qarash vaqt jihatidan yaqinlashtirilgan.

Arifmetik amallarning xossalari va mos hisoblash usullarini o‘rganish bilan bir vaqtda arifmetik amallar natijalari bilan komponentlari orasidagi bog‘lanishlar ochib beriladi. (Masalan, agar yig‘indidan qo‘shiluvchilardan biri ayrilsa, ikkinchi qo‘shiluvchi hosil bo‘ladi). Komponentlaridan birining o‘zgarishi bilan arifmetik amallar natijalarining o‘zgarishi kuzatiladi. Algebra elementlarini kiritish, chuqur, tushunilgan va umumlashgan o‘zlashtirish maqsadlariga javob beradi: tenglik, tengsizlik, tenglama, o‘zgaruvchi tushunchalar konkret asosda ochib beriladi.

2-sinfdan boshlab $(x+6)-3=4$ va shunday ko‘rinishdagi tenglamalar qaraladi. Tenglamalarni yechish oldin tanlash metodi bilan so‘ngra amallarning natijalari bilan komponentlari orasidagi bog‘lanishlarni bilganlik asosida bajariladi. O‘zgaruvchi bilan amaliy tekshirish o‘quvchilarning funksional tasavvurlarini egallashlariga imkon beradi. Geometrik material bolalarning eng sodda geometrik figuralar bilan tanishtirish, ularning fazoviy tasavvurlarini rivojlantirish, shuningdek, arifmetik qonuniyatlarni, bog‘lanishlarni ko‘rsatmali maqsadlariga xizmat qiladi. (Masalan, to‘g‘ri to‘rtburchakning teng kvadratlarga bo‘lingan ko‘rsatmali obrazidan ko‘paytirishning o‘rin almashtirish xossasi-ni bog‘lanishi ochib foydalaniladi).

1-sinfdan boshlab to‘g‘ri va egri chiziqlar, kesmalar, ko‘pburchaklar va ularning elementlari, to‘g‘ri burchak va hokozo kiritilgan. O‘quvchilar geometrik figuralarni tasavvur qila olishni, ularni nomlari katakli qog‘ozga sodda yasashlarni o‘rganib olishlari kerak. 1 va 2-sinf boshlang‘ich matematika dasligi yangi nashri chiqqan bo‘lib, bu darslikdagi mashqlari har bir mavzu uchun alohida sanoq tartibida berilgan. Yangiliklardan esa o‘quvchilarni, asosan, yakka tartibda bilim olishga yo‘nalitirilgan matematika kitobda ustoz bilan birgalikda bajariladigan topshiriqlar, partadoshi bilan birgalikda bajarishi kerak bo‘lgan

mashqlar, o‘quvchi mustaqil ravishda bajariladigan va og‘zaki, uyga vazifaga beriladigan topshiriqlar belgilar orqali tushunarli tarzda ifodalangan.

Darslikning bu tarzda tuzilgani o‘quvchilar yoshi uchun mos va xos, aqliy imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda tanlangan va juda samarali. Bu bilimlarni yaxshi o‘zlashtirgan o‘quvchilar yuqori sinfda o‘qish uchun tayyor bilim bazalariga ega bo‘ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ziyonet.com.
2. 1-2-3-4-sinf matematika darsliklari.
3. „Matematika o‘qitish metodik qo‘llanmasi” o‘qituvchilar uchun
4. N.Hamidova. „Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi”

ISAJON SULTON IJODIDA RAMZIYLIK

Ro'zixon Xolmatova

Fargʻona davlat universiteti, Filologiya fakulteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Isajon Sulton qalamiga mansub “Qismat” hikoyasidagi predmetlar orqali inson ruhiyatidagi ramziylik aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: arilar, hovli, ustun, qamish, baliq.

ABSTRACT

In this article, the objects belonging to the pen of Isajon Sulton are reflected in the human psuche.

Keywords: wasp, court, post, reeds, fish.

Zamonaviy adabiyotimizning yorqin vakili bo'lgan Isajon Sulton o'z ijodida inson ruhiyatini ramziy obrazlar orqali mohirona tasvirlab bera olgan. Isajon Sulton ijodini tubsiz ummonga o'xshatish mumkin. Yozuvchining ijodi ummoniga sho'ng'iysan-u chiqishga yo'l topa olmaysan kishi.

¹Adibning "Munajat"(1990), "Oydinbuloq"(1995), "Boqiy darbadar" (2011), "Ozod"(2013), "Bog'i Eram"(2015) nomli kitoblari chop etiladi. Ozod romani uchun muallif O'zbekiston yozuvchilar uyishmasining "Vatan uchun yashaylik" Respublika tanlovi g'olibi bo'ldi(2012). Bir qancha hikoyalari xalqaro tanlovlarda sovrinli o'rinlarga loyiq ko'rildi. Shuningdek adibning "Qismat" hikoyasi AQSH ning Chikago shahrida chop etiladigan "Leksikon" adabiy jurnali tanlovida g'olib chiqqan. Ijodkorning "Qismat" hikoyasida

¹ O'zbek adiblari(S.Mirvaliyev,R.Shokirova Toshkend G'ofur G'ulom nomidagi adabiyotlar va san'at nashriyoti.2016)kitobidan.

adibimiz inson ruhiyati va ichki kechinmalarini turli detallar orqali mohirona tasvirlab bergan.

²Ramzlarning hayotimizdagi o'rni va ahamiyati naqadar katta ekanligini buyuk faylasuf Konutsiyning "Olamni so'z va qonun emas, balki belgilar ba ramzlar boshqaradi", degan iborasi orqali izohlash mumkin. Umum inson madaniyati va tafakkuri o'ziga xos ko'rinishi hisoblangan ramziylik qadimgi mifologiyada, turli dinlarda, san'atning arxaik shakllarida ko'zga tashlanadi. "Adabiyotshunoslik lug'atida ramzga "ko'chim turlaridan biri, faqat shartli ravishda va shu matn doirasida ko'chma ma'no kasb etuvchi so'z yoki so'zlar birikmasi:obrazlilik turi.

³O'zbekiston milliy ensiklopediyasida esa ramzga quyidagicha ta'rif berilgan: Ramz (arabcha, "Ishora qilmoq"badiiy adabiyotda)- voqelikni badiiy aks etirishing shartli usuli, badiiy shartlilik shakllaridan Ramz majozdan farq qilib mazmuni obrazli qurilishi bilan bog'liq bo'ladi va ko'p ma'noliligi bilan ajralib turadi.

"Qismat" hikoyasining syujeti o'ziga xos noodatiy tarzda qurilgan. Hikoyaning syujeti konsentrik tarzda ya'ni syujet voqealari bitta asosiy voqea asosida aylanishi. Hikoyada ota mehriqga zor farzand, o'z turmushidan ro'shnolik ko'rmagan ayol va farzand muruvvatiga zor ota obrazlari keltirilgan. Hikoyadagi asosiy voqelik bu ota qarg'ishi va ya'nikim otaning birgina qarg'ishi atrofida barcha voqealar rivoji aks etadi. "Qismat" hikoyasida ota va farzand o'rtasidagi munosabatlar, o'sha davrdagi ijtimoiy muammolar o'z aksini topgan. Hikoya boshidagi uy tasvirlari orqali qahramonlarni ichki dunyosini belgilar orqali yoritib berolgan.

Ijodkorning "Qismat" hikoyasida "Hovli sho'rlashgan, oqarib qolgan" bu jumla orqali yozuvchi ramziy ma'no ifodalagan ya'ni uch aka-ukaning onasini ko'zlari ojiz, xiralashgan, qarib o'z yoshlik kuchini yo'qotgan va yillar davomida chekkan azob uqubatlarining ifodasi ramziy ma'nolar orqali

² Adabiyotshunoslik lug'ati (D. Quronov umumiy tahrir ostida) Toshkent Akademi nashr. 2010. 244-bet

³ O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Toshkent. 2010 y

ifodalangan. Uy tasvirlari esa katta o'g'ilning yillar davomida otasiga nisbatan yuragida yashayotgan nafratni tasvirlab berdi. Ustunlar vaqt o'tishi bilan to'q jigarrang qoramtir tus olib uzunasiga yorilgan. Ba'zi yoriqlarda mayda chumolilar o'rmalashadi. Kattaroq bir yoriqqa sariq arilar in qurgan. Bularing chaqishi erta bahorda kuchli bo'lmaydi. Yoz bo'yi kuch to'playdi. Zaxri kuzda o'tkirlashadi. Ustunlar katta o'g'ilning sabr-u toqati, ular vaqt o'tishi bilan yoriladi. Katta o'g'ilning otasiga nisbatan nafrati yillar sayin kuchayib boradi. Otasiga nisbatan nafrat kuchi qasos o'ti bilan yo'g'riladi. Biz bu holatni ustunlar orasiga in qurgan arilar orqali anglashimiz mumkin. Arilar shira va nektar yig'uvchi hashorot turi hisoblanadi. Hikoyada arilar kabi katta o'g'il ham ancha vaqt mobaynida kuch to'playdi. Zahri esa kuzda o'tkirlashadi. Bolalarning qalblari mehrga tashna. Ular yaproq kabi sal shabbodaga ham shildiraydi. Hikoya asli kichik o'g'ilning zovurda baliq ko'rib qolish voqeasi bilan boshlanadi.

Kichik o'g'il u baliqning tilla baliq ekanligiga, barcha tilaklarini u amalga oshirishiga ishonardi. U sirni kichik akasiga aytadi. Kichik akasining tushiga bir chol kirib juma kuni zovurga otang baliq bo'lib keladi, deb aytadi. U baliq onangning ko'zlarini ochadi deydi. U bu gaplarni akasiga aytadi. Katta o'g'ilning yuragidagi zaharli o'qlar o'sha kuni baliq kiyofasida kelgan ota ko'ksiga qadaladi.

U baliqni onasining ko'zlariga shifo bo'lishi uchun necha yillar davomida bergan azoblarga tovon sifatida onasi uchun uni qovuradi. Katta o'g'il o'z nafratini baliqni ayovsiz qovurayotganda izhor etadi. Baliq poklik ramzi. Suv ostida yashovchi hayvonot olami. Ana endi qozonda jizzillab kuyyabsan, ota. Do'zaxda shunaqa kuyishingni orzu qilgan edim. Xudoyi Taollo shunga belgi qilib seni jo'natdi, jo'natgandayam olovda qovuriladigan qilib jo'natdi. Enamni urganlaringda qo'lingga yopishganlarim esingdami? Mana senga jizzilla jizzillayver. Umr bo'yi ota deb yoningga

yaqinlasholmadim, bir bola bo'lib bag'ringda erkalangim kelsada, haybatingdan o'shqirishingdan cho'chidim.

Isajon Sultonning Qismat hikoyasida oilaviy muammolar turli ko'rinishda o'z yechimini topadi. Har bir kitobxon o'z dunyo qarashi orqali bu hikoyani turlicha tahlil qiladi. Ramz badiiy adimiyotda muhim o'rin tutadi. Isajon Sulton asarlarida keltirilgan predmetlar tasviri ramziylik asosida qurilganligi bilan Abdulla Qahhor ijodi bilan mushtaraklik kasb etadi. Bu ramziylik vositasida esa yozuvchi kitobxonga berishni istagan g'oya anchayin salmoqdorlik kasb etadi. Bu kabi tasvirlarda romantizmga xos xususiyatlari, lirizimining uyg'unlashuvini ko'ramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbek adiblari(S.Mirvaliyev,R.Shokirova Toshkent G'ofur G'ulom nomidagi adabiyotlar va san'at nashriyoti.2016)kitobidan.
2. Adabiyotshunoslik lug'ati(D.Quronov umumiy tahrir ostida)Toshkent Akademnashr.2010.244-bet
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.Toshkent. 2010 y

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ АҚЛИЙ МЕХНАТ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ

Ходжаева Мавлудахон Латиповна

Андижон Давлат Университети Педагогика институти

Ижтимоий фанлар санъат ва жисмоний маданиятини ўқитиш методикаси
факультети концертмейстери

АННОТАЦИЯ

Мақолада ёш авлоднинг ақлий меҳнатини такомиллаштириш вазифалари ва унинг ҳар томонлама ривожланган шахсни қайта тиклашга таъсири кўриб чиқилади.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены задачи совершенствования умственного труда подрастающего поколения и его влияния в воспитании всесторонне развитой личности.

ABSTRACT

The aims in improvement of growing generation's brainwork and its influence on developed personality's education are considered in the article.

Калит сўзлар: Индивидуал таълим, интеллектуал, ақлий меҳнат, узлуксиз таълим, интерактив методлар

Ақлий меҳнат кишилиқ жамиятининг тараққиётини таъминловчи асосий куч сифатида ҳамма даврларда эътироф этиб келинган. Шу боис республикамызда амалга оширилаётган ислохотларни самарали кечиши давлатимизни ривожланган давлатлар ҳамжамиятига интеграциялашувида ёш авлоднинг ақлий меҳнат билан шуғулланиш қобилиятини ўстириш муҳим аҳамият касб этади.

Ақлий меҳнат ва фаолият инсон маънавий камолотининг асосидир. Президентимиз “Ўзбекистон XXI асрга интилоқда” асарида дунёвий билимларга эга бўлган, атрофида юз бераётган ҳодисаларга мустақил муносабат билдира оладиган, шахсий манфаатларини халқ манфаати билан уйғунликда кўрадиган баркамол инсонни тарбиялаш ҳозирги куннинг муҳим вазифаларидан бири эканлигини таъкидлаб ўтган.⁴

Биз тафаккурга, фикр мусобақасига эҳтиёж ҳар қачонгидан ҳам кучайган даврда яшамокдамиз. Бинобарин халқимизнинг онг ва тафаккурида кескин бурилиш яшаш, мамлакатимиз ёшларининг интеллектуал салоҳиятни янада юксалтириш, ҳар жиҳатдан баркамол ёшларни вояга етказиш иқтисодий жиҳатдан қудратли давлат барпо этишнинг асосий шартидир.

Жамият раванқ топган сари ақлий ва жисмоний меҳнат кишиларнинг билим савиялари ва иш унумдорлигини ўстиради. Бунда ижтимоий меҳнат тақсимооти асосий омил ҳисобланади. Чунки инсон ўқувчи – ёшлар шу жумладан индивидуал хусусиятларига кўра турли касб ва ҳунарларга моил бўлади. Ана шу сифатларни амалда рўёбга чиқариш, оз фурсатда билимли, иқтидорли ва касб маҳоратини тўла эгаллаган ёшларни тарбиялаш, вояга етказиш долзарб педагогик муаммодир. Бундай муҳим вазифаларни бажариш оила ва умумий ўрта таълим мактаблари, академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежлари зиммасига юклатилган. Уларнинг илмий жиҳатдан асосланган, тажрибада синовдан ўтказилган тавсиялар билан таъминлаш эса махсус педагогик-психологик тадқиқотларни амалга оширишни тақозо этади.

Ақл инсоннинг туғма руҳий ва физиологик хусусияти бўлиб, унинг ёрдамида одамлар дунёни билиб оладилар. Олдинги авлодлар томонидан яратилган илмларни ва мавжуд билимларни ўзлаштирадилар. Ақлий меҳнат шахсининг мавжуд илмларни ўзлаштириш жараёнида билиш ва фикрлашини, шунингдек

⁴ И.А.Каримов “Ўзбекистон XXI асрга интилоқда” – Т.,Ўзбекистон 1999 й. 17-18-бет

интеллектуал маданиятини ривожлантиришга йўналтирилган рухий ва физиологик фаолиятдир.

Таъкидлаш лозимки, таълим жараёнида халқ оғзаки ижоди ва анъаналаридан фойдаланиш муаммоси илмий ва услубий адабиётларда кенг ёритилган. Шу боисдан тадқиқот жараёнида бизни бу борадаги хулоса ва услубий кўрсатмаларнинг таълим жараёнида қўлланиши қизиқтирди.

Таъкидлаш жоизки, ақлий меҳнат фаолиятини ташкил этиш ва такомиллаштиришга йўналтирилган тажрибалар ҳанузгача махсус ўрганилмаган. Шунинг учун илғор тажрибаларни ўрганиш, умумлаштириш ва фойдаланишда биз қуйидаги мақсадларни ўз олдимизга қўйдик:

- барча янгиликларни кенг ёйиб жорий этиш натижасида таълим усулларини бойитиш;
 - ўқитувчи ва тарбиячиларнинг ғоявий сиёсий ва касбий маҳоратини ошириш;
 - ўқувчиларга таълим ва тарбия бериш назарияси, усули ҳамда амалиётидаги ўқитувчи ва ўқувчилар муносабатини янада такомиллаштириш.
- Ўрганилган тажрибалар тадқиқот жараёнида умумлаштирилиб, қуйидаги учта гуруҳга бўлинди:

1. Индивидуал (алоҳида ўқитувчи, тарбиячи ёки раҳбар тажрибаси)
2. Гуруҳли тажриба (битта ўқув предмети бўйича бир неча ўқитувчининг тажрибаси)
3. Жамоат тажрибаси (ёки бутун таълим-тарбия муассасаларининг ўқитиш ва тарбиялаш жараёнида амалга ошириш борасидаги иш тажрибаси).

Натижалар таҳлили асосида қуйидаги хулосага келинди. Ўқувчиларнинг ақлий меҳнат фаолиятини самарадорлигини оширишда мактаб ва мактабдан ташқари таълим муассасалари ҳамкорлиги илмий асосланган ҳолда ташкил этилиши керак. Шунинг учун ҳамкорлик мактаби тингловчилар курси машғулротлар режасига “Ўқувчиларнинг ақлий меҳнат фаолиятини ташкил этишда оила, мактаб ва мактабдан ташқари таълим муассасалари ҳамкорлиги” мавзуси

киритилди ва машғулотларга синф раҳбарлари, фан ўқитувчилари ва мактабдан ташқари таълим муассасалари ходимлари таклиф этилди. Мактабдан ташқари таълим муассасаларининг асосий вазифалари ўқувчиларнинг ақлий меҳнат фаолиятини такомиллаштиришдан иборат эканлигини инобатга олган ҳолда ушбу муассасалар ходимлари учун тавсиялар ишлаб чиқилди ва амалиётга тадбиқ этилди.

Олиб борилган кузатишлар натижасида таълим жараёнида ўқувчиларнинг ақлий меҳнат фаолиятини ташкил этиш ва унинг самарадорлигини ошириш бўйича куйидаги илмий асосланган хулосаларга келинди:

1. Ўқувчиларни ақлий меҳнат фаолиятини ташкил этиш ва унинг самарадорлигини ошириш шартларини белгилашда халқ таълими тизимида шаклланган тажрибаларни чуқур таҳлил қилиб, керакли хулосалар чиқариш муҳим аҳамиятга эга.

2. Таълим жараёнида ўқувчиларнинг ақлий меҳнат фаолиятини самарадорлигини ошириш учун куйидаги шартларни бажариш мақсадга мувофиқдир:

- илғор тажрибаларни аниқлаш, тизимлаштириш ва амалиётда кенг тадбиқ этиш учун оммалаштиришга тавсия этиш;
- ўқитувчининг шахсий намунаси, унинг ижодкорлиги ва изланувчанлиги;
- таълим жараёнида янги педагогик технология, ўқитишнинг интерактив методларидан фойдаланиш;
- оила, мактаб ва мактабдан ташқари таълим муассасалари ҳамкорлигини илмий асосда ташкил этиш.

3. Ўқувчилар ақлий меҳнат фаолияти самарадорлигини оширишга синфдан ташқари ишларнинг индивидуал ва амалий шакллари мақсадга мувофиқ йўналтирилган ҳолатда ташкил этиш;

4. Ўқувчиларнинг ақлий меҳнат фаолиятини ташкил этиш ва унинг самарадорлигини оширишда мактабдан ташқари таълим муассасалари ҳам

муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Бундай муассасаларнинг мураббийлари вилоят халқ таълими бошқармаси, туман ва шаҳар халқ таълими бўлимлари қошидаги ташхис марказлари психологлари билан ҳамкорликда ўқувчиларнинг интеллектуал қобилиятларини аниқлаб, уни такомиллаштириш бўйича изчил фаолият кўрсатишлари лозим.

5. Ўқувчиларнинг ақлий меҳнат фаолияти самарадорлигини ошириш ҳар бир педагог, мактаб раҳбари, албатта, ота-онанинг кундалик вазифаси эканлигини улар онгли равишда идрок этмоғи керак. Шундагина бу жараёндан кутилган пировард натижага эришиш мумкин.

Ўқувчиларнинг ақлий меҳнат фаолиятини ташкил этиш ва унинг самарадорлигини таъминловчи қуйидаги тавсияларни илгари сураемиз:

- узлуксиз таълим жараёнида ўқувчиларнинг ақлий меҳнат фаолиятини ташкил этиш ва такомиллаштиришга йўналтирилган тадқиқотлар ўтказишни кенгайтириш, ҳамда бу йўналишда ўқув-методик қўлланмалар яратиш ва ҳаётга тадбиқ этиш;
- руҳий-педагогик ташхис марказларида интеллектуал қобилиятни аниқлаш хизмати фаолиятини кучайтириш;
- “Ақлий меҳнат фаолиятини ташкил этиш” муаммосини илмий-педагогик ва методик нашрларда кенг ёритишни ташкил этиш;
- вилоятлар педагоглари қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институтларида ўқувчиларнинг ақлий меҳнат фаолиятини ўстириш борасида фан ўқитувчиларнинг илмий-методик тайёргарлигини изчил такомиллаштириш.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. И.Каримов. “Ўзбекистон XXI асрга интиломда”. Т., Ўзбекистон-1999
2. “Баркамол авлод орзуси”. Т., “Шарқ” нашр., 1998 й.
3. Рахмонов.Я. “Ўқувчиларнинг ақлий меҳнат фаолиятининг самарадорлигини ошириш шартлари”. “Халқ таълими” журнали. 2000 й, №6.
4. Рахмонов.Я. “Ўқувчиларнинг ақлий меҳнат фаолиятини ташкил этишнинг назарий ва амалий омиллари”. “Халқ таълими” журнали. 2001 й, №1.
5. Рахмонов. Я. “Ўқувчиларнинг ақлий меҳнат фаолиятини ташкил этишда илғор педагогик тажрибалардан фойдаланиш”. Методик қўлланма. Наманган, 2003 й.

INTERNATIONAL EDUCATION SYSTEMS

Yuldasheva Gulira'no, Rakhmonova Nasibahon

2nd year 201 group students of Pedagogy Faculty of Primary Education
in Andijan State University

Abstract: This article provides detailed information on the education systems of Germany and Japan, the world's leading countries. Their similarities and differences with the Uzbek education system will be also discussed. There are changes in our national education system.

Keywords: Germany, Japan, Uzbekistan, education system, compulsory education, voluntary education, 6 years, primary education, primary school, gymnasium, evening education, full-time education.

The 21st century is the age of technology. During this time, humanity has undergone radical changes. Countries that once chose the right path of development have now become world-renowned leaders. If we look at their history, it all comes down to education. For example, Japan and Germany, are two of the world's leading countries in the field of education.

First of all, let's take Germany, one of the most developed countries in Europe. Germany is one of the centers of world science and culture. This country is world-famous for its centuries-old scientific schools, scientists, and creators such as Goethe, Gegel, Beethoven, Nietzsche, and Einstein. Particular attention is paid to the formation of independent thinking and a broad outlook in internationally recognized German educational institutions. It is impossible to have a place in a society that is moving towards development without knowledge. By the way, the strict discipline, the unanimity, and the qualities of the Germans are formed in the educational institutions. In Germany, preschools are not part of the public education system. The kindergarten is run by charitable foundations, local authorities, and the church.

Businesses and organizations can also have their kindergarten. The pre-school education system covers children from 3 to 6 years of age. Kindertans play an important role in developing the ability of children who have not yet developed their minds to express themselves, communicate with peers and adults, and prepare them for primary education. That's why Germans call kindertans "think tanks."

According to the German constitution, school education is state-controlled. There are 16 federal districts in the country, each with its education law. As a result, there are some differences in the school education system in the federal states. For example, in most areas, primary education is 4 years, and in the capital, Berlin, it is 6 years. However, despite these differences, the general rules apply to all regions. In Germany, schooling is compulsory and free. Citizens between the ages of 6 and 18 are required to receive compulsory education. The school education system is divided into primary, secondary, and higher levels. Children attend primary school from the age of 5-to 6. Students are not assessed in grades 1-2 in schools. Instead of assessing, students prepare information about the child's individual, psychological development. Children will be assessed from the 3rd grade. Germany has a 6-point grading system. Students must complete a minimum of 4 subjects. At the elementary level, children are taught German, science, music, and aesthetics. The peculiarity of the German education system is that students have to determine their future path as soon as they finish primary school. Based on that, he will continue his education in one of several types of schools. In primary school, children are taught until the 9th grade. Students who do not intend to study in higher education institutions in primary schools, and who intend to pursue a career, will study and receive a certificate of unfinished high school. With this document, access to vocational schools is possible.

Real schools, on the other hand, are attended by children who are interested in mathematics and science and who want to become highly educated professionals in the future. The graduates will continue their education in the gymnasium.

It is the most important part of secondary education and lasts for nine years - from 5th to 13th grade. Young people who have completed the 10th grade of a real school

study at the gymnasium for 3 years. The gymnasium is a crucial stage of preparation for higher education. Because a high school graduation certificate entitles you to enter a university without an exam. There are also special schools in Germany for the disabled and the mentally retarded. German educators believe that all students have talents and abilities. Accordingly, they seek to discover the undiscovered aspects of the student and to educate them in the spirit of novelty and invention. "If I think, then I live," said the famous philosopher Rene Descartes. In German schools, this transplant is accepted as a golden rule. Educators first and foremost aim to get the student to have an independent opinion, even if it is a mistake. The educational process is based on close cooperation between parents and teachers. There are universities in Germany that have been dreamed of by European princes since the Middle Ages. For centuries, their prestige has not diminished. Many of them have become Nobel Prize winners.

If we look at the Japanese education system, the formation of the Japanese education system began in 1867-1868. Japan has two tasks: to enrich itself in the first place and to introduce Western technology into Japanese production. And to do that, they say, we need to radically change the education system in the first place. In 1872, the Education Act was passed. In this case, Japanese education is combined with Western education. In 1908, compulsory primary education in Japan was changed to 6 years. Compulsory education includes children between the ages of 6 and 15. It includes 6 years of primary education and 3 years of junior high school, 9 years of compulsory education, and is free. Children from needy families are provided with free breakfast, school supplies, and medical care. High school has evening and daytime forms. The school year begins and ends on April 1. Classes last 7 hours. Admission to the university is carried out in 2 stages. Phase 1 will be held at the residence. To do this, they take tests in Japanese, Old Japanese, mathematics, physics, chemistry, sociology, and history. Students who pass these tests will be admitted to the university and take the test again. It is not possible to expel students from the university. But it can be extended. Many countries today follow the example

of the Japanese education system. Because it was through this education system that he escaped the post-World War II nuclear crisis and its result are still being felt.

Comparing these education systems, let's focus on the education system of Uzbekistan. We have some forms of education that are similar to those in these countries. Previously, the education system is divided into 4 years of primary education, 5 years of secondary education, and 3 years of vocational lyceums. However, the effectiveness of vocational colleges has not been known, leading to a decline in the education of young people and, consequently, a decline in the quality of education. Later, the education system was changed to 11 years of primary and secondary special education. Vocational colleges have also been set up for students who do not want to pursue higher education after 9th grade. These colleges are also free, offering free meals for students as well as scholarships for education. Students from far away are provided with dormitories. In the coming years, it is planned to provide additional points for admission to higher education to those who have passed the state exams for students studying in the 11-year education system. Some high school and college students are also expected to be admitted to universities and institutes in their field from the 2nd year if they graduate with honors. Of course, this has not yet been legalized. but we expect some more changes to the education system soon. These days, we students are also studying in a new form of education - the credit module system. Under this system, we have the right to choose the subjects we want, monitor the progress of the teacher, and change the teacher. Students who do not pass the exam will have to pay a certain amount of money to restudy the subjects they did not master. A graduate student earns a certain amount of credit. Depending on the amount of this loan, their employment will be easier. In addition, some fields of higher education, which do not require many skills, are set at 3 years. (e.g., music, arts, preschool, labor technology, primary education). I think that the reforms in the education system will have a positive effect in the coming years. develops as the above countries.

References:

- [1]. Ziyonet.com
- [2]. A.N.Sayfullayev "German education system"
- [3]. N. Khamidova "Methods of teaching mathematics in primary school"
- [4]. B.C.Abdullayev, H.N.Kadyrova "Methods of educational work"

QISHLOQ XO‘JALIGINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI

i.f.n. dotsent **Shoxo‘jaeva Zebo Safoevna**

Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi sohasida strategik rivojlanish va tadqiqotlar xalqaro
markazi doktoranti

Muxammadieva Yulduz Yusupovna

QarMII 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimiz qishloq xo‘jaligida amalga oshirilayotgan islohotlar, shuningdek, fermer xo‘jaliklarini rivojlantirish borasida davlatimizning olib borayotgan siyosati va uning asosiy yo‘nalishlariga qaratilgan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: modernizatsiya, dehqon va fermer xo‘jaliklari, diversifikatsiya, oziq-ovqat mahsulotlari, kengaytirilgan takror ishlab chiqarish, strategiya, barqaror qondirish, oziq-ovqat mustaqilligi

Qishloq xo‘jaligida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar jarayonida turli mulkchilikka asoslangan korxonalarining samarali faoliyat ko‘rsatishi uchun barcha tashkiliy-huquqiy va iqtisodiy shart-sharoitlar yaratilmoqda. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo‘jaligida amalga oshirilayotgan bu islohotlar tufayli, dehqon va fermer xo‘jaliklarining jadal sur‘atlarda rivojlanishi aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta‘minlashda, qishloq aholisi bandligi va turmush darajasini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Mamlakatda fermerlik harakati qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining asosiy ishlab chiqaruvchisiga hamda agrar sohani va u bilan bog‘liq bo‘lgan boshqa tarmoqlarni hamda ishlab chiqarishlarni yanada rivojlantirish, shuningdek, aholining turmush darajasi va sifatini oshirish uchun mas‘uliyatni o‘z zimmasiga olishga qodir bo‘lgan qudratli ijtimoiy-siyosiy kuchga aylanib bormoqda.

Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning qishloq xo‘jaligi xodimlari kuniga bag‘ishlangan mahruzasida quyidagilarga alohida e‘tibor qaratdilar: «Joriy yilda sizlarning peshona teringiz bilan 7 million 130 ming tonna g‘alla, 2 million 845 ming tonna paxta, 19 ming 600 tonna pilla, 21 million tonna meva-sabzavot, 400 ming tonna sholi, 2 million 600 ming tonna go‘sht va 11 million tonna sut mahsulotlari, 8,1 milliard dona tuxum olingani bu fikrni yaqqol tasdiqlab turibdi.

Hozirgi vaqtda dunyo miqyosida oziq-ovqat xavfsizligi, ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarish dolzarb masala bo‘lib borayotgani sir emas. Shu-ning uchun ham biz iqtisodiyotimizni, jumladan, qishloq xo‘jaligi sohasini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish, oziq-ovqat ekinlari yetishtirishga alohida e‘tibor bermoqdamiz»⁵.

Darhaqiqat, hukumatimiz tomonidan fermer xo‘jaliklariga katta e‘tibor berilishi, ularni har taraflama qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish bo‘yicha choratadbirlar va amaliy ishlar bajarilayotganligi bejiz emasligini tushunish qiyin emas. Aynan fermer xo‘jaligi tovar mahsulotini yetishtirib, respublika aholisini qishloq xo‘jalik mahsulotiga bo‘lgan ehtiyojini qondirib qolmay, tashqi iqtisodiy munosabatlarga ham ijobiy ta‘sir etmoqda. Chunki fermer xo‘jaliklari tomonidan 90 % yaqin paxta xom ashyosi yetishirilmoqda, paxta xomashyosi eksport qilinib, umumiy eksport hajmining salmoqli ulushini tashkil etadi. Shuningdek, fermer xo‘jaliklari rivojlanishi bilan bir qatorda ularga xizmat ko‘rsatish tizimi ham kengayib bormoqda va shu orqali yangi ish o‘rinlari yaratilib, qishloq aholisining bandlik darajasini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bois agrar sohada modernizatsiya qilish va diversifikatsiyalash, xususan fermerlik institutini jahon talablari darajasiga ko‘tarish, raqobatbardoshlik mahsulotlarni ishlab chiqarish, faoliyat samaradorligini va rentabelligini oshirish, eng muhimi, aholining turmush darajasini yuksaltirish bo‘yicha olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar naqadar to‘g‘ri ekanligini hayotning o‘zi tasdiqlab turibdi.

⁵ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi xodimlari kuniga” bag‘ishlangan ma‘ruzasi. 2019 yil 6 dekabr.

Aksariyat qishloq xo‘jaligining yetakchi tarmog‘i sifatida mahsulot yetishtirishning asosiy vazifasi oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va eksport imkoniyatlaridan samarali foydalanish orqali aholining oziq-ovqatga bo‘lgan ehtiyojini oqilona iste‘mol stavkalari bilan qondiradigan darajada davlatning oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashdir. Bu ishlab chiqarishni kengaytirilgan takror ishlab chiqarish sharti bilan amalga oshirish mumkin. Biroq, bugungi kunda O‘zbekistondagi qishloq xo‘jaligi tarmog‘i, xususan, dehqonchilik mahsulotlarini yetishtiradigan xo‘jaliklar tarmoqlararo iqtisodiy aloqalarni o‘rnatilmaganligi sababli oddiy takror ishlab chiqarish amaliyotini amalga oshirib kelmoqda.

1-jadval

Fermer xo‘jaliklarida dehqonchilik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi ko‘rsatkichlari, (ming tonna)⁶

Mahsulot turlari	Y I L L A R								2020 yilda 2005 yilga nisbatan, % da
	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Paxta	2460,5	3384,5	3344,9	3390,1	3393,7	3356,7	2632,0	3082,0	125,3
Bug‘doy	3625,7	6124,4	6588,2	6359,4	6087,7	6109,3	6128,7	6208,3	171,2
Kartoshka	45,9	337,2	632,1	599,8	511,8	475,7	497,9	506,0	1102,4
Sabzavot	480,3	2215,8	3458,5	3256,2	3070,3	3098,1	3104,2	3260,5	678,8
Meva	175,5	816,4	1260,1	1120,2	1091,8	1088,4	1098,2	1144,8	652,3
Uzum	89,3	556,6	843,8	713,1	680,7	699,8	703,5	704,8	789,2
Poliz mahsulotlari	205,7	595,9	907,2	908,1	910,2	912,4	920,5	939,9	456,9

1-jadval ma‘lumotlari tahlildan ko‘rinadiki, dehqonchilik mahsulotlarini yetishtirishda fermer xo‘jaliklari ildamlilik qilmoqda. 2005-2020 yillar davomida fermer xo‘jaliklari dehqonchilik mahsulotlarini yetishtirishda barqarorlikka erishishmoqda. Bu esa mamlakatimizda fermerlarga beriladigan imkoniyatlar va olib borilayotgan islohotlarning natijasidir. Xo‘jalik toifalari bo‘yicha tahlillar, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari umumiy hajmining 68,0 % i dehqon (shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklariga,

⁶ O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma‘lumotlari asosida hisob-kitob qilingan.

27,8 % i fermer xo‘jaliklariga, 4,2 % i qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar hissasiga to‘g‘ri kelmoqda.

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ulushining hududlar bo‘yicha xo‘jalik toifalari kesimida taqsimlanishi tahlil qilinganda, eng yuqori ko‘rsatkichlar barcha hududlarda dehqon (shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklariga to‘g‘ri kelishi kuzatildi.

2020 yilning yakuniga ko‘ra, ishlab chiqarilgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari tarkibidagi fermer xo‘jaliklarining ulushi bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkich Samarqand viloyatida (35,1 %), dehqon (shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklarining eng yuqori ulushi Navoiy viloyatida (76,7 %), qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarning eng yuqori ulushi Toshkent viloyatida (14,0 %) qayd etildi.

Fermer xo‘jaliklarining qishloq xo‘jaligi mahsuloti tarkibidagi ulushi bo‘yicha eng kam ko‘rsatkich Toshkent viloyatida (17,1 %), dehqon (shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklarining eng kam ulushi Sirdaryo viloyatida (59,3 %), qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarning eng kam ulushi Xorazm viloyatida (2,1 %) kuzatildi.

Bugungi kunda fermer xo‘jaliklari qishloq xo‘jaligida asosiy va eng istiqbolli ishlab chiqarish sub’ekti sifatida to‘liq shakllangan bo‘lib, ko‘p tarmoqli fermer xo‘jaliklarini rivojlantirish borasida chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining Harakatlar strategiyasida: “fermer xo‘jaliklar, eng avvalo qishloq xo‘jaligi mahsulotlarni ishlab chiqarayotgan, qayta tayyorlanayotgan, tayyorlash, saqlash, sotish, qurilish ishlari va xizmatlar ko‘rsatish bilan shug‘ullanayotgan ko‘p tarmoqli fermer xo‘jaliklarini rag‘batlantirish va rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish” masalasiga ham alohida e‘tibor qaratilgan.

Darhaqiqat, mamlakatimiz qayta ishlash korxonalarini xom ashyo resurslari bilan muntazam ta‘minlab turishi, ichki iste‘mol bozorini yil davomida sabzavotlar, kartoshka, meva va poliz mahsulotlari bilan barqaror to‘ldirib borishi, shuningdek, tashqi bozorlarda xaridorgir va raqobatbardosh bo‘lgan ho‘l meva va qayta ishlangan meva-sabzavot mahsulotlarini eksport qilish hajmini ko‘paytirib, turlarini

kengaytirish uchun ularni yetishtirish, ishlab chiqarish va xarid qilish bo'yicha yagona tizimni shakllantirish belgilangan.

Bu va boshqa tadbirlar respublikamizda aholini oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabini barqaror qondirishga, respublikamiz oziq-ovqat mustaqilligini yanada mustahkamlashni ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining barqaror oshib borishi, aholi jon boshiga go'sht, sut va kartoshka, sabzavot, poliz, meva va uzum kabi mahsulotlar ishlab chiqarishni, demak, iste'mol qilishni bir necha barobar oshirish imkonini berdi. Bu borada respublikamizda olib borilayotgan islohotlarni dunyo jamoatchiligi ijobiy hol sifatida e'tirof etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 23 oktyabrdagi “O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasi” to'g'risidagi Farmonining qabul qilinishi va unda belgilangan vazifalarni amalga oshirish bo'yicha «Yo'l xarita»sida belilangan chora-tadbirlar, mubolag'asiz agrar-iqtisodiyot sohasida kontseptual xarakterdagi hujjat hisoblanadi.

Strategiyada, qulay agrobiznes muhitini va qo'shilgan qiymat zanjirini yaratish masalalariga ustuvorlik sifatida qayd etilishi, shuningdek qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilari o'rtasida kooperatsiyani rivojlantirishga va rag'batlantirishga, qishloq xo'jaligi birlashmalari, fermer va dehqon xo'jaliklarining qayta ishlash sanoati korxonalarini, jumladan klasterlar bilan o'zaro hamkorligini ta'minlash masalalariga alohida urg'u berilganligi va bu borada o'zaro hamkorlik va integratsion aloqalarni kengaytirish asosida jahon iqtisodiy hamjamiyatida munosib o'rin egallashini ta'minlamoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5853-son Farmoni. 23.10.2019 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston qishloq xo'jaligi xodimlari

kuniga” bag‘ishlangan ma’ruzasi. 2019 yil 6 dekabr.

3. SZ Safoevna, MN Juraevna. Analysis of economic efficiency of the use of irrigated land in agriculture and factors on them. Journal of Contemporary Issues in Business and Government. 2021. Том 27, Номер 2, Страницы 4055-4061.
4. ZS Shoxo'jaeva. Problems and solutions in the water sector of the region. - НАУКА И ТЕХНИКА. МИРОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ, 2020. Стр.21-24.
5. ЗС Шохўжаева, НЖ Маманазарова. Эффективность инновационных процессов в сельскохозяйственном развитии. “Минтақа иқтисодиётини инвестициялашнинг молиявий-ҳуқуқий ва инновацион жиҳатлари.” Халқаро конференция.2020 й.
6. ZS Shoxo'jaeva. Efficient use of water resources in the agricultural sector. Monograph. T.: - 2012
7. Z.S.Shoxujaeva, A.B.Kurbonov. Sustainable Development Of The Agrarian Sector Depends On The Efficient Use Of Water Resources. International Journal of Engineering and Advanced Technology (IJEAT) ISSN: 2249 – 8958, Volume-8 Issue-6, August 2019.
8. Sagdullaevna TF, Shoxo'jaeva Zebo Safoevna. Food provision of the population of the Republic of Uzbekistan in pandemy conditions: problems and solutions. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal – 2021/2.
9. Utkirovna MN, Shoxo'jaeva Zebo Safoevna Organizational and economic basis for the development of cotton and textile clusters. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal – 2021/2.
10. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari.

УЙ ХЎЖАЛИГИДА БАЛИҚ ЕТИШТИРИШНИ МОЛИЯВИЙ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Хақимов Зафар Ибрагимович

Тошкен молия институти - мустақил тадқиқотчи

Аннотация: Аҳоли хонадонларида балиқ етиштиришни йўлга қўйиш ва уни молиявий қўллаб-қувватлаш орқали қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш озиқ-овқат хавфсизлиги муаммосини бартараф этиш имконини беради.

Калит сўзлар: Уй хўжалиги, балиқчилик тармоғи, диверсификация, сув солиғи, давлат бюджети, жаҳон банки.

Мамлакатимизда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш йилдан йилга кўпайиб, ишлаб чиқариш технологияси янгиланиб, такомиллашиб бормоқда. Айниқса, балиқчилик тармоғида маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми сезиларли даражада ўсди. Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг : “ Дунёда озиқ-овқат нархларининг ўсиши, инфляция хавф-хатарлари келгуси йилда озиқ-овқат хавфсизлиги энг долзарб масала бўлиб қолишини яққол кўрсатмоқда. Шу боис, вилоят ҳокимлари ўз худудида балиқ етиштириш ҳолатини таҳлил қилиб, тадбиркорлар ва аҳоли хонадонларига барча шароитларни яратиб бериш бўйича тизимли шуғулланиши зарур”⁷-деган сўзлари бу соҳага катта эътиборнинг бир нишонасидир. Охирги 4 йилда олиб борилган сай -ҳаракатлар натижасида мамлакатимизда балиқчилик тармоғида умумий қиймати 2,2 триллион сўмлик 1016 та лойиҳа амалга оширилиб, балиқ етиштириш ҳажми 6 бараварга ошди ва жорий йилда 400 минг тоннага етказилди. Балиқ истеъмол қилиш ҳажми 2016

⁷“Президент Шавкат Мирзиёев ҳузурида 20 декабрь 2021 йилда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, бу борадаги ишларнинг муҳим йўналишларидан бири сифатида балиқчилик соҳасини ривожлантириш ва кооперация асосида балиқ етиштириш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари юзасидан йиғилиш муҳокамаси- <http://lex.uz>.

йилга нисбатан 5,7 баробарга ошди⁸. Ушбу соҳани ривожлантирувчи ва самарадорлигини оширувчи ҳуқуқий асос сифатида Президентимиз томонидан балиқ маҳсулотлари турларини кўпайтириш, экспорт салоҳиятини оширишга йўналтирилган 13-январь 2022-йилдаги **“Балиқчилик тармоғини янада ривожлантиришнинг кўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”** ги қарори имзоланди. Қарор мазмунига кўра 2022-йил 1-февралдан бошлаб жисмоний шахсларга ўзини ўзи банд қилган шахс сифатида ўз хонадонидан балиқ етиштиришни йўлга қўйишга рухсат берилди. Шунингдек, 2022-йил 1-февралдан 2025-йил 1-январга қадар балиқчиликни интенсивлаштириш учун зарур бўлган асбоб-ускуналар ва технологиялар (аэратор, бассейн, автокормушка) ҳамда қайта ишлаш ускуналарини ишлаб чиқаришни йўлга қўйган, бироқ даромадининг 80 фоизидан ортиғини ушбу ускуналарни ишлаб чиқаришдан оладиган субъектлар учун фойда солиғи, юридик шахслардан олинадиган ер солиғи, юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ва сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари 50 фоизга камайтирилади, балиқ етиштирувчи хонадон эгаларига ер солиғи ва мол-мулк солиғи ставкаси 50 фоиз миқдорида белгиланадиган бўлди. Амалдаги қонунчиликка кўра Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 9 декабрдаги «2020 йил учун Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети тўғрисида» ги Қонунининг 11-иловасига мувофиқ, сув солиғи:

- 1 м куб учун ер усти манбаларидан фойдаланганда 140 сўм,
- ер ости манбаларидан фойдаланганда 170 сўм қилиб белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 19 мартдаги ПФ-5969-сонли Фармонида асосан, коронавирус пандемияси ва глобал инқироз ҳолатларининг иқтисодиёт тармоқларига салбий таъсирини юмшатиш мақсадида, сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари 2020 йилда ўрнатилган ставкалардан 50 фоизга қисқартирилиши кўрсатилган.

⁸ Ўзбекистон республикаси давлат Статистик қўмитаси маълумотлари.

Ушбу яратилган имкониятлар аҳолини балиқ маҳсулотлари ишлаб чиқариши ва ундан олинадиган даромаднинг янада кўпайишига сабаб бўлади. Аммо соҳани ривожлантириш учун берилаётган молиявий қўллаб-қувватлашнинг ўзи кифоя қилмайди. Шундай экан уларнинг самарадорлигини ошириш бўйича илмий - услубий ёндошган ҳолда етиштириладиган балиқни парваришlash бўйича “брашюра” шаклида тавсиянома билан таъминlash зарурияти келиб чиқмоқда. Бу жараён балиқ маҳсулотларини етиштиришда парваришlash технологиясининг кетма кетлигини ҳамда ўз вақтида овқатланиш рационларини кузатиб, таҳлил қилиш имкониятини яратади. Балиқларнинг ривожланиш даври ва кўпайиш мавсумлари инобатга олиниб, овлашни чекlash бўйича кўрсатмалар берилади.

Жаҳон банки эксперти Сергей Зарянинг таъбири билан айтганда, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва самарадорлигини оширишда диверсификацияlashган ҳолда олиб бориш, маҳсулдорликни ошишига хизмат қилади. Балиқ етиштиришда соҳага замонавий кооперация тизмини жорий қилиш ва қўшилган қиймат занжирини узлуксизлигини таъминlash лозим. Яъни, етиштирилган балиқ маҳсулотларини қайта ишлаш, сақlash ва бренд остида сотишни йўлга қўйиш тизимини шакллантириш лозим. Қачонки, маҳсулот юқори нархда сотилса, ишлаб чиқарувчи олинган даромад эвазига ташқи харажатларни қопlash имкониятига эга бўлади. Аҳоли уй хўжалигида балиқ етиштириш самарадорлигини ошириш ва молиявий қўллаб-қувватlash бўйича қуйидаги таклифлар ишлаб чиқилди:

1. Балиқ етиштириш учун қулай бўлган ҳудудда балиқни қайта ишлаш саноатини ривожлантиришда чет эл инвестициясини жалб қилиш;
2. Балиқ етиштирувчи аҳолининг кам таъминланган, ижтимоий ҳимояга муҳтож қисмини балиқ етиштириш харажатларининг бир қисмини давлат бюджети маблағлари ҳисобига субсидияlash;

3. Етиштирилган балиқ маҳсулотлари савдосида экспортга мўлжалланган логистика тармоғини шакллантириш ва транспорт харажатларини бир қисмини қоплаш бўйича механизм яратиш;
4. Сифатли балиқ маҳсулотлари етиштирувчилар ўртасида “Йилнинг энг яхши тадбиркори” номинцияси бўйича тадбирлар ташкил этиш ва моддий рағбатлантиришни йўлга қўйиш;
5. Балиқ етиштириш бўйича Олий таълим муассасаларида алоҳида йўналишлар ташкил этиб, соҳани яхши тушунадиган ёш кадрларни жалб қилиш;
6. Соҳани молиялашда паст фойзли Халқаро Молия Институтлари маблағлари ва грантларини жалб қилиш.
7. Суний ҳавзаларда етиштирилган балиқ маҳсулотлари ҳажмидан келиб чиқиб, балиқ етиштирган хонадонларга солиқдан (тўла еки қисман) имтиёзлар бериш;
8. Мамлакатимизда меҳнат ресурслари улушида ёшларнинг салмоғини эътиборга олиб, улар учун “Стартап лойиҳалар” яратиш ва молиялаштириш механизминини ишлаб чиқиш.

Яратилган имкониятлар тадбиркорлик билан шуғулланувчилар сонининг ошишига хизмат қилади. Улар тадбиркорликнинг сир асрорларидан хабардор бўлиш билан бирга, халқаро даражада тан олинган янги инновацион усулларни амалиётга жалб қилиш бўйича тажрибага эга бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Балиқчилик тармоғини янада ривожлантиришнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори. 13.01.2022. ПҚ-83-сон <http://lex.uz>.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2020-2030 йилларда Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони. 23.10.2019.ПФ-5853-сон.<http://lex.uz>.

Интернет ресурслари

1. www.infocom.uz: Infocom.uz электрон журнали.
2. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
3. www.uznature.uz

PR - CRISIS COMMUNICATIONS TARGET AUDIENCE

Makhmudova Shokhsanam

Uzbek University of Journalism and Mass Communication,
Faculty of International Journalism

ANNOTATION

The scientific article analyzes how to reach target audience in times of crisis and key lessons from KFC company

Keywords: PR, anticrisis, target audience, crisis management, KFC, mass media

ANNOTATSIYA

Ilmiy maqolada inqirozli vaziyatlarda maqsadli auditoriya bilan ishlash, jamoatchilik bilan ishonchli aloqa oʻrnatishning inqiroz oqibatlarini oldini olishga qaratilgan tadbirlari tahlil etilib, qolaversa, OAV bilan eng muhim vosita ekanligi mashhur KFC kompaniyasi misolida ochib berilgan

Kalit soʻzlar: PR, inqiroz, maqsadli auditoriya, inqiroz menejmenti, KFC, ommaviy axborot vositalari

INTRODUCTION

PR - INQIROZLI VAZIYATLARDA MAQSADLI AUDITORIYA BILAN ISHLASH

Jamoatchilik bilan aloqalar bo'yicha mutaxassisning eng birinchi vazifalaridan biri maqsadli auditoriya va ular bilan bog'lovchi kanallarni aniqlashdir. Ayniqsa, inqiroz sharoitida maqsadli auditoriya bilan oqilona munosabatni yo'lga qo'yish muhim masalaga aylanadi. "Inqiroz - bu kompaniyaning ommaviy axborot vositalari va boshqa tashqi maqsadli auditoriya, shu jumladan u yoki bu sabablarga ko'ra tashkilot faoliyatidan qonuniy manfaatdor bo'gan aksiyadorlar, siyosatchilar, kasaba

uyushmalari, atrof-muhitni muhofaza qilish harakatlari e'tiboriga tushishi, noxush holatda diqqatga markaziga aylanishidir.”⁹

Maqsadli auditoriya esa - bu kompaniyaning mahsulotlari yoki xizmatlariga qiziqishi mumkin bo'lgan odamlar. Ular mijozlar, potentsial mijozlar, manfaatdor tomonlar va boshqalar bo'lishi mumkin. Auditoriya bilan muloqot qilish uchun maxsus PR strategiya tuziladi. Bundan asosiy maqsad, ma'lumotlarni maqsadli auditoriyaga yetkazish va axborot almashinuvini ta'minlashga xizmat qiluvchi vositalar bilan doimiy nazorat o'rnatishdir. Inqirozning tabiatiga qarab, asosiy auditoriyaga davlat idoralari, mahalliy aholi, yoki tashkilotning o'z xodimlari, jamoat tashkilotlari, agar u tijorat tashkilotlari bo'lsa, investorlar, yetkazib beruvchilar, dillerlar va boshqalar bo'lishi mumkin. Biroq, barcha holatlarda inqirozga qarshi kommunikatsiya dasturidan maqsadli auditoriya sifatida ommaviy axborot vositalari va xodimlarni o'z ichiga oladi.

Ma'lumki, inqiroz davrida qoidaga ko'ra ish yuritish, ko'p o'ylab o'tirishga vaqt yo'q. Qarorlarni imkon qadar tezroq qabul qilish kerak va barcha zarur resurslarni tezda safarbar qilish muhimdir. Inqiroz har doim tez rivojlanadi, shuning uchun kompaniyaning aloqalari darhol murakkab va tez o'zgaruvchan vaziyatlarda qanday harakat qilishni biladigan odamlar qo'lida bo'lishi kerak. Bunday vaziyatda maqsadli auditoriyani ushlab turish hayot mamot masalasidir. Inqiroz paytida maqsadli auditoriya bilan ishlashning eng yorqin namunalaridan biri sifatida dunyoga mashhur fast food tarmoqlaridan biri KFC, ya'ni ("Kentucky Fried Chicken", "Kentuku Qovurilgan Jo'jalari") tarixida bo'lgan edi. Xo'sh, qanday qilib KFC hazil orqali inqirozni ijobiy PRga aylantirdi?!

2018-yilning fevral oyida KFC ta'minot bilan bog'liq muammolarga duch keldi. Brendning Britaniyadagi idorasi tovuq yetkazib beruvchi tashkilotini o'zgartirdi va afsuski, pudratchi ishonchsiz bo'lib chiqdi, butun mamlakat bo'ylab KFC tarmog'idagi ta'minot buzildi. Mahsulotlar va tovuq yetishmasligi 16-fevraldan boshlandi. Natijada iste'molchilarda salbiy kayfiyat yuzaga keldi, ommaviy axborot

⁹ Чумиков А.Н. Связи с общественностью. Паблик рилейшнз. М., 2001. С.128.

vositalarida tinmay shu haqida yozilardi va brend inqirozga yuz tutdi. KFC mahsulot yetishmovchiligi bois, o‘z tamaddixonalarini yopishni boshladi, ya’ni 18-fevralga kelib, Buyuk Britaniya va Irlandiyada 870 ta restorandan atigi 266 tasi ochiq edi. Brandwatch ijtimoiy media monitoring xizmati ma’lumotlariga ko‘ra, birgina 21-fevral kuni “#ChickenCrisis” va “KFCCrisis” kabi heshteglar bilan bir qatorda KFCning tovuq go‘shiti tugab qolgani haqida 53 000 ta izoh qoldirilgan.

KFC qanday yo‘l tutdi? U , avvalo, ma’lumot tarqatish uchun kanallarni aniqlash kirishdi.

Soha mutaxassisi M.G. Fedotovanning “Inqirozga qarshi boshqaruv sifatida jamoatchilik bilan aloqalar” o‘quv qo‘llanmasida yozilishicha, ushbu kanallarga quyidagilar kiradi: ¹⁰

Ommaviy axborot vositalari. Ular har qanday ma'lumot va qolaversa, tahliliy xarakterga ega bo‘lgan (axborot, qolaversa, axborot eslatmalari, tahliliy maqolalar, sharhlar, reklamalar va boshqalar) tashuvchisidir.

Ommaviy tadbirlar. Bunga boshqaruv organlari va yoki jamoat sektori vakillari, asosiy PR subyektlari va uning raqobatchilari bilan o‘tkaziladigan har qanday uchrashuvlar kiradi. Bu kanal auditoriya uchun eng ishonchlisi hisoblanadi. Inqirozli vaziyatlarda noxush oqibatlarining oldini olish uchun barcha asosiy ommaviy tadbirlardan xabardor bo‘lish va ularning nazorat olish muhimdir.

Sahna ortidagi elita ichidagi aloqa. Bunga boshqaruv organlari, boshqa kompaniya va birlashmalar o‘rtasida ma'lumotlar tarqalishini ta’minlovchi kanallar kiradi. Odatda, ularga faqat o‘z manfaatlarini lobbi (lobbizm (ing . lobby — kluarlar, xosxonalar) — davlat idoralari, qonunchilik, ijroiya, sud hokimiyatlarining mintaqalar iqtisodiyoti ayrim tarmoqlari va sohalarini, korxonalar, ijtimoiy guruhlarni ob’yektiv zarurat taqozosi bilan emas, balki ma’lum bir manfaatlarni ko‘zlab, ba’zan mansabdor shaxslarni sotib olish yo‘li bilan qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan faoliyati.¹¹) qilish tizimini yo‘lga qo‘yish orqali ta'sir o'tkazish mumkin.

¹⁰ Федотова М.Г.. Связи с общественностью как антикризисный менеджмент: учеб. пособие - Омск: Изд-во ОмГТУ. - 64 с.. 2009

¹¹ O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

Korporativ ichki aloqa. Bu ma'lumotning tashkilot xodimlari orasida tarqalishiga xizmat qiluvchi kanaldir. Uning asosiy sifatlaridan biri, kanal ochiq bo'lishi, chunki ma'lumot nafaqat bevosita muloqot ishtirokchilari, balki ularning oila a'zolari, do'stlari, tanishlari va boshqalarga ham yetib boradi. Shuningdek, norasmiy kommunikatsiya auditoriya bilan bog'lovchi kanallarga kiradi.

KFC bu kanallarning har biridan mohirona foydalandi. Avvalo, maqsadli auditoriya bilan bog'lovchi kanallardan biri bo'lgan norasmiy kommunikatsiyadan boshladi. His-tuyg'uga ta'sir o'tkazdi. Bunda, asosiy sifat-axborotning ishonchliligida emas. Unda ma'lumotlar sog'lom fikr nuqtai nazaridan baholanmaydi, balki, tashkilot imiji uchun muhim bo'lgan hissiy qarashlarni shakllantirishni maqsad qiladi. Albatta, bu kanallar guruhini boshqarish biroz qiyin, biroq ayni paytda bu eng muhimidir. Buning uchun KFC hazildan foydalandi. Avvalo, brend ijtimoiy tarmoqda tvit qoldirdi: "Tovuq yo'lga chiqdi, faqat bizning restoranlarimizga emas ..."

Inqiroz sharoitida **ommaviy axborot vositalari** asosiy auditoriya hisoblanadi. Sababi, birinchidan, ommaviy axborot vositalari sensatsiya, munozarali bahslar, faktlar, mish-mish, g'iybatlarni qidirish va tarqatishga moyildirlar – chunki bu ularning ishining bir qismi. Ikkinchidan, OAV uchun kim birinchi bo'lib shov-shuvli faktni e'lon qilishi va qizg'in mavzuni ko'tarishi muhim. Uchinchidan, ommaviy axborot vositalari axborotni tez tarqatadi va keng jamoatchilikni qamrab oladi, salbiy mish-mishlar tez tarqaladi. KFC ham shu bois, ayni paytda mavjud bo'lgan salbiy ma'lumotlar sohasi muammosini hal qiladigan o'z axborot oqimlarini yaratishda OAVdan foydalandi. Vaziyatning yumshatish uchun KFC Britaniya gazetalarida hazil tarzida o'z logotipi harflarini tartibini o'zgartirib, e'lonlar joylashtirdi. Keyinchalik esa matbuotda KFC barchadan uzr so'radi va qolaversa, kompaniya kamtarinlik bilan o'z jamoa a'zolari va sheriklariga qiyin vaziyatda qo'llab-quvvatlagani, barcha mashaqqatli mehnatlari uchun minnatdorchilik bildirdi. Shu bilan birga, ular ushbu daqiqadan mijozlarga, agar restoranda tovuq vaqtida yetkazib berilmagan taqdirda, ularga juda ko'p bonuslar berilishini eslatib o'tdi. Qolaversa, u

ushbu minnatdorchilik orqali murojaat orqali **korparativ ichki aloqani** ham ijobiy tomonga o'zgartira oldi. Ya'ni, xodimlariga stress paytida inqiroz sharoitida tashkilotda o'zining ahamiyatini his qildirishga erishdi.

Kompaniya tajribasi shuni ko'rsatadiki, inqirozli vaziyatda to'g'ri va o'z vaqtida javob berish juda muhimdir. Ba'zi holatlarida maqsadli auditoriyani tushunish, ularga xayrixohlik bildirish va kamtarlikla aybini tan ola bilish muammoni falokatga aylantirishining oldini oladi. Shuningdek, hazil auditoriyaga mos bo'lsa inqirozidan qutulishning kuchli usuli bo'lishi mumkin, qachonki, u u Buni aniqlash uchun esa, avvalo, maqsadli auditoriyani o'rganish va tahlil qilish, doimiy monitoring olib borish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Федотова М.Г..Связи с общественностью как антикризисный менеджмент: учеб. пособие - Омск: Изд-во ОмГТУ. - 64 с.. 2009
3. Чумиков А.Н. Связи с общественностью. Паблик рилейшнз. М., 2001. С.128.
4. Ольшевский А.С. Антикризисный PR и консалтинг. / А.С. Ольшевский – СПб: Издательский дом «Питер», 2003
5. <https://medium.com/thrive-global/6-lessons-in-handling-a-pr-crisis-as-taught-by-kfc-e348234b7fc9>
6. https://spravochnick.ru/reklama_i_pr/antikrizisnyy_piar/

**JISMONIY TARBIYA DARSİ YOKI SPORT MASHG‘ULOTLARIDA
HARAKATLI O‘YINLARDAN FOYDALANISH BO‘YICHA O‘TKAZILGAN
SAVOLNOMA NATIJALARI**

Xidirov Mehridin Asriddinovich

Samarqand shahar 14-maktab jismoniy tarbiya fani o‘qituvchisi

Rafiqov Sardor Sayfiddinovich

Samarqand shahar 14-maktab jismoniy tarbiya fani o‘qituvchisi

Annotasiya: Hozirgi kun sport amaliyotida yosh sportchilarni tayyorlash jarayoni qanchalik o‘z tarkibiga harakatli o‘yinlarni kiritganligini o‘rganish uchun biz murabbiylar o‘rtasida so‘rovnoma o‘tkazdik. Ushbu natijalar shuni ko‘rsatadiki, tanlov jarayonida aksariyat murabbiylar harakatli o‘yinlardan umuman foydalanmas ekanlar. Ma`lumki, har bir sport turiga xos harakatli o‘yinlar mavjud bo‘lib, ulardan tanlov jarayonida foydalanish bolaning shu sport turiga xos harakat qobiliyatlarini aniqlashga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: Harakatli o‘yinlar, “Ha”, “Yo‘q”, “Qisman”, Umumiy va maxsus tayyorgarlik, Tayyorlov qism, Asosiy qism, Yakunlovchi qism, Sport to‘garagi,

Yosh sportchilarni tayyorlashda harakatli o‘yinlardan (HO‘) foydalanish darajasini aniqlash bo‘yicha o‘tkazilgan savolnoma natijalari, n= 30

T/r	Savollar	Ha	Yo‘q	Qisman
1.	O‘quvchilarni sport to‘garagiga tanlab olishda HO‘ dan foydalanasizmi?	6	20	4

2.	Mashg‘ulotlar davomida jismoniy sifatlarni rivojlantirish maqsadida HO‘ dan foydalanasizmi?	14	16	0
3.	Sakrovchanlik sifatlarini rivojlantirishda HO‘ dan foydalanasizmi?	8	7	15
4.	Mashg‘ulotning tayyorgarlik qismida HO‘ ni qo‘llaysizmi?	11	13	6
5.	Mashg‘ulotning asosiy qismida HO‘ ni qo‘llaysizmi?	3	18	9
6.	Mashg‘ulotning yakuniy qismida HO‘ ni qo‘llaysizmi?	7	21	1
7.	Sport tayyorgarligini oshirishda harakatli o‘yinlardan foydalanasizmi?	13	9	8

Hozirgi kun sport amaliyotida yosh sportchilarni tayyorlash jarayoni qanchalik o‘z tarkibiga harakatli o‘yinlarni kiritganligini o‘rganish uchun biz murabbiylar o‘rtasida so‘rovnoma o‘tkazdik.

Savolnoma natijalari 3-jadvalda aks ettirilgan. Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, savolnomada ishtirok etgan 30 nafar murabbiylardan 6 tasi (20%) 1 savolga (o‘quvchilarni sport to‘garagiga tanlab olishda harakatli o‘yinlardan foydalanasizmi?) «Ha» deb javob berishgan bo‘lsa, 20 tasi (66,7%) «Yo‘q» deb, 4 tasi (13,3%) esa «Qisman» deb javob berdi.

Ushbu natijalar shuni ko‘rsatadiki, tanlov jarayonida aksariyat murabbiylar harakatli o‘yinlardan umuman foydalanmas ekanlar. Ma‘lumki, har bir sport turiga xos harakatli o‘yinlar mavjud bo‘lib, ulardan tanlov jarayonida foydalanish bolaning shu sport turiga xos harakat qobiliyatlarini aniqlashga yordam beradi. Muhimi shundaki, harakatli o‘yinlar davomida muayyan harakat vazifasini hal etish ixtiyoriy

ravishda mustaqil qaror qabul qilish asosida amalga oshiriladi. Shu harakatni ijro etishda bolaga berilgan erkinlik imkoniyati undagi qobiliyatlarni namoyon etilishiga qulay vaziyat tugʻdiradi.

2-savolga (mashgʻulotlar davomida jismoniy sifatlarni rivojlantirish maqsadida harakatli oʻyinlardan foydalanasizmi?) 14 ta murabbiy (46,7%) «Ha» va 16 ta (53,3%) «Yoʻq» deb javob berdilar. «Qisman» degan javob qayd etilmadi.

Demak, savolnomada ishtirok etgan murabbiylarning deyarli teng yarmi «Ha» va «Yoʻq» deb javob berganliklari ularning ikki toifaga mansub pedagogik yondoshuv asosida mashgʻulot oʻtkazishlaridan darak beradi. Birinchilari – jismoniy sifatlarni rivojlantirish uchun harakatli oʻyinlardan foydalanishsa, ikkinchilari bu imkoniyatdan foydalanmay mashgʻulotlarda faqat standart va anʻanaviy jismoniy mashqlardan foydalanadi deb xulosa qilish mumkin. Binobarin, ikkinchi guruh murabbiylari harakatli oʻyinlarning oʻta muhim amaliy ahamiyatiga eʼtibor qilmaydilar yoki ehtimol, harakatli oʻyinlarni jismoniy sifatlarni rivojlantirishda samarali vosita deb bilmaydilar. 3-savolga berilgan javoblar ham yuqorida qayd etilgan koʻrinishda, lekin kamroq foizda kuzatildi (jadvalga qarang). Bu savolga «qisman» deb javob berganlar soni koʻproq boʻlib, 50% ni tashkil etdi.

4, 5, 6-savollar tayyorlov mashgʻulotlarini oʻtkazish, oʻrgatish va sportchilarni murabbiylarning jarayoniga bevosita aloqador boʻlib, faoliyatida va xususan kasbiy-pedagogik mashgʻulotlar samaradorligini oshirishda muhim rol oʻynaydi. Jumladan, respondent murabbiylar «Mashgʻulotning tayyorgarlik qismida harakatli oʻyinlarni qoʻllaysizmi?» degan savolga 36,7% «Ha», 43,3% «Yoʻq» va 20% «Qisman» deb javob berishdi.

Mashgʻulotning asosiy qismida faqat 3 tagina murabbiy harakatli oʻyinlardan foydalanishlarini bildirdilar. Bu savolga 60% murabbiylar «Yoʻq» va 30% - «Qisman» deb fikr bildirishdi.

Mashgʻulotning yakuniy qismida esa harakatli oʻyinlardan foydalanadigan murabbiylar soni nisbatan koʻproq boʻldi (43,4%) 30% murabbiylar - «Yoʻq» degan javobni bildirdilar. 26,7% respondentlar mashgʻulotning yakuniy qismida harakatli

o‘yinlardan qisman foydalanar ekanlar. So‘rovnoma davomida olingan natijalar va ularning qiyosiy qismida harakatli o‘yinlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, aksariyat respondent murabbiylar yosh sportchilarni tayyorlashda, ayniqsa jismoniy sifatlarni rivojlantirishda asosan standart mohiyatga ega umumiy yoki maxsus jismoniy mashqlarga ko‘proq etibor qaratar ekanlar. Bu borada harakatli o‘yinlarga kulay vosita sifatida ikkinchi darajali o‘rin berilishi kuzatildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- 1.B.B.Kipchokov, T.S.Usmanxadjayev, I.I.Burnashev, X.A.Meliyev-500 harakatli o‘yinlar:Uslubiy qo‘llanma . - T. 2010. - 248 b.
- 2.Qurbonova M.A., Qosimova M.U. Milliy va harakatli o‘yinlar: O‘quv-uslubiy qo‘llanma. T., 2009. - 66 b.
- 3.Goncharova O.V. “Yosh sportchilarning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish”. T., O‘zDJTI matbaa nashriyoti bo‘limi, 2005 y. 57-b
- 4.Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati. Prof. R.Salomovning umumiy tahriri ostida. 1 tom. T., “ITA Press” nashr., 2014. 78-b.

**«ҰЛЫ ӘУЛЕТТІҢ ЛАЙЫҚТЫ ҰРПАҒЫ-ЗАХИРИДДИН МҰХАММЕД
БАБЫР»**

Абдурахимова Гүлнұр Айғали қизи

Ташкент облысы Шыршық мемлекеттік педагогика институты

Қазақ тілі және әдебиеті бағытының I курс студенті.

Ғылыми жетекшісі: **Нүркелді Абдурашид ұлы Жарасбаев**

Аннотация: Ұлы әулеттің өкілі, Бабыр әулетінің негізін қалаушы, 13 жасында үкімет басына шығып, өзге елде сұлтан бола алған ел билеуші, әрі ақын Бабырдың өмірі мен шығармашылығы.

Кілтті сөздер: Бабыр әулеті, Үндістан, Шыңғысхан, "Ұлы марғұлан империясы", шежіре, "Бабыр-наме", Таж-маһал, отанға деген сағыныш.

Annotation

A representative of a great dynasty, founder of the Babur dynasty, at the age of 13 he came to power and became the sultan of another country, and the life and work of the poet Babur.

Keywords: Babur dynasty, India, Genghis Khan, "Great Margulan Empire", genealogy, "Babur-name", Tajmahal, nostalgia

"Бабыр құрған мемлекет ата-бабалары сияқты кең болмаса да, ол өз патшалығының сұлтаны, ұлы император дәрежесіне дейін көтерілді. Ол өз мүлкін басқару жүйесін берік ұстанып, оны шебер басқарды. 332 жыл ел билеген ұлы әулеттің негізін қалады"

Румер Годен

Кіріспе бөлім: XV ғасыр соңы мен XVI ғасыр бастары Орта Азия халықтары тарихының ең маңызды дәуірі болып саналады. Бұл кезеңде Мәуреннаһрда әлеуметтік-экономикалық, саяси жағдай едәуір дамыған еді. Осы орында айтып өту

керек, дәл осы уақытта өзбек әдебиетінің дамуына, кеңеюіне үлкен үлес қосқан екі ұлы тұлға өмір сүрген. Олардың бірі Мір Әлишер Науаи болса, екіншісі Захириддин Мұхаммед Бабыр болмақ. Атап өтілген екі ақын да тарихта өшпес із қалдырды.

Бабырдың да көптеген шығармалары бар. Дегенмен оның әдебиет саласындағы емес, тарих саласындағы иелеген орны айырықша. Сонымен қатар Бабыр екінші ренессанстың ірі қайраткерлепіннің бірі болып саналады.

Негізгі бөлім: Захириддин Мұхаммед Бабыр хандар жанұясынан шыққан. Бабырдың шежіресіне үңіліп болсақ, оның арғы атасы Әмір Темір екендігін білеміз. Анық санап айтқанда шежіре мынадай көріністе болады: Бабыр - Сұлтан Умаршайх Мырза - Сұлтан Мұхаммед Мырза - Сұлтан Мираншах - Әмір Темір Короған.

Бірақ кейбір деректерде Бабырдың қанында моңғол қаны да бар екендігі айтылады. Бұған басты себеп Әмір Темір Шыңғысхан әулетінен қыз алғандағы. Осы дерекке негізделе отыра Шыңғысханнан саналса Бабыр оның 16-шы ұрапғы болып шығады. Дегенмен Шыңғысханның қаны ана тарапынан ғана келіп қосылған деген тұжырымды ғалымдар да қолдайды. Оған мына шежіре дәлел бола алады: Құтлық Нинарханым - Жүнісхан - Вайсхан - Шер Алихан - Мұхаммед Қожахан - Қызылорда Қожахан - Тоғлуқ Темурхан - Есен Бұғажан - Дава Шыған - Барақхан - Сокач уғлу - Қамғор - Шығатай - Шыңғысхан. Осыдан келіп шығып Европа ғалымдары Бабырды Шыңғысханның ұрпағы деп санайды. Бірақ бұл пікір дұрыс емес. Егер шежіре бойынша қаралғанда да алғашқы шежіре Бабырдың Темурилер әулетінен екендігінің айқын дәйегі болмақ.

Мұндай пікір қайшылықтар Бабырдың туған жері жайында да кездеседі. Ғалымдардың бір тобы оны Ахси қаласында туылған десе, енді бір тобы Әндіжанда туылған деп санайды. Бұл екі пікір ішіндегі Әндіжан деген пікір шындыққа жанасымдырағы. Себебі кейіпкеріміздің "Бабыр-наме" атты шығармасында Әндіжан 58 рет, ал Ахсин 29 рет айтылады. Сөйтіп Бабыр 1483 жылы 14 ақпан күні Әндіжанда туылған деген тұжырымға келеміз.

Шайбанихан 1499 жылы Жизақ пен Самарқанд арқылы Қаршы мен Шахрисабзға жорық жасап, көп олжамен Дешті Қыпшаққа оралды. Көп ұзамай Шайбанихан үлкен күшпен Мовароуннахрға оралып, Бұхара мен Қаракөлді жаулап алды (1499), ал сұлтан Әли Мырза сақтықпен Самарқанды шайқассыз Шайбаниханға берді (1500). Алайда қала тұрғындары мен дворяндарының бір бөлігі Тимуридтер билігін қалпына келтіруді жақтады. Олар Ферғана губернаторы Бобурға хат жолдап, Самарқанды басып алуға шақырады. 1500 жылдың кеш күзінде Бабыр әскерімен (240 адам) Самарқандқа келгенде халық оны қарсы алып, қала қақпасын ашты. Шайбаниханның қаланы қорғауға қалдырған 600 сарбазының көзі жойылады. Шайбанихан Бұхарға шегінеді. Аз уақыттың ішінде Бабырдың әкімдігі Самарқанның барлық уездерінде, Қарши, Ғұзар қалаларында мойындалды. Бірақ қалада азық-түлік таусылып, ашаршылық басталды. Мұны білген Шайбанихан үлкен жасақ жинап, Самарқандқа қайта жорыққа шығады. 1501 жылы сәуірде Зарафшан жағалауындағы Сарипул ауылы маңындағы шайқаста Бабыр әскері жеңіліске ұшырады. Бобур Самарқандқа шегінеді. Қала қайтадан қоршауға алынып, төрт айға созылды. Қоршауда қалған қала аштыққа ұшырайды.

1494 жылы Омар Шейх мырза қайтыс болады да, Ферғана әмірінің орны бос қалады. Осы кезде Омар Шейх мырзаның інісі, Самарқан әмірі Ахмет мырза осы орынға ауыз салып, Ферғана әмірінің тағына таласады. Алайда Омар Шейх мырзаның беделді бектері оған қарсы шығып, Омар Шейх мырзаның 11 жасар баласы Бабырды Ферғана әмірі деп жариялап, асығыс таққа отырғызады. Бабыр үкімет басына келген кезде, Самарқанды Темір тұқымдары өзара жауласып, бір кездегі аса қуатты Темір мемлекетін әбден әлсіреткен еді.

Соның салдарынан Шайбанихан шабуыл жасайды. Оның шабуылына төтеп бере алмаған Бабыр нөкерлерімен Ауғанстанға келеді. Онан соң Үндістанға қарай бет алады да 1525 жылы Делиді басып алады, Үндістан сұлтаны болады.

Бабыр 1530 жылдың 26 желтоқсанында Агра қаласында дүниеден озады.

Бабыр әулиеті Үндістанда үш жүз жыл өз билігін жүргізеді. Бабыр әулиетінің қирауы Үндістанды ағылшындар басып алу дәуіріне тұра келеді. Бабыр Үндістанға

көптеген өзгерістер енгізеді. Оның шығармалары ішінен Бабыр-наме дүниеге ең танымалы деуге болады.

Қорытынды: Қорыта айтқанда Бабыр дүниежүзі тарихында алған орны айырықша. Оның өмірбаяны басқа сұлтандардың өміріне ұқсамайды. Бабырдың даналығымен ер жүректігі әлі де бізді таң қалдыруда.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ (REFERENCES)

1. УзМе бірінші басылым Ташкент 2000
2. Гулбаданбегім, Хумаюннама Ташкент 1959
3. Джавахрлал Неру Үндістанды ашу 1955

“SAB’AI SAYYOR” BAG’RIDA BADIYLIK JILOSI

Bahronova Zarina Ilhomovna

Buxoro davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Maqolada soʻz sanʼatining buyuk dahosi Navoiy hazratlarining “Sabʼai sayyor” dostonida qoʻllanilgan sheʼriy sanʼatlar vositasida badiiyat masalasiga alohida eʼtibor qaratildi.

Kalit soʻzlar: “Sabʼai sayyor”, misra, bayt, sheʼriy sanʼat, hamd, naʼt munajat, mubolagʻa, tashbeh, rujuʼ, mohiyat, badiiyat.

“Maʼlumki, sheʼriy sanʼatlar badiiy asarda ifodalangan gʻoyalarning hayotiyroq, taʼsirchanroq ifodalanishiga, lirik va epik timsollarning yorqinroq gavalantirilishiga, misralar, baytlar, bandlarning lafziy nazokati, musiqiyliigi, jozibadorligini taʼminlashga xizmat qilgan. Sheʼriy sanʼatlar shoir badiiy salohiyatini koʻz-koʻz qilish, uning xilma-xil sanʼatlardan mohirona foydalanish usullarini namoyish etish emas, balki ijodkor badiiy tafakkur dahosining koʻlami, yuksak ijtimoiy-axloqiy gʻoyalarni jilolantirish sanʼatkorligi ifodasi boʻlib kelgan. Sheʼriy sanʼatlar muayyan badiiy tamoyillarga asoslangan. Bulardan eng muhimi, sheʼriy sanʼatlarning asar mazmuni bilan uzviy bogʻliqligi sanaladi. Sheʼriy sanʼatlar, avvalo, mantiqiy zaminga ega boʻlishi, yaʼni qoʻllanayotgan sanʼat hayot mantigʻiga mos kelishi, unga zid bormasligi shart.”(1,4-5b)

Navoiy dahosidek buyuk soʻz sanʼatkorining asar badiiy qimmatini, novatorligini yaratishdagi mahorati barchaga birdek maʼlum boʻlgani kabi, uning nasr hamda nazmda yaratgan jamiki asarlari, cheksiz merosi biz avlodlar uchun beqiyos xazinadir. Hazrat Navoiy - cheksiz bir ummon. Uning qalami lutfidan toʻkilgan har bir misra mana shu hadsiz dengiz tubiga choʻkkan

marvaridlardir. Quyida biz marvaridlar ichidan “Sab’ai sayyor” deya atalmish dur bag’rida jo bo’lmish badiiyat jilolariga nazar tashlaymiz:

*Sen-sen ul mehri beadilu badal,
Kim, sanga matla’ o’ldi subhi azal.
Chunki ul subh nurung etti zuhur,
O’ylakim, tiyra shom jabhayi hur.
Harnekim qatmi adamda erdi nihon,
Xoh ahli jahonu xoh jahon.
Borisi kiydilar libosi vujud,
Bud xaylig’a kirdi har nobud.
Zohir etti adam shabistoni,
Yuz ming ozod sarvi bo’stoni.
Topti rangi vujud lolavu gul
Ham o’shul rang turrayi sunbul.
Nargis ul nur birla ochti basar,
Adam uyqusidin ko’zinda asar.
Bog’i ruxsori topti sabzayi xat,
Donayi birla ul xat ichra nuqat.
Sabza atrofida nasimi bahor,
Sumanu sunbul ochti laylu nahor(2,11-12b).*

Badiiylik ibtidosidan yaralgan o’lmas satrlar mohiyatiga quloq tutamiz: “Sen-sen o’sha bebadal va mehrgiyo azaliy tong. Sening nuring paydo bo’lishi bilan qorong’u tundagi yuzi go’zal oy ko’rinadi, yo’qlik dunyosida pinhon bo’lgan ahli jahon va jahonning barchasi mavjudlik libosini kiyadilar, yuz minglab bo’stoning sarvlari paydo bo’lib, lola, sunbul, nargis, suman, binafsha kabi gullar yo’qlik uyqusidan uyg’onib, bog’ ruxsorida ko’karib, kecha-yu kunduz bahor

shabadasida atrofga xushboʻy hid taratib, rango-rang goʻzal manzalarni vujudga keltiradi”.

“Sen-sen ul mehri beadilu badal” misralari tongning azaliyligi va abadiyligi mehriyoga qiyos etilishiga ishora qilib, istiora sanʼatini vujudga keltiradi. Istiora bu- arabcha soʻz boʻlib, “biron narsani vaqtincha qarzga olmoq” degan maʼnoni ifodalab, adabiy asarda soʻzni oʻz maʼnosidan boshqa bir maʼnoda, aniqrogʻi, uni oʻz maʼnosida emas, balki majoziy bir maʼnoda qoʻllash sanʼati sanaladi(1,53b). Subh, yaʼni tongga nisbatan ham ana shunday munosabat koʻrsatilgan. Subh va shom, yoʻqlik va mavjudlik(bud va nobudlik), zuhur va nihon soʻzlari baytlarda tazod sanʼatiga moyillik koʻrsatgan. “Bud xayligʻa kirdi har nobud” bir qarashda ham tazod, ham iyhom sanʼati bor deb oʻylayman. Birinchidan, tazod qoʻllanganda iyhom sanʼati koʻrinib turishi mumkin, ammo iyhom sanʼati qoʻllansa tazodga oʻrin qolmaydi. Sababi iyhom sanʼati yuzasidan tahlilga tortadigan boʻlsak, “bud” va “nobud” soʻzlari umuman boshqa-boshqa maʼnolarda keladi. Bud-diniy jihatdan olib qaraydigan boʻlsak, buddizm oqimi. Nobud-bechora, badbaxt kabi koʻchma maʼnolarda qoʻllanilish holatlarini koʻrishimiz mumkin. Negaki, buddizm biz uchun gʻayri-begona din demak. Uning xayligʻa kirish, yaʼni, oʻz dinini qoʻyib uni qabul qilish, umuman olganda badbaxt, beburd, aqlan nobud kishining ishidir. “Borisi kiydilar libosi vujud”- misralari husni taʼlilning yorqin namunasi. Libosi vujudni kiyish-bor boʻlmoq, mavjud boʻlmoq, paydo boʻlmoq tushunchalarini anglatadi.

Boʻston, lola, gul, sunbul, nargis, bogʻ, sabza, nasim, bahor, suman, nahor kabi soʻzlar oʻzaro mutanosiblikni hosil qilib, tanosub sanʼatini roʻyobga keltirgan. Tanosub – sheʼr baytlarida maʼno jihatdan bir-biriga yaqin tushunchalarni anglatuvchi soʻzlarni qoʻllab, ular vositasida obrazli ifodalar, lavhalar yaratish sanʼati hisoblanadi(1,80b)

Biz, bayt mazmuniga yanada koʻrk bagʻishlovchi boshqa sanʼatlarni ham kuzatishda davom etamiz. Nargis gulining basar koʻzlarini ochishi, yaʼniki, uyqudan uygʻonishi tashxisning gʻoyatda goʻzal namunasini yaratdi desak,

mubolag‘a bo‘lmaydi. Negaki, uyqudan uyg‘onish holati, ko‘proq insoniyatga xos vaziyat. Bu yerda tashxis san‘ati vositasida nargis gulining “uyqudan uyg‘otilishi” uning subhi sodiqda- tong saharda ochilish jarayoniga ishora sifatida keltirilgan.

*Yasadi beqiyos-u andoza,
Sabzadin vusma, loladin g‘oza.
Ravshan aylab zuloldin ko‘zgu,
Tutti gul chehrasin anga o‘tru,
Gulga chun berdi tob husn-u jamol,
Anga bulbulni qildi sheftayi hol(3,11b).*

Yuqorida keltirilgan baytlarni mutolaa qilib, ollohning qanchalik qudratli, qanchalik marhamatli zot ekanligiga yana bir bor imon keltiradi kishi. U o‘zi yaratmoqchi bo‘lgan har bir narsani beandoza yaratdi, ularning barchasiga cheksiz go‘zallikni, ko‘rkamlikni baxsh etdi. Sabza-o‘tdan usmani, lola guldan g‘ozani-upani, zilol suvdan esa esa ko‘zguni yaratdi. Bunday o‘xshatmalar biz guvohi bo‘la oladigan, yuz berishi mumkin, hayotiy asosga ega bo‘lgan qimmatli misralardir. Nega yantoq chamanni istamaydi, o‘zining sahrosini afzal biladi, nega bulbul bog‘ sayrini ixtiyor etadi-yu, hadsiz ummon sari intilmaydi. Bularning bariga sabab yagona, u ham bo‘lsa ollohning irodasidir. Chunki olloh xohlagani, olloh istagani uchun shunday bo‘ldi. Olloh gulga go‘zallik berdi, xo‘shbo‘ylik taratsin deb, olloh qalbga iymon berdi, odamiylik yaralsin deb, insonga aql-zako, tabiatga beminnat husn-u jamol ato etdi. Mana chin go‘zallik, oliy ibtido. Gulga bulbulni oshufta qilish ham uning ishi, uning xohishi. Bunday misralar bag‘rida husni ta’lil san‘atining unsurlari mavjuddir.

*O‘zunga o‘zni dardnok aylab,
O‘zni o‘z husnungga –o‘q halok aylab.*

“o`zungga”, “o`zni”, “o`z” so`zlari takrir san`atini, “darnok aylamoq” va “halok aylamoq” iboralari tanosub san`atini yuzaga keltirgan

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

- 1.A.Hojjahmedov. She`riy san`atlar va mumtoz qofiya.- T.: Sharq, 1998.-160b.
- 2.Alisher Navoiy. Sab`ai sayyor. Nasriy bayoni bilan. Toshkent: G`afur G`ulom nomidagi nashriyot- matbaa birlashmasi. 1991. Saidbek Hasanov nashri .-542b.
3. Alisher Navoiy. Sab`ai sayyor. - Alisher Navoiy Mukammal asarlar to`plami 20 jildlik, 10-jild. Toshkent: Fan, 1992. Nashrga tayyorlovchi Porso Shamsiyev ilmiy-tanqidiy matni asosida Marg`uba Mirzaahmedova -448b.
4. Hasanov B. Navoiy asarlari uchun qisqacha lug`at.- Toshkent: Fan, 1993.-375b.
5. Ahmad Hodiy Maqsudiy. Muallimi soniy.-T.: Movarounnahr, 2020.-79b.

ШОЛИНИНГ АСОСИЙ ЗАРАРКУНАНДАЛАРИ

Усманов Санжарбек Пахлавонович қ.х.ф.ф.д (PhD).,

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялари институти

Ғуломжонов Қудратбек Шухратбек ўғли

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялари институти магистри

Аннотация: Қалқонли қисқичбақа, қирғоқ чивини, пучгул трипси биоэкологияси келтирадиган зарари ва қарши кураш чоралари келтирилган.

Калит сўзлар: шоли, қалқонли қисқичбақа, қирғоқ чивини, пучгул трипси тухум, личинка, нимфа, етук зот, қарши кураш.

Мамлакатимизда шоли дониға бўлган эҳтиёжни тўла таъминлашда ҳосилдорликни ошириш, деҳқончилик маданиятини юксалтириш, ҳосилни зарарқунанда, касаллик бегона ўтлардан химоя қилиш чора-тадбирлар муҳим аҳамиятга эгадир. Дунё олимларининг ҳисоб-китобларига кўра жаҳонда зарарли организмлар таъсири натижасида қишлоқ хўжалиги экинларининг 34% дан ортиқ ҳосили йўқотилади.

Шоли қишлоқ хўжалиги экинлари орасида ер юзида тарқалиш амплитудасининг чексизлиги билан ажралиб, у шимолий кенгликнинг 30 градусидан, то жанубий кенгликнинг 30 градусигача тарқалган ягона қишлоқ хўжалиги экини ҳисобланади. Шунингдек, ўзига хос иқлим шароитларига, айниқса, сувга бўлган талаби билан ҳам ажралиб туради.

Ўзбекистоннинг шоли экиб парвариш қилинадиган майдонларида зарарқунанда ҳашоратларнинг 100 дан ортиқ тури борлиги қайд қилинган.

Ўзбекистон ўсимликларни химоя қилиш ва Шоличилик илмий-тадқиқот институти олимларининг маълумотларига қараганда, шолини мунтазам равишда зарарлайдиган ва унга хўжалик жихатдан катта зарар етказадиган

зараркунандаларнинг 33 тури мавжуд бўлиб, улар 2 синфга, 8 туркумга ва 15 оилага мансубдир.

Шоли ўсимлигига бутун вегетация даври давомида зараркунандалар катта зарар келтиради. Айниқса, шоли униб чиқиш даврида қалқонли қисқичбақа ёш майсаларни илдизини кемиради ҳамда сувни лойқалатиб юриши натижасида ниҳолларни сув бетига чиқариб юборади. Бунинг оқибатида ёш майсалар нобуд бўлади ва шоли ўсимлигининг кўчат қалинлигига ҳамда пировард натижада унинг ҳосилдорлигига катта зарар келтириши кузатилмоқда. Қирғоқ чивини личинкалари ҳам униб чиқаётган шоли ниҳолларини илдиз қисмига жойлашиб, уни кемириши оқибатида шоли майсалари нобуд бўлиб, шоли ҳосили пасаяётганлиги маълум бўлмоқда. Шолининг найчалаш ҳамда рўваклар фазасида пучгул трипси ҳам зарар келтираётгани аниқланмоқда.

Шоличиликни янада ривожлантириш учун шоли ўсимлигини униб чиқиш ҳамда қолган вегетация даврларида зарар келтирувчи зараркунандаларни тарқалганлик даражасига аниқлик киритиш, ривожланиш динамикаси, зарар келтириш даражасини ўрганиш ҳамда бу зараркунандаларга қарши замонавий восита ва усулларни қўллаш, шунингдек уларни такомиллаштириш ҳозирги кунда долзарб вазифа бўлиб келмоқда.

XX асрнинг 70 йилларида шоли ўсимлигида зараркунандалар билан олиб борилган тадқиқотларда кимёвий курашиш учун тавсия этилган воситалар ҳозирги вақтда ишлаб чиқаришдан олиб ташланган. Шунинг учун шолининг униб чиқиш, тупланиш, найчалаш, рўваклар, пишиш фазаларида зарар келтирувчи ҳашоратларни республикамызда янги яратилган навларда учраши ва зарарлаш даражаларини аниқланиб, уларга қарши курашиш бўйича илмий исботланган тавсиялар яратиш муҳим вазифалардан биридир.

Республикамызда зарар келтирувчи зараркунандаларнинг тарқалганлик даражасига аниқлик киритиш, ривожланиш динамикасини, келтирадиган зарарларини ўрганиш асосида унга қарши экологик хавфсиз ва самарали қарши кураш усулларини қўллаш ҳамда уларни такомиллаштиришни илмий

асослашдир. Бу мақсадга эришиш учун қуйидаги вазифаларни бажариш назарда тутилган:

- шоли экиладиган майдонларда, шолнинг униб чиқиш фазасида ҳамда етук ўсимликнинг ўсиш ва ривожланишига зарар етказувчи зараркунандаларнинг тарқалганлик даражасига аниқлик киритиш;

-шолнинг униб чиқиш ва кейинги ўсиб ривожланиш фазаларида зиён келтирувчи зараркунандаларнинг зарар келтириш даражасини аниқлаш;

- униб чиқиш ва кейинги ўсиб ривожланиш фазаларида шолига зиён келтирувчи зараркунандаларнинг иқтисодий зарар мезонини ўрганиш;

- шолнинг униб чиқиш ва кейинги ўсиш ва ривожланиш фазаларида зарар келтирувчи зараркунандаларга қарши қўлланилган янги кимёвий воситаларнинг иқтисодий ва биологик самарадорлигини аниқлаш;

- олиб борилган тажриба ишлари натижаларига асосланиб, шолнинг униб чиқиш, тупланиш, найчалаш, рўваклаш, пишиш фазаларида зарар келтирувчи зараркунандаларга қарши экологик ҳавфсиз замонавий қарши кураш усуллари такомиллаштириш;

- юқори сифатли ҳосилдорлик ва иқтисодий самарадорликка эга бўлган илмий натижаларни ишлаб чиқаришга тавсия бериш ҳамда жорий этиш мақсад қилинган.

Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, гектаридан 100-120 центнер ва ундан кўпроқ дон йиғиб олишни таъминлаш учун замонавий интенсив технологияни қўллаш муҳим аҳамият касб этади.

Шоли ҳосилдорлиги айрим минтақаларда зарарли организмлар таъсири натижасида 26.7% га пасайиши кузатилган. Бундан кўриниб турибдики шолни зарарли организмлардан химоя қилиш долзабр вазифалардан биридир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Алёшин Е.П., Агарков В.Д., Подкин О.В. Эффективная система защиты риса. М., Колос, Защита растений, 1980 г
2. Ўрманова Х.У., Сомов И.А., Сборщикова М.П ва бошқалар. Ўзбекистонда шолининг касаллик ва зараркундаларини аниқлаш ва уларга қарши кураш тадбирлари ҳақида методик қўлланма. Тошкент 1991й
3. Хамраев.А.Ш, Хасанов Б.О Шоли зараркундалари. Тошкент 1999 й
4. Чурочнова Н.И. Вредители риса. Вкн. «Риса» Изд: Колос. Москва 1995г

ХАММАХЎР ЗАРАРКУНАНДАЛАР (ЧИГИРТКАЛАР)

Усманов Санжарбек Пахлавонович к.х.ф.ф.д (PhD).,

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялари институти

Исмоилов Бахтиёр

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялари институти магистри

Аннотация: Чигирткаларнинг биоэкологияси келтирадиган зарари ва қарши кураш чоралари келтирилган.

Калит сўз: буғдой, ғўза, воҳа чигирткаси, тўда хосил қилмайдиган чигирткалар, қарши кураш тадбирлари.

Тўғриқанотлилар (Orthoptera) туркумига кирувчи чигирткалар (Acrididae) оиласини ўрганиш ва изланишлар Марказий Осиёда шу жумладан Ўзбекистонда илк бор А.П.Федченко бошчилигида XIX асрнинг 1870-чи йилларидан бошланган. У бошчилик қилган экспедиция Зарафшон, Фарғона водийси, Туркистон тоғ тизмалари йўналишлари бўйлаб илмий-тадқиқотлар олиб борган.

Ушбу илмий-тадқиқотлардан кўп ўтмасдан К.Н.Россигов (1898) Орол денгизи қирғоқларига яқин ҳудудларни кўздан кечириб, чигирткаларнинг катта ўчоқлари мавжудлигига гувоҳ бўлди. Ўрта Осиёда жумладан Ўзбекистонда чигирткаларнинг тур таркиби ва уларнинг тарқалиш ареали бўйича изланишлар дастлаб Б.П. Уваров (1927) асосий зарар келтирувчи чигирткаларнинг биологияси ва экологияси, уларга қарши кураш чора тадбирлар ишлаб чиқиш бўйича илмий изланишлар акридолог олимлар томонидан олиб борилган. Андижон вилоятида тўда хосил қилувчи Воҳа чигирткаси (*Calliptamus italicus italicus* L) кенг тарқалган. Ўзбекистонда бу авлод турлари Жиззах, Самарқанд, Навоий вилоятларида ҳам кенг тарқалган. Нурота тизмаси орасидаги Айдаркўл

кўли яқинида айниқса воҳа ва чўл чигирткаларининг аралаш популяцияси катта майдонда тарқалган. Шунингдек, илмий адабиётларда улар, бу авлод учун умумий бўлган “прус” номи билан ҳам юритилади. Сув захиралари етишмаслиги туфайли ташлаб кетилганлар партов ерларда воҳа чигирткаси кенг тарқалиши кузатилмоқда. Шунинг учун ҳам воҳа чигирткаси қишлоқ хўжалиги экинларининг асосий зараркундаларидан бири сифатида эътиборда тутилади ва унга қарши кураш тадбирлари олиб борилади. Фарғона водийси шароитида воҳа чигирткасининг личинкалари одатда май ойининг бошларида тухумдан чиқа бошлайди. Уларнинг тухумдан чиқиш муддатлари тухум қўядиган жойлари шароитига қараб анча чўзилади. Личинкаларни ривожланиши 40-45 кун ичида яқунланади, шунинг учун имаголар июнь ойининг иккинчи ярмида пайдо бўла бошлайди ва июль ойининг ўрталарига қадар давом этади. Келтирилган маълумотлардан кўришиб турибдики, личинкалардан имаголар шаклланиб уларнинг жуфтлашиб тухум қўйиш жараёни 55-60 кун давом этади. Олинган маълумотлардан маълумки, воҳа чигирткаси личинкасининг ривожланиш муддатлари кузги буғдой ривожланишининг най тортиш, бошоқлаш, гуллаш, сут пишиш, пишиш ва ҳосилни йиғиб олиш муддатларига тўғри келади. Шунинг учун ҳам воҳа чигирткасининг буғдой далаларидан узоқда шаклланган популяциялари бу ўсимликка зарар етказмайди. Аммо далалар атрофида қўйилган кўзачалардан чиққан катта ёш личинкалар буғдойга қисман зарар етказиши мумкин. Лекин воҳа чигирткасининг ривожланиш муддатлари ва ғўза ўсимлиги ривожланиш босқичлари анча синхрон кечади ва бу чигиртка турининг ғўза ва бошқа шу муддатларда вегетация даврида бўлган қишлоқ хўжалиги экинларига зарар келтириш эҳтимоли сақланиб қолади.

Бундан ташқари вилоятда турларнинг асосий қисми тўда ҳосил қилмайдиган турлар ҳисобланади. Уларга *Pyrgomorpha bispinosa deserti* Mistsh., *Acrotylus insibiricus* Scop., *Calliptamus turanicus* Serg.Tarb., *Calliptamus barbarus cephalotes* Fisch., *Duroniella kalmyka* (Ad.), *Aiolopus oxianus* Uv., *Aiolopus thalassinus* (F.),

Oedaleus decorus (Germ.) *Heteracris adspersa* (Redt.), *Dociostaurus tartarus* Uv., *Sphingoderus carinatus* (Sauss.) турлари мансуб бўлиб, уларнинг зичлиги 10–45 дона/соат эканлиги маълум бўлди

Мавсум давомида зарарли чигирткаларга қарши курашда ишлаётган барча техникалар узлуксиз ёқилғи-мойлаш материаллари ва кимёвий воситалар билан тўлиқ таъминланди. 2022 йилда 4 минг 500 гектар майдонга зарарли чигиртка тарқалиши бошорат қилиниб, шундан Вилоят туманларида тарқалиши мумкин бўлган майдонлар 3 минг 500 гектар, Қўшни Республикадан учиб ўтиши кутилётган майдон 500 гектар жами 4 минг гектардан ошиқроқ майдонларга кимёвий ишловлар ўтказиш режалаштирилган бўлиб, Андижон туманда 1 минг 200 гектар, Булоқбоши туманда 1 минг 100 гектар, Мархамат туманда 1 минг 500 гектар ва Хўжаобод туманида 1 минг 100 гектар майдонларга кимёвий ишловлар ўтказилиш режалаштирилган.

Чигирткаларга қарши янги пиретроид гуруҳидаги ва бошқа гуруҳдаги препаратларни самарадорлигини ўрганиш, пиретроид гуруҳидаги препаратларини таъсир этиш имкониятларини инкор этмаган ҳолда табиатга безарар, захарли таъсири кам ва узоқ таъсир этувчи препаратлар аралашмали инсектицидларни регламентини белгилаш зарур.

Антрапоген омилларнинг таъсирида ҳам чигирткаларнинг янги ўчоқлари шаклланимоқда. Бундан ташқари зарарли чигирткаларга қарши курашда чигирткалардан ажратиб олинган табиатда безарар бўлган замбуруғли микробиологик препаратлардан фойдаланиш имкониятлари ўрганилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Гаппаров Ф.А., Лачининский, А.В Ўзбекистон ҳудудларида тўғриқанотлилар туркумига кирувчи зарарли чигиртка ва чигирткасимонларнинг ривожланиши, ёппасига кўпайиш сабаблари, замонавий кураш чоралари Тавсиянома. – Тошкент: “ART LINE GROUP”, ЎзЎҲҚИТИ, 2008 й.

- 2 Туфлиев Н. Х., Узбекистоннинг тоғолди, яйлов ва чул ҳудудларида зарарли чигирткаларга қарши кураш мажмуини яратиш. Тавсиянома. 2019 й.
3. Хужаев Ш. Т, Холмуродов Э. А “Энтомология, қишлоқ хўжалик экинларни химояси, қишлоқ ва агротоксикология асослари” Тошкент-2009 й.

МАККАЖЎХОРИНИНГ АСОСИЙ ЗАРАРКУНАНДАЛАРИ

Усманов Санжарбек Пахлавонович қ.х.ф.ф.д (PhD)

Нурдинов Нурбек Яшаржонович магистр

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялари институти

Аннотация: Маккажўхори шираси (*Sipha maydis* Pass), сули маккажўхори шираси (*Aphis maydis* Fitch), катта ғалла шираси (*Masrosiphum avenae* F.), оддий ғалла шираси (*Schizaphis graminum* Rond).

Калит сўз: маккажўхори, такрорий, хосилдорлик, навлар, биология, тарқалиши, зарари, етиштириш, силос, дон, озиқа.

Республика ўсимликлар карантини ва химояси агентлиги томонидан хар йили мавсумда қишлоқ хўжалиги экинларини зараркунанда, касаллик ва бегона ўтлардан химоя қилиш тадбирлари ҳукумат томонидан тасдиқланган дастур бўйича олиб борилмоқда.

Жумладан, донли экинлар гуруҳига мансуб бўлган маккажўхори етиштиришга ҳам катта эътибор қаратилмоқда. Чунки маккажўхори донидан хар хил махсулотларни таёрлашда, поясидан чорвачиликда озуқа сифатида силос тайёрланиб келинмоқда.

Маккажўхорини ёзда такрорий экин сифатида етиштиришда унинг навлари ва дурагайларининг экиш муддатлари ва меъёрларини аниқланиши муҳим рол ўйнайди. Чунки, маккажўхори ёзда такрорий экин сифатида экиб, ёзнинг иккинчи ярми мобайнида етиштирилса, кузда пишиб улгурмаслиги мумкин ёки етарлича силос масса хосил олмаслиги мумкин.

Маккажўхори энг қадимий маданий экинлардан бири. Унинг ватани Марказий Америка. Эрамиздан 4000 йил илгари ҳам Америка қитъасида яшаган

барча қабилалар маккажўхоридан кенг фойдаланганлар, улар учун бу экин бирдан-бир нон ҳисобланган.

XVI асрда маккажўхори Африка, Ҳиндистон, ва Хитойга етиб борган. Россияда эса XVII асрдан бошлаб экилган. Лекин уни XIX асрнинг иккинчи ярмига қадар полиз экини сифатида экилган.

Маккажўхори Европага XV асрнинг охирида олиб келинган. Дастлабки вақтларда у ноёб экин сифатида уй атрофини безаш учун экилган. Кўп вақт ўтмай маккажўхори Франция, Италия, Португалия мамлакатларида аввал озиқ-овқат, кейинроқ ем-хашак экини сифатида тарқалган.

Ҳозирги пайтда маккажўхори юқори даражада маданийлашган ўсимлик ҳисобланади ва барча қитъаларда кенг тарқалган. Умумий майдони бўйича учинчи ўринда (буғдой, шолидан кейин) туради. Бутун дунё бўйича 2021 йилда унинг майдони 150 млн гектардан кўпроқ бўлиб, ҳосилдорлик 50,8 ц/га, ялпи ҳосил 753 млн тоннани ташкил этган.

Ўзбекистонда маккажўхори экин майдонлари йил сайин кенгаймоқда. Унинг майдони 2021 йил 122 минг гектардан кўпроқ бўлиб, ҳосилдорлик 40,8 ц/га, ялпи дон маҳсулоти 502000 тоннани ташкил қилган. Маданий маккажўхори битта *Zea mays* турига мансуб бўлиб, морфологик белгиларига кўра ҳар хил бўлган шакллари мавжуд.

Ёзда экилган маккажўхорининг ўсиш ва ривожланиш шароити баҳорда экилган маккажўхориникига нисбатан анча фарқ қилади. Такрорий экин сифатида экилган маккажўхорига ҳарорат баҳорда экилганига қараганда бошқачароқ таъсир қилади. Ёзнинг юқори ҳарорати, куннинг қисқариши, ҳаво ва тупроқда намнинг етишмаслиги такрорий экин сифатида экилган маккажўхорининг майса ҳосил қилиш гуллаш фазаларини қисқартиради.

Маккажўхори баҳорда яхши қизимаган тупроққа экилади, бироқ ҳосили юқори ҳароратда пишади.

Дон ривожланиш даврининг иккинчи ярмида эса тамомила бошқача аҳвол юз берди. Бу вақтга келиб суткалик ҳарорат анча пасайди, бу эса ўсимликнинг

ривожланишини сусайтирди. Доннинг пишиши анча чўзилишига қарамай, ўсув даври дастлабки фазаларининг бир мунча тезроқ ўтиши эвазига такрорий экин сифатида экилган маккажўхори нави ва парваришига қараб 10-15 кун эрта пишади. Яъни уруғ экишдан то ҳосил пишгунга қадар ўтадиган вақт 10 – 15 кунгача қисқарди.

Ўрта Осиё шароитида маккажўхори, оқжўхори, ҳамда макка супургисига бир неча тур ширалар зарар етказди. Маккажўхори шираси (*Sipha maydis* Pass), сули маккажўхори шираси (*Aphis maydis* Fitch), катта ғалла шираси (*Masrosiphum avenae* F.), оддий ғалла шираси (*Schizaphis graminum* Rond). Улар тенг қанотлилар (Homoptera) туркумига, ширалар (Aphidoidea) оиласига мансубдир.

Маккажўхорида, оддий ғалла ва катта ғалла ширалари тухум шаклда қишлайди. Булар кўчмайдиган колония ҳосил қилувчи шираларга киради. Булардан ғалла ширасигина ўсимлик учки барғларининг қинини ичига кириб хаёт кечиради. Қолганлари эса очик хаёт кечиради. Ширалар айниқса, баҳор ва кузда кучли урчиди, ёзнинг иссиқ кунларида камаяди, чунки юқори ҳаво харорати шираларнинг қирилишига олиб келади, бунда шираларнинг табиий кушандалари ҳам кўпаяди. Шираларнинг сўриши натижасида маккажўхори кучли зарарланади. Ўсимлик ўсиш ва ривожланишдан қолади, барғлари сарғаяди, кўп сўталар тугмай пуч бўлиб қолади, дон вазни камаяди. Ширалар колония ҳосил қилган ўсимликлар 50 % гача дон ва поя ҳосилини йўқотиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ёўлдашев Х ва бошқалар. “Маккажўхори етиштириш технологияси”. Тошкент. 1986 й.
2. Хужаев Ш. Т, Холмуродов Э. А “Энтомология, қишлоқ хўжалик экинларни химояси, қишлоқ ва агротоксикология асослари” Тошкент-2009 й.

3. Кимсанбоев Х.Х. ва бошқа “Умумий ва қишлоқ хўжалик энтомологияси”
Тошкент-2002 й.
4. Хўжаев Ш.Т “Ўсимликларни зараркунандалардан уйғунлашган ҳимоя қилиш
ҳамда агротоксикология асослари”. Тошкент. 2014 й.

**TO STUDY THE DEVELOPMENT OF WEEDS IN THE SURKHANDARYA
REGION, IN THE FIELD, ON THE EXAMPLE OF WHEAT**

Choriyev Jahongir Olimjon o‘g‘li

Mamadiyeva Mohira Alimardon qizi

Students of the Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy

Annotation: Weeds are the most common plants in the world. Weeds are common plants among cultivated plants. Most weeds are annuals and perennials. Most of them are common in large areas where wheat is grown. Quarantine weeds are also available. Their seeds are flexible and the weeds found in many wheat fields do not cause much damage to the wheat crop.

Keywords: weeds, wheat, quarantine weeds, infestation, yield, phenological table

“Agency of the Republic of Uzbekistan for Plant Quarantine and Protection”

Uzbekistan is one of the leading countries in Central Asia in terms of flora. There are not many types of harmful weeds. 841 species of weeds belonging to 72 families are known in Uzbekistan. 51 species are annuals and 322 species are perennials. Weeds are conventionally divided into 2 groups: weeds and quarantine weeds. Quarantine weeds have been mixed with plants and seeds that have never been seen before in Uzbekistan. Quarantine weeds cause significant damage to agricultural crops. Their development cycle is complex, flexible, multi-seeded. Seeds are also hard-shelled on the outside, highly productive and numerous. Uzbekistan has taken many effective decisions and decrees to limit the spread of such weeds. The Agency of the Republic of Uzbekistan for Plant Quarantine and Protection was established. Resolution of the Ministry of Health of the Republic of Uzbekistan "On approval of the list of quarantine pests, plant diseases and weeds in the Republic" [Decree of the Ministry

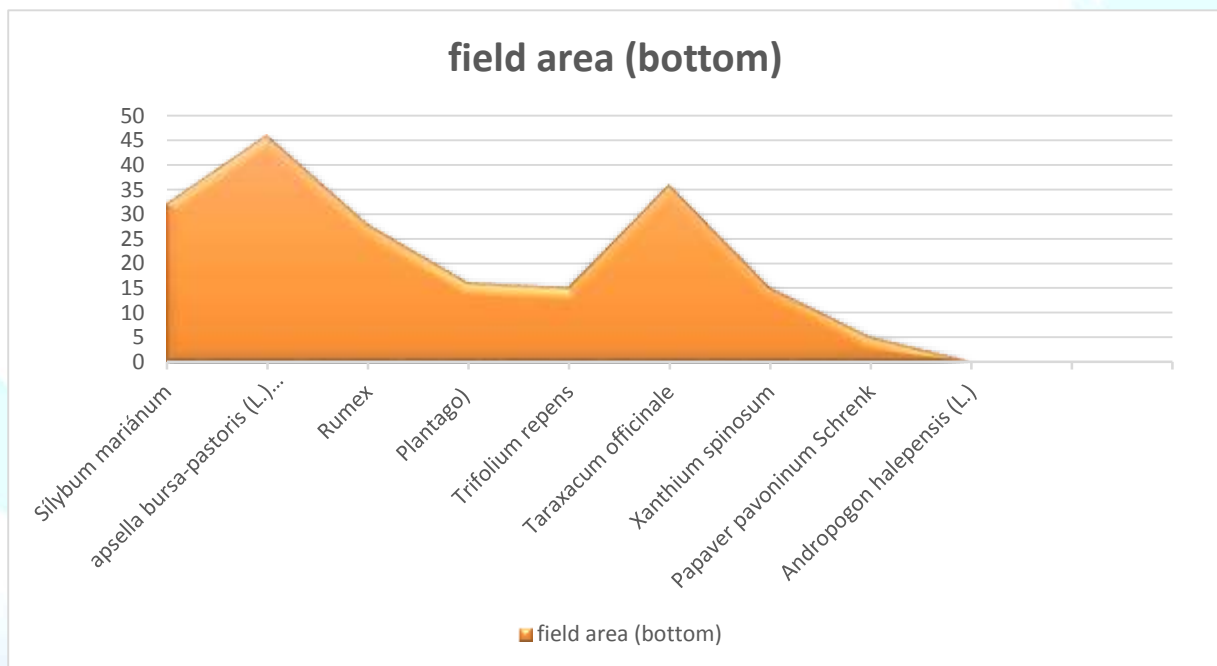
of Justice of the Republic of Uzbekistan dated December 22, 2020 Registered, No. 2544. -1] The State Inspectorate for Plant Quarantine under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan and the Ministry of Health decide in accordance with the Law of the Republic of Uzbekistan: 1. To the Ministry of Agriculture and Water Resources of the Republic of Uzbekistan and the Ministry of Health from December 18, 2013 of No. 9/7, 29 "About approval of the List of quarantine pests, plant diseases and weeds in the Republic" (Registration number 2544, December 26, 2013) (Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2013, No. 52, Article 707) "Pests and diseases of plants and on approval of the quarantine list of weeds". There are more than 400 quarantine weeds in irrigated lands of Uzbekistan and 74 species in cotton fields. Depending on the distribution in the country, weeds can be divided into 4 approximate groups: 1. Wide. 2. Average. 3. Kam. 4. Rare or very rare weeds. Conditionally, weed control measures are divided into 2 groups - preventive and eradication measures. Weed control begins with the identification (accounting) of their species in the field and the degree of spread of each species. The level of weed contamination of the fields is determined at least twice a season, and the data collected in each field are recorded in a special diary. This information should reflect the following:

- name of the farm
- field number or name
- type and name of the crop
- types of weeds recorded in the field and their stages of development (grass, seedlings, rosettes, stem branching, flowering, fruiting, construction).
- weed growth rate: 1st degree - weed height is higher than crop; Level 2 - the height of the weed is equal to or half the height of the crop to be planted; Level 3 - the height of the weed is less than half the height of the crop;
- affected area
- type of damage (in the form of a flat, welded seam)

- Levels of damage (determined on a 4-point scale below). Typically, the first calculation is made when the grasses belonging to the family of flowering plants are in bloom (April), and the second calculation is made during the flowering phase (May) of the members of the family of complex flowers. The following two methods are commonly used. In shrubs and trees, it is necessary to take into account the development of leaf buds, leaf fullness, flowering, fruiting, autumn leaf yellowing and its shedding periods. In addition, the duration of all ongoing agricultural activities should be clearly indicated. To ensure the completeness of the data, supervisors should also record regular natural events; these data can then be used as a basis for comparison with any phenological studies

Table 1. Weeds obtained from the experimental wheat field (upper and lower parts of the field, almost jaggery in the middle of the field, and a small amount of tulips)

Note: In the detection of weeds, all weeds except wheat were taken as weeds. The weeds in the field obtained for the experiment were counted on 02.04.2022 (these values are variable Surkhandarya region, Denau district) Table. Percentage of field damage

2. Table. The effect of field plants on the experiment

T/R	Percentage of vegetation	Field parts	Impact of plants (on wheat)	Percentage of pests (on common weeds)	Percentage of damage	Percentage of damage
1.	25-30%	lower	does not affect	4.3%	15-20%	
2.	5-10%	middle	does not affect	-	5%	
3.	15-20%	upper	has little effect	10%	10-15%	
	jami					4.8%

Wheat fields are planted in large areas of the country. In such areas, plants that adversely affect plant growth are rare. , 60-75% of the weeds in the wheat field are medicinal and perennial plants. In recent years, wheat has also been found in the fields. However, this is not very harmful. Because it is constantly watered. The young stems and leaves of gum contain cinnamic acid and cyanogenic glucoside, which poison animals. Poisoning is especially common during droughts. Cyanuric acid is very high when grown in arid soils. Taking into account the general data, it was found that none of the plants encountered in this area had a negative impact on the decline in wheat yield.

List of used literature:

1. Resolution of the Ministry of Health of the Republic of Uzbekistan "On approval of the list of quarantine pests, plant diseases and weeds in the Republic".
2. Law of the Republic of Uzbekistan "On Plant Quarantine".
3. Collection of theoretical materials on the subject "Quarantine weeds" Nukus branch of Tashkent State Agrarian University Nukus - 2016.
4. D.E. Eshimov Pathological anatomy and pathological physiology of farm animals Tashkent-"ILMZIYO"-2016

5.X.X.Keldiyorova. Laboratory classes in botany. Methodical manual. Samarkand: SamSU edition, 2007.

6.R.O. Aripov, Botanika Publishing House of the National Society of Philosophers of Uzbekistan named after NH Khalilov Tashkent-2007.

7.Mustafoev S.M., Ahmedov O'.A. Botany. Tashkent, 2006 8. Khamidov A., Nabiev M., Odilov T. Identifier of plants of Uzbekistan. Tashkent, 1987.

NOMUKAMMALLIK TUYG’USI VA SHAXS XUSUSIYATLARI

Salimova Marjona Salomovna

Termiz Davlat Universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti

Amaliy Psixologiya yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotation: This article discusses personality traits and an analysis of personal surveys conducted among people with disabilities.

Keywords: Person, individual, need, typological trait, character, imperfection, reactive aggression, emotional, introvert, extrovert.

Аннотация: В данной статье рассматриваются черты личности и проводится анализ личностных опросов, проведенных среди людей с инвалидностью.

Ключевые слова: Личность, индивидуум, потребность, типологическая черта, характер, несовершенство, реактивная агрессия, эмоциональный, интроверт, экстраверт.

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxs xususiyatlari va shu mavzuda imkoniyatlari cheklangan insonlar o‘rtasida olib borilgan shaxs so‘rovnomasi tahlili haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Shaxs, individual, ehtiyoj, tipologik xususiyat, xarakter, nomukammallik, reaktiv tajovuzkorlik, emotsional, introvert, ekstrovert.

Jamoyat a’zosi bo‘lgan har bir shaxsning bir-biridan ajratib turgan jihatlari bor. Psixologiyadagi individuallik degan tushuncha mohiyatida ham shu narsa yotadi.

Individuallik- bu (lotincha individuus- ajralmas, ajralmagan, parchalanmagan) har bir insonga xos xususiyatlar, undagi alohida jihatlari, ajralmas, o‘ziga xosliklarni

o‘zida aks ettirgan atama. Insonlar bir-biridan temperament, xarakter, individual tipologik xususiyatlari, ehtiyoj, maqsad, shaxs xususiyatlari bilan farqlanadi.

Jamiyatda shunday qatlam borki ular normal insonlarga qaraganda ko‘proq individualdir. Gap nomukammallik tuyg‘usi bilan yashayotgan imkoniyati cheklangan insonlar haqida ketmoqda. Ma‘lum bir jismoniy yoqotishlar sababli imkoniyati cheklangan degan nom ostida yashayotgan, jamiyatimiz a‘zolarining shaxs xususiyatlari normal insonlarga qaraganda murakkabroq va anchayin chigal.

Biz shu nuqtai nazardan imkoniyati cheklangan insonlarning shaxs xususiyatlarini o‘rganishga va ularda bu xususiyatlar qanday darajada rivojlanganligini yoki zaifligini o‘rganishga qaror qildik.

Bu boradagi kichik tadqiqotimizni olib borish uchun “Frayburg shaxs xususiyatlarini o‘rganish savolnomasi”dan foydalandik. Ushbu test savolnomasi 1903-yil Y.Farenberg, X.Zarg, R.Rampi kabi tadqiqotchilar tomonidan amalda qo‘llanilgan. Test 1970, 1973, 1978-yillarda qayta nashr etiladi. Metodika inson shaxsining ba‘zi bir xususiyatlarini tashxis qilish uchun mo‘ljallangan ko‘p omilli savolnoma bo‘lib, shaxs omili to‘g‘risida har tomonlama ma‘lumot beradi.

Biz ushbu metodikani qo‘llashda tadqiqot ob‘yekti sifatida 19 dan 27 yoshgacha bo‘lgan “Jismoniy imkoniyati cheklangan shaxslar”dan foydalandik. Sinaluvchilarimiz asosan talaba yoshlardan tashkil topgan va ular anchayin ijtimoiylashgan, lekin shunga qaramay ular nomukammallik tuyg‘usi bilan ulg‘aygan.

Tadqiqot natijalari sharhiga keladigan bo‘lsak, metodika 114 ta savolnomadan va 12 shkaladan iborat. Biz sinaluvchilarning har bir shkala bo‘yicha to‘plagan ballarini o‘zaro umumlashtirib o‘rtacha qiymatni hosil qilgan holda har bir omil bo‘yicha tahlilni boshlaymiz.

1.Asabiylashganlik. Bu shkala bo‘yicha sinaluvchilarning o‘rtacha ko‘rsatkichlari 11 ballni tashkil qildi. Bu psixosomatik buzilishlar bilan jismoniy zaif kishilarning asabiylashganlik holatiga mos keladi. Bunday tipdagi insonlar biror bir holatdan chiqib keta olmaydilar va o‘z hissiyotlariga berilgan, asab tizimlari anchayin zaifdir.

2. Spontan tajovuzkorlik. Bu shkala bo'yicha o'rtacha ballar 6,1 ni ko'rsatdi va bu holat o'rta ko'rsatkich bo'lib, g'ayri ixtiyoriy xulq-atvor, o'z-o'zidan paydo bo'ladigan tajovuzkorlik, oldindan o'ylanmagan, mashq qilinmagan, o'rganilmagan tajovuzkorlik holatlari uchrab turadi, lekin yuqori bo'lmagan sur'atda.

3. Ruhiiy siqilganlik shkalasi bo'yicha umumiy o'rtacha ballar 9,2 ni tashkil qildi va bu yuqori ko'rsatkich sanaladi. Ushbu ko'rsatkich bo'yicha yuqori ballar psixopatalogik belgilarning namoyon bo'lishini ifodalaydi. Ushbu belgilarning emotsional holatda, o'ziga va ijtimoiy muhitga bo'lgan munosabatlarida namoyon bo'lishini bildiradi. Bu kabi insonlar depressivlik, g'amginlikni, ichki azoblanish kabi noxush kechinmalarni xis qiladilar.

4. Jizzakilik. Ushbu shkala emotsional turg'unlikni baholashga imkon beradi. Bu omilda eksperiment guruhimizning o'rtacha ballari 5 ni tashkil qildi va bu me'yoriy ko'rsatkichdir. Demak imkoniyati cheklangan insonlarga jizzakilik, chidamsizlik, injiqlik kabi holatlar u qadar xos emas.

5. Muloqotchanlik. Ushbu shkalada sinaluvchilarning to'plagan o'rtacha ballari 6,4 ni ko'rsatdi. Bu nisbatan yaxshi ko'rsatkich bo'lib, ehtiyojni ta'minlashga doimiy tayyorlik va muomala ehtiyojining borligidan darak beradi. Biz yuqorida sinaluvchilarimiz ijtimoiylashgan talabalar ekanligini aytib o'tgan edik.

6. Og'ir vazminlik. Ushbu omil ruhiy zarbalarga chidamlilikni anglatadi. Sinaluvchilarimiz qayd etgan natija 5,5 o'rtacha ko'rsatkich bo'lib, -bu yaxshi kayfiyat, barqarorlik, matonatlik, xotirjamlik, o'z kuchiga ishonch, faollik kabi xususiyatlar mo'tadil ekanligidan dalolat beradi.

7. Reaktiv tajovuzkorlik. Bu ustunlikka intilish va ijtimoiy muhitga tajovuzkorona munosabatni ifodalaydi. Shuningdek, reaktiv tajovuzkorlik-bu tajovuzkorona o'z qarashlarini himoya qilish, o'z fikrini himoya qilish, xudbinlik, manmanlik, obro'ga, yuqoriga, ustunlikka intilish demakdir. Bizning holatda sinaluvchilarimiz ko'rsatgan o'rtacha ball 4,7 ni tashkil qildi va bu o'rtacha me'yoriy ko'rsatkich deyishimiz mumkin.

8. Uyaluvchanlik, tortinchoqlik. Ushbu shkala insonning hayotiy vaziyatlarda o‘zini passiv himoya qilish xususiyatiga moyilligini aniqlaydi. Ushbu shkalada yuqori baholar xavotirlilik, ishonchsizlik, tortinchoqlik, ijtimoiy munosabatlarga kirisha olmaslik kabilarni ifodalaydi. Tadqiqotimiz ishtirokchilarining ushbu shkala bo‘yicha to‘plagan umumiy ballarining o‘rtacha qiymati 6,5 ni ko‘rsatdi. Bu esa o‘rtacha natija. Shu o‘rinda sinaluvchilarimiz jamiyatda o‘zini tutish ko‘nikmasiga qisman bo‘lsa ham ega ekanligini ta’kidlab o‘tish joiz.

9. Oshkoralik. Ushbu shkala bo‘yicha to‘plagan umumiy ballarining o‘rtacha qiymati 9,1 ni ko‘rsatmoqda va bu yuqori ko‘rsatkich sanaladi. Bu o‘z-o‘ziga tanqidning yuqori darajasidan, atrofdagilar bilan ishonarli, oshkora munosabatga intilishdan darak beradi. Bu tipdagilar samimiylik xususiyatiga ega, o‘z-o‘zini tanqid qila oladi, oshkoralik, shaxsiy kamchiliklarini va xatolarini qabul qilib tan oladi.

10. Ekstrovert-Introvert. Ushbu omil bo‘yicha yuqori ballar ekstrovertlikni (ichkaridan tashqariga yo‘nalgan), quyi ballar esa introvertlikni (tashqaridan ichkariga yo‘nalgan) ifodalaydi. Bizning sinaluvchilarimiz o‘rtacha 5,1 ko‘rsatkichni qayd etishdi. Buni ambiversiya (o‘rtadagi tip) bilan qiyoslashimiz mumkin bo‘ladi.

11. Emotsional labillik-qo‘zg‘aluvchanlik. Bu shkala bo‘yicha to‘plagan umumiy ballarning o‘rtacha qiymati 9,7 ni ko‘rsatdi va bu yuqori ko‘rsatkich sanaladi. Ushbu omilni tahlil qiladigan bo‘lsak, yuqori baholar o‘zini yetarli idrok qila olmaslik, serjahllilik, yuqori qo‘zg‘aluvchanlik, kayfiyatning tez-tez o‘zgaruvchanligida ko‘rinadigan emotsional holatning noto‘g‘riligini ko‘rsatadi.

12. Maskulinizm-feminizm. Ushbu shkala bo‘yicha yuqori ballar ruhiy faoliyatning, erkaklarga xosligini ko‘rsatsa, quyi baholar ayollarga xosligidan darak beradi. Bizning vaziyatda ushbu shkaladagi o‘rtacha ballar 6 ni ko‘rsatmoqda va bu me‘yoriy ko‘rsatkichdir. (Tadqiqotimizda turli jins vakillari ishtirok etganligini unutmaslik lozim).

Ushbu tadqiqotda, shaxs xususiyatlarini aniqlash savolnomasini tahlil qilish jarayonida shu narsa ayon bo‘ldi-ki, imkoniyati cheklangan insonlar ijtimoiylashuvi, ularning ta’lim olishi, jamiyatga qo‘shilishi, ulardagi muloqotmandlikni oshirishi,

uyatchanlik, tortinchoqlik kabi xususiyatlarni kamaytirishi, ularning ijtimoiy tipini ambiversiya darajasiga olib kelishi mumkin ekan (statistik ma'lumotlarga ko'ra dunyo aholisining katta qismini ambivertlar tashkil qiladi), ammo, asabiylik, ruhiy tushkunlik, emotsional qo'zg'aluvchanlik kabi xususiyatlarning me'yorlashishi uchun yetuklikdagi ijtimoiylashuvning o'zigina kamlik qiladi. Biz muammoning ildizini ancha oldindan izlashimiz va jismoniy imkoniyati cheklangan bolalar bilan uning ilk bolalik chog'laridanoq shug'ullanishimiz kerak bo'ladi. Shu o'rinda Alfred Adlarning "Nomukammallik kompleksi"dagi hukmronlik va kamsitilganlik tiplarini eslashimiz kifoya...

Bugungi kun psixologlarining zimmasida turgan vazifalardan biri ham aynan shu imkoniyati cheklangan bolalarni kamsitilganlik ruhida ulg'ayishini oldini olish va ularni salbiy ruhiy emotsional holatlar bilan ulg'ayishiga yo'l qo'ymaslikdir.

Teng huquqli jamiyatda yashar ekanmiz, avvalo, atrofimizdagi nomukammallik bilan ulg'ayayotgan yoki shu tuyg'u bilan yashayotgan insonlarga bu "Nomukammallik"ni his qildirmasligimiz shart!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Farayburg ko'p omilli shaxs savolnomasi metodikasi.
2. Umumiy psixologiya. Ergash G'oziev.
3. Ijtimoiy psixologiya. Vasila Karimova.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlash to'g'risida PF-5847 son. 08.10.2019.

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ОЦЕНКА МЕТОДОВ ЛУЧЕВОГО ЛЕЧЕНИЯ МЕТАСТАЗОВ КОСТЕЙ ПРИ РАКЕ МОЛОЧНОЙ ЖЕЛЕЗЫ

Алиева Мафтунабону Улугбек кизи

Магистр 1 курса кафедры онкологии и радиологии

Андижанского государственного медицинского института

Султонкулова Махбуба Каримовна

к.м.н., доцент кафедры онкологии и радиологии

Андижанского государственного медицинского института, Андижан,

Узбекистан

Аннотация: В данной статье рассматривается сравнительная оценка лучевой терапии метастазов в кости при раке молочной железы. Характеристика распространенности опухолевого процесса основывалась на результатах программы объективных исследований. Обязательные процедуры включали в себя врачебный, опрос, осмотр, включающий пальпацию, перкуссию, аускультацию. Изучалось отношение опухоли к окружающим органам и тканям. Ультразвуковое исследование почек, печени, забрюшинных лимфоузлов, мочевого пузыря, проводилось не только для определения распространенности процесса, но и для определения сопутствующих заболеваний, с целью динамического наблюдения и своевременной коррекции выявленных патологии.

Ключевые слова: метастаз, рак молочной железы, опухоль, гормонотерапия, иммунотерапия.

Актуальность проблемы. Несмотря на достижения современной медицины диагностика и лечение метастатических опухолей остается одной из актуальных проблем онкологии. Среди вторичных злокачественных новообразований метастатические образования костей занимают важное место.

Проблема метастазирования имеет важное клиническое значение, так как смерть большинства больных наступает в результате диссеминации опухолевого процесса из вторичных очагов. Кроме фатального исхода заболевания метастатические поражения костей являются большой социальной и психологической проблемой, так как они сопровождаются в большинстве случаев сильным болевым синдромом нарушением физической активности и выраженной интоксикацией, ухудшая тем самым качество жизни и психологический климат семьи. Несмотря на значительные успехи клинической онкологии в диагностике и лечении рака молочной железы (РМЖ), оценка соотношения женщин, заболевших и умерших от этого заболевания, за последние 20 лет не выявила различий в динамике этого процесса. Данное обстоятельство свидетельствует о том, что каких-либо тенденций в замедлении динамики показателей смертности не наблюдается, т.е. применяемые противоопухолевые мероприятия при раке молочной железы остаются все еще малоэффективными. Даже при I-II стадиях рака молочной железы больные в дальнейшем в 50-60% случаях умирают не от других заболеваний, а от последствий прогрессирования заболевания - от его рецидивов, генерализации злокачественной опухоли. Причины такого положения проблемы становятся ясными, если рак молочной железы рассматривать как диссеминированное системное заболевание, начиная с микроинвазивных латентных (анатомических) стадий развития. Рак молочной железы характеризуется частым и ранним метастазированием кости, при котором различными способами нарушается равновесие процессов костной перестройки, с превалированием костной деструкции над ее формации. Метастатические поражения костей встречаются в 2-4 раза чаще, чем первичные и составляют 3,0- 6,6%. Основную массу костных метастазов составляют опухоли эпителиальной природы.

На сегодняшний день частота костных метастазов при раке молочной железы наблюдается от 50 до 70%, при раке простаты 70%-80%, раке щитовидной

железы 28-40%, раке легких 32-40% и с множественными метастазами 80-100%. Больные обращаются к врачу с тяжелыми осложнениями, такими как патологические переломы 10-30%, гиперкальцемия 10-33% и интенсивным болевым синдромом в костях 80-90%. В этой связи увеличение числа больных с генерализованными формами рака молочной железы (метастазы в головной мозг, кости скелета, внутренние органы) является закономерным процессом. Следовательно, проблема лечения больных с генерализованными формами рака молочной железы является нерешенной проблемой не только сегодняшнего дня, но и остается ею и в ближайшей перспективе. Все это что диктует необходимость разработки новых методов комплексного лечения, больных с метастатическим поражением костей при раке молочной железы, основанных на учете биологических особенностей злокачественной опухоли, индивидуальных параметров каждого больного, возможностей существующих химиотерапевтических, лучевых, гормональных, иммунологических методов лечения и модифицирующих их факторов.

Цель исследования. Улучшение результатов лечения метастатических поражений костей при раке молочной железы с применением технологий интенсивной лучевой терапии.

Методы исследования.

Остеосцинтиграфия. Радионуклидный метод исследования костей - остеосцинтиграфия, отображает костеобразовательные процессы вследствие накопления остеотропных радиофармпрепаратов ($^{99\text{Tc}}$ фосфанаты), костями скелета, проводили путем введения больному фосфорных комплексов $^{99\text{Tc}}$ ($^{99\text{Tc}}$ -технеций моно- или дифосфат). Принцип диагностики поражения костей фосфатами $^{99\text{Tc}}$ состоит в том, что в очаге специфического поражения изменяется фиксация радиофармпрепарата (РФП), характер и степень которой зависит от выраженности реактивного костеобразования. Тип патологического накопления радиоиндикатора может быть различным. В подавляющем большинстве случаев отмечаются очаги гиперфиксации (рис.

2.3а и 2.3б), значительно реже очаги понижен ного или смешанного накопления радиофармпрепарата.

Рентгеновская компьютерная томография (РКТ) и магнитно-резонансная томография (МРТ) - дополнительные методы визуализации костей. РКТ помогает в 79% случаев установить метастазы в костях, в то время как при рентгенологическом исследовании это возможно только в 43% случаев. РКТ обеспечивает визуализацию костей скелета без эффекта суммации, что особенно информативно в анатомических областях.

Ядерно-магнитная резонансная томография (ЯМР) обладает преимуществом перед рентгенографией и РКТ в отображении костномозговой ткани, уступая им в оценке кортикальной кости. Это самый чувствительный метод визуализации при поражении костного мозга при метастазах рака, поэтому, в силу высокой информативности сопоставлений МР изображений с рентгенограммами, он также становится методом второй очереди во многих случаях заболеваний костей, в том числе и при метастатическом поражении.

Выводы. Показанием к проведению лучевой терапии по данной методике являются солитарные и единичные метастазы в костях скелета, с преимущественным поражением плоских костей и сильным болевым синдромом. Локальное облучение на фоне общего облучения рекомендуется проводить у больных с невыраженным болевым синдромом, ослабленных больных, с множественными метастазами в кости скелета, при поражении позвоночного столба.

Противопоказаниями к проведению разработанного метода лечения являются костные метастазы с выраженным подавлением костномозгового кроветворения, тяжелые соматические заболевания, препятствующие проведению лучевой терапии. Также противопоказанием к проведению лучевой терапии по данным методам являются гнойно-воспалительные заболевания кожи, кости и мягких тканей в зоне облучения. Поражение паренхиматозных органов не является противопоказанием к проведению данных методик.

Список литературы:

1. Абдурахманов А. Ж. Новый способ лечения местно-распространенных форм рака молочной железы //Онкология. - Киев, 2000. - С. 830.
2. Абдихакимов А. И., Сафарова А. Р. Заболеваемость злокачественными новообразованиями населения Ташкентской области в 2006 году //V съезд онкологов и радиологов СНГ. - Ташкент, 2008. - С. 6.
3. Абдылдаев Д. К., Летягин В. П., Богатырев В. Н. Влияние объема оперативного лечения на выживаемость у больных медуллярным раком молочной железы //Онкология. - Киев, 2000. - С. 831.
4. Абу-Лави Дервиш С.. Комбинированное органосохраняющее лечение больных раком молочной железы: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. - М., 1994. - 23 с.
5. Аксель Е. М., Давыдов М. И. Злокачественные новообразования в России и странах СНГ //Вестник РОНЦ им. Н.Н. Блохина РАМН. - М., 2002. - №3. - С. 5-9.
6. Алиев Д. А. Джафаров Р. Д., Наджафов Т. А. Рагимова С. Э. и др. Изучение влияния наиболее важных факторов на прогноз лечения рака молочной железы //V съезд онкологов и радиологов СНГ. - Ташкент, 2008. С. 225.
7. Алимходжаева Л. Т. Клиническая значимость мониторинга в оценке эффективности комплексной терапии рак молочной железы: Дисс.....канд. мед. наук. - Ташкент, 1998. - 134 с.
8. Алимходжаева Л. Т., Ирматова З. А., Махмудов С. Ф. Клиническая значимость уровня онкофетальных белков в оценке эффективности комплексной терапии рака молочной железы //Экспериментальные и клинические проблемы онкологии. - Ташкент, 1998. - С. 55-58.

MODERN BUILDING MATERIAL GAZABLOK

Mambetaliyev Sultanali Orazaliyevish

Tlemisov Zayfun Aymuratovish

Karakalpak State University Masters in Construction Materials

Annotation: Gazablok belongs to the class of lightweight concrete. This building material is characterized by its unique structure of concrete. Each building material has its advantages and disadvantages. It does not pass through the gas block. The transfer of a large force to a single point has a significant impact on the quality of the product. Therefore, the construction of multi-storey buildings is not recommended. European countries have already begun to struggle with this negative aspect of the bloc. The XXI century requires us to produce low-labor, energy-saving, environmentally friendly products. Gazablok can meet all these requirements.

Keywords: Gas blocks, concrete, bricks, building materials, etc.

Gas block is a construction product that is baked in modern furnaces with the addition of elements such as cement, aluminum powder, caustic soda, sodium sulfate. Gazablok is usually made of 18 kg each, 20 cm wide, 60 cm long and 30 cm high. It is about the size of an average of 20-22 baked bricks. Today, most countries use Gazablok instead of brick in construction. Because the gas block is lightweight, consumes 8 times less natural gas, saves energy and does not use fertile soil, it is several times more convenient than baked brick. The gas block also retains heat and cold. When building a multi-storey house, the building is lighter in weight than other building materials and prevents overweight. Restoration of the wall does not require sand, cement and other admixtures required for finishing work. Because when picking up the gas blocks, it is enough to put a special glue between them. The wall surface is not plastered. It is lightly decorated only according to the need. Due to this, the gas block allows to restore the building quickly and cheaply.

Conclusion. If 1 m³ of brick weighs 1800-2000 kg, the gas block is 500-700 kg. The dimensions of the gazablok are 600x200x400 mm, the dimensions of the bricks are 250x120x65 mm, and 145 bricks are used for 1 m² of wall, while 8-9 pieces of gazablok are used. We know that the foundation is one of the first in the building to receive a huge load. Later, the load falls on the walls. The height of the building and the heaviness of the structures occur as the load on the wall increases. Now, we come to the part where we talk about the brick and the block. The brick building material can withstand a load of 100-150 kg / cm². This allows us to build our building with 4-5 floors (maximum 8-10). Gazablok building material can withstand loads of 25-70 kg / cm². This, in turn, requires the construction of low-rise buildings. Gas blocks are considered to be resistant to forces applied to a single point. In other words, the product is environmentally friendly, fire-resistant, withstands cold and hot temperatures, light weight reduces the load on the building, is easy to process, high productivity. With these features, the gas block can occupy a high place in modern building materials. Our Republic of Karakalpakstan is very adapted to climatic conditions.

References :

1. Sulstonov AA, Tulaganov AA “Building materials and materials technology” Samarkand 2012
2. Qosimov. E “Building Materials of Uzbekistan” T-2003
3. Najimov JB “Binding materials” Nokis 2018
4. International scientific-educational electronic magazine «EDUCATION AND SCIENCE IN THE XXI CENTURY» Issue №22 (volume 5) “ARBOLIT BETON” Tlemisov Zayfun Aymuratovish 1079 st 2022-
5. <http://Gazablok.ru>

6. Magazine "Studencheskiy Vestnik" "ARBOLIT BETON"

Tlemisov Zayfun Aymuratovich № 7 (199), chast 5, 67- st 2022

7. Tlemisov Z.A., Shrimbetov N.K. (2022). KIMYEVY KOSHIMCHALI YUKORI MARKALI CONCRETE STRUCTURES SHAKLLANISHINI TADKIK KILISH.

Central Asian Research Journal of Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(3), 465-471.

8. Tlemisov Z.A. (2022, March). ARBOLITH CONCRETE. IN THE INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING (Vol. 1, No. 4, pp. 395-397).

THE ROLE OF AMIDASE-PRODUCING BACTERIA IN THE BIOTRANSFORMATION OF NITRILES

Lobar Khasanova

Researcher, National University of Uzbekistan, Tashkent

Kakhramon Davranov

Doctor of Science, Prof. Institute of Microbiology, Uzbekistan Academy of Sciences, Uzbekistan, Tashkent

ABSTRACT

Isolated in pure culture strains of bacteria belonging to the genus *Rhodococcus* were studied for their ability to synthesize amidase. The ability of isolated strains of bacteria of the genus *Rhodococcus* to transform NAA into AA and Acrylic acid was studied using cell biomass. As a result of the screening, 2 strains of *Rhodococcus* sp. - 8/4/1 and *Rhodococcus* sp. - 3/4/3 are potential amidase producers.

Keywords: pure culture, amidase, acrylic acid, producer, cell biomass.

Acrylic acid is a raw material for the production of polymers and copolymers for various purposes, widely used in all spheres of the national economy [1-2].

In this regard, the aim of this work is to isolate local strains of bacteria - producers of nitrile transforming enzymes, learning their morpho-cultural characterizations and to assess the possibility of their use for obtaining acrylic acid.

To isolate microorganisms with amidase activity, wastewater, sludge and soil contaminated with nitrile acrylic acid, acrylamide and acrylic acid JSC “Navoiyazot” (Navoi, Uzbekistan) were used. The strains were isolated by the method of enrichment culture and direct seeding. In the case of direct seeding, a soil sample of 10 g was suspended in 100 ml of sterile phosphate buffer, defended at a temperature of 25-27 ° C for 1 hour, the supernatant liquid in an amount of 100 µl was applied to

the surface of the agar medium Nutrient agar (Himedia, India) containing acetonitrile at a concentration of 2 -5%, acrylonitrile at a concentration of 0.1-1% and rubbed with a spatula. In the case of using sludge or effluents as samples, the samples were not diluted in phosphate buffer, inoculation was made directly into nutrient agar.

In order to isolate active strains capable of transforming nitrile acrylic acid (NAA) into acrylamide (AA) and Acrylic acid, 11 samples were analyzed. Individual colonies of microorganisms were isolated by the method of enrichment culture and direct seeding. As a result, 19 strains were isolated from wastewater, silt and soil samples into a pure culture.

All investigated strains are gram-positive aerobes, immobile, non-acid-resistant, non-spore-forming. Cells are rod-shaped, weakly branching. V-shaped arrangement of cells is characteristic. A distinctive feature of the studied strains is a three-stage morphogenetic development cycle (cocci - rod-shaped, filamentous or branching cells - cocci). On the basis of morphological and cultural properties, the isolated strains were assigned to the genus *Rhodococcus*.

Isolated in pure culture strains of bacteria belonging to the genus *Rhodococcus* were studied for their ability to synthesize amidase. The ability of isolated strains of bacteria of the genus *Rhodococcus* to transform NAA into AA and Acrylic acid was studied using cell biomass. The cultures were grown in a liquid nutrient medium PS for 72 - 96 hours, then the cells were precipitated by centrifugation, the sediment was used for the ability of cultures to transform NAC into AA and Acrylic acid.

As a result of the screening, 2 strains with amidase activity for acrylic acid were selected. It was found that strains of *Rhodococcus* sp. - 8/4/1 and *Rhodococcus* sp. - 3/4/3 synthesize amidase with activity 0.712 U / mg and 0.868 U / mg are potential amidase producers. Our practical experiments with mutations in increasing the enzymatic activity of amidase continue.respectively.

REFERENCES

1. Abdelraheem, E.M.M.; Busch, H.; Hanefeld, U.; Tonin, F. Biocatalysis explained:
2. [Neerja Thakur](#), [Vijay Kumar](#), [Nirmal Kant Sharma](#), [Shikha Thakur](#), [Tek Chand Bhalla](#). Aliphatic Amidase of *Rhodococcus rhodochrous* PA-34: Purification, Characterization and Application in Synthesis of Acrylic Acid Protein Pept Lett 2016;23(2):152-8.
3. Alvarez, H.M. *Biology of Rhodococcus*, 2nd ed.; Springer: Basel, Switzerland, 2019.
4. Larkin, M.J.; Kulakov, L.A.; Allen, C.C.R. Biodegradation by Members of the Genus *Rhodococcus*: Biochemistry, Physiology, and Genetic Adaptation. *Adv. Appl. Microbiol.* 2006, 59, 1–29. [PubMed]
5. Zampolli, J.; Zeaiter, Z.; Di Canito, A.; Di Gennaro, P. Genome analysis and -omics approaches provide new insights into the biodegradation potential of *Rhodococcus*. *Appl. Microbiol. Biotechnol.* 2019, 103, 1069–1080. [CrossRef] [PubMed]

IMPROVING READING SKILLS: AQUARING VAST DATE IN LESS TIME

Amanova Aziza Davronovna

Teacher at school N 4 Karshi

Mannonova Diyora Mannonovna

Teacher at school N 4 Karshi

«Feel yourself like a real detective when you are reading something, then you may explore not only the page but also the feeling the author»

Helen Kellen

INTRODUCTION

No matter in what age you are or, in what field of life you are you have to read in order to get your goals: from simply getting news to more crucial ones, being educated, entering university or enlarging your career and etc. Let's say you are required to be read for everything. But most people acclaim that they cannot manage time for both for reading and while reading. If they find some time for reading, working proficiently while process is a kind of problem for them. However, everyone can get more and more information in less amount of time, when they read anything: it may be a magazine article, newspaper page, or even cramming all your books before any kind of exam can be very easy job, if you know the special secrets of improving your reading comprehension. So, in this article some ways of improving reading proficiency will be proposed, compressing how to read and what to read. Clear reading goals can significantly increase your reading efficiency. Not everything in print will be of use to you. Use reading goals to select and prioritize information according to the task in hand. Reading goals can be: an essay or seminar subject; a report brief; a selected subject area; series of questions about a specific topic. You will need. Checking the date of publication also is very important. Is the information

up-to-date? Read the publisher's blurb at the back or inside sleeve for an overview of the content. Check the contents page for relevant chapters. Look up references for

your topic in the index. If the text does not seem relevant, discard it.

Key words: reading, improving, previewing, reviewing.

Strategies that can help students read more quickly and effectively include: «Previewing: reviewing titles, section headings, and photo captions to get a sense of the structure and content of a reading selection; Predicting: using knowledge of the subject matter to make predictions about content and vocabulary and check comprehension; using knowledge of the text type and purpose to make predictions about discourse structure ;using knowledge about the author to make predictions about writing style, vocabulary, and content. Skimming and scanning: using a quick survey of the text to get the main idea, identify text structure, confirm or question predictions; Guessing from context: using prior knowledge of the subject and the ideas in the text as clues to the meanings of unknown words, instead of stopping to look them up Paraphrasing: stopping at the end of a section to check comprehension by restating the information and ideas in the text»

Among these provided reading skills the most helpful ones are defined more widely below: Scanning is the technique you might use when reading a telephone directory. You pass your vision speedily over a section of text in order to find particular words or phrases are relevant to your current task .You can scan: the introduction or preface of a text; the first or last paragraphs of chapters ; the concluding or summarizing chapter of a text; the book index. Skimming is the process of speedy reading for general meaning. Let your eyes skip over sentences or phrases which contain detail. Concentrate on identifying the central or main points. Use this technique to: pre-view a selection of text prior to detailed reading; refresh your understanding of a selection of text following detailed reading. Once you have

selected useful information, you can begin to read in detail. «Note taking techniques provide a useful aid to reading. Underlining and highlighting to pick out what seem to you the most central or important words and phrases help a lot. Do this in your

own copy of texts or photocopies-never on borrowed texts; keywords to record the main headings as you read. Use one or two keywords for each main point». Keywords can be used when you do not want to mark the text; questions to encourage you to take an active approach to your reading. Record your questions as you read.

These techniques encourage an active engagement with the text as well as providing you with a useful record of your reading. Avoid passively reading large amounts of text; it does not make effective use of your time. It is more important to improve your reading skills than your reading speed. Being focused and selective in your reading habits will reduce the time you spend reading. If, in addition to using a range of reading skills you want to increase your reading speed, then the following technique will be of use. “The average reading speed is about 240-300 words per minute. For the average reader, the eye fixes on each word individually.

It is easy for your eye to recognize 4 or 5 words in a single fixation without a loss of understanding. The key to increasing your reading speed is not to increase the word span for a single fixation. A simple way of developing the habit of taking in more than one word per fixation is to take a page of text and divide its length ways into three with two lines drawn down the page. Using a pen or pencil as a pointer, read each line of text by allowing your eye to fall only in the middle of each of the three sections, as indicated by your pointer”. In terms of conclusion I alert that has a clear focus for your reading. Set your reading goals. Scan and skim to select the text for detailed reading.

Scan and skim after detailed reading to reinforce your understanding. Use a form of note taking whilst reading in detail, to keep you concentrating, aid understanding and provide you with a record of your reading. Using clear reading goals and a variety of reading skills is more important than increasing your reading speed. To

improve your reading speed, do not increase the speed of the eye across the page, but increase the number of words the eye recognizes in single fixation.

REFERENCE

1. Reading comprehension on success 3 edition New York. 2005.
2. William Bright “Reasoning skill “ New York Learning express 2005.

EKOLOGIK MUAMMOLAR VA UNGA INSON FAOLIYATI TA’SIRI

Xolmatova Barno Azizjon qizi

Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti

Anotatsiya: Butun jaxon xamda ona vatanimiz xavfsizligiga rahna solib borayotgan bir qator masalalar bilan birgalikda ekologik muammolar. Ularning kelib chikish sabablari xamda yechimi. Global iqlim o‘zgarishi yuzaga kelishi. Ekologik inqiroz, atmosferaning ifloslanishi — issiqxona effekti.

Kalit sozlar: ekologiya, tabiat, chang, iqlim, gazlar, atrof-muhit, o‘simlik, hayvonlar, atmosfera, okean, tuprok, o‘simlik.

Inson faoliyati ta’sirida biosferaning o‘zgarishi juda tezlik bilan bormoqda. Insoniyatning tabiiy jarayonlarga ana shunday ta’sirda yoki munosabatda bo’lishi natijasida XX asr o’rtalarida ekologik muammolar juda avj olib ketdi. Ekologik muammo deganda insonning tabiatga ko’rsatayotgan ta’siri bilan bog’liq.

Inson sivilizatsiyasining rivojlanishi va uning tabiat bag’riga tobora chuqurroq kirib borishi oqibatida ahvol tubdan o‘zgardi. Bugungi kunda ibtidoiy sof tabiat haqida gapirmasa ham bo’ladi. Chunki yer yuzidagi o’rmonlar qirildi, katta – katta hududlar dehqonchilik qilish maqsadida o’zlashtirildi, dorilar bilan o’g’itlandi, har xil chiqindi hamda gazlar bilan toza havo va tabiat ifloslandi. Bundan tashqari tabiatda toshqinlar, o’rmon yong’inlari, chang bo’ronlari va boshqa tabiiy jarayonlar yuz beradi. Bularning barchasi tabiatning tabiiy muvozanatiga putur yetkazadi. Dunyo bo’yicha kuzatiladigan tabiiy, antropogen yoki sof antropogen hodisalar umumbashariy muammolar deb qaraladi. Ana shunday ekologik muammolarga ba’zi bir misollarni keltirib o’tamiz:

«Atmosferaning dimiqishi» hodisasi.

«Ozon qatlamining siyraklanishi» hodisasi.

«Chuchuk suv» muammosi .

«Tirik tabiatdagi o’stimlik va hayvon turlari sonining qisqarishi» muammosi.

«Pestisetlardan foydalanish» muammosi. Mintaqaviy ekologik muammolar. Yer yuzasining muayyan mintaqasi o’ziga xos tabiiy iqlim, ijtimoiy – ekologik, etnografik xususiyatlari uni tabiat bilan inson o’rtasidagi o’zaro aloqa munosabatlari harakterini belgilab beradi.

Insoniyat taraqqiyoti, urbanizatsiya jarayonining tezlashishi, globallashuvning jadallashuvi Ona sayyoramiz xavfsizligiga rahna solib, bir qator masalalar bilan birgalikda ekologik muammolarni ham keltirib chiqardi. Atrof-muhitga jiddiy zarar yetkazayotgan ekologik xavf, o’rni kelganda, hattoki yadro talofati va terrorizmdan ham dahshatliroq bo’lib, Yer yuzidagi barcha xalqlarni tobora bu haqda chuqurroq o’ylashga majbur etmoqda. Butunjahon yovvoyi tabiat (WWF), Global Footprint Network jamg’armalari va Londonning zoologik jamiyati mutaxassislari hamkorlikda o’tkazgan tadqiqot natijalariga ko’ra, 1970 yildan buyon Yerdagi yovvoyi hayvon va qushlarning soni 3,43 ming turga, tirik sayyoraning indeksi esa 52% ga kamaygan, ya’ni havoda va quruqlikda yashaydigan jonivorlar turi 76% ga, yer ustida yashaydiganlar va suvda istiqomat qiladiganlar soni 39% ga qisqargan. Har yili inson faoliyati oqibatida 11 mln. gektar tropik o’rmonlar kesilib, nobud bo’ladi. Bu o’rmonlarni tiklash borasidagi ishlardan 10 barobar ko’pdir. Har kuni atmosferaga 60 million tonnaga yaqin karbonat angidrid chiqarilib, bu havoning isishiga, o’z navbatida esa Dunyo okeanidagi suv sathining ko’tarilishiga olib kelmoqda.

Karbonat angidridning havo tarkibida oshishi, chiqindi gazlarning me’yoridan ortiq havoga chiqarib tashlanishi oqibatida issiqxona effekti hosil bo’lib, bugungi kunda jahon hamjamiyatini tashvishga solayotgan jiddiy ekologik muammo –global iqlim o’zgarishi yuzaga keldi.

Afsuski, boshqa ekologik muammolardan farqli o’laroq global iqlim o’zgarishi Yer yuzi aholisini kam tashvishga solayapti. Bu asosan u haqida yetarlicha ma’lumot va bilim yo’qligi hamda xavfli jarayonning sekinlik bilan amalga oshayotganli bilan bog’liq. Xususan, mamlakatimiz ommaviy axborot vositalarida mazkur mavzuga

e'tibor juda ham kam, natijada yurtdoshlarimiz iqlim o'zgarishining oqibatlarini va xavflari xususida deyarli axborotga ega emas

Insoniyat yuksak maqsadlar sari intilayotgan, taraqqiyot yo'lidan jadal ildamlayotgan bugungi kunda jahon hamjamiyati oldida global ekologik muammolarni hal etishdek jiddiy vazifa turibdi. Ekologik inqiroz, atmosferaning ifloslanishi — issiqxona effekti, ozon qatlaminig yemirilishi, dunyo okeanining ifloslanishi, tuproq unumdor qatlaminig yo'qolib borishi, tropik o'rmonlarning kesilishi, cho'llanish, chuchuk suv manbalarining kamayishi, yerdagi bioxilma-xillikning kamayishi, maishiy chiqindilarning ko'payishi, kimyoviy va toksik moddalarni zararsizlantirish, iqlim o'zgarishi allaqachon bir davlat chegarasidan chiqib, tom ma'noda global ekologik muammolarga aylandi.

Bugungi kunda zamonaviy ekologiya shunchaki jonivorlar va o'simliklar hayotini tasvirlamaydi, aksincha ularning kelajagini bashorat qilish bilan shug'ullanadi. Zamonaviy ekologiya tiriklikning tuzilish darajalarini tahlil qiladi hamda matematik modellar va farazlar ishlab chiqib, ularni tekshiradi. Zamonaviy ekologiyaning bosh maqsadiga tirik organizmlarning tarqalishi va sonini tushuntiradigan va bashorat qiladigan modellarni rivojlantirish, bu orqali balki o'simliklar va yovvoyi hayvonlarni to'g'ri nazorat qilish, qayta tiklanuvchi va tiklanmaydigan resurslarni aniqlash va ulardan samarali foydalanish, tabiiy muhitlar va moddalarning aylanishini saqlash, oziq-ovqat bilan ta'minlash, bezgak va OITS kabi kasalliklarning ta'siri va yo'nalishini oldindan ayta olish ham kiradi.

Yuqori siyosiy darajada atrof-muhit muhofazasi mavzusi ilk marotaba 1972 yili Stokgol'mda mazkur mavzuga bag'ishlangan BMT Konferentsiyasida ko'tarilgan edi. Aynan ushbu anjumanda “inson farovon va yuqori qadr-qimmatga ega hayotni taqozo etadigan muhitda yashamog'i lozim” deyildi. Yer yuzidagi biosfera degradatsiyasi sabablarini tahlil etish maqsadida Atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha butunjahon qo'mitasi tashkil etildi. Mazkur Qo'mita 1987 yili “Bizning umumiy kelajagimiz” sarlavhasi ostida ma'ruza tayyorladi. Unda rivojlangan mamlakatlardagi isrofgarchilik va rivojlanayotgan mamlakatlardagi yetishmovchilik ekologiyaning

yomonlashuvining asosiy sabablaridan biri sifatida tilga olindi. Sayyoramizni saqlab qolish uchun esa jahon hamjamiyati xatti-harakatini birlashtirish lozimligi qayd etildi. Birinchi marotaba “barqaror rivojlanish” tushunchasi, ya’ni kelajak avlod uchun tabiatni saqlash, inson va tabiat uyg’unligiga asoslangan rivojlanish aynan mazkur ma’ruzada keltirildi.

O’zbekiston Respublikasida ilk ekologik muammo va tushunchalar 1950-yillardan, Orolning qurishi oqibatida yuzaga kela boshladi. Mazkur muammolarning OAVda yoritilishi ekologik jurnalistikaning vujudga kelishiga turtki bo’ldi. 1958 yilda “Komsomol’skaya pravda” gazetasida jurnalist N.Dadajonovning “Orol o’lyapti” degan maqolasini e’lon qildi. Afsuski, uzoq yillar ushbu muammoga panja orasidan qarab kelindi.”

Bugungi kunda yurtimizda ekologik xavfsizlikni ta’minlash uchun izchil institutsional va tashkiliy choralar ko’rilmoqda. Aytish joizki, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va aholi salomatligini muhofaza qilishga qaratilgan hamda tegishli xalqaro normalarga mos huquqiy baza yaratilgan. Mamlakatimiz BMTning atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror taraqqiyot sohasidagi eng muhim konvensiyalari, Barqaror Rivojlanish Maqsadlariga qo’shib, zimmasiga olgan barcha majburiyatlarni bajarib kelmoqda. Tabiatni muhofaza qilishga oid qonunchilikni amalga oshirish mexanizmi ishlab chiqilgan, maqsadli davlat dasturlari, milliy harakat rejalari hayotga tatbiq etilayotir. O’zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarning muhim qismi bo’lgan ushbu xayrli ishlarda jamoat tashkilotlari ham faol ishtirok etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

“Hurriyat” gazetasidan olindi (2013). <http://library.ziyonet.uz> > book, <https://ziyouz.uz/matbuot/hozirgi-davr-matbuoti>, <https://yuz.uz/news>, <https://ekolog.uz/?p=2486>, <https://xs.uz/uzkr/post/global>.

БЎЛАЖАК МУТАХАССИСЛАРДА АХБОРОТ КОМПЕТЕНТЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМНИНГ АҲАМИЯТИ ВА ЗАРУРИЯТИ

Шомуродов Шерали Шухратович

Қарши муҳандислик иқтисодиёт институти “Бизнес ва инновацион менежмент”
кафедраси ассистенти, мустақил изланувчи

Аннотация: Мақолада масофавий таълим ва унинг таълим тизмидаги аҳамияти ҳамда зарурияти асосланган, масофавий таълим муҳитида бўлажак менежерларнинг ахборот компетентлигини шакллантириш муаммолари ҳамда педагогик шарт шароитлари очиб берилган. Бир умр ўқиш тамойили асосида менежернинг ахборот компетентлигини ривожлантириш масалалари ёритилган.

Таянч сўзлар: Интернет, масофавий таълим, интеграция, менежер, компетентлик, компетенция, ахборот компетентлик.

Глобал Интернет тизимининг ривожланиши жаҳон таълим тизимида эволюцион такомиллаштиришнинг янги истиқболларини очиб берди. Бугунги кунда анъанавий таълим услублари Интернет, электрон-компьютер сетлари ва телекоммуникация муҳитига асосланган янги ўқитиш услублари билан тўлдирилмоқда. Интернет технологияга асосланган телеўқитиш ва масофавий таълим бир қатор янги функцияларни бажариш билан бир қаторда, ўзаро тақсимланган ҳамкорлик принципи, интеграция, халқаро Интернет тармоғига кириш каби аниқ принципларни амалда қўллашни талаб этади.

Ҳозирги давр инсондан умрбод таълим олишни, яъни ўз ҳаётининг фаолияти давомида мунтазам касбий билим ва кўникмаларини ошириб боришни тақоза этмоқдаки, албатта бу электрон-компьютер тармоқни ривожлантириш ҳамда Интернет технологиялар асосида амалга оширилади. Интернет технологияларга асосланган таълим шаклларида бири бу - масофавий таълимдир

Масофавий таълим – энг яхши анъанавий ва инновацион услублар, ўқитиш воситалари ва шакллари ўз ичига олган ахборот ва телекоммуникация технологияларига асосланган таълим шаклидир. Масофавий таълим масофадан туриб ўқув ахборотларини алмашувчи воситаларга узатишга асосланган, ўқитувчи махсус ахборот муҳит ёрдамида, аҳолининг барча қатламлари ва чет эллик таълим олувчиларга таълим хизматларини кўрсатувчи таълим мажмуидир.

Масофавий ўқитиш масофавий таълим мажмуидаги жараёнлардан бири ҳисобланади. Масофавий ўқитишнинг ва масофавий таълимнинг ўзига хос хусусиятлари, педагогик тизими, зарурлиги ва мақсади мавжуд [1].

Масофавий таълимнинг мақсади қуйидагилардан иборат:

❖ мамлакат миқёсидаги барча ҳудудлар ва чет элдаги барча таълим олишни хоҳловчиларга бирдек таълим олиш имкониятини яратиб бериш;

❖ етакчи университетлар, академиялар, институтлар, тайёрлов марказлари, кадрларни қайта тайёрлаш муассасалари, малака ошириш институтлари ва бошқа таълим муассасаларининг илмий-педагогик салоҳиятидан фойдаланиш эвазига таълим бериш сифат даражасини ошириш;

❖ асосий таълим ва асосий иш фаолияти билан параллел равишда қўшимча таълим олиш имкониятини яратиб бериш;

❖ таълим олувчиларни таълим олишга бўлган эҳтиёжини қондириш ва таълим муҳитини кенгайтириш;

❖ узлуксиз таълим имкониятларини яратиш;

❖ таълим сифатини сақлаган ҳолда янги принципиал таълим даражасини таъминлаш.

Ўқитувчининг янги роли – масофавий таълим ўқитувчининг таълим жараёнидаги ролини янада кенгайтиради ва янгилайди. Бунда, ўқитувчи ўзлаштириш жараёнини мувофиқлаштириши, янгиликлар ва инновацияларга мос равишда бераётган фанини мунтазам мукамаллаштириши, савия ва ижодий фаолиятини янада чуқурлаштириши талаб этилади.

Сифат – масофавий таълим шакли таълим бериш сифати бўйича кундузги таълим туридан қолишмайди. Масофавий таълимда маҳаллий ва чет эллик педагогларни ўқув жараёнига жалб қилиб, энг яхши ўқув-методик дарсликлар ва назорат қилувчи тестлардан фойдаланган ҳолда ўқув жараёнини ташкил этиш сифатини ошириши мумкин [2].

Айрим хорижий мамлакатларда масофавий ўқитиш тизими учун педагог кадрлар тайёрлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Масалан, “E-learning” ва “On-line teaching” мутахассислиги бўйича магистрлар тайёрлаш дастури охириги йилларда йўлга қўйилган [3].

Масофавий таълимни ташкил этишда биринчи галда унинг қуйидаги асосий базаларини яратиш талаб этилади: ҳуқуқий, меъёрий, ўқув-услубий, моддий-техник ва кадрлар таъминоти. Республикамизда масофавий таълимни ташкил этиш борасида изчил ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Масофавий таълимни ташкил этишдаги асосий вазифалардан бири унинг ўқув-услубий базасини яратишдан иборатдир. Чунки масофавий таълим ўқувчиси асосан электрон адабиётлар, виртуаль лабораториялар асосида мустақил ишлайди. Бунинг учун мазкур ўқув юртининг ўқув-услубий базаси етарли даражада электрон ресурслар билан таъминлаган бўлиши шарт.

Талабаларнинг дастурий билим, тасаввур ва кўникмалари асосида *мустақил ишлаш* самарадорлигини ошириш, уларни илмий фикрлашга ўргатиш, ўқув фанига қизиқишини кучайтириш, касбий билимларини чуқурлаштириш, назарий ва амалий машғулот мобайнида фаоллигини кучайтиришдан иборат. Бундай фаолиятда масофали таълимнинг улуши катта. Маълумки, масофавий таълимда *ўқитиш модели* (ягоналик модели, иккиланганлик модели, аралаш модел, консорциум, франчайзинг, валидация, узоклаштирилган аудиториялар ва лойиҳалар), *технологиялар* (кейс, корреспондентлик таълим, радиотелевизион, тармоқли таълим ва мобил), *категориялар* (синхрон ва асинхрон) асосий ўрин тутди.

Турли хорижий давлатларда фаолият кўрсатаётган компаниялар устувор қилиб ходимларни малака оширишида кўпроқ ушбу ўқитиш шаклини танламоқдалар. Бу ҳол олий таълим олишда, яъни анъанавий ўқиш шартнома асосида бўлганда тўлов талабанинг иқтисодий имкониятига мос келмаган пайтларда ҳам муҳим ўрин тутди. Лекин, таъкидлаш жоизки, ҳамма талабалар ҳам чидам ва тоқат билан мустақил равишда масофавий ўқий олади дейиш қийин. Шундай тоифали талабалар борки, улар фақат ягона усул - аудиторияларда берилган материалларни қабул қила оладилар.

Масофали ва кундузги ўқитишни бир-бирига қарама-қарши қўйиш керак эмас. Ҳозирча масофавий ўқитишни республикамизда мавжуд ўқитишнинг кундузги, сиртқи ва кечки шакллари билан ўзаро бир-бирларини тўлатадиган ўқитиш тизими деб қараш мумкин. Масалан, талаба назарий маълумотларнинг бир қисмини масофавий ўқитиш орқали эгалласа, амалий ишларни ва мураккаб назарий материалларни аудиторияда ўқитувчи раҳбарлигида эгаллаши мумкин. Масофавий таълимда электрон ресурслар [4] муҳим рол ўйнайди, шунингдек тайёрланган видео ва аудио маърузалар замонавий маърузаларга [5] қўйилган талабларга жавоб бериши лозим. Масофавий таълимнинг ҳар қандай кўринишдаги дидактик таъминоти талбаларни илмий, ижодий ва лойиҳавий фаолиятга [6] йўналтириши керак.

Хулоса ўрнида таъкидлаш мумкинки, масофавий таълим бу-келажакда энг ривожланадиган рақамли технологияларга асосланган ўқув шаклидир. Хўш, ушбу таълим шаклида бўлажак мутахассиларнинг, жумладан бошқарув кадрлари ҳисобланмиш менежерларнинг ахборот компетентлигини замон талабларига мос ҳолда қандай шакллантириш мумкин?

Ҳозирги кундаги анъанавий таълим дастурларида бўлажак менежерларнинг бошқарув соҳасидаги касбий компонентлигини шакллантириш белгиланган давлат таълим стандартлари ҳамда малака талабларида кўрсатилган стандарт назарий билимлар бериш ҳамда амалий кўникмалар ҳосил қилиш асосида амалга оширилмоқда. Лекин, бугунги кунда жамиятнинг

ҳамда ишлаб чиқаришда технология ва техник воситаларнинг тезкор ривожланиши, ишлаб чиқаришни рақамли технологияларга ўтиши ва янги технология сифатида нанотехнологиянинг кириб келиши талаб этиладиган билимлар ҳажмининг муттасил ўсиб боришига олиб келади, бу эса менежерлар тайёрлаш тизимини модернизация қилиш заруриятини келтириб чиқармоқда. Бошқарув кадрлари ҳисобланмиш менежерларнинг нафақат олий таълимдаги ўқиш жараёнида, балки ишлаб чиқаришдаги касбий фаолияти давомида ҳам мустақил равишда керакли ахборотларни олиш, таҳлил қилиш, қайта ишлаш, мавжуд муаммонинг моҳиятини аниқлаш ва уларни ҳал қилишнинг энг самарали усулларини топиш қобилиятларини ривожлантириш энг долзарб ҳисобланади. Таъкидлаш жоизки, назарий билимларни тайёр шаклда олиш таълим жараёнининг мақсади эмас, балки бўлажак мутахассисларни касбий фаолиятга тайёрлашнинг ёрдамчи воситаларидан бирига айланиши керак [8].

Замонавий цивилизациялашган жамият нафақат стандарт муаммоларни, балки юзага келадиган ишлаб чиқаришнинг ностандарт муаммоларини ва фавқулодда вазиятларда ҳам тезкор, ижодий ҳал қиладиган, танқидий фикрлайдиган, шунингдек ўз-ўзини ривожлантириш ва баҳолаш қобилиятига эга бўлган мутахассисларни талаб этади. Албатта, ҳозирги рақамли технологиялар ривожланаётган бир даврда бўлажак менежернинг ахборот компетентлигини таъминлаш ва уни касбий фаолият давомида бир умр ўқиш тамойили асосида ривожлантиришни масофавий таълим асосидагина амалга ошириш мумкин. Шу, сабабли масофавий таълим асосида бўлажак мутахассисларнинг ахборот компетентлигини шакллантириш ва ривожлантириш методикасини ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш педагогика соҳасидаги долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

АДАБИЁТЛАР

1. Рахимов О.Д., Турғунов О.М., Мустафаев Қ.О. Олий таълимда масофавий ўқитишни ташкил этиш. // Қарши, ТАТУ Қарши филиали. -2012. -56 б.

2. Рахимов О.Д., Мустафаев Қ.О. Масофавий таълимнинг дидактик таъминоти. // Қарши, ТАТУ Қарши филиали. -2012. -44 б.

3. Рахимов О.Д., Рўзиев Ҳ.Ж., Муродов М.О. Таълим сифати ва инновацион технологиялар. Монография. Т.: “Фан ва технология” нашриёти, 2016. -206б.

4.O.D. Raximov. Requirements and technology for creating e-learning resources. //Sovremennoe obrazovane (Uzbekistan), 2016. №2. P.45-50

5.Rakhimov O.D., Ashurova L. Types of modern lectures in higher education, technology of their design and organization.// Проблемы современной науки и образования. 2020. №12(157), часть -1. С.41-46. DOI: 10.24411/2304-2338-2020-11203

6.Raximov O.D. Innovatsion pedagogik texnologiyalar: loyihalar uslubi ta'lim sifatini oshiruvchi texnologiya sifatida. // Qarshi, TATU Qarshi filiali, 2013y., 80b.

7. Бекнозарова З. Мухандислик йўналиши талабаларини касбий компетентлигини ривожлантириш муоммоси ва жорий ҳолати. //Жамият ва инновациялар -2021, №8. - 56-60 б.

O‘ZBEK BOLALAR ADABIYOTI VORISLARI HAQIDA

Dilnoza Azizova

Prezident ta'lim muassasalari agentligi tasarrufidagi Erkin Vohidov nomli ijod maktabi murabbiyi

Annotatsiya: Bolalar adabiyotining rivojlanish tarixi, yangi davr bolalar nasrining yangi vakillari, Qobiljon Shermatovning "Buvamning oshqozonidagi mamlakat" asari tahlili.

Kalit soʻzlar: Ma'naviy-axloqiy kamolot, ta'lim-tarbiya, yaxshi va yomon fazilatlar

Аннотация: История развития детской литературы, новые представители детской прозы новой эпохи, анализ произведения Кобилджона Шерматова «Страна в дедовском желудке».

Ключевые слова: Духовно-нравственная зрелость, образованность, хорошие и плохие качества.

Annotation: The history of the development of children's literature, new representatives of children's prose of the new era, an analysis of the work of Kobiljon Shermatov "The country in my grandfather's stomach."

Keywords: Spiritual and moral maturity, education, good and bad qualities

Bolalar adabiyotining asl mohiyati axloq-odob tarbiyasining ilm-maʼrifat, kasb-hunar targʻiboti bilan bogʻliqlik gʻoyasi xalq ogʻzaki ijodi, xususan, bolalar folkloridan boshlangan boʻlsa, keyinchalik yozma adabiyotning yuzaga kelishi bilan Forobiyning “Fozil odamlar shahri”, Abu Ali Ibn Sinoning “Solomon va Absol”, Mahmud Qoshgʻariyning “Devoni Lugʻotit turk”, Kaykovusning “Qobusnoma”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadgʻu bilig”, Ahmad Yugnakiyning “Hibbat-ul haqoyiq”,

Alisher Navoiyning “Hayrat –ul abror”, Munisning “Savodi ta’lim”, Gulxaniyning “Zarbulmasal” kabi asarlari yuksak darajada davom ettirildi. Abdulla Qodiriyning “Uloqda”, “Jinlar bazmi”, Oybekning “Gulnor opa”, Elbekning “Ikki tulki” kabi asarlari bolalar tarbiyasi uchun hayotiy zarauriyat tufayli yaratilgan bo‘lib, XX asrning dastlabki yillari bolalar nasri uchun chinakam izlanish bo‘lganidan dalolat beradi.

Ma’naviy-axloqiy kamolotga ta’lim-tarbiya vositasida erishish g‘oyasi hali shakllanish bosqichida bo‘lgan o‘sha davr bolalar adabiyotida ma’lum ma’noda jadid adiblari ijodi misolida milliy ozodlik uchun kurash mafkurasi bilan boyitildi. Ayniqsa o‘sha davr ijodkorlari G‘ofur G‘ulom, Hamid Olimjon, Quddus Muhammadiy, Zafar Diyor, Sulton Jo‘ra kabi shoir va yozuvchilar tomonidan turli darajada yoritildi.

Bolalar adabiyotida alohida o‘rin olgan nasriy asarlarga to‘xtaladigan bo‘lsak, bolalar nasri rivojida G‘afur G‘ulomning “Shum bola”, Abdulla Qahhorning “O‘tmishdan ertaklar”, Mirkarim Osimning “To‘maris”, ”Shiroq”, ”O‘tror”, Xudoyberdi To‘xtaboyevning “Qasoskorning oltin boshi” nomli tarixiy qissa va romanlari muhim o‘rin egallaydi. Mustaqillik davri adabiyotida ham salmoqli ijod qilgan adiblar talaygina. Shuhrat, M.A’zam, A.Barnoyev, A.Obidjon kabi ijodkorlarning asarlarida ham zamon va makondan ayriyicha yashamaydi. Binobarin, jamiyat hayotidagi yangilanishlar bolalar adabiyotida ham o‘z aksini qoldirishi tabiiy. Istiqlol davri bolalar adabiyoti buning yorqin dalilidir. So‘nggi yaqin yillarda bolalar nasrida shakl va mazmun uyg‘unligida so‘z ketganda S.Ravshan, Z.Ibrohimova, M.Niyozov, S.Abdullayev, Q.Shermatov kabi ijodkorlarning ijodini tilga olish bolalar adbiyotining kelajagiga umid borligiga ishonch uyg‘otadi.

Bugun biz ilmiy ishimiz mavzusi sifatida ulug‘ ijodkorlar izidan odim tashlab borayotgan yosh ijodkor Qobiljon Shermatovning “Buvamning oshqozonidagi mamalakat” asari ustida izlanish olib borishni maqsad qildik.

Qobiljon Shermatovning "Buvamning oshqozonidagi mamlakat" kitobi eng so‘nggi bolalar adabiyoti nasri namunalaridan biri hisoblanadi. Asar qissa janrida

yozilgab bo‘lib, unda muallifning kitobxonga aytmoqchi bo‘lgan gaplari, orzu-maqсадlari xayoliy tarzdagi voqealar asosida yoritilgan. Asarni o‘qir ekansiz, halol yashash, mehnat qilish, insof-diyonat kabi formulasini bolalar tilida o‘rganayotgandek bo‘lasiz...

Unda jamiyatimizda uchraydigan aroqxo‘rlik, mansabparastlik, poraxo‘rlik, boylikka o‘chlik kabi illatlar va ularning yechimi haqida so‘z boradi. Bir o‘rinda Oshqozon mamlakati olimlarining Ezgulik eleksiri tayyorlash jarayoni beriladi. Olimlar Tavba bulog‘ining suvi, Kamtarlik gullarining piyozi, Pushaymon daraxtining barglaridan Ezgulik eleksiri tayyorlashadi. Haromga qo‘l urgan hisobchining oshqozonidagi mamlakatni Sfan ismli maxluqsifat podshoh boshqaradi. U hukmronlik qilgan yurtning aqalli Quyoshi ham yo‘q, butun boshli zulmat ichida Sfanning teskari o‘qilishi esa Nafs bo‘ladi. Nafs hukmron bo‘lgan insonning ichi ham zulmat bo‘lishi, bu o‘rinlar tasavvuf adabiyotining ramziy ko‘chimlarini ham eslatib yuboradi. Asarning bosh qahramonlari Bahodir va Baxtiyor ismli bolalar. Ular boshlaridan ancha sarguzashtlarni kechiradilar. Asarni o‘qiganingizda ikki insonning yaxshi fazilatlarini ulug‘lanib, yomon illatlarini qoralaradi. Yaxshi insonning ichki olami ham pok, yuragi ham pok bo‘ladi. Uning yaxshiliklari ichida bo‘lgan zarracha yomonliklarni ham xuddi zulmatni yoritgan, uni daf qilgan quyosh misoli yo‘q qilib yuboradi. Yomon inson illatlarini esa uning qalbini tobora qoraytirib boradi. Mahmud kosibchi ham yaxshi inson bo‘lganligi uchun uning ichki olami ham pok edi. Lekin uning ham qalbida biroz yomonliklar tug‘iladi. Yurak shahrining aholisi bu yomonliklarni, ya‘ni zaharpurishlikni yaxshiliklari bilan yengadi. Boylikka ruju qo‘ygan Sharof hisobchining ichki olami esa oltin-u, qimmatbaho M. Jtoshlardan tuzilgandi. Uning ichki dunyosini o‘z nafsini boshqaradi. Xasisligi tufayli u yerdagi havo ham pulga sotilardi. Ammo uning shuncha yomon bo‘lishiga qaramasdan yuragining bir chetida biroz bo‘lsa-da yaxshilik yashardi. Bu bilan yozuvchi hech bir inson yomon bo‘lib tug‘ilmasligini, u ming yomon bo‘lgani bilan qalbida baribir biroz bo‘lsa ham yaxshilik umrbod yashashini, birgina turtki bilan bu yaxshiligi butun qalbini egallashini yana bir bora isbotlagan.

Bu voqealar bolalarni yana bir bor odobli, tarbiyali bo‘lishga chaqiradi. Oila a'zolarini qadrlashga, o‘tkinchi dunyo hoy-u, havasiga uchmaslikka uni Mahmud kosibchi singari yaxshiliklat va halol mehnat bilan yashashga undaydi.

Xulosa qilib aytganda, asar yetti yoshdan yetmish yoshgacha bo‘lgan barcha insonlar uchun yaxshi odam bo‘lish yo‘riqnomasi bo‘lsa ajab emas.

Yosh ijodkor Shermatov Qobiljonning ushbu kitobining qoralamasini o‘qiganimda go‘yo ustoz Anvar Obidjon asarlaridagi qahramonlar bilan yana yuzlashganday bo‘lgandim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bolalar adabiyoti antalogiyasi 2011-y
2. Qobiljon Shermatov "Buvamning oshqozonidagi mamlakat" Akademik nashr.2021 y
3. Gulgun.Yangi nashr.2010 y
4. M Jumaboyeb.Bolalar adabiyoti.2008 y

BIOECOLOGY AND SIGNIFICANCE OF THE DISTRIBUTION OF GLYCYRRHIZA GLABRA L. GROWING IN THE ARAL SEA REGION

Orinbaev Baxram Bayram uli

Qoraqalpog‘iston tibbiyot instituti talabasi

ABSTRACT

In today's theme, we reviewed the scientific work of several of our scientists on the licorice plant, which grows in the Aral Sea region. In this topic, we studied the glycoside glycyrrhizin, a glycoside stored in the licorice plant. Licorice has a number of medicinal properties and has been used since ancient times.

Key words: The purpose of the work. Separation. Analysis of the obtained results.

Licorice is a perennial herbaceous plant of the genus *Glycyrrhiza* L., perennial, 50-100, sometimes up to 150 cm in height. There are 5m and 34 types. Six different types are common. The plant is divided into two families: the root sweeteners (lakrichnik and true licorice) and the rootless *Brachylobium* Fisch (small fruit). Beans that do not open when ripe or open after drying. It is widespread in Africa, Australia, North and South America, in Asia, in Kazakhstan and Uzbekistan, and in northeastern Russia (Siberia). *Glycyrrhiza glabra* root contains 8% to 22% glycyrrhizin, 4% flavonoids, 15% glucose, 11% sucrose, 34% starch, 24% fiber, 2% steroids and 5% fat. .

Licorice plants collect triterpene glycosides in the underground roots and rhizomes. One of the major glycosides is glycyrrhizic acid. Licorice root products have long been used as a medicinal tool in folk medicine.

Medicinal Licorice There are 3 types in nature:

- 1) *Glycyrrhiza glabra* (*Glycyrrhiza glabra*)
- 2) Ural Licorice (*Glycyrrhiza uralensis*.Fisch)

3) Korjinskiy Licorice (*Glycyrriza Korshinskiyi Grig*)

In the territory of the Republic of Karakalpakstan, the productivity of licorice depends on the composition of plants from its associations, including the amount of licorice (A. Bakhiev, 1976). There are 19 licorice plantations in the region, with a total area of 17,991 hectares and a total dry root reserve of 5,9354.2 tons. In 1976-1979, S.D Dauletmuratov conducted research to determine the natural resources of licorice in the region. According to him, the total area of licorice plant is 2685 ha, root and raw material reserves are 12059.2-13576.1 t.

ANALYSIS OF THE RESULTS RECEIVED

The analysis of the literature suggests that a number of data on the pharmacological activity of glycyrrhizic acid and its derivatives are known. Samples of cultured 3-4-year-old licorice root of Nukus district of the Republic of Karakalpakstan were used as the object of research. We first took an aqueous extract of licorice root and then thickened it using specific methods. To separate Technical Glycyrrhizic Acid, we treated a thick extract of Licorice root with a 1% solution of sulfuric acid, precipitated Technical Glycyrrhizic Acid, and washed and dried the precipitate with distilled water until it became neutral. The yield of Technical Glycyrrhizic Acid, which has the appearance of a brown amorphous powder, was 35-40% relative to the thick extract of the original Licorice root. [1]

Separation and purification of liquid mixtures.

Separation of liquid mixtures is the most convenient way to separate and purify liquids. In a simple separation method, the liquid is heated to boiling point, and the resulting liquid vapors are re-liquefied in a refrigerator and collected in another container. In this method, the liquid evaporates, which is then converted back into a liquid by refrigeration. This is called direct flow separation. If the cooled portion of the liquid vapor meets the newly formed liquid vapor and falls into the separation tube, this process is called countercurrent separation. This method is performed on rectification columns. The method of separation is used to separate the liquid

substance from the solvent, the reaction products with different boiling points from each other and from the additives.

Literature.

1. Tabiiy birikmalardan qishloq xo`jaligida foydalanish istiqbollari mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Guliston:Universitet, 2018. 335b.
2. Sabirov G. İshanobaeva Z. Formirovanie produktivnost` kornevoy sistemı solodki goloy pri semennom razmnojenii, tezisı III-NTK NF TashGAU. Nukus 1995.
3. Atlas bioraznoobraziya Karakalpakstanı. Tashkent. 2009. S.114.
4. [1] Baxiev A, İbragimov M., Sabirov G.S., Gaypov B. Xabibullaev A. Sabirov D.,Arepbaev İ. —Amudar`yanın to`mengi aymaqlarının ekologiyalik shariyatında Glycyrhiza glabra L (boyan shirinmiya) o`simliginin` tamır —shiyki zatlar o`nimin jetilistiriwdin aktual maseleleriı Materialı respublikanskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Ratsional`noe ispol`zovanie prirodniı resursov yujnogo priaral`ya» Nukus 2013g
5. Baxiev A. Zarosoli solodki goloy v nijnem techenii Amudar`i.İzd-vo «Fan» Tashkent 1976,144 s.

AHOLI YASHASH JOYLARI KADASTRINI YURITISHDA AVTOMATLASHTIRILGAN TIZIMI

Ibragimov Utkir Nurmamat o‘g‘li

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti o‘qituvchisi.

Soatov Mirjalol Tirkash o‘gli

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti huzuridagi Beshkent qishloq xo‘jaligi
texnikumi o‘quvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada aholi yashash joylari kadastrini yuritishda avtomatlashtirilgan tizimi, aholi yashaydigan joylarning loyixasini tuzish, bu uning maydonini tashkil qilish, ishlab chiqarish bino va inshootlarini joylashtirish, aholi punktining me‘moriy tashkil etilishini masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Aholi yashash joylari, avtomatlashtirilgan tizim, kadastr, muhandislik inshootlari, ro‘yxatga olish va masofalar.

Aholi yashaydigan joylar deb, odamlarning biror korxonalar va muassasalarda ishlab, u yerda doimiy yoki vaqtinchalik yashaydigan joyiga aytiladi. Shu yerda yashaydigan aholining moddiy boyligi – kuchmas mulklari, ya‘ni uy – joy, madaniy – maishiy, kommunal va ishlab chiqarish binolari, muhandislik inshootlari joylashadi. Aholi yashaydigan joylarning loyixasini tuzish, bu uning maydonini tashkil qilish, ya‘ni u yerga aholining uylari, jamoa va ishlab chiqarish bino va inshootlarini joylashtirish, aholi punktining me‘moriy tashkil etilishini bildiradi.

Qishloq xo‘jaligidagi aholi yashaydigan joylar (qishloqlar, ovullar, posyolkalar) doimo xo‘jalik yerlari, ishlab chiqarish hududlari bilan bog‘lik va boshqa xo‘jaliklar, muassasalar, tashkilotlar, korxonalar bilan aloqada bo‘ladi. Bu aloqalar aholi yashaydigan joylarga va aholi yashaydigan joylar esa xo‘jalik ishlarini tashkil qilishga va yuritishga bevosita xizmat qiladi[5].

Hozirgi vaqtda barcha xorijiy mamlakatlarda ham yer va ko‘chmas mulklar to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni avtomatlashtirilgan tizimida ro‘yxatga olish va qayta ishlashga mo‘ljallangan. Bu sohada davlat ahamiyatiga molik axborotlar tizimini yaratmoqdalar yoki qayta qurmoqdalar. Bunday yirik masshtabli loyihalarni hayotga tadbiq etishdan asosiy maqsad ro‘yxatga olish tizimini osonlashtirish va tezlashtirish, ularni ishonchliligini oshirish, yerdan foydalanish va ko‘chmas mulk iqtisodiyoti sohasidagi rejalashtirish va boshqaruv masalalariga moslashtirish; ko‘p maqsadli kadastr tizimini yaratishdan iborat [1].

Avtomatlashtirilgan ro‘yxatga olish tizimini yaratishdan asosiy maqsad hudud va ko‘chmas mulk bilan ish olib boruvchi hamda shu sohalarni boshqarish, rejalashtirish va nazorat qilish bo‘yicha turli-tuman masalalarni hal qiluvchi turli darajalardagi ma‘muriy-xo‘jalik xizmatlarini ishonchli ko‘p qirrali axborotlar bilan ta‘minlashdan iborat. Shvetsiya dunyoda birinchi bo‘lib EHM tarmoqlari asosida ko‘chmas mulklarni ro‘yxatga olishning avtomatlashtirilgan tizimiga to‘la o‘tishni yakunladi [2].

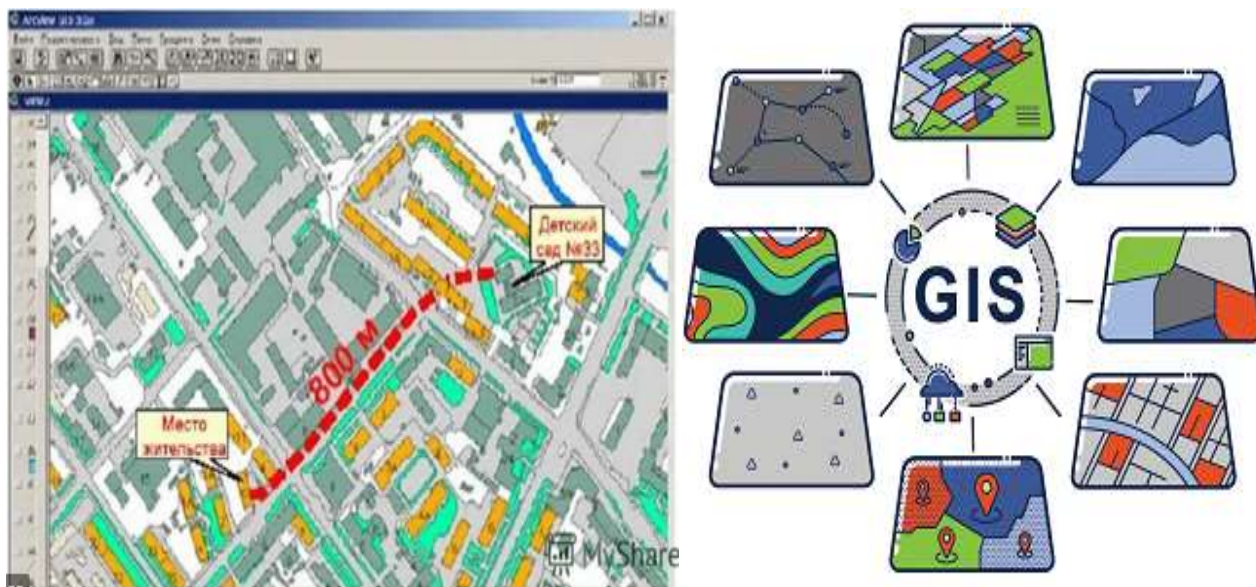
Aholi yashash joylari avtomatlashtirilgan tizimini yaratish uchun axborotli asos bo‘lib, quyidagilar xizmat qiladi.

- Xaritashunoslik materiallari:
- Izohli reyestrlar ko‘rinishidagi matn axborotlari:
- Parametrik ma‘lumotlarning sonli qiymatlari: masalan,
- Norvegiyaning avtomatlashtirilgan tizimi uchta reyestrda tashkil topgan:
- Yer egaliklarining reyestr - munitsipal nazorat tashkilotlari tomonidan tuzilgan va mahalliy sudlov muassasalarida ro‘yxatga olingan mavjud yer uchastkalari to‘g‘risidagi ma‘lumotlarini o‘z ichiga oladi:
- Manzillar reyestri – markaziy statistika byurosi tomonidan shakllantiriladi.

Avtomatlashtirilgan axborotlar tizimini yaratishda, eng avvalo, avtomatlashtirilgan funksiyalarni to‘g‘ri izohlash muhimdir.

Shunday ekan aholi punktlari yerlarining kadastrini yaratish har bir foydalanuvchida o‘rnatiladigan avtomatlashtirilgan ish joyini ishlab chiqarish va

qo‘llashni ko‘zda tutadi. O‘rnatilgan avtomatlashtirilgan ish joyidan foydalanish jarayonida ham alohida (lokal) tarzda ma’lumotlar bazasi shakllanadi[3].

1-rasm. Kadastrini yuritishda avtomatlashtirilgan tizimi

Keyingi yillarda butun dunyoda bo‘lgani kabi O‘zbekistonda ham aholi yashash joylari ma’lumotlarini avtomatlashgan tizimga keltirishda zamonaviy Geografik axborot tizilari (GAT) dan keng foydalanilmoqda. Chunki hozirgi zamonaviy GAT dasturlari aholi yashash joylarini xaritalarini yaratish va boshqa kadastr ishlarini olib borish ishlovchi va foydalanuvchilarga katta qulayliklar tug‘diradi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, yuqorida qayd qilingan qator mamlakatlar tajribalarini o‘rganish va ulardan foydalanish asosida mamlakatimizda ham aynan shunday tizimni vujudga keltirish yer va ko‘chmas mulk bozorini oqilona shakllantirishda muhim omil bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bobojonov A., Ro‘ziboyev S. Aholi yashash joylari kadastr. Toshkent.: Tafakkur. 2011 y.
2. Artemenko V., Loyko P., Ogarkov A i dr. Kadastr zemel naselyonnqx punktov M.: Komes. 1997 g.
3. Abdurazaqov A.T., Bobojonov A.R., Denisov V.V., Yer tuzish asoslari. T., TIMI, 1997
4. Avezboyev S. A, Balkov S.N, Yer tuzish va loyihalash T. Yangi asr avlodi, 2004
5. Bobojonov A.R., Ro‘ziboyev S.B., Abdurahmonova I.K. Yerdan foydalanish asoslari T.TIMI, 2006 y.

SUN'IY YO'LDOSH GEODEZIK TARMOQ PUNKTLARIDA KUZATISHLAR USULLARI

Abdinazarov Azizjon Chorikulovich

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti o'qituvchisi.

Dustqobilov Asliddin Boboqul o'g'li

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti

“Geodeziya, kartografiya va kadastr” yo'nalishi 2-kurs talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy yo'ldosh geodezik tarmoq punktlarida kuzatishlar usullari, sun'iy yo'ldosh navigatsion tizimlari va GPS/GLONASS tizimlardan foydalanishning o'z usullarini tashkil etilishi masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: GPS, GLONASS, sun'iy yo'ldosh navigatsion tizimlari, geodezik o'lchashlar va geodezik tarmoqlar.

Hozirgi vaqtda geodezik o'lchashlarni bajarishda asosan ikkita sun'iy yo'ldosh navigatsion tizimlari qo'llaniladi – AQSH ga tegishli NAVSTAR (Navigation Satellite Timing And Ranging), yoki aniqroq qilib aytganda GPS (Global Position System) .Ushbu ikki tizimdan tashqari, Yevropa agentligiga tegishli Galileo sun'iy yo'ldosh navigatsion tizimi ham mavjud.

Ma'lumki hozirgi kunda nuqtalarni planli o'rnini qisqa vaqtda aniqlash uchun GPS/GLONASS tizimlaridan foydalanish keng yo'lga qo'yilmoqda.

Sun'iy yo'ldoshlar orqali geodezik o'lchashlar ko'pincha nisbatan pozitsirlash (o'rnini aniqlash) usulida bajariladi. O'lchash natijalarini ishlab chiqish jarayonida rover o'rnini baza punktga nisbatan aniqlab beruvchi fazoviy vektorlar shakllanadi.

Bu usullar o'lchash talablari ya'ni, aniqlik darajasi, punktlar orasidagi masofa va s'yomka masshtabiga ko'ra tanlanadi. Yuqori aniqlikdagi o'lchashlarni bajarish uchun albatta statika usulidan foydalangan ma'qul. Bu usul boshqa usullarga

qaraganda ko‘proq vaqt talab qilsa ham, lekin aniqligi bo‘yicha yuqori turadi va sun‘iy yo‘ldosh geodezik tarmoqlarni barpo etishda tavsiya etiladi.

Sun‘iy yo‘ldosh o‘lchashlarni statika usuli “klassik” (an’anaviy) usul hisoblanadi. Bu usulda o‘lchashlar bir vaqtning o‘zida 2 ta yoki undan ko‘proq priyomniklar bilan bajariladi. O‘lchashlar vaqtida sputniklarning geometrik joylashuvi o‘zgarib turadi va bu o‘zgarishlar bajariladigan ish natijasiga ta’sir qiladi.

Statika usuli yuqori aniqlikdagi o‘lchashlarni bajarishda, 20-30 km ga yaqin vektorlarni o‘lchashda, hamda kam sonli sputniklar bilan kuzatishlarda qo‘llaniladi. Statika usulida kuzatishlarni olib borishda GPS/GLONASS priyomnikni punktga o‘rnatish tartibi quyidagicha:

- 1) asbob punkt ustiga eng qulay holatda o‘rnatilishi kerak;
- 2) o‘rnatilgan asbobdan fazoni kuzatish burchagi 15° dan kam bo‘lmasligi kerak;
- 3) punktga o‘rnatilgan asbob balandligi yerdan 1,2m dan past bo‘lmasligi kerak;
- 4) punktlar oralig‘i 1-2 km dan qisqa bo‘lmasligi kerak;

Statika usulida kuzatishlar olib borishda quyidagi asosiy talablarga rioya qilish lozim:

- punktda 4 tadan kam bo‘lmagan sputniklarni kuzatish;
- ma’lumotlarni yozib olish oralig‘i 20 sekund.

Bekatlarda bajariladigan ish antennalarni o‘rnatishdan boshlanadi. O‘lchash vaqtida antenna balandligining o‘zgarmasligini ta’minlash uchun antenna o‘rnatilayotgan shtativ keraklicha maxkamlanishi kerak. Antennani markazlashtirish optik markazlashtirgich orqali ± 1 mm aniqlikda bajariladi. Mavjud oriyentirlash o‘qlari orqali antenna shimolga oriyentirlanadi. Barcha sputnikli o‘lchashlar antennaning fazoviy markazi bilan munosabatda bo‘ladi. Shuning uchun antennaning balandligini sinchiklab o‘lchash kerak. Antenna balandligini o‘lchashdagi xatolik punktlar kordanatalarini topish aniqligiga ta’sir etadi. Balandlik rulteka yoki maxsus asbob bilan 2 marta o‘lchanadi: kuzatuvdan oldin va keyin.

Priyomnikni yoqish, o‘lchashlarni bajarish va priyomnikni o‘chirish mutaxassis ishtirokida bajariladi. O‘lchashlar kelishilgan va tasdiqlangan “sputnik o‘lchashlar jadvali” asosida boshlanadi. Priyomnikni yoqish uni markazlashtirgandan keyin

ruxsat beriladi. Yozuvlar ishjurnaliga rasmiylashtirilgan namuna bilan birga olib boriladi. Kuzatuv jarayonida priyomnikning ishlashini har 15 minutda tekshirish tavsiya etiladi. Tekshirilgan natijalar dala jurnaliga yozib boriladi.

Ishlash jarayonida har bir punktda bittadan priyomnik oʻrnatiladi va bir vaqtning oʻzida oʻlchashlar boshlanadi. I-klas suniy yoʻldosh tarmogʻini qurish uchun 4 soatdan 2 seans oʻlchanadi, II-klas suniy yoʻldosh tarmogʻini qurish uchun esa 2 soatdan 2 seans oʻlchanadi. Priyomniklar qancha koʻp ishlasa ular orasida bir-biri bilan vektorlar hosil boʻlib aniqlik darajasi yanada oshadi. Punktlar orasidagi masofalar 50-100 km boʻlsaham hech qanday qiyinchiliksiz ularni oʻrni aniqlanadi.

Seans vaqtida quyidagi meteoparametrik oʻlchashlar kerak boʻladi: havo harorati, bosimi va namligi. Natijalar dala jurnaliga yoziladi.

Atmosferadagi yogʻin-sochin, tuman va boshqa muhitlar priyomnikning ishlashiga taʼsir qilmaydi. Atmosferadagi elektr razryadlari oʻlchashlarni yomonlashtirishi mumkin. Sovuq ob-havoda akkumulyatorlarning ishlash vaqti pasayadi.

Tez statika usuli – ushbu usul sputnikli oʻlchashlarda statika usulidan ishlash vaqtining qisqaligi bilan ajralib turadi. 2 chastotali barcha hammabob sifatli oʻlchashlardan optimal foydalanishga imkon beradi. Tez statika usuli 2 chastotali priyomniklardan mavjud oʻlchash ishlarining dasturlari bilan birga amalga oshiriladi.

Tez statika usuli oʻlchashlarda vektorlarning 10-15 km gacha oraligʻi qoʻllay oladi, tarmoqlarda punktlarning (nuqtalarning) koʻp sonini qoʻllaydi.

Seansning davom etishi seansdagi chiziqlarning uzunligini oʻzgarishiga bogʻliq.

Tez statika usulining asosiy talablari:

- punktda 5 tadan kam boʻlmagan sputniklarni kuzatish;
- maʼlumotlarni yozish oraligʻi 5-10 sek.

Tez statika usulining bekatdagi ishlarni bajarish tartibiva koʻrsatmalari statika usuli bilan bir xil. Biroq tez statika usulning aniqlik darajasi davlat geodezik tarmoqlarini qurish talablariga toʻliq javob bera olmaydi. Shuning uchun bu usulni faqat sʼyomka asosini qurish va rivojlantirishda qoʻllash maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Gʻ.N.Aliqulov., M.M.Aralov., N.A.Abdiraxmatov, Z.M.Qilichev. Yer va bino inshootlar xatlovi. Oʻquv qoʻllanma. Qarshi-2021, 175 b.

2.Aralov M.M., Berdiyev D.F., Abdiraxmatov N.A. Geodezik ishlarda sunʼiy yoʻldosh orqali oʻlchash usullari. ORIENTAL RENAISSANCE: INNOVATIVE, EDUCATIONAL, NATURAL AND SOCIAL SCIENCES SCIENTIFIC JOURNAL 2021, aprel.

TEXNOLOGIK XARITA YARATISH VA GEOGRAFIK KARTANI TAYYORLASH USULLARI

Aralov Muzaffar Muxammadiyevich,

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti o‘qituvchisi

Berdiyev Dilshod Faxriddin o‘g‘li,

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada texnologik xaritalarni yaratish va tayyorlash usullarini bajarishda GIS texnologiyalaridan keng ko‘lamda foydalanish yo‘lga qo‘yilgan. Barcha GISlarda ma‘lumotlarni yig‘ish, qayta ishlash, xotirada saqlash, yangilash, tahlil qilish va ma‘lumotlarni kompyuterda yoki yetarli darajada tasvir xususiyatini qayta ishlay oladigan maxsus dasturda texnik vositalar orqali ushbu jarayonlarni bajarish usullari e‘tiborga olingan.

Kalit so‘zlar: Xarita, Gis, geodezik ishlar, geografiya, kartografiya.

Аннотация: В данной статье рассматривается широкое использование ГИС-технологий при создании и подготовке технологических карт. Все ГИС учитывают способы сбора, обработки, хранения, обновления, анализа данных и выполнения этих процессов техническими средствами в специальной программе, способной обрабатывать данные на компьютере или достаточном свойстве изображения.

Ключевые слова: Карта, ГИС, геодезические работы, география, картография.

Ayni vaqtda topografik-geodezik ishlarni ana‘naviy usulda bajarishdan voz kechilib, bu ishlarni zamonaviy texnologiyalardan foydalanilgan xolda bajarish ishlari mamlakatimizda izchil ravishda yo‘lga qo‘yilmoqda va bu jarayonni amalga

oshirishda bir qator yutuqlarga erishilmoqda. Ushbu mavzuda davlat geodezik to‘rlarini zamonaviy GPS texnologiyalaridan foydalanilgan holda barpo etish taklif etiladi. Davlat geodezik to‘rlarini ananaviy usulda barpo etish bir muncha noqulaylik va muammolar tug‘dirishi mumkin. Davlat geodezik to‘rlarini GPS texnologiyalaridan foydalanib barpo etish esa an’anaviy usuldan farqli o‘laroq tezroq bajarilishi, aniqligi va iqtisodiy samaradorligining yuqoriligi bilan e’tiborlidir.

Hozir mamlakatimizda davlat geodezik to‘rlarini GPS texnologiyalaridan foydalanib yaratish yaqin vaqtlardan buyon yo‘lga qo‘yilmoqda. Mavzuning amaliy ahamiyatiga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, bunda taklif etilayotgan davlat geodezik to‘rlarini GPS texnologiyalaridan foydalanib barpo etishda yangicha bir usulni ko‘rishimiz mumkin. To‘g‘ri bu usul davlatimiz geodeziya-topografiya tizimida tajriba sifatida ham va ayrim obyektlarda ham qo‘llanilgan va ma’lum natijalarga erishilgan. Agarda davlat geodezik to‘rlari zamonaviy GPS texnologiyalari yordamida barpo etilishi keng qamrovlarda yo‘lga qo‘yilsa, bu to‘rlardan foydalangan holda bajarilgan geodezik-topografik ishlarning samaradorligi va aniqligi yuqori bo‘ladi deb o‘ylaymiz.

Shuningdek texnologik xaritalarni yaratish va tayyorlash usullarini bajarishda GIS texnologiyalaridan keng ko‘lamda foydalanish yo‘lga qo‘yilgan. Barcha GISlarda ma’lumotlarni yig‘ish, qayta ishlash, xotirada saqlash, yangilash, tahlil qilish va ma’lumotlarni kompyuterda yoki yetarli darajada tasvir xususiyatini qayta ishlay oladigan maxsus dasturda texnik vositalar orqali ushbu jarayonlarni bajarish usullari e’tiborga olingan.

Albatta, har bir ishni bajarish uchun alohida geografik asos tanlanadi. Barcha GISlarning markaziy qismini GPS texnologiyalari yordamida avtomatlashgan kartografik tizim (AKT) tashkil etadi - bu texnologik kartalarni yaratish, tayyorlash va ulardan foydalanish, turli masalalarni yechishga moslashgan dasturlar va kompyuter uskunalari birlashmasidan iborat bo‘ladi.

Texnologik xarita - ayrim turdagi qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish bilan bog‘liq texnologik ishlar majmuidir. Ishlab chiqarish resurslariga bo‘lgan ehtiyojlar, ulardan foydalanish va boshka ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari, shuningdek,

belgilangan ishlab chiqarish dasturini bajarish bo‘yicha tashkiliy iqtisodiy tadbirlar aks etgan normativ reja hujjatidir. Texnologik xarita jadval shaklida bo‘lib, unda ketma-ketlikda barcha turdagi ishlar, asosiy agrotexnik tadbirlar, mashina, mexanizm va agregatlar tarkibi, urug‘lik materiallar sarfi normalari, bajariladigan ishlar hajmi, baholari va boshqa ko‘rsatkichlar ko‘rsatiladi, shuningdek, mahsulot tannarxini hisoblashda qishloq xo‘jaligida qabul qilingan uslubiyat bo‘yicha harajatlar turlari aks ettiriladi. Texnologik xarita asosida barcha mahsulotlar bo‘yicha bevosita harajatlar, bo‘linmalardagi doimiy va mavsumiy xodimlar soni, texnika, urug‘lik, ozuqa va boshqa moddiy resurslarga bo‘lgan ehtiyojlar aniqlanadi. Texnologik xarita yordamida bo‘linmalar ishlab chiqarish topshiriklari shakllantiriladi, zarur harajatlar limiti hisob kitob qilinadi, mahsulotning reja tannarxi hisoblanadi, mahsulot birligiga narx belgilanadi, rejalashtirilgan ishlarni bajarilishi ustidan nazorat amalga oshiriladi. Texnologik xarita barcha ekin turlari, chorva turlari yoki turdosh ekinlar va chorva mollari guruhlari yoki ayrim ish turlari bo‘yicha tuziladi. Texnologik xaritalarni xo‘jalik mutaxassislari xo‘jalikdagi aniq sharoitlarni hisobga olgan holda namunaviy shakllar asosida ishlab chiqadilar. Texnologik xaritalar tezkor, yillik va istiqbolli turlarga bo‘linadi. Fan texnika taraqqiyotining ilg‘or yutuqlarini qo‘llashni etiborga olib tuzilgan texnologik xaritalardan texnika, texnologiyadagi yangiliklarni, o‘zgarishlarni kiritish bilan bir necha yil foydalanish mumkin.

Geografik kartani tayyorlash haqidagi bilimlar, geografik kartaning xususiyatlarini o‘z ishida etiborga olishga geograflarga imkon beradi. Bu esa o‘z navbatida uning uchun zarur kartalarni tayyorlashda asoslangan topshiriqlarni berishga qaratiladi.

Kartografik ishlarni ilmiy asosda qurishda, yani umumgeografik va mavzuli rang – barang karta va atlaslarni yaratish bo‘yicha olib boriladigan davlat kartografik xizmati ishlarida geograflarning ishtiroki talab etiladi. Ko‘rilayotgan ishlarda kartalarni tayyorlash masalalarida zaruriy bilimlarni egallashga geograflar majbur va shuningdek, kartografik ishlar ko‘p hollarda kartalarni pechat qilish bilan yakunlanadi, kartani nashr qilish haqidagi tushunchaga ega bo‘ladi.

Geografik kartalar ikki usul yordamida olinadi: bevosita dala syomkasi va ulardan olingan materiallarni qayta ishlash. Dala syomka ishlari joyda kartalashtiriladigan obyektlarning aniq ko‘rinishini tadqiq qilishdan iborat. Topografik karta tuzish uchun joyda olib boriladigan syomka va uni qayta ishlash usullari topografiya va aerotopografiyada qaraladi va ishlab chiqiladi.

Geografik kartalar ikki xil yo‘l bilan tayyorlanadi:

1. Dalada olib boriladigan syomka vositasi bilan olingan materiallar va ularni qayta ishlash asosida;

2. Turli xil manbalarni qayta ishlash asosida xona yoki laboratoriya sharoitida.

Syomka - dalada, kartalashtiriladigan voqea va hodisalarni asl ko‘rinishida tadqiqot qilishdan iboratdir. Topografik karta yaratish uchun olib boriladigan syomka va ularni qayta ishlash usullari topografiya va aerofototopografiyada ishlab chiqiladi va qaraladi. Mavzuli syomkalar - geomorfologik, geologik, tuproq va boshqalar - geomorfologik, geologik, tuproq va sh.k kartalashtirish ishlari vazifasiga kiradi.

Laboratoriya sharoitida kartalarni tayyorlash - aniq masalalarni yechish uchun belgilangan, borliqning obrazli - belgili modelining fazoviy holatining yangi modelini yaratish maqsadida unga mos bo‘lgan manbalarni sintez va umumlashtirishdan iboratdir. Har qanday kartaning muvofaqiyatli ishlanmasini ikkita sharoit oldindan belgilaydi: birinchidan, masalaning mohiyatini to‘g‘ri qo‘yilishi - kartalashtiriladigan hodisalarning to‘g‘ri belgilanganligi va mavjud borliqni chuqur tushunishga va kartalarning qaysi maqsadga yo‘naltirilganligini hisobga olishga asoslanganligidir; ikkinchidan, kartografiya fanining norma va qoidalari, prinsiplari bo‘yicha modellarning to‘g‘ri qo‘yilganligiga.

Kartaning asl nusxasini, yani uning dastlabki nusxalari laboratoriya sharoitida yaratish ikki asosiy bosqichda ajratiladi - kartani loyihalash va uning asl nusxasini tayyorlash. Kartani loyihalash - hujjatlarni ishlab chiqishdan iborat, kartaning asl nusxasini tayyorlash bo‘yicha bajariladigan barcha ishlar va uni tashkil etish uchun zarur bo‘ladigan ishlar va qachonki, bu zarurot, uni ko‘paytirishni talab etganda

bajariladi. Kartani tuzish - kartalar asl nusxasini grafik qurilmasini bajarish maqsadini o‘z ichiga oladi.

Kartani loyihalashning asosiy natijalari kartalar dasturi hisoblanadi - hujjatlar, maqsadini belgilovchi, kartalarning turlari va tiplari, uning matematik asosi, mazmuni, generalizatsiya prinsiplari, tasvirlash usullari va grafik simvollar tizimi, manbalar va ulardan foydalanish tartibi, shuningdek, kartalarni texnologik tayyorlash jarayonlari. Karta dasturi, qo‘shimcha texnik va iqtisodiy hisob kitoblar, smeta va shu kabilar karta loyihasini tashkil qiladi.

Hozirgi kartografik ishlab chiqarish jarayonida kartalarni yaratish - har xil malakali mutaxassislarning kollektiv mehnati, katta mehnat samaradorligini taminlaydi, bu esa o‘z navbatida karta ustida ishlash muddatini va sarf harajatlarning qisqarishini taminlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Mirzaliyev T. Kartografiya Darslik T.: 2002.
- 2.Egamberdiyev A. Geodeziya asoslari va topografiya Toshkent, ToshDU 1989.
- 3.<http://www.geopribori.Ru>

ЭКОЛОГИК КАРТАЛАРНИ ТУЗИШДА ГЕОАХБОРОТ ТИЗИМИ ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Абдурахмонов Сарвар Нарзуллаевич

ТИҚХММИ. МТУ, PhD, доцент.

Бердиев Дилшод Фахриддин ўғли

ҚарМИИ.ўқитувчиси.

Аннотация. Ушбу мақолада экологик карталарини тузишда маълумотлар тўплаш ва унда замонавий методлардан фойдаланиш, фазовий маълумотларни ГАТларда визаллаштириш, интеграциялаш ҳамда ижтимоий-иқтисодий карталарни тузиш ишлари юзасидан фикр-мулоҳазалар келтирилган.

Калит сўзлар: Экология, карта, интеграция, статистик маълумотлар, картографик маҳсулот, рақамли карталар, план.

Кириш. Экология муаммоси давримизнинг долзарб муаммоларидан бири бўлиб қолди. Асрлар туташ келган паллада бутун инсоният, мамлакатимиз аҳолиси - жуда катта экологик хавфга дуч келиб қолди. Бунини сезмаслик, қўл қовуштириб ўтириш - ўз-ўзини ўлимга маҳкум этиш билан баробардир. "Экология ҳозирги замоннинг кенг миқёсдаги кескин ижтимоий муаммоларидан биридир. Уни ҳал этиш барча халқларнинг манфаатларига мос бўлиб, цивилизациянинг ҳозирги куни ва келажаги кўп жиҳатдан ана шу муаммонинг ҳал қилинишига боғлиқдир". Бугунги кунимизда экология муаммоси давримизнинг долзарб муаммоларидан бири бўлиб қолди. Экологик мувозанатнинг характери ҳудудда экологик вазиятнинг хусусиятини аниқловчи энг мақбул ва самарали мезон ҳисобланади. Мувозанатнинг ҳолатига қараб табиатда қандай ўзгаришлар юз бераётганини ва бунинг натижасида нималар содир булиши мумкинлиги тўғрисидаги ахборотларни билиб олиш мумкин. Экология

соҳасига хос бўлган комплекс ёндошувда, одатда, атроф - муҳитнинг умумлаштирувчи тавсифларига таянилади.

Муаммонинг қўйилиши. Экологик муаммоларни ижобий ҳал қилиш кўп жиҳатдан уларнинг мажмуали ва мавзули карталарининг сифатиغا, ҳаққонийлигига ва барча илмий жиҳатларни қай даражада қамраб олганлигига ҳам боғлиқ [1]. Худудий экологик вазиятни тўла мазмунда акс эттирадиган карталар вазиятни илмий баҳолаш, ривожлантирувчи омиллар, шароитларни аниқлаш, башорат натижаларидан бохабар бўлишга имкон беради.

Тадқиқот услуби. Экологик вазиятлар карталарининг асоси дала шароитида жойларда олиб борилган мажмуали ландшафт-экологик тадқиқотларнинг натижалари негизида тайёрланади. Бунинг учун аввало ландшафт тадқиқотлари, сўнгра экологик вазиятнинг ўзгаришига оид барча қўшимча тадқиқот ишлари олиб борилиши зарур, чунки тўла ва барча хусусиятларни қамраб олувчи маълумотлар фақат даладаги тадқиқотларда йиғилиши мумкин. Кўпчилик ҳолларда экологик муаммолар тезкор ва аниқ ҳаракатларни амалга оширишни талаб қилади, бу эса маълумотларни географик ахборот тизимлари дастурларида яратилиши лозимлигини кўрсатади. Географик ахборот тизимлари аҳамияти анъанавий соҳалар каби экология йўналишида ҳам сезиларли устуворликка эгаллиги кузатилмоқда. Географик ахборот тизимлари турли хил сўровлар орқали тегишли маълумотларни тезкор равишда олиш, уларни картада акс эттириш, экотизимларнинг ҳолатини баҳолаш, уларнинг ривожланишини олдиндан башорат қилиш каби вазифаларни ечиш имконини беради. Худди шундай принцип Ўзбекистон давлати олиб бораётган экологик сиёсатда, Олий Мажлис томонидан қабул қилинган табиий атроф муҳитни муҳофаза этишга бағишланган қонунларда ўз ифодасини топган. Бунинг юридик ифодаси сифатида экологик экспертизани, хўжалик ва бошқа фаолиятни амалга оширишда экологик талабларни, экологик

талабларга жавоб бермайдиган корхоналар ва объектларни фойдаланишга киритиш ман қилинишини кўрсатиш мумкин. [2] Географик ахборот тизимлари ёрдамида:

- рақамли картографик ва экологик маълумотларнинг компьютер хотирасига киритиш, тўплаш, саклаш ва қайта ишлаш;
- маълумотлар асосида экотизимларнинг ҳолатини ақс эттирувчи мавзули карталарни тузиш;
- турли муҳитларда экологик вазиятнинг ривожланишини моделлаштириш ва экотизимларнинг иқлим шароитларига боғлиқлигини ўрганиш,
- ифлосланиш манбаларини тавсифлаш, ифлослантирувчи моддаларнинг концентрация қийматларини аниқлаш.

Географик ахборот тизимлари турли маълумотлар билан табиий атроф - муҳитнинг объектлари ҳолатини мажмуали баҳолаш каби ишларни амалга ошириш мумкин.[2]

Рақамли картографияда аниқлик географик ахборот тизимлари пакетларининг қай даражада мукамал тузилишига боғлиқ.

Қуйида рақамли картографиянинг муҳим технологик хусусиятлари келтирилган:

1. Ахборотлар билан таъминланиши даражаси;
2. Ахборотларни узатиш (бу параметр Рақамли карталарни тузишда асосий ўрин эгаллайди. Бу ахборотларни сифат баҳосини аниқлайди).
3. Аниқлик (рақамли картада аниқлик тушинчаси карталарни рақамли ҳолатга ўтказишда ўлчамларнинг аниқлиги тушинилади.
4. Ички структурани тузатилиши даражаси (тайёр рақамли карта ички структураси тўғри ташкил этилган бўлиши керак.

Географик ахборот тизимларида тематик картографияни методологик, методик ва технологик имкониятлари кенг соҳада қўлланилади. Географик ахборот тизимларини қоғозли картографиядан фарқи унинг

автоматлаштирилганлигидадир. Қуйида ГАТ да тематик картографияни бир қанча имконият параметрлари келтирилган:

1. Компьютер графикаси-ГАТ да компьютер алгоритмлари ёрдамида махсус тематик карталар тузиш мумкин. Буларни қўл билан тузиш имконсиздир.

Буларга картограммалар, картографик кўрсаткичлар ва картографик шартли белгилар мисол бўла олади.

2. Юқори фаолиятлилик-ГАТ да бу 3 турга бўлинади:

1) маълумотларни излаш (справочник)

2) назарий ҳисоблаш

3) расмийлаштириш.

3. Кўп ўлчовли параметрлар-бунда уч, тўрт ва беш ўлчамли сохалар тушинилади.

4. Мултимедия-ҳозирги вақтда электрон тематик карталар товуш ва видео тасвир билан таъминланган.

3. Фойдаланувчи карта билан ишлаганда қуйидаги имкониятларга эга:

1) экранда бир нечта тематик карталарни исталган бир шаклда қўриш;

2) тематик карталарни тузатиш ёки янгисни яратиш;

3) картани исталган масштабда қўриш имконияти;

4) картада белгиланган объектни ажратиб кўрсатиш имконияти;

5) тематик шароитда географик танлашларни тузиш;

Натижалар. Ҳозирги вақтда электрон тематик карталар Atlas*GIS пакетида тузилади.

Картографик ишларни яхшилаш, картографик асарларни яратиш тезлатиш ва уларни илмий-мантқиқий кетма-кетликда қатъий режа асосида босқичма-босқич амалга ошириш учун бу ишларни амалий координация қилиш лозим. Бунинг учун “Ергеодезкадастр” қошида Ўзбекистоннинг махсус миллий-информацион картографик маркази ташкил этилиши керак, у ерда барча зарур фазовий-худудий информация бир жойга тўпланади ва мунтазам янгилаб турилади.

Карта тузиш жараёнлари икки босқичда, дала ва камерал ҳолатларда амалга оширилиши ҳаммамизга маълум. Камерал ҳолатда карта тузиш жараёнлари бир неча мушкул босқичларни ўз ичига олади. шулардан бири карта тузишда тайёргарлик ишларидир. Биз илмий, таҳлилий изланишлар натижасида энг самарали ишлар сифатидаги қуйидагиларни эътироф этишимиз мумкин:

❖ карта янгиланишига зарур бўладиган аэрофотосъёмка, геодезик, картографик ва адабий-ахборот материалларни йиғиш ва тизимлаштириш ҳамда уларнинг даражасини ва фойдаланиш тартибини аниқлаш.

❖ йиғилган материаллар асосида янгиланаётган картани аниқлиги текширилади ва жойдаги ўзгаришлар миқдори ва характери, янгилаш керак бўлмаган ва рельефи ўзгарган участкаларининг варақлари аниқланади. Ўзгаришлар таҳлили асосида картани янгилаш усули бўйича қарор қабул қилинади.

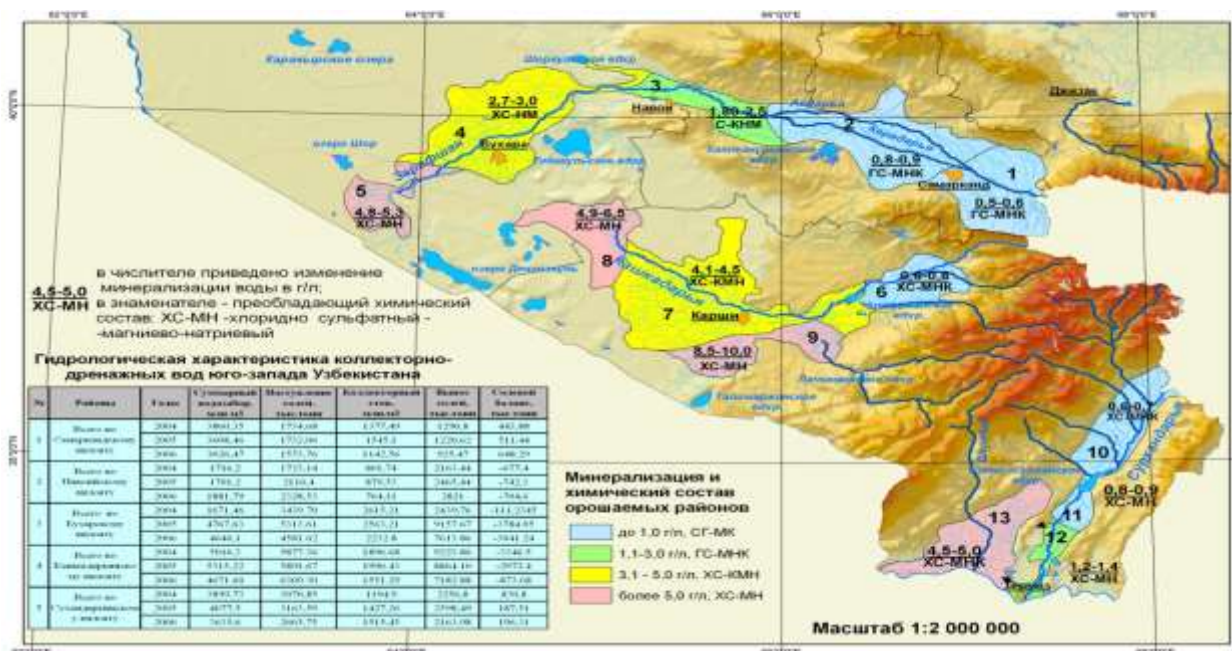
❖ карта аниқлигини таҳлили кейинроқ олинган съёмка материаллари билан таққослаш асосида ёки картага янгиланаётган картани нашр этилгандан сўнг олинган геодезик пунктларни киритиш йўли билан амалга оширилади.

Бундан ташқари аниқликни текшириш фотограмметрик тармоқ қўриш йўли билан амалга ошириш мумкин.

Техник лойиҳани, камерал ишларининг лойиҳасини ва картани янгилаш бўйича таҳририй кўрсатмаларни ишлаб чиқиш.

Камерал ишларининг лойиҳаси техник лойиҳасига мувофиқ ва ўзгаришлар характери ва миқдорини таҳлил қилиш ва картани аниқлигини инобатга олган ҳолда тузилади.

Лойиҳада ишлар технологияси аниқланади, зичланиш усуллари, сақланган контурлардан фойдаланиш, идоравий материаллардан фойдаланиш бўйича кўрсатмалар берилади. Таҳририй кўрсатмалар тузилади [2].

1-расм. ArcGis дастурида экологик ҳолати танг туман массивларининг ажратиб кўрсатилиши.

Хулоса. Хулоса қилиб шуни таъкидлаш лозимки, экология ҳозирги замоннинг кенг миқёсдаги кескин ижтимоий муаммоларидан биридир. Уни ҳал этиш барча халқларнинг манфаатларига мос бўлиб, цивилизациянинг ҳозирги куни ва келажаги кўп жиҳатдан ана шу муаммонинг ҳал қилинишига боғлиқдир. Экологик карталар қайси ҳудудда вазият танг ҳолга яқинлашаётганини аниқлаш ва бунинг олдини олиш учун тадбирлар тизимини ишлаб чиқиш, уларни ўз вақтида амалга ошириш учун асосий қурол бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Т. Мирзалиев, И Мусаев. Картография. Тошкент: “ИЛМ ЗИЁ”, 2007.
2. “Картография” илмий ишлаб чиқариш давлат корхонаси ташкил топганлигининг 80 йиллигига бағишланган илмий-амалий конференция материаллари. Тошкент, 28 март 2014й. www.mapping.com.
3. Мирзалиев Т., Мусаев И. Картография, Т., Илм зиё, 2007, -160 б.
4. Интернет маълумотлари.

YOSHLAR TARBIYASIDA O‘ZBEK XALQI KUY QO‘SHIQLARI AXAMIYATI

Mirzaqulova Nigora Azimovna

Qashqadaryo viloyati Koson tumani 94-maktabning ijodiy madaniy masalalar
bo‘yicha targ‘ibotchisi hamda musiqa fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolamizda o‘zbek xalqi ijodida jangchiga jasorat bergan kuy, kuyning inson hayotidagi o‘rni va ruxiyatiga tasiri haqida fikir mulohaza yuritamiz.

Kalit so‘zlar: kuy, hikoya, kuyning turlari, cholg‘u, ohang,

Annatsiya: in this article, we reflect on the effect of the melody, which gave courage to the warrior in the creativity of the Uzbek people, on the role and authorship of the melody in human life.

Key words: melody, hikoya, types of melody, instrumental, melody,

Аннотация: В этой статье мы подробно расскажем об овце, которая дала мужество воину в творчестве узбекского народа, о роли овцы в жизни человека и ее влиянии на психику.

Ключевые слова: овца, рассказ, виды овцы, инструмент, мелодия,

Agar rahbarlar, muallimlar yangi O‘zbekistonga munosib harakat qilsa, farzandlarimizni davr talabiga mos o‘qitishimiz mumkin. Xalqimiz bizga eng katta boyligini – zurriyodini ishonib berayapti. Bu juda katta mas’uliyat. Shuni his qilib, o‘zimizni qiynab, maktabni isloh qilsak, kelajakka zamin

yaratamiz, – dedi Shavkat Mirziyoyev.

Avvalo bu maqolamizda kuy haqida qiqacha ma'lumotlarni taxlil qilsak maqsadga muvofiq bo'lar. Kuy - (yunoncha: melodia-ashula aytish, melos-ashula va ode-kuylash) turli baland va uzunlikdagi tovushlarning ma'lum bir ritm va ladda badiiy holatda kelishi. Musiqa asari bir yo bir necha kuydan tuzilishi mumkin. Kuy asarning asosi hisoblanadi.

Kuyning eng xarakterli o'rni uning ohangdor bo'lishidadir. Cholg'u musiqa kuylari vokal musiqa kuylari bilan yaqin bo'lishiga qaramay, bular turlicha tuzilishda va kengayib, rivojlanib borishida farq qiladilar. Ashula aytishga nisbatan, katta imkoniyatlarga ega bo'lgan cholg'u asboblarda kuy murakkab bo'ladi. Demak, kuy musiqadagi asosiy ifoda vositalari bo'lgan lad, ritm, metr va tembrni o'z ichiga oladi. Shuning uchun birovzli musiqa ham, ko'povozli musiqa ham asosan kuy bilan esda qoladi. Yuqoridagi ma'lumotlarni o'qib be-ixtiyor bobom aytib bergan bir rivoyatdan tulqinlanib shu maqolani yozishga jazim ayladim.

Aytishlaricha jang maydoni, hamma joyda bombalar potlagan, kimning boshidan tinmay qon oqar, kimningdir qo'li yo'q. Dushman istihkomigacha esa anchagina masofa bor, shunda birdan kuchli portlash bo'ldi-yu hamma yoq jim-jit tus oldi. Ko'zimni ochdim va birdan yonimdagi sherigim Komiljonni ahtara boshladim, biroq topa olmadim. Yarador askarlarga yordam ko'rsata turib o'rmon ichidan entikib-entikib kelayotgan Komiljonga ko'zim tushdi va u tomon yugurdim. Bir oz o'ziga kelgach so'radim, -yonimda eding qanday sen dushman qarargoxidan kelyapsan? U esa samimiy jilmayib qo'lini lablarini juft qilib ustiga bosib “jimmm” dedida, eshit.... eshit...

- Nimani? Ajablandim. -Onam alla aytyapti. Biroz ajablandim, chunki hech kim alla aytayotgani yo'q edi. Yana so'radim va unga -o'zinga kel deb yuziga suv

sepdim. U esa qo‘llarini o‘zatib elas - elas eshitilayotgan kuy tomon o‘zatib, menga o‘sha musiqa ovozi kuch berdi o‘rtoq deya takidladi. Bir oz quloq tutib turdim, uzoqdan jang maydonida jangavor kuy matihni eshitib tanam jimirlab ketdi.

Komiljon esa shu kuydan o‘zida kuch topib dushman qarargohini portlatib kelgan ekan. Qarang azizlarim musiqaning shunchalik qudratli kuchi borki, asti quyaverasiz. Allomalarimiz musiqa haqida shunday deydilar, “Musiqa muvazanatdan chiqayorgan insonlarni muvazanatga solidi”.

Darhaqiqat agar tushkunlikka tushgan inson yaxshi qo‘shiq eshitib yana o‘zida yashashda kuch topa olishi bejiz emas. Azizlarim biror bir sanat ahlini ko‘rganmisiz yomon niyat qilishganini, elimiz tinch bo‘lsin, doim honadonlarda to‘ylar bo‘lsin, bizlar hizmatingizda bo‘laylik, diya niyat qilishadi.

Farzandlarimizni musiqaga oshufta qilib tarbiyalasak hech qachon jahildor, qurs bo‘lishmaydi. Chunki yaxshilikka chorlaydigan qo‘shiq, kuy bola ruhiyatiga o‘zining ijobiy ta‘sirini ko‘rsatishi olimlarimiz tomonidan ham takidlab o‘tilgan. Biroq hozir yoshlarimiz eshitayotgan har-xil chet el musiqalarni ham ijobiy diya olmayman. Ohangi ajab tovur, asab tolalarini taranglashtirishi bilan bir qatorda ruhiyatni ham salbiylashishiga, bunda bolada jizzakilik, qurslik o‘zbiarmonlik kabi salbiy illatlar o‘z -o‘zidan shakillanib borishi bejiz emas.

Aziz ota onalar bolangizni qanday kino ko‘rishi bilan qiziqishingiz turgan gap, ammo bosh miyaga to‘g‘ridan-to‘g‘ri boradigan quloqchinni taqib olib qanaqa musiqa tinglayotganiga ham be‘etibor bo‘lmang.

O‘tgan pandimiya davri barchamizning hayotimizga o‘zining salbiy ta‘sirini ko‘rsatmay qolmadi. Keling azizlarim biz tushkunlikka tushmasdan har tong yahshi musiqani ovozini balandlatib mazza kilib raqs tushaylik. Binobarin imun tizimi mustahkamligi kayfiyatimizning yaxshiligiga ham bog‘liqdir. Momolarimizning

aytishicha jin, ajinalar ham doira-yu, dumbiralarning g‘umbaraqasar ovozidan qochishar emish.

Xulosa o‘rnida quydagicha tariflarni keltirishimiz mumkin yaniy o‘zbek xalqi yozma ijodiyotida o‘ziga xos tarbiyaviy axamiyatga egadir. Tarbiya avvalo oiladan boshlanishi barcha muammolarga yechim avvalo oiladan boshlanishi oilada ayollarning bola tarbiyasiga etibori yuksakligi yuqorida takidlab keltirgan qisqa xikoyamizda ham o‘z aksini topgan. Zero ayolning allasi bola qalbiga orom berishi muqaddas kuy alla nolasi bo‘lgani takidlanmoqda. So‘zimizni so‘ngida davlatimiz rahbari tabiri bilan aytganda quydagi fikir muloxaza bilan yakunlaymiz. Bugungi farovon hayotimiz ham, yorug‘ kelajagimiz ham ayollarga bog‘liq. Agar xalqimiz bizdan rozi bo‘lishini xohlasak, avvalo, mo‘‘tabar onalarimiz, opa-singillarimiz uchun munosib turmush sharoitlari yaratishimiz kerak. Ona rozi bo‘lsa, oila rozi bo‘ladi, oila rozi bo‘lsa, jamiyat rozi bo‘ladi, – dedi Shavkat Mirziyoyev.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. “Avesto” tarixiy-adabiy yodgorlik. - T.: Sharq NMAK, 2001.
2. Alaviya M. O‘zbek xalq marosim qo‘shiqlari. - T.: Fan, 1974.
3. Badiy terma kitob: /Tuzuvchi S.G‘ozeva, D.Ochilova, L.Dolimova.-T.: O‘qituvchi, 1996.-224 b.
4. Boltaboev H. Sharq mumtoz poetikasi manbalari Hamidulla Boltaboev talqinida. 1 kitob. – T.: O‘z.Milliy ensiklopediya, 2006.-426 b.
5. Jumanazarov U. O‘zbek folklori va tarixiy voqelik. - T.: Fan, 1991.
6. Jo‘raev M. O‘zbek mavsumiy marosim folklori. – T.: Fan, 2008.
7. Jo‘raev M. Folklorshunoslik asoslari. -T: Fan, 2009. -189 b.
8. www.prezident.uz
9. <http://navoi.natlib.uz/>
10. <http://www.falsafa.dc.uz.>
11. [http://www.lex.uz/.](http://www.lex.uz/)
12. www.e-darslar.net

SHAVKAT RAHMON SHE’RLARIDA NOODATIY BOG‘LANISHLAR

Mallaboyeva Sadoqatxon Hamdamovna

Farg‘ona viloyati Quva tumani 35-umumta’lim maktabi o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada noodatiy bog‘lanishlar Shavkat Rahmon she’rlari misolida izohlangan.

Kalit so‘zlar: noodatiy bog‘lanishlar, allofroniya, oksyumoron, g‘ayriodatiy birikmalar.

Noodatiy bog‘lanishli birikmalarning mohiyati va tabiati masalasida boshqa tilshunosliklarda bo‘lgani kabi, o‘zbek tilshunosligida ham bir qator izlanishlar olib borilgan. Bunday birliklarning adabiyotlarda turlicha nomlar bilan qo‘llanilishini ko‘rishimiz mumkin. Boshqird tilshunosi B.T.Ganeev esa mantiqiy termin sifatida qaraladigan “ziddiyat” terminiga lingvistik “allofroniya” (yunoncha “boshqacha”+ “o‘ylamoq, sezmoq”) terminini kiritadi, bu terminning ziddi o‘laroq ziddiyatsiz, to‘g‘ridan-to‘g‘ri ifodalanish mazmunida “ortofroniya” (yunoncha “to‘g‘ri” + “o‘ylamoq, sezmoq”) terminini taklif etadi. Allofroniya va ortofroniya, u haqli ravishda ta’kidlaganidek, tilning ikki ajralmas aspektini tashkil etadi.¹² “Allofroniya” termini ziddiyat, qarama-qarshilik bilan bir qatorda lisoniy birliklardagi har qanday semantik siljishlarni, lisoniy birlik va uning ma’nosi o‘rtasidagi o‘zgarishlarni, to‘g‘rirog‘i, o‘zgachaliklarni, ya’ni “boshqacha o‘ylash” mahsuli bo‘lgan hodisalarni ham ifodalashi, umumlashtira olganligi uchun bu termini ma’qullash mumkin.¹³ Allofroniyaning asosiy ko‘rinishlari sifatida tadqiqotchilar, asosan, quyidagi leksik-semantik va lingvostilistik hodisalarni qayd etadilar: metafora, metonimiya, sinekdoxa, paradoks, ironiya, antifrazis, oksyumoron,

¹² Ганеев Б.Т. Противоречия в языке и речи. Автореф.дисс...докт.филол. наук. – Уфа,2004//<http://www.dissercat.com/content/protivorechiya-v-yazyke-i-rechi>

¹³ Махмудов Н.,Одилов Ё. Сўз маъно тараққиётида зиддият. Ўзбек тили энантиосемик сўзларининг изоҳли луғати.Т.: Академнашр, 2014. Б.13.

giperbola, litota, pretsedent matn, enantiosemiya, polisemiya, omonimiya, sinonimiya, tautologiya, frazeologik ibora, matal, topishmoq va boshqalar.¹⁴

Noodatiy bog‘lanishlar ko‘plab adabiyotlarda oksyumoron deb ham izohlanadi.

H. Abdurahmonov va N. Mahmudovlar tomonidan nashr qilingan “So‘z estetikasi” nomli kitobda noodatiy bog‘lanishlar “g‘ayriodatiy birikmalar” deb ataladi va unga quyidagicha ta‘rif beriladi: ”So‘zlarning bir-biri bilan qo‘shilib, muayyan birikmalar hosil qilishining o‘ziga xos qonunlari va shart-sharoitlari bor. So‘zlarni to‘g‘ri qo‘llash uchun ularning konkret ma‘nolarinigina bilishning o‘zi yetarli emas. Ayni paytda har bir so‘zning boshqasi bilan qo‘shilish imkoniyatlari, ularning umumiy qonuniyatlarini ham bilish mutlaqo zarurdir. Har bir so‘zning boshqasi bilan qo‘shilish imkoniyatlari esa o‘ziga xos bo‘ladi. So‘zlar ayrim so‘zlar bilan qo‘shila olsa, ayrimlari bilan qo‘shila olmaydi. So‘zlarning boshqa so‘zlar bilan qo‘shilishidagi bunday chegaralanganlik, albatta, u yoki bu sabab bilan bog‘langan. Avvalo, ma‘nolarining bir-biriga nomuvofiqligi, zidligi sababli so‘zlar o‘zaro bog‘lanmasligi mumkin. Masalan, *yashil o‘tloq* birikmasi mantiqan to‘g‘ri, lekin *yashil navo* birikmasi mantiqan noto‘g‘ri yoki *baqirgan odam* - mantiqan to‘g‘ri birikma, *baqirgan sukunat* esa mantiqan to‘g‘ri emas. Shuningdek, so‘zlarning grammatik tabiatiga ko‘ra ham ular o‘zaro bog‘lana olmasliklari mumkin. Nihoyat, so‘zlarning o‘zaro bog‘lanishiga ularning har biriga xos bo‘lgan leksik xususiyatlari ham to‘sqinlik qilishi mumkin. Masalan, *yutuqqa erishmoq*, *muvaffaqiyatga erishmoq* deb ishlatish mumkin, biroq *kamchilikka erishmoq*, *muvaffaqiyatsizlikka erishmoq* deb aytilish mumkin emas va hokazo...”¹⁵

Noodatiy bog‘lanish asosida hosil qilingan birikmalar nutqning, matnning ta‘sirchanligini yanada oshiradi. Bunday holatlarga bir qator badiiy matnlarda, shu jumladan, Sh. Rahmon she‘rlarida ham ko‘plab o‘rinlarda duch kelamiz.

Eng baxtiyor lahzalarda ham

Uning sokin isyoni so‘nmas. (Sh. Rahmon)

¹⁴ Ганеев Б.Т.Ко‘rsatilgan doktorlik dissertatsiyasi. Хатмуллина Р.С.Аллофрония в русском и английском дискурсе отраслевого журнала. Автореф.дисс...канд.филол. наук. – Уфа,2011//<http://www/disstrcat.com/content/allofroniya> -v-russskomy-i-angliyskom-diskurse-otraslevogj-zhurnala; Массальская Ю.В. Ко‘rsatilgan nomzodlik dissertatsiyasi.

¹⁵ Абдурахмонов Х., Махмудов Н. Сўз эстетикаси. –Т.,1981.Б.38-39.

Isyon soʻzi “Oʻzbek tilining izohli lugʻati”da quyidagi maʼnolarni ifodalaydi:

1. Sinfy, milliy, huquqiy manfaatlarni himoya qilib koʻtariladigan qoʻzgʻolon, gʻalayon. 2. koʻchma Qarshilik, norozilik bilan qoʻzgʻaluvchi, tugʻyon uruvchi histuygʻu. (OʻTIL, 2, 228-bet). Yuqoridagi sheʼriy parchada *sokin* va *isyon* soʻzlari birikma hosil qilgan. Soʻzlarning maʼnolari bir-biriga zid boʻlsa-da, shoir “isyon” soʻziga aniqlovchi sifatida “sokin” leksemasini qoʻllagan va bu orqali noodatiy bogʻlanish hosil qilingan. Bunda badiiy matnning poetik taʼsiri yanada ortgan.

Bundan tashqari shoir ijodida “*Har kun davom etar bu goʻzal yovlik*” misrasi qoʻllangan. *Yovlik* soʻzi “biror kimsaga dushman, gʻanim, muxolif boʻlishlik; birovga yomonlik qilishlik; koʻrolmaslik” maʼnolarini anglatadi va odatdagi bogʻlanishda *goʻzal* soʻzi bilan bogʻlanish hosil qilmaydi, chunki “yovlik” soʻzi salbiy boʻyoqdorlikka ega soʻz boʻlib, ijobiy maʼno anglatuvchi “goʻzal” belgi bildiruvchi leksemasi bilan birika olmaydi. Bu birikmadagi soʻzlar aynan oʻz maʼnosida tushunilsa, mutlaqo mantiqsiz boʻlib tuyuladi. Ammo ular badiiy matnga oʻzgacha taʼsir kuchini bergan.

Quyidagi parchada ham noodatiy bogʻlanish orqali sheʼrning taʼsir kuchi oshirilgan:

Ishonmasang, oʻq otib koʻrgin,

Boʻkirvorar sanoqsiz qoya. (“Ne davrlar...”)

Boʻkirmoq soʻzi “ovozi boricha baqirmoq”, “hayqirmoq” maʼnolarini ifodalaydi va asosan hayvon nomini ifodalovchi soʻzlar bilan bogʻlanadi. Shavkat Rahmon bu soʻzni *qoya* soʻzi bilan sintagmatik munosabatga kiritadi.

Kuymoq feʼli “alanga chiqarmay yonmoq” maʼnosini anglatadi. *Kuydirmoq* esa “alanga chiqarmay yondirmoq” maʼnosida qoʻllanadi va *olov, oftob* kabi soʻzlar bilan bogʻlanish hosil qiladi. Shoir esa bu feʼlni quyidagicha holatda qoʻllaydi:

Bu qoʻshiq ajoyib qoʻshiqdir.

Soʻzlari kuydirar tomoqni. (“Ozodlik qoʻshigʻi”)

Bundan tashqari Shavkat Rahmon ijodida bir qator boshqa noodatiy tarzda bogʻlangan birliklarni uchratishimiz mumkin: *xayolimning tirishlari, koʻnglimning siniqlari, armon toʻla jom, yalangoyoq daraxt* va h.k.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, til birliklarining nutqda kutilmagan birikuvlarni hosil qilishiga asosiy sabab ijodkorning his-tuyg‘ularidir. Bunday qo‘llanishlar asar ta’sirchanligini oshiradi va uning badiiy jihatdan yuqori saviyada bo‘lishini ta’minlaydi. Noodatiy bog‘lanishlarga odatdagi me’yordan chekinish deb qaraladi. Lekin ana shunday holatlarning ham tilda o‘z o‘rni bor. Ular ma’no taraqqiyotiga, til rivojiga xizmat qilibgina qolmasdan, ayni paytda, tilning shirasini quyushtiradi, ta’sir quvvatini oshiradi, estetik vazifa ijrosi imkoniyatlariga zamin bo‘ladi. Noodatiy bog‘lanishlar tilning boyishi, taraqqiyoti va go‘zallashuvi uchun xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдурахмонов Х., Махмудов Н. Сўз эстетикаси. –Т.,1981.Б.38-39.
2. Ганеев Б.Т. Противоречия в языке и речи. Автореф.дисс...докт.филол. наук. – Уфа,2004//<http://www.dissertcat.com/content/protivorechiya-v-yazyke-i-rechi>
3. Махмудов Н.,Одилов Ё. Сўз маъно тараққиётида зиддият. Ўзбек тили энантиосемик сўзларининг изоҳли луғати.Т.: Академнашр, 2014. Б.13.
4. Хатмуллина Р.С.Аллофрония в русском и английском дискурсе отраслевого журнала. Автореф.дисс...канд.филол. наук. – Уфа,2011//[http://www/disstrcat.com/content/allofroniya -v-russkomu-i-angliyskom-diskurse-otraslevogj-zhurnala](http://www/disstrcat.com/content/allofroniya-v-russkomu-i-angliyskom-diskurse-otraslevogj-zhurnala).
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. – II ж. 228 б.
6. Ziyo.net

DRYING AND STORING APRICOTS IN HOME CONDITIONS AND MEASURES TO COMBAT PEST INFECTION

Eshonkulov Najim

Candidate of Biological Sciences,

Associate Professor of the Department of Storage Technology and Primary Processing of Agricultural Products of the Karshi Engineering-Economics

Karshiev Alisher Eshmamatovich

Senior Lecturer of the Chair

of Technologies for Storage and Primary Processing of Agricultural Products

Institute, Karshi Engineering-Economics Institute, Karshi city

E-mail: khurshid8502-a@mail.ru

Abstract: In the article, the results and follow-up of the preparation and storage of dried apricots in plastic dishes are presented. The expediency of preparation for storage of dried apricot in plastic dishes by keeping them for 9 days in places where direct sunlight falls has been substantiated. After such preparation and storage, dried apricots are stored for more than 3 years without being damaged by pests. When apricot dried apricots are placed in plastic containers and stored in direct sunlight for 9 days, the plastic does not kill the worms due to the increased pressure inside the plastic container and high temperatures, killing insect eggs, fungi and bacteria.

Key words: apricot, plastic utensils, degradation, storage, larvae.

Introduction

Fruits are essential food for their nutritional value, sweet taste and medicinal properties. They are an additional source and saturation of the human body with carbohydrates, vitamins and minerals. The nutritional value of the most consumed fruits is 300-500 c / calla. They contain a large amount of biological active substances,

drugs, pectins, enzymes, organic acids, essential oils, flavors, so they have a healthy and high taste.

To fully meet the needs of the population in these products throughout the year, it is important to develop modern methods of storage and processing.

According to the Resolutions № 3978 of the President of the Republic of Uzbekistan dated October 17, 2018 "On additional measures to increase efficiency of fruit and vegetable export" and № 4236 dated March 20, 2019 marked the turning point in fruit growing of the Republic, as well as in the field of storage and processing of fruit products.

It is known that apricots are a valuable stone culture. Apricots occupy a special place among fruit crops due to their tenderness and wide range of processing possibilities. Many of its varieties are used to prepare juices, jams, compotes, as well as dry products.

Main part

Apricots, grown in the Republic of Uzbekistan, are notable for their sweetness, nutritional value and rich medicinal properties. Apricot in medicine is the treatment of cardiovascular diseases, consumed apricots act as pistachio coal in the body, absorbing various harmful liquids, turning them into gas and displacing them from the body. People exposed to radiation are also encouraged to consume apricot acid [4].

A tourist from a European country, who came to the Fergana Valley, saw ripe apricots in the valley and said: "These apricots are more valuable than all the gold in Central Asia. [5]

Fresh apricots contain 8.4-19.0% sugar, 0.3- 1.7% apple and very small amounts of tartaric acid, 0.1-1.6% pectin, and medicines A and C. Oats contain 80% or more sugar [7].

1 picture. Process of drying apricots.

Most of the apricot bones grown in Uzbekistan are sweet and are eaten like almonds. Contains 45-85% fat and 28-30% protein. These data show that apricot fruit has a rich biochemical content, and therefore it is important for maintaining human health [6]. According to literature data, apricot kernels contain 30-50% fat, which contains oleic and lenolic acids. Fruit pulp contains up to 27% of sugar, C, nutrients and starch. Since apricots contain provitamin A, nicotinic acid, vitamins C and B5, as well as 305 mg /% potassium salts (1717 mg /% in dried fruits), it is a cure for cardiovascular diseases. Also apricots are consumed as a source of vitamins A, PP and B5 [5]. Popular varieties of apricots are: *Jubilee Navoi, Corsadic, Subkhoni, Hurmay, Iskandarium, Mohtobi, Bodommi and others*. Apricots with 22- 26% dry matter are selected for drying.

Depending on the drying method, apricots are obtained from apricots. Before drying, pest infested, crushed and raw apricots are separated and cleaned from impurities [5,7]. In some regions, it is smokable with sulfur. Such products are not considered ecologically clean [7].

In our country, apricots have long been used at home in the form of kuraga. But after 2 months, worms from apricot moth fall on currag, making the product completely useless. That is the reason why scientifically and practically the actual processing is the way of preparing curragas without these shortcomings.

2 picture. Storage of curagues at the homemade conditions.

In 2016-2018, experiments were conducted to store apricots at the domestic conditions. In the experiments were studied, made of fruits of apricot varieties Subkhaniya and Jubilee Navoi.

Subkhaniya is a local variety and has been included in the state register of Andijan, Namangan, Ferghana and Tashkent regions since 1959. Trees are high and branches are wide. Type of tree pyramidal, gives a harvest in 8 years. Subhany variety is early-ripening, fruits are wide, oval light orange, loose light pink, the fruit ripens in the first decade of June.

Large fruit, average weight is about 32 g. Flesh of orange color is juicy on the average, sweet to taste, ripe fruit has 4.5 points [4].

Jubilee of Navoia is a new universal variety. Seedlings begin to bear fruit in 4 years. Fruits ripen in early July, round, large, greenish-yellow part turns red. It is mainly used in freshness. It is dried and canned [5].

In the experiments 5-10-liter plastic vials filled with water were used and tightly closed. 4 different storage options were tested.

In the 1st variant, cornucopia were filled and placed in the basement for storage on the same day. In the 2nd variant, filled plastic jars were placed in storage after they were under sunlight for 3 days. In variant 3, filled plastic jars with currays were placed in a cellar after they were stored in a sunny place for 5 days. In option 4, filled jars with currays were stored in a sunny place for 9 days. During this period plastic jars

are opened every 3 days, after 21:00 pm (to prevent insects) for 1 hour. After that they are also placed in the basement for storage.

In the bank which have kept on 1 variant in July 2016, have opened on January 5, 2017 and have examined, curages placed in a container in a cellar, worms each of 3 in 1 have been found. On the 2nd variant at the opening it was observed that of each 6 in 1, and in the 3rd variant worms were found 1 of 15-20. The variant was not recharged at all (Table 1).

The same situation was observed when stored in plastic banks was checked in January 2018. However, in variants 1, 2 and 3 the number of worms increased by 3-7 times, the color, smell and taste changed. In a variant in which the plastic container and apricot were stored in the sun for 9 days, curages were pasteurized due to increased temperature and internal pressure, and no worm infection was observed (Table 1). This is due to the fact that the pressure inside the container and the formation of high temperatures lead to the death of insect eggs, fungi and bacteria. During the year when stored in plastic containers, their weight, humidity, color, smell did not change. Apricots stored in this way are ecologically pure and clean products.

When the apricots were prepared for storage in plastic containers with this way throughout the year, their weight, humidity, color, smell remained practically the same. We recommend storing kurago in plastic containers. If curagah is stored in plastic containers, thousands of tons will be economical. The population uses ecologically clean.

Table 1

Infection of dried apricot worms stored in plastic containers for a specified

Options	The day when plastic is stored in a container on a sunny day	Number of worms for every 10 pieces after 5 months of storage	Number of worms in 10 years in 1-2 years
1	1	3-4	8-9
2	3	2	6-7
3	5	1	6-7
4	9	0	0

period of time

Proper preservation of apricots after drying will be of great benefit to farmers and households, as well as the population. For example, 1 kg of dried apricots can be obtained from 3 kg of apricots. It can be stored for 2-3 months and sold for an average of 14,000 soums.

When apricots are ripe, 1 kg of apricots costs about 1000 soums and 100 kg of apricots costs 100 000 soums. 30-33 kg of apricot acid is obtained from 100 kg of apricots. 1 kg of apricots costs on average 14 000 soums. 30 kg of apricots is from 14 thousand soums to 420 thousand soums. Net profit will be about 310 thousand soums.

Based on the above, we consider it appropriate to prepare apricots in plastic containers, store them in a sunny place for 9 days and keep them in a cool place.

Conclusion

When apricot corn is kept in plastic containers and stored in direct sunlight for 9 days, the plastic does not cause the death of worms due to high pressure inside the plastic container and the formation of high temperatures, killing insect eggs, fungi and bacteria.

Table 2

Economic efficiency of storage of apricot varieties of Subhoni and Jubilee of Navai in plastic containers

N _o	Production indicators	Price
1	1 kg apricot purchase price	1000 soum
2	2 pieces 10l plastic containers	20*2000=40000 soum
3	2 pieces 5 l plastic containers	20*1000=20000 soum
4	Cost of the material used for drying apricots	2000*10=20000 soum
5	Price 1000 kg of apricots, received for drying and storage	1000*1000=1000000 soum
6	Trading price of dried kurgan	300*14000=4200000 soum
7	Trading price 1 kg currage	14000 soum
8	Total costs	1080000 soum
9	Net profit	3120000 soum
10	Cost efficiency of apricot drying and storage	28,5 %

Salt cucumbers, prepared for storage in this way, can be stored for more than 1-3 years. Therefore, it is recommended to prepare apricot corn in plastic containers for storage, as mentioned above, and store at moderate temperatures.

REFERENCES

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On approval of the Strategy of agricultural development of the Republic of Uzbekistan for 2020-2030" - Tashkent, 24.10.2019.
2. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated October 17, 2018 "On additional measures to increase the efficiency of export of fruits and vegetables." №-3978 Tashkent, 2018.
3. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated March 20, 2019 "On measures to further develop horticulture in the Republic of Uzbekistan" № 4236-Tashkent, 2019.
4. Akopov I.E. The Most Important Domestic Medicinal Plants and Their Premiums - T: Medicine, 1990.-S.190.

JAHONDA ELEKTRON SAVDONI RIVOJLANISHIDA KADRLARNI BOSHQARISH MASALALARI

Yuldasheva Iroda Abdug‘afforovna

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, magistrant

O‘runboeva Feruza

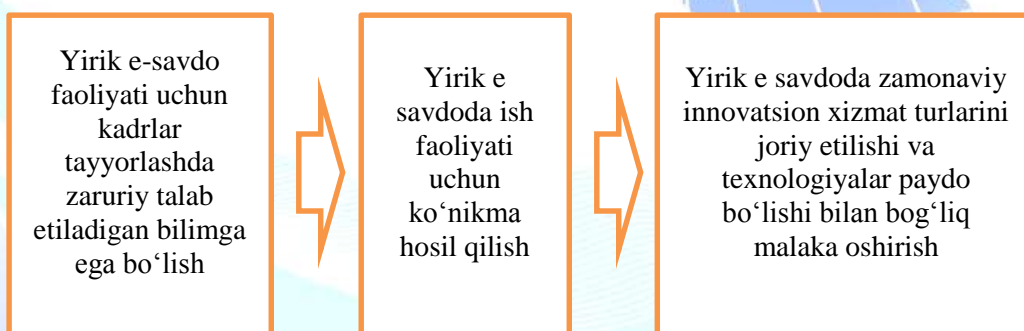
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, magistrant

Ilmiy rahbar: i.f.n. dotsent Uralov Akbarali

Annotatsiya: Ushbu maqolada jahonda elektron savdoni rivojlanishida kadrlarni tayyorlash, malakasini oshirish, ularni boshqarish masalalari yoritilgan bo‘lib, xorijiy kompaniya misolida taxlili amalga oshirilgan.

Kalit so‘zlar: e-savdo, kadrlar, malaka, startap, boshqaruv, mahorat.

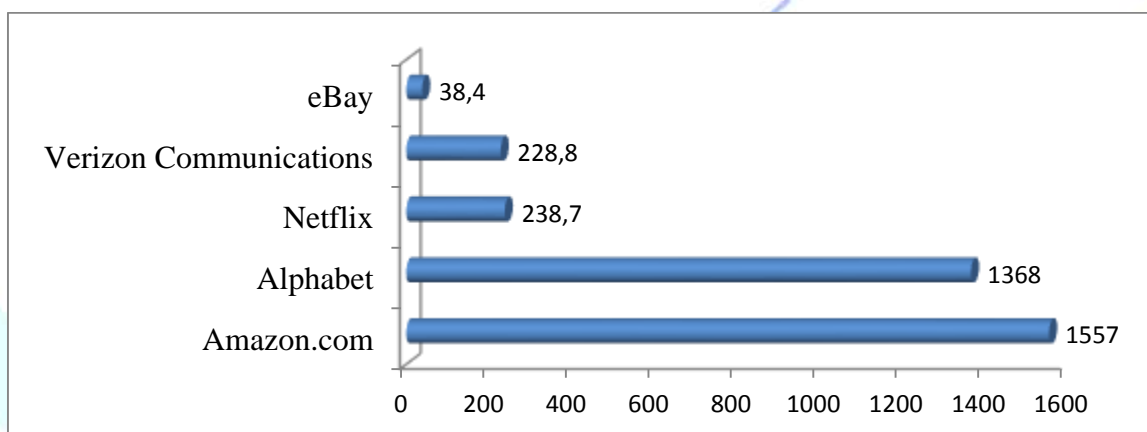
Yirik e-savdoning rivojlanishida kadrlar bilan bog‘liq muammolarni, kadrlarni izlab topish, tanlashdan ko‘ra ularni tayyorlash, ya‘ni maktab davridan boshlab ularni aynan shu yo‘nalishda o‘qitishni maqsadga muvofiq deb bilgan yirik biznes yo‘nalishlari mavjud va elektron savdo sohasida Alibaba misolida undan avvalgi bobda ko‘rib o‘tdik. Biroq, kadrlarni tayyorlash va tanlab olish, ushlab qolish masalasini yechimini kadrlarni malakasini doimiy oshirib borish zaruriyatiga chek qo‘ya olmaydi.

Yirik e-savdo kadrlar rivojlanishi bosqichlari

Yirik e-savdo bilan shug‘ullanuvchi kompaniyalar kadrlarini ish faoliyatiga tayyor holda ish boshlashlarini istasalarda ma’lum muddat ular ko‘nikma hosil qilishlari uchun muhit yaratib beradilar. Bugungi kunda texnika-texnologiya kun sayin rivojlanmoqda, onlayn xizmat turlarining yangi yo‘nalishlari shakllanmoqda, shunday ekan e savdo bilan shug‘ullanuvchi ixtiyoriy kompaniya yangiliklarga tayyor turishi, ular bilan baravar qadam tashlashi zarur. Buning uchun esa, albatta kadrlar salohiyatini, bilim va malakasini oshirishi talab etiladi.

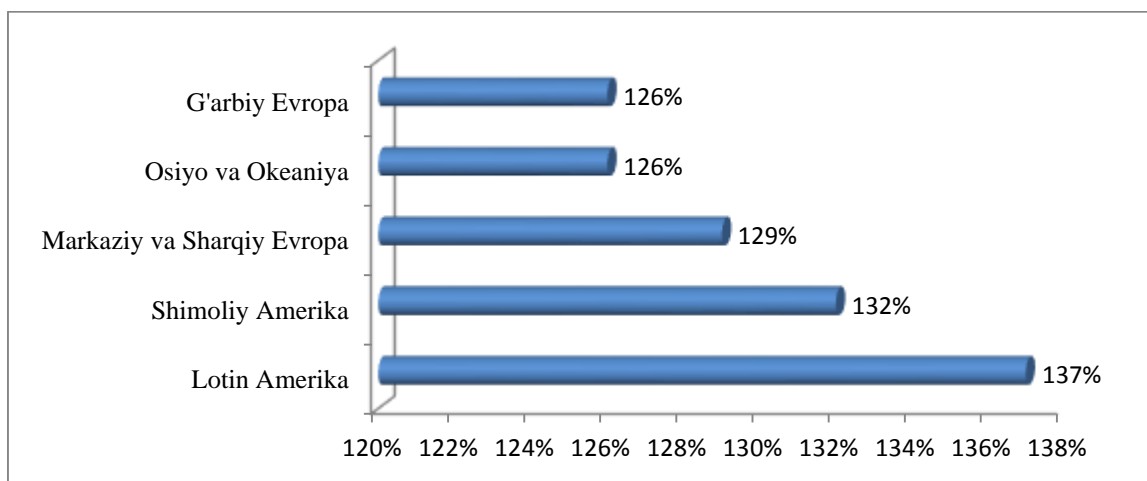
Umuman olib qaraydigan bo‘lsak, so‘nggi yillarda globalizatsiya sabab yirik e-savdo, ya’ni transchegaraviy elektron savdo bilan shug‘ullanuvchi kompaniyalar xodimlari yil sayin o‘sib borayotgan edi, ammo pandemiya sabab bu o‘sish yana ham kuchaydi. Davlatlar bo‘yicha qaraydigan bo‘lsak, Xitoyning elektron savdo bilan shug‘ullanuvchi ish bilan band aholining 55 foizini ayollar tashkil etar ekan. UNCTAD ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo miqyosida e-savdoning umumiy hajmi 26,6 trillion AQSh dollariga teng bo‘lib, AQSh, Yaponiya va Xitoy yetakchi o‘rinlarni egallab kelmoqda. Elektron tijoratning elektron savdodagi ulushi 2020 yilning o‘zida 17% ga yetdi, 2025 yilga kelib ushbu ko‘rsatkich 25% ga o‘sishi prognoz qilinmoqda.

E-savdo bilan shug‘ullanuvchi kompaniyalarning 2021 yildagi bozor qiymati (milliard AQSH dollarda)¹⁶

¹⁶ <https://www.statista.com/statistics/271575/number-of-employees-in-web-companies/#statisticContainer>

UNCTAD ma'lumotlariga ko'ra AQShda 2020 yilda umumiy e-savdoning hajmi 9,5 trillion AQSh dollarini tashkil etdi, bu o'z navbatida mamlakat YaIMsining 45% ini tashkil etadi. E-savdo bo'yicha dunyo miqyosida top 10 talik kompaniyalaridan AQShning 4 ta kompaniyasi o'rin egallagan, ular eBay, Walmart, Offerup, Wish va Amazon. Ushbu kompaniyalar onlayn bozorlarni shakllantiradi. Ushbu kompaniyalar ichida Amazon yetakchi o'rinni egallaydi, uning tovar aylanmasi 575 mlrd.AQSh dollarini tashkil etadi. Pandemiya davrida ushbu kompaniya o'z tovar aylanmasini deyarli 2 barobar o'sishiga erishdi.

2020 yilda E-savdoning o'sish dinamikasi¹⁷

Keltirilgan rasmda Elektron savdoning o'sish dinamikasi keltirilgan bo'lib, 2020 yilda pandemiya sababli elektron savdo katta sur'atlarda o'sganini ko'rish mumkin.

Jadval

Yirik e-savdo bilan shug'ullanuvchi kompaniyalar xodimlari soni o'sish dinamikasi¹⁸

Kompaniya nomi	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Amazon	230800	341400	566000	647500	798000	1298000
Alibaba	36450	50092	66421	101958	117600	251462

¹⁷ <https://grodnoinvest.by/press-center/trendy-top-6-tendencij-razvitiya-globalnoj-internet-torgovli/>

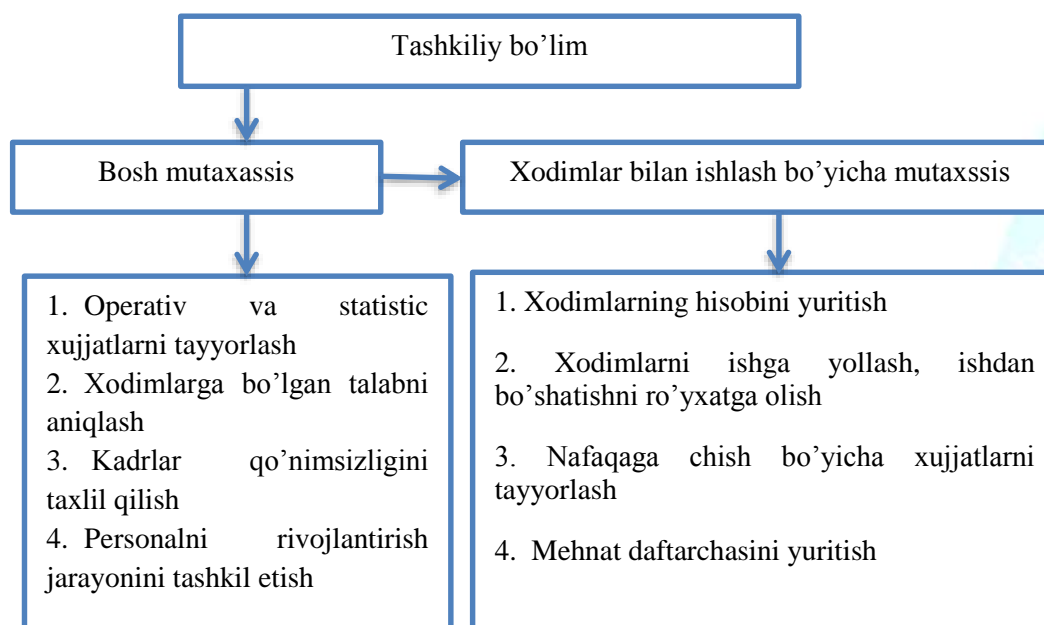
¹⁸ <https://www.statista.com/statistics/271575/number-of-employees-in-web-companies/#statisticContainer>

PayPal	16800	18100	18700	21800	23200	26500
eBay	11600	12600	14100	14000	13300	12700

2020 yil e-savdo bilan shug‘ullanuvchi kompaniyalar ichida Amazon.com xodimlar soni bo‘yicha reytingda birinchi o‘rinni egalladi. Ikkinchi o‘rinda Alibaba kompaniyasi xodimlari sonini o‘shishini kuzatish mumkin.

Alibaba Xitoyda yagona onlayn o'yinchidir va Taobao, Tmall va hozirgi Tmall Global kabi mamlakatdagi eng mashhur elektron tijorat platformalariga egalik qiladi. Ushbu kompaniyaning xodimlar soni 251 462 kishini tashkil etadi.

Xodimlarni malakasini oshirish bilan kompaniyani tashkiliy bo‘limi shug‘ullanadi, Tashkiliy bo‘lim vazifalari quyida keltirilgan:

Tashkiliy bo'lim tomonidan amalga oshiriladigan xodimlarni boshqarish bilan bog‘liq vazifalar

Kompaniyalar doimiy ravishda xodimlari malakasini oshirib boradilar, malaka oshirishning yo‘nalishlariga quyidagilar kiradi¹⁹:

- E-savdo startaplarini yaratish;

¹⁹ <https://www.rea.ru/ru/org/buisschools/bizschoolmarkent/Pages/pk-internet-marketing.aspx> © ФГБОУ ВО «РЭУ им. Г.В. Плеханова»

- Logistic tizim;
- Internet-magazin yaratish va uni boshqarish;
- E-savdoni rejalashtirish, taxlil qilish va bashoratlash;
- Raqamli marketing;
- Raqamli maxsulot yaratish va sug‘urtalash;
- Raqamli reklama va boshqalar.

Alibaba kompaniyasi faoliyatini taxlil etgan holda boshqaruv faoliyati va kadrlar masalalarida quyidagi hatoliklarga yo‘l qo‘yilganini keltirish mumkin:

1) Birinchi sarmoyani olgandan so‘ng - dastlab 5 million dollar, keyin 20 million dollar - tez o‘shib borayotgan trafikka ega yosh kompaniya nihoyat o‘sha paytda Xanchjouda bo‘lgan Jek Ma kvartirasining yashash xonasidan oddiy ofisga ko‘chib o‘tishga qaror qiladi. Shanxayni ichki shtab-kvartirasi uchun tanlaydi. , va rivojlanish guruhini joylashtirish uchun - Qo‘shma Shtatlardagi Silikon vodiysi. Jek o‘z qarorini jahon darajasidagi servisni ishlab chiquvchi kompaniya global startap harakati markazida bo‘lishi kerakligi bilan asosladi. U yerda mahsulot ishlab chiqarishga qodir mutaxassislar bor, investorlar, murabbiylar va infratuzilma mavjud. Bu mantiqan to‘g‘ri, ammo Jek til va vaqt farqini hisobga olmadi.

Xato quyidagicha ta‘riflanadi: "Vaqt, masofa va til farqlari jamoalar o‘rtasidagi muloqotni butunlay samarasiz qildi". Bu kompaniya tuzilmasini shakllantirish va jamoani boshqarish sohasidagi xato. Aynan loyiha ishtirokchilari o‘rtasidagi aloqaning yo‘qligi moliyaviy qiyinchiliklarni keltirib chiqardi.

2) Yosh kompaniyaning deyarli qulashiga aylangan ikkinchi xato ham kadrlar va boshqaruv toifasidan edi. Bu xato ko‘pincha yuqori o‘shish loyihalarida tajribasiz menejerlar tomonidan amalga oshiriladi. Kompaniya dinamik o‘shishni ko‘rsatayotgan bir vaziyatda hal qilinmagan muammolar soni ham tez o‘shib bordi. Ammo kompaniya egalari mavjud jamoaning samaradorligini oshirishga alohida e‘tibor berish o‘rniga, mavjud jamoa bilan aloqa o‘rnatishga ulgurmay, tashqaridan ko‘proq yangi mutaxassislarni jalb qilishni boshlaydilar. Jek Ma bu taqdirdan qutulib qolmadi.

2000-yillarning boshida Alibaba tez o'sishni ko'rsatdi va nol foyda bilan yuqori xarajatlarga ega bo'ldi.

3) Yana kadrlar muammosi. Bu holat tez rivojlanayotgan yosh kompaniyalarda keng tarqalgan. Muayyan davrda kompaniya egasi biznesda katta muvaffaqiyatlarga erishib, kompaniyaga umrini bag'ishlagan eski xodimlarning ishbilarmonlik fazilatleri va rivojlanish qobiliyatini qadrlamaydi, va odatda eski xodimlarni boshqaruv ierarxiyasida ko'tarilish imkoniyatidan to'sib, tashqaridan qimmat menejerlarni yollashni boshlaydi. Jek Ma ham xuddi shunday qildi. 2001 yilda Ma o'zining hamkasblariga ular uchun martaba chegarasi menejerlar darajasi ekanligini aytdi. U xitoylik va chet ellik professional rahbarlarni ish bilan ta'minlaydi, biroq ularning bir nechtasi ilk aksiyalardagi o'zgarish davrigacha ishladi.

4) Obro'-e'tibor. Dastlab, alibaba.com platformasi yaratilganda, hech kim tizimda vijdotsiz etkazib beruvchilarning paydo bo'lishidan kelib chiqadigan obro'-e'tibor xavfini qanday bartaraf etish haqida o'ylamagan. Shunday qilib, Alibaba Group saytlarida oltin yetkazib beruvchi maqomiga ega firmalar paydo bo'la boshladi, ular mijozlardan to'lovlarni bajonidil qabul qilgan, biroq ularga tovar jo'natmagan.

5) Kompaniyaning asosiy faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan mahsulotni yaratish. 2013-yil sentabr oyida Alibaba Group laiwang mobil lahzali xabar almashish ilovasini mustaqil ravishda ishlab chiqishga harakat qildi. Bu o'zining sifatli ilovasini ishlab chiqa olmaslik va yana obro'ga putur etkaza olmaslik deb talqin qilindi.

6) Iqtidorlarni tarbiyalash. Alibaba tizimi xodimning salohiyatini tan olish, uni umumiy tuzilmada o'z o'rniga qo'yish va uni rivojlantirish algoritmini ishlab chiqish qobiliyatiga asoslangan. Shu bilan birga, kompaniya xodimlarni zo'r va qobiliyatsizlarga umuman ajratmaydi. Har bir shaxs bir xil koordinatalar tizimida ko'rib chiqiladi, bu erda X - uning xodimining samaradorligi, gradatsiya shkalasi bo'yicha baholanadi (yuqori, o'rta yoki past), Y - martaba salohiyati (ambitsiyalar, vakolatlar va rivojlanish imkoniyatlari).

Maxsus tuzilma, Alibaba Global Leadership Academy kompaniyada iqtidorlarni boshqarish bilan shug'ullanadi. Xodimlar bu erga raqobat orqali kelishadi - ular bir xil koordinatalar tizimi yordamida baholanadi. O'z-o'zini ko'rsatgan nomzodlar rag'batlantiriladi, chunki Alibaba guruhining asosiy korporativ qadriyatlari motivatsiya, nafaqat kompaniya ichida, balki uning tashqarisida ham o'sish va rivojlanish istagi. Akademiyaga tashqaridan (va butun dunyodan) odamlar ham kirishlari mumkin, lekin birinchi navbatda o'z xodimlariga beriladi.

Tanlangan xodimlar 16 oy davomida modulli treningdan o'tadilar. Ular nafaqat auditoriyada o'qishadi, balki sohada ishlashga ham o'rganishadi – mashg'ulotlar davomida xodimlar bir nechta korxonada bo'linmalarida ishlashga ulguradilar.

Akademiya hech qanday kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishni maqsad qilgan emas. Uning vazifasi Alibaba madaniyatini qo'llab-quvvatlovchi yetakchilarni tarbiyalashdan iborat.

Eng qiyin narsa xodimlarni samarali masofaviy ishlashga rag'batlantirishdir, dedi o'sha paytda AliBaba rahbarlari. Endi, pandemiya davrida kompaniya yana shunday muammolarga duch kelmoqda. Xodimlarga moslashishga yordam berish uchun biz amalga oshirgan ba'zi echimlar:

1. Ma'naviyatni saqlab qolish uchun onlayn tadbirlar. Yakka holdagi muammolardan biri bu jamoaning tarqoqligi. Xodimlarga yordam berish uchun Alibaba yoga, raqs, meditatsiya texnikasi va plank (har bir kishi taxta mashqlarini bajaradi) kabi stressni yengillashtiradigan onlayn darslarni taklif qildi. Tajriba natijasida ma'lum bo'ldi: stressni bartaraf etishning universal retsepti yo'q, odamlar turli xil variantlarni tanlashadi. Kompaniyaning vazifasi esa tanlash imkoniyatini berishdir.

2. Xodimlarning jismoniy va ruhiy salomatligini nazorat qilish. Masofaviy ishga o'tishda xodimlar yangi muammolarga duch kelishadi - ham texnik (jadvalni belgilash mumkin emas, noqulay stul xalaqit beradi) va psixologik (noaniqlik, tashvish). Xodimlarning o'zlari yordam so'rashini kutish o'rniga, Alibaba har kuni ertalab sog'lig'ini tekshirishdan boshladi.

Xodimlar jismoniy farovonlik, mumkin bo'lgan sayohat rejalari, hissiy farovonlik va texnik muammolar bo'yicha so'rovnomanini yakunladilar. Ushbu ma'lumotlar tezkor shtab tomonidan ma'muriy-iqtisodiy bo'lim, IT-quvvatlash va kadrlar bo'limi mutaxassislaridan qayta ishlandi. Kompaniya odamlarga zudlik bilan o'z ehtiyojlarini qondirishda yordam berdi, masalan, ularga zarur jihozlar yoki dori-darmonlarni uylariga jo'natdi.

3. Ish jarayonlarini yumshoq nazorat qilish. Alibaba bir qator monitoring vositalarini sinovdan o'tkazdi: turli vaqtlardagi qo'ng'iroqlar, batafsil diagramma, faoliyatni kuzatish. Aniqlanishicha, har kuni ertalabki video konferentsiya va kun natijalari bo'yicha qisqa hisobotlar korporativ onlayn muhitni yaratish uchun eng yaxshisidir. Shunday qilib, xodimlar taraqqiyotni kuzatishi mumkin.

Bu barcha xodimlar uchun umumiy bo'lgan maxsus messenjerda - DingTalkda sodir bo'ladi. U erda siz hisobotlarni almashishingiz, ichki ma'lumotlar bazasi va bilim tizimidan ma'lumotlarni olishingiz mumkin.

4. Kollektivda qo'rquv bilan kurashish. Oxirgi epidemiya paytida Alibaba yaxshi ma'lumotni tez tez yetkazish va rahbarlar bilan halol suhbatlar xodimlar qo'rquvini engishga yordam berishini bilib oldi.

5. Oddiy rejimga qaytishga tayyorlanish. Izolyatsiyadan keyin ofisga qaytish uzoqdan ishlashga o'tish kabi stressdir. Bu jarayonni osonlashtirish uchun Alibaba yana ofisga ko'nikish uchun ish vaqtining bir qismi hali ham uyda bo'lishini taklif qildi. Bundan tashqari, dastlab moslashuvchan jadvalni taklif qilishga tayyormiz.

Epidemiya tugagach, Jek Ma bayram - "Oila kuni" ni tashkil qiladi. Xodimlar uyda ishlashga yordam bergan oilalar bilan ishlashga kelishadi: ular kamroq bezovta qilishga harakat qilishdi va uy yumushlarini o'z zimmalariga olishdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Afonina, A. S. Doshkolnoe obrazovatelnoe uchrejdienie: upravlenie po rezultatom / A. S. Afonina, K. Yu. Belaya. — M.: Prosveshchenie, 2003. — 187 s.

2. Vlasova, Ye. A. Model upravleniya ztratami na povishenie kvalifikatsii преподаvateley universiteta / Ye. A. Vlasova // Prikladnaya informatika. — 2008. — № 5.

3. Dolgorukov, A. M. Metod case-study kak sovremennaya texnologiya professionalno orientirovannogo obucheniya [Elektronniy resurs]. — URL: <https://evolkov.net/case/case.study.html> (data obraщeniya 29.01.2021).

4. Kelperis, I. Povishenie kvalifikatsii v protsesse upravleniya personalom / I. Kelperis // Upravlenie personalom. — 2007. — № 7. 5. Maslova, V. M. Upravlenie personalom: ucheb. posobie / V. M. Maslova. — 2-ye izd. — M.: Yurayt, 2015. - 223.

ТАМАКИ ТРИПСИ (*THRIPS TABACI LIND*)НИНГ РИВОЖЛАНИШИ ВА УНГА ҚАРШИ КУРАШ ЧОРАСИ

Эргашова Хуснида Иброҳимовна

Ассистент, Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

Аннотация: Тамаки трипси биоэкологияси, келтирадиган зарари, авлод бериши ва қарши кураш чоралари келтирилган.

Калит сўзлар: ғўза, тамаки трипси, тухум, личинка, нимфа, етук зот, қарши кураш.

Мамлакатимизда ғўзани зараркунандаларига қарши биологик кураш олиб боришда ўзига хос авзаллик томонлари бўлиб, биринчидан ғўзадан мўл ва сифатли хосил етиштиришда, табиатни ифлосланишини олдини олишда ва инсон саломатлигини сақлашда муҳим ҳисобланади. Ғўза техника экинлари ичида энг қимматли ўсмилик ҳисобланади. Республикамизда пахтачилик қишлоқ хўжалигини асосий тармоқларидан бири ҳисобланади.

Пахта толасидан хилма-хил газламалар, ип, арқон, транспортёр ленталари, резина шиланка ва балонлар учун махсус тўқималар ва бошқалар тайёрланади.

Тамаки трипси – (*Thrips tabaci Lind*) Тамаки трипси ғўзанинг сўрувчи зараркунандаси ҳисобланади. У ғўзадан ташқари тамаки, пиёз, қарам, помидор, картошка атиргул ва бошқа экинларни ҳам зарарлайди. У ер юзида ҳамма жойда учрайди. Тамаки трипси – хошия қанотлилар туркумига киради. Бу зараркунанда ғўза барглари ширасини сўриб, сифатини пасайтиради. Трипслар зарарлаган барглар вазни камайиб сараланганида дарров синиб кетади. Тамаки трипси

урғочиси бўйи 0,8-0,9 мм, эркагиники 0,6-0,7 мм. Урғочиларининг узун, йирик ва тишли тухум қўйғичи бор. Трипс мўйловлари 7-бўғинли. Личинкасини ранги етук зотга қараганда оч сариқ бўлиб қанотсиз, урғочиларини тухумқўйғичи йўқ

, кўзи 3-4 катталиқда мўйловлари 6-бўғимли. Тухуми ловия шаклида, оқимтир узунлиги 0,21- 0,25 мм. Тамаки трипсини вояга етган етук зоти тупроқнинг юза қатламида хар хил ўсимликлар қолдиқлари остида ва бегона ўтлар орасида қишлаб чиқади.

Трипс эрта баҳорда уйғонади ва бегона ўтларда озиқланади. Ғўза ўсимлиги экилгандан кейин тез орада бегона ўтлардан уларга ўчиб ўтади. Трипсининг урғочиси эркагидан кўпроқ бўлиб тўқимасига, айниқса, ўсимликларнинг ўчидаги ёш баргларига кўплаб тухум қўяди. Урғочи трипс умр бўйи 100 тагача тухум қўяди. Вояга етган трипс жуда серхаракат бўлиб, доим бир ўсимликдан 2-чисига ёки бир даладан иккинчи далага ўчиб юради. Урғочи трипс бир неча ўсимликка тухум қўяди. Ёз вақтида вояга етган трипс 10-25 кун яшайди. Тухум қўйгандан 3-4 кун кейин улардан личинкалар чиқади. Личинкалар вояга етган хашоратларга қараганда кам харакат бўлади. Улар фақат бир барг доирасида юради. Лекин баъзан янги барглара ва хатто ёнидаги ўсимликларга ҳам ўтади. Личинкаси 10-15 кунда етилади. Ўрта Осиёда трипс ёз бўйи камида 7-та авлод беради. Трипслар ғўза экинига дастлабки ривожланиш даврида зарар келтиради. Трипслар ёш ниҳолларга, баргларга ва ўсув нуқталарига жойлашиб олади. Зарарланган баргларнинг остки томони ўзига хос кумушсимон ялтирайди, шикастланган куртаклардан бужмайган барглар пайдо бўлади. Ўсув нуқта ўлгандан сўнг, аксари поя “айри” хосил қилади ўсиш ва ривожланишдан орқада қолади.

Тамаки трипси хаммахўр хашорат хисобланади. У хам парникда, хам далада тамакини бундан ташқари, ғўза, пиёз, соя, бодринг, қовоқ, тарвуз, помидор, карам, зиғир, лавлаги, картошка каби ўсимликларни кучли зарарлайди. Личинка ва вояга етган трипслар барг ва тупроқларда озиқланади ва уларда оқ рангсиз доғ хосил қилади, кейинчалик бу доғлар қўнғир рангга киради.

Ўсимликни ўсиши кечикади барглар мўрт бўлиб қолади. Хосил кескин камаёди ва тамакини сифати бузилади. Бундан ташқари тамаки трипси вирусли касалликлар ташувчидир. Тамаки трипси тулиқсиз ривожланиш фазаларини

ўтайди. У ўз ривожланиш даврида тухумлик, личинкалик, нимфалик ва имаголик даврини ўтайди. Асосан, трипслар етук ёшдагилари қишлайди, базида эса нимфалари ёки личинкалари ҳам қишлаш мумкин. Улар ўсимлик қолдиқлар остида, далада, йўл ва ариқ ёқаларида қишлайди. Трипслар март ойида қишлашда чиқади ва бегона ўтларга ҳамда бедапояларга тушади. Ғўза нихоллари уна бошлаши билан уларга ўчиб ўтади ва ёш нихолларни нозик ўсув нуқталарига ёки баргларига кўниб зарар келтиради. Улар ёш баргларни сўриб, уни йиртилиб кетишига сабаб бўлади.

Трипс зарарлаган ғўза нихоллари ўсиш ва ривожланишдан орқада қолади, ўсимликни поябўғинлари ниҳоятда қисқалашади ва мажрухланиб қолади. Ғўза катта ёшда зарарланса баргларининг орқа томонида кумушсимон ялтироқ доғ хосил бўлади, кейинчалик у қурийдди. Ғўзада трипс бутун ёз бўйи ўчрайди, лекин у фақат ёш нихолларни зарарлаш қобилиятига эга. Ўватларда баҳор (апрел-май ойларида) трипс миқдорини кўпайиши, уларни ғўза далаларида келгуси йилида кўп миқдорда тарқалишига асос бўлади. Трипс ғўза майдонларининг ёш барглари ва ўсув нуқтасига жойлашиб олади ва санчиб-сўриб шикастлайди. Ўзбекистон шароитида трипс 7-8 марта авлод беради. Трипсга уйғунлашган кураш тизимида ўз вақтида курашилмаса хосилни анча қисмини нобуд қилади.

Биринчи навбатда агротехник кураш, қатор ораларига сифатли ишлов бериш, комплекс ўғитлар асосида тайёрланган суспензия сепиш яхши самара беради. Бундан ташқари олтинкўзни 3-4 кунлик тухумларини 1:10, 1:20, нисбатларда кун оралатиб 3-мартда чиқариш ва бошқа фойдали хашоратларни жалб қилиш мақсадга мувофиқдир. Агарда трипслар зарарлилик иқтисодий чегарасидан ошиб кетса уларга қарши (4-7 фоиз ўсимлик трипс билан зарарланган бўлса) кимёвий препапратлардан қшллаш яхши самара беради.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, ғўза ўсиш ва ривожланиш даврида тамаки трипси катта зарар етказиши. Трипсни ёз давомида ғўза майдонларида учратиш мумкин, лекин улар фақат ёш барглари ва ўсув нуқтага кучли зарар

келтиради. Қ.Х.Хушвақтов (1994) таъкидлашича ғуза шоналаш даврида трипс билан кучли зарарланади, “айри” шохлар хосил бўлади барглар тешилиб бўжмаяди натижада 4,2 ц/га хосил йўқотилади. Бизга маълумки трипси зарарлилик даражасини ҳисобга олиш, бошқа зараркунандаларга қараганда анча қийинроқдир. Трипси зарарлилик даражаси уларни ўсимликдаги олиб борилган охириги натижаси яъни ғуза хосили йўқотилганлиги билан аниқланади. Ҳозирги вақтда Ўзбекистон шароитида трипси зарарлилик иқтисодий чегараси (ЗИЧ) ўсимлик 2-балли шкалада зарарланиш қабул қилинган. Шунинг учун трипси зарарлик даражасини ҳисобга олмасак улар ўсимликни қаттиқ зарарлаши мумкин. Трипс билан зарарланган ғузлар баҳорда ўсиш ривожланишидан тўхтайдди барглар бўжмайиб айри шохлар хосил бўлади.

Кимёвий кураш сифатида қуйидаги препаратлардан фойдаланиш мумкин: Энгено фул 32.5 % эм.к 0.25 л/га, Энжоксам 24.7% сус.к 0.3 л/га, Караче дуо 25% н.кук 0.2 л/га, Киллер Нео 10% эм.к 0.2 л/га, Пулсар 5% эм.к 0.5 л/га.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Хужаев Ш. Т, Холмуродов Э. А “Энтомология, қишлоқ хўжалик экинларни химояси, қишлоқ ва агротоксикология асослари” Тошкент-2009й.
2. Кимсанбоев Х.Х. ва бошқа “Умумий ва қишлоқ хўжалик энтомологияси” Тошкент-2002 й
3. Турдиева, Г. А., Камбарова, М. А., & Эргашева, Х. И. (2019). Применение гербицида Зета в выращивании озимого нута. *Инновационная наука*, (5).
4. Хайдаров, Ж., Мамадалиев, М., Эргашова, Х., & Орифжонова, У. (2021, August). USE OF BIOLOGICALLY ACTIVE SUBSTANCES IN PEST CONTROL: <https://doi.org/10.47100/conferences.v1i1.1353>. In *RESEARCH SUPPORT CENTER CONFERENCES* (No. 18.06).
5. Эргашова, Х. И., & кизи Абдулазизова, О. И. (2022). Тамаки трипси (thrips tabaci lind) нинг ривожланиши ва унга қарши кураш чораси. *science and education*, 3(3), 123-127.
6. Эргашова, Х. Помидор экинидаги помидор занг канаси (aculops lycopersici) нинг зарари ва унга қарши кураш чоралари. *экономика*, 738-740.

NUPHANTRIA CUNEA БИОЭКОЛОГИЯСИ ВА ЗАРАРИНИ ЎРГАНИШ.

Эргашова Хуснида Иброҳимовна

Ассистент, Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

Анваржонов Бекзодбек Зокиржон ўғли

Магистр, Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

Аннотация: Америка оқ капалаги тарқалиши, биоэкологияси, зарари ва авлод бериши ҳақида келтирилган.

Калит сўзлар: ўрмон дарахтлари, тут, Америка оқ капалаги, тухум, личинка, ғумбак, етук зот.

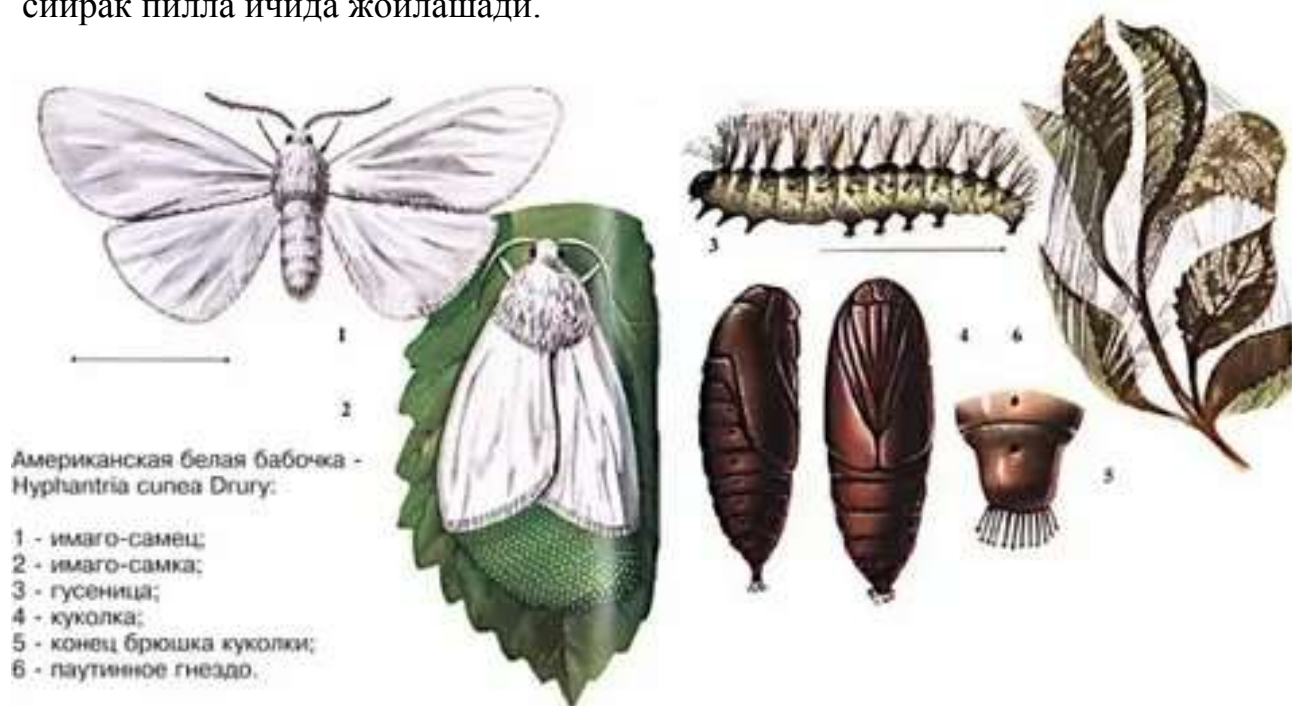
Мамлакатимизда мевали боғларни кўпайтириш учун ҳамма имкониятлар мавжуд, хусусан табиий иқлим шароитлари ҳам мевали дарахтларни экиб ўстиришга қулайдир. Аммо кўпчилик мевали дарахтлар бир ерда кўп йил ўсиши туфайли зараркунандалар кўпайиб, илдиздан тортиб меваларгача катта зарар етказди.

Америка оқ капалаги- *Nuphantria cunea* Lepidoptera туркуми, Aretidae оиласига мансуб. Ўрмон дарахтлари, тут ва мевали дарахтлар учун катта хавф туғдирувчи хашарот.

Бу хашаротнинг ватани Шимолий Америка ва Канаданинг жанубий ҳудудлари ҳисобланади. Ҳозирда бу хашарот кўпгина Европа мамлакатларида ҳам мавжуд.

Капалаги йирик, қанотини ёзганда 4-5 см келади. Ранги оқ, урғочисининг мўйлови ипсимон, эркагиники патсимон. Тухумдан юмалоқ (0,6 мм), оч яшилдан сарғиш-ҳаворанггача товланиб туради. Қуртлари йирик, 3.0-3.5 см келади, орқаси бўйлаб 2 қатор ва ёнларида 4 қатор сўгалчалари бор, улардан узун туклар чиқиб туради. Дастлабки ёш қуртлари-оч сариқ, боши қора,

сўгалчаларидаги қилчалари узун, қора ва оқ калта туклари бўлади. Катта ёшдаги куртларнинг туси ўзгаради, унинг орқа томони силлик, сариқ орқадаги сўгалчалари қора бўлиб, танасининг икки ёнидан биттадан сариқ, кенг тасма чизик ўтади, боши ва оёқлари ялтироқ қора тусда. Ғумбаги 8-10 мм, ранги тўқ қўнғир, танасининг охирида 10-19 та қармоқсимон қиллари бор. Ғумбаги сийрак пилла ичида жойлашади.

Америка оқ капалаги ғумбаклик шаклида турли пана жойларда: пўстлоқ ости, новдалар айрилган жойлар, тут каллаклари, хазон ости ва тупроқнинг тепа қатламларида қишлаб чиқади.

Баҳорда кунлар исиши билан капалаклар учиб чиқади ва тунги хаёт кечиради. Тухумини тўп-тўп қилиб (одатда 400-500 тадан), жами 2000 тагача қўяди. Тухум тўдасининг устини тана туклари билан беркитиб кетади. Тухумларнинг инкубация даври 5-10 кунга чўзилиши мумкин. Тухумдан очиб чиққан куртлар дастлаб очик яшай бошлайди. Бешинчи ёшдан бошлаб куртлар ўргимчак остидан чиқади ва якка-якка бўлиб яшашга киришади. Куртлар жами 7 ёшни кечиради. Қуртлик даври учун оқ капалак 45-55 кунни талаб этади. Шундан кейин ғумбакланади ва 8-14 кундан кейин иккинчи

бўғин капалаклари учиб чиқади. Ушбу хашарот бир мавсумда 2-3 бўғин бериши мумкин.

Америка оқ капалагини кириб келишини олдини олиш каттик карантин чораларни Республика Давлат карантин инспекцияси ва унинг вилоятлардаги мутахассислари томонидан кўлланиладиган чоралар билан бир вақтда барча қишлоқ аҳлисига мурожаат қиламиз, нотаниш зарарли хашарот пайдо бўлиши аниқланса тезда карантин инспекциясига хабар бериш керак бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Хужаев Ш. Т, Холмуродов Э. А “Энтомология, қишлоқ хўжалик экинларни химояси, қишлоқ ва агротоксикология асослари” Тошкент-2009й.
2. Кимсанбоев Х.Х. ва бошқа “Умумий ва қишлоқ хўжалик энтомологияси” Тошкент-2002 й
3. Турдиева, Г. А., Камбарова, М. А., & Эргашева, Х. И. (2019). Применение гербицида Зета в выращивании озимого нута. *Инновационная наука*, (5).
4. Хайдаров, Ж., Мамадалиев, М., Эргашова, Х., & Орифжонова, У. (2021, August). USE OF BIOLOGICALLY ACTIVE SUBSTANCES IN PEST CONTROL: <https://doi.org/10.47100/conferences.v1i1.1353>. In *RESEARCH SUPPORT CENTER CONFERENCES* (No. 18.06).
5. Эргашова, Х. И., & кизи Абдулазизова, О. И. (2022). Тамаки трипси (thrips tabaci lind) нинг ривожланиши ва унга қарши кураш чораси. *science and education*, 3(3), 123-127.
6. Эргашова, Х. Помидор экинидаги помидор занг канаси (aculops lycopersici) нинг зарари ва унга қарши кураш чоралари. *экономика*, 738-740.

DIFFERENT APPROACHES TO LEARNING FOREIGN LANGUAGES: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Ahmadova Durдона Faxriddin qizi

O‘zbekiston Milliy Universiteti

Xorijiy Filologiya fakulteti Xorijiy til va adabiyoti

Ingliz tili yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Annotation: There are different methods in learning languages. English language through self-development is the most important direction for modernization of an educational system. A creative activity gives wide opportunities for developing one's own individuality. The process of learning a creative independence. Creative thinking is the highest form of activity and independent activity of a person and society. The scope of creativity includes actions from a non-standard solution to a simple problem to the full realization of an individual's unique potential in a given area. The role of a foreign language in society has changed, from an academic subject to a basic element of the modern education system developed. A foreign language as one of the communication and knowledge tools in the surrounding world has a special place in the system of modern education due to its social, cognitive and developmental functions. In foreign language circles, the teacher must, in addition to frontal work, conduct individual work with each student, taking into account his language abilities. In some students, auditory perception dominates over other types, others have a good memory and he learns words and whole expressions well, with them you can easily develop monologue speech and prepare them for speeches in a foreign language at thematic or scientific-theoretical conferences; among others, auditory perception must be fixed by written speech; they easily prepare various abstracts.

Key words: communication, business contacts, goal, practice, conversational proficiency, self-reflection, vocabulary

Languages are the essence of a person’s communication. And since a tongue is a medium for expressing your mindset with others and gives you a chance to think, analyze others’ thoughts, opinions and actions. It is tough to survive without any language, so value it and study it thoroughly. Most people would agree on the absolute importance of learning a foreign language in today’s society. Thanks to growing language jobs, cultural characteristics, moving abroad and new careers for language learners, having at least one foreign language on your resume is a big plus. It means that you are more valuable to the employer. You have an opportunity to help with more customers, deal with more business contacts or help to prepare more targeted sales and revenues.

For successful language learning, it is essential to choose a well-defined and short-term deadline. According to my personal experience, the majority of people fail to learn a language by not setting a goal. Make a goal based on S.M.A.R.T. (Specific, Measurable, Attainable, Relevant and Time-bound). This SMART goal setting brings discipline, structure and trackability into your language learning goals and objectives. Every goal needs a target date or deadline within which you want to achieve your small goals. It essentially means setting yourself a deadline for achieving your goal. Your foreign tongue will not be perfect in 6 months or one year. It is one of the prevalent misconceptions about language learning. Studying a new tongue takes time.

With everything else going on in life, setting aside time for language learning can be daunting. Decide what works best for you. Some people like working on a goal for 30 minutes everyday, while others would like to dedicate a solid 4 hours on the weekend. Set a date and get to work. Having a goal will help you to improve or learn any new language. Moreover, practice makes perfect and learning takes time. Once you achieve your goal in a specific time-frame. Then, it will give you a colossal booster and motivate you to move onto your next actionable plan with confidence. We all know the importance of vocabulary acquisition when learning a new language is

indisputable. Imagine you're studying the German language. How many vocabularies do you need to gain conversational proficiency in speaking and understanding German? You can achieve approximately 80% conversational German proficiency with only 2 000 words. If you want to reach, say, 98% proficient, you need to learn roughly 100 000 words. Thus, gaining less than 10% of the German words would yield 98% of the desired result.

In fact, by learning the 2 000 most frequent words, you will be able to cover 80% of almost any language. Therefore, as a language learner, an 80/20 analysis tells you that you need to prioritize vocabulary. The more you take in additional information, the more your mind will connect, collate and correlate such details into what you have learned previously. When you start learning a foreign language, thinking in a target language, especially at the initial stage, can be indeed challenging and quite tricky. If you want to speak fluently, you have to start thinking in the language concerned. Once you master this excellent and time-tested and trusted language learning technique, you'll surely notice considerable improvements in your foreign language acquisition.

According to the research published by the University of Chicago psychologists, by thinking in a target language, you will not only be jump-starting your skills in that language. You'll also make more intelligent and rational decisions. Alternatively, you can also look up a word or two in the dictionary as you get “stuck”. Putting your thoughts and mind into your new language forces you to learn not just vocabulary. But also phrases and grammar rules, but also specific ways to express what you want to say. Often, you learn what others think you should know.

Speaking a language is perhaps the best way to learn it, and thinking it is just expressing it in your mind. You'll discover your most important words, expressions and sentences quickly if you continually think about them. It is a great way to study a new language. You should try to implement this fantastic method of studying languages into your learning routine. As you continue the language learning journey, you will probably find that speaking and listening are the two most essential

parts of effective communication. Improving your listening skills will have a massive impact on your ability to learn to speak a foreign language beyond the shadow of a doubt.

The languages used widely in science, technology, art, tourism and international communication and international affairs are advanced languages and adopted as a foreign language in the world today. The teaching of a language as a foreign language means that the language is not only within its borders, but it also interacts with other nations and cultures, it is studied more so as to be recognised and taught in an effective way. As the teaching of English as a foreign language becomes widespread, teaching materials and teaching environments are diversifying and developing. For instance, teaching English as a foreign language is a challenging task, particularly when it is done in places where English serves a very limited purpose. Students are challenged by their lack of vocabulary mastery, low concentration, lack of discipline, boredom and speaking problem including lack of English exposure, classroom size and shortage of English teachers. Meanwhile, teachers' challenges are shortage of teachers' training, language proficiency issue, limited mastery of teaching methods, unfamiliarity to IT and lack of professional development. In addition, facilities issues including inadequate resources and facilities and time constraint. The solutions to overcome these problems were also suggested. The efforts taken are divided into two: efforts done by the university and by the English teachers. On the other hand, applying various teaching methods and techniques, matching students' proficiency level and learning situation, making use of available resources and facilities, providing motivational feedback, looking for appropriate methods or materials and teachers' self-reflection are the English teachers' efforts in tackling English teaching challenges.

REFERENCE

1. <https://moluch.ru>
2. <https://www.studyfrenchspanish.com>

3. Gerbach, E.M. Theatrical project in teaching a foreign language at the initial stage // EM Herbach // Foreign languages at school. -2006.-No.4

4. Yudenich A.R. Methods for teaching German in non-linguistic universities. Kiev, 2011

5. Polivanova N.L., Ermakova I.V. Educational environment in schools of different types // Psychological Science and Education, 2000. No.3. P.72-80.

TA'LIM JOZIBADORLIGINI OSHIRISHDA PEDAGOG KOMPETENSIYASI

Foziljonova Durдона Vohidjon qizi

Andijon davlat universiteti

Pedagogika fakulteti "Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi talabasi.

E-mail: foziljonovadurdona4@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada ta'lim samaradorligi va jozibadorligini oshirishda pedagog kompetensiyasining yuksak bo'lmog'i zarur ekanligi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, pedagog, o'quvchi, kompetensiya, pedagog kompetensiyasi

Ta'lim-insoniyat tajribasining ma'lum tomonlarini, ya'ni o'quvchilar ijtimoiy taraqqiyotining hozirgi talablariga muvofiq darajada bilim va tarbiyaga ega bo'lishlarini ta'minlaydigan faoliyatdir. Ta'limning asosiy vazifalari shaxsni ilmiy bilimlar, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirishdan iboratdir. Ta'lim orqali yosh avlodga insoniyat tajribasi orqali to'plangan zaruriy bilimlar beriladi hamda dunyoqarash, fikr, e'tiqodlar shakllantiriladi, ularning qobiliyatlari rivojlantiriladi. Ta'lim o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati bo'lib, u ikki tomonlama xarakterga ega, ya'ni unda o'qituvchi va o'quvchi faol ishtirok etadi. O'qituvchi aniq maqsadni ko'zlab, reja va dastur asosida bilim, ko'nikma va malakalarni singdiradi, o'quvchi esa faol o'zlashtirib oladi. Ta'lim berish, yoshlarga bilim berish, ularda ko'nikma va malakalarni hosil qilish, ya'ni haqiqatlarni ocha olishga qodir bo'lgan mantiqiy tafakkurni tarbiyalashdir. Ta'limda o'qituvchi bilim berish bilan cheklanmaydi, u o'quvchilarning fikrlash faoliyatiga ham rahbarlik qiladi, o'quvchilarda ishdagi mustaqillik, ijodkorlik qobiliyatlarini o'stiradi va shu tariqa o'rganilayotgan narsaning ongli ravishda o'zlashtirib olishga erishiladi, materialni idrok qilishlari va tushunib olishlari bilan birga, uni puxta esda saqlab qolishlari

to'g'risida ham g'amxo'rlik qiladi. O'quv jarayonining barcha bosqichlarida o'qituvchi yetakchilik va boshqaruvchilik rolini o'ynaydi.

1997-yil 29-avgustda Ozbekiston Respublikasining "Talim togrisida"gi qonuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» qabul qilindi. Bu qonunda takidlanishicha, talimning mazmuni har bir o'sib kelayotgan yosh avlodni hayotga va dunyoviy demokratik jamiyat baxt - saodati yo'lidagi yuqori unumli mehnatiga barkamol avlod qilib tayyorlash bilan belgilanadi. Zamon talablariga javob beradigan fidoyi, ritorik mahoratga ega, izlanuvchan, yangilikka intiluvchan, tashabbuskor, kasbiy bilimlarga ega kadrlar davlatimiz istiqbolidir.

Kompetensiya so'zi, inglizcha "competence" tushunchasi lug'aviy jihatdan bevosita "qobiliyat" ma'nosini ifodalaydi. Mazmunan esa "faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish"ni yoritishga xizmat qiladi. Pedagog kompetensiyasi, avvalo, uning nazariy va amaliy bilim, ko'nikma va malakasi, dunyoqarashi, e'tiqodi va barcha shaxsiy individual ijtimoiy psixologik sifatlarining namoyon bo'lishi bilan birga uning notiqlik san'atidan mohirona foydalana olishi bilan izohlanadi. Bu esa ta'limning sifat va samaradorligini ta'minlovchi muhim omillardan bo'lib, u pedagogik moslashuv tizimi asosida namoyon bo'ladi. Bular: ilmiy bilish, gnoseologik bilish, pedagogik faoliyatni epchillik, omilkorlik, mohirlik bilan bajara olish, har qanday muammoli vaziyatlarning samarali yechimini topishga ijodiy kreativ yondashish, ta'limiy, tarbiyaviy ta'sir jarayonida yuksak ijtimoiy psixologik xususiyatlarni namoyon etish, o'zining intellektual, kognitiv, emotiv, ritorik, axloqiy salohiyatini, o'rganish va ichki psixologik zahirasidan samarali foydalanish orqali o'zini muttasil rivojlantirish, jamiyat va insonlarga, tabiatga borliqqa ijobiy emotsional munosabatda bo'lish ijobiy pozitiv fikrlashga o'tish tajribasidir.

Xulosa o'rnida aytish joizki, ta'lim jozibadorligini oshirishda ta'lim tizimida faoliyat ko'rsatayotgan har bir pedagog o'zining butun bilim va tajribasi, aqliy salohiyati va pedagogik mahoratini ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirishga yo'naltirishi bugungi kunning muhim dolzarb masalasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.A.Xoliqov.Pedagogik mahorat.T:-2011

2.Fayziyev Sh."O'zbekistonda ilmiy-amaliy tadqiqotlar" mavzusidagi ilmiy masofaviy onlayn konferensiya materiallari to'plami. T:-"Tadqiqot"-2021

3.Mahmudov S, “Xalq ta’limi” ilmiy-metodik jurnali. T:-2020

ISLOM DINIDA VA JADID ADABIYOTIDA XOTIN-QIZLAR TARBIYASI MASALASI

D.N Tag‘oyeva

Ilmiy rahbar: BuxDU PI o'qituvchisi

Choriyeva Sabinabonu

Buxoro Davlat Universiteti Pedagogika Instituti 1-1 O‘zTA-21 guruhi talabasi

E-mail : sbinachoriyeva15@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada islom dinida va jadid adabiyotida xotin-qizlar tarbiyasi, ularning jamiyatdagi o‘rni, mavqeyi haqida so‘z boradi. Islom dinida va Abdulla Avloniy, So‘fizoda, Fitrat, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Cho‘lpon kabi jadidlarning asarlarida xotin-qizlar erkinligi, oiladagi axloqi, tarbiyasi masalasi chuqur tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: islom dini, jadid adabiyoti, axloq, odob, tarbiya, ilm olish, itoatkorlik, milliy g‘urur.

Hozirgi globallashib borayotgan dunyomizda odamlar o‘zgaryabdi, fikrlar o‘syabdi. Bu foniy dunyoda har bir ota-ona o‘zidan ezgu nom qoldirish maqsadida farzandlariga yaxshi ta‘lim tarbiya berishga harakat qiladi. Kelgusida farzandlari el-yurt xizmatiga kamarbasta insonlar bo‘lib tarbiyalansa, ularning baxti oilada, ayniqsa qiz bola o‘zining odobi, yurish-turish munosabati bilan boshqalardan alohida ajralib turadi. Qiz bola tarbiyasi o‘ta nozik tarbiyadir. Xalqimizda Onasini ko‘r, qizini ol, degan ibora ham bor. Bu gapning zamirida katta ma‘no mujassam. Oilada qiz bola onasining yurish-turishi munosabati, hunarmandligidan dars oladi, shu xislatni hayotga tatbiq etishga harakat qiladi. Bunda qizlarning alohida tarbiyalari onalariga topshiriladi. Ularda yetuk qiz, kelin, uy bekasi, xotin, ona bo‘lish qobiliyatlarini

onalar tarbiyalashlari va kamolga yetkazishlari talab etiladi. Madaniy merosimizga murojaat qiladigan bo‘lsak, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash borasida ko‘plab go‘zal namunalarni ko‘ramiz.

Imom Ali roziyallohu anhuning xotinlari, Payg‘ambar alayhissalomning qizlari bo‘lmish Fotimai Zahroni ranglari oqargan, holdan toygan holda ko‘rib: Senga nima bo‘ldi Fotima?- deb so‘radilar. Fotima onamiz: Uch kundan buyon uyda yegulik narsa topilmaydi, dedilar. Imom Ali:Shunday ekan, aytsang bo‘lmasmidi? desalar : To‘yimiz kuni otam Allohning rasuli alayhissalom Hoy Fotima! Agar Ali biror narsa topib kelsa, yegin, bo‘lmasa, so‘ramagin, degan edilar, deb javob berdilar.²⁰ Qanday buyuk hurmat, chiroyli tarbiya va go‘zal qanoat. Agarda insonlar,ayniqsa xotin-qizlarimiz Fotimai Zahrolardek Pay‘ambarimizga mos ummat bo‘lganida kunda bu qadar ajrimlar, kelishmovchiliklar va noshukurlik hissi bo‘lmasligini anglaymiz. Amoma binti Horis ismli ayol ham o‘z qizining kelin bo‘lib, kuyovning oldiga kuzatishdan oldin quyidagi nasihatlarini qilgan ekan:

1. Qanoat sohibasi bo‘l, undan hayiqib tur. Ering uyga nimani ko‘tarib kelsa, xushfe‘llik va odob- nazokat bilan qabul qilib ol, tashakkur ayt.
2. Eringga hamisha itoatda bo‘l, amrlarini yaxshilab tingla va bajar.
3. Eringning nazari tushadigan joylarga e‘tibor qil. Uy ichi va hovlilarni ozoda tut.
4. Xojangning moli va dunyosiga e‘tiborli bo‘l, isrof qilma, avaylab asra va boshqalar²¹.

Amoma binti Horisning qanoat to‘g‘risidagi bu nasihati yuqorida bayon etgan rivoyatimizning yorqin misollaridandir. Itoat to‘g‘risidagi jumлага kelsak, Alloh Taolo Niso surasida, eriga itoatkor ayollarning maqtovida quyidagilarni aytadi: Soliha ayollar itoatkor va Allohning hifzi-himoyasi bo‘yicha g‘oyib (er)larining muhofazasini qiluvchilaridir²² deya ta‘kidlaydi. Ya‘ni mo‘mina, soliha ayollarning tabiatida eriga itoatkorlik bordir. Bu itoat eridan qo‘rqqanidan, majburlikdan emas

²⁰Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf □Baxtiyor Oila□ Hilol nashr Toshkent-2021 253-b

²¹Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf □Baxtiyor Oila” Hilol nashr Toshkent-2021 129-b

²²Niso surasi 34-oyat

balki o‘z mas’uliyatini tushunganligidan kelib chiqqan. Ozodalik, tejamkorlik va bu kabi foydali maslahatlarni bugungi kundagi yosh oilalar o‘zlariga shior qilib olsalar nur ustiga a`lo nur bo`lar edi. Chunki oilaning mustahkamligi kuyov barobarida kelinga ham birdek yuklatiladi.

Muqaddas dinimiz Islomda ham barchaga birdek xitob qilinib, erkak va ayollarga tenglik ila muomala qilingan. Haq-huquqlarda birini boshqasidan ustun qo‘yilmagan. Shuningdek Islom shariati umumiy shaklda aniq maqsadga erishishni ko‘zlagan bo‘lib, u himoya deb ataladi. Himoya esa turli jabhalarda, turli shakllarda namoyon bo‘ladi. Xususan, ayollarning sha’ni, ularga taalluqli bo‘lgan barcha narsa Islom dini asosida himoya etiladi. Shu sababdan ham Qur’oni karim va sunnati nabahiyda ayollarga oid haq-huquqlar, nozik ta’riflar alohida e’tirof bilan keltiriladi. Zero, Rasululloh alayhissalom bir hadisda: Albatta, ayollar erkaklarning yarmi (sherigi, tug‘ishganlari)dir,- deganlar²³ Yoki Rasululloh salallohu alayhi vasallamning Vidolashuv hajida sahobiylarga qarata ayollar haqida aytgan vasiyatlarini keltirib o‘tishimiiz juda ham o‘rinli bo‘ladi: Ayollar borasida Allohdan qo‘rqinglar. Chunki sizlar Allohning omonati ila ularni qo‘lga kiritdingiz va Allohning kalimasi bilan ularning farjlarini o‘zlarigizga halol qilib oldingiz (Buxoriy rivoyati)

Qur’oni karimda shunday deyilgan: Alloh shundayin zotki, Sizlarni bir jondan (Odamdan) yaratdi va u orom osoyish topsin, deb uning o‘zidan juftini vujudga keltirdi²⁴. Yana Qur’oni majidda shunday deyiladi: Ular (ayollar) Sizlarning libosingiz. Sizlar ular uchun libossiz (ya’ni, er-xotin bir-biriga kishi libosga muhtoj bo‘lgani kabi.

Ammo jaholat va kufr hukmron bo‘lgan zamonlarda ayolning holiga voy edi. Unga bir buyum sifatida qaralardi. Islomgacha bo‘lgan arab dunyosida qiz farzandlarni tiriklay ko‘mish odat tusiga kirgandi. Ammo Islom qonunlari asosida yashay boshlagan o‘lkalarda ayolning mavqei oshdi, sha’ni ulug‘landi, huquqi kengaydi.

²³Imom Abu Dovud rivoyati

²⁴A’rof surasi 189-oyat

Sharqda ayolni ulug‘lamagan, uning sha‘niga biror og‘iz madhiya, maqtov bitmagan allomayu shoirni, fuzalo-mutafakkirni topish qiyin. Mavlono Jaloliddin Rumiyl dunyoni hayratga solgan shoh asari Masnaviysida shunday yozadi:

«Ayol Alloh nuri, oddiy jononmas,
Yaratur, yaralgan oshufta jonmas».

Olmoniyalik taniqli olim Annamari Shimmel xonim “Jonon mening jonimda” nomli kitobida yozadi: - Islom jamiyatida eng katta hurmatga loyiq zot ayol, aniqrog‘i, ona hisoblanadi. Bu hol Payg‘ambar alayhissalomning Jannat onalarning oyog‘i ostidadir, degan hadisi shariflarida ham yaqqol bayon etilgan. Islom dini nozil etilgan kundan boshlab hozirgi kungacha taqvodor, o‘qimishli va yolg‘iz Alloh taoloni sevguvchi ayollar bo‘lgan, bor va bo‘ladi. Aslida ming yillar davomida har qaysi jamiyatning madaniy darajasi va ma‘naviy barkamolligi ham ayollarga bo‘lgan munosabat bilan belgilangan. Ayolni e‘zozlash, unga ehtirom ko‘rsatish Sharq xalqlariga, jumladan, o‘zbek xalqiga xos xususiyatdir. Muborak hadisi sharifda keltirilgan - Jannat onalar oyog‘i ostidadur, Avval onangizga, yana onangizga, so‘ngra otangizga yaxshilik qiling,- degan Benazir so‘zlarda ham ana shu adoqsiz ehtirom namoyon bo‘lib turibdi.

Hatto Amir Temur hukmronligi yillarida ham ayollarning mavqei yuksak bo‘lgan. Xon avlodiga mansub Saroymulxonim haramdagi barcha malikalardan ulug‘rog‘i hisoblanib, kata xonim yoxud Bibixonim degan unvonga noil bo‘lgan. Davlat va mamlakat idorasiga oid qurultoy, kengash ishlarida to‘g‘ridan to‘g‘ri qatnashish huquqi bo‘lmagani holda Saroymulxonim u yoki bu masala yuzasidan Amir Temurga yozma tarzda murojaat etish imkoniga ega shaxslardan biri bo‘lgan. Odatda xat bilan davlat boshlig‘iga murojaat etish huquqiga faqat chet ellik hukmdorlar ega ekanligini inobatga olsak, Saroymulxonimning saroydagi mavqeyi naqadar baland bo‘lganligini idrok etish qiyin emas. Hayotning barcha jabhalarini qamrovchi Islom ayollar haq-huquqlariga ham katta e‘tibor berdi. Ayol eng munosib o‘rnini Islomdan topdi.

Qur’oni karimning: «Xotinlarning itoatsizligidan qo‘rqsangiz, avvalo ularga nasihat qilingiz, so‘ng (bu ta’sir qilmasa,) ularni yotoqlarida tark etingiz, so‘ngra (bu ham kor qilmasa,) ularni (majruh bo‘lmagudek darajada) uringiz. Ammo sizlarga itoat qilsalar, ularga qarshi (boshqa) yo‘l axtarmangizlar. Albatta, Alloh juda oliy va ulug‘ zotdir»²⁵ oyatida aytilganidek, itoatsiz ayolni tarbiya va so‘nggi chora sifatida qattiq og‘ritmasdan urishga izn berilgan. Lekin, Muhammad (s.a.v.) o‘zlari ayollarini urmaganlar va xotin kishini urganlarga ham qarshi turganlar. «Ne bo‘ldi erkaklarga, xotinlarini qul kabi uradilar, holbuki, ayni kun so‘nggi (tun)da latiflashadilar», degan hadis ham so‘zimizning isbotidir. Shuningdek, ayollarga ham erlariga ozor bermaslik amr etilgan. Maoz ibn Jabaldan (r.a.) aytilganiga ko‘ra, Rasululloh (s.a.v.) shunday marhamat qiladilar: Qaysi bir ayol (mo‘min) eriga ozor berganda, u kishining hur jufti (bu ayolga): «Alloh sening joningni olsin, u kishiga ozor, aziyat berma. Chunki, shubhasiz, u sening yoningda mehmon-musofirdir, sendan ayrilib, tezda yonimizga keladi», deydi. Islomda ayol va bolalarni o‘ldirish man etilgan. Qur’oni karimda shunday marhamat qilinadi: (Ey insonlar), bolalaringizni qashshoqlikdan qo‘rqib o‘ldirmangiz, ularga ham, sizlarga ham Biz rizq berurmiz. Ularni o‘ldirish, shubhasiz, katta xatodir²⁶ O‘z bolalarini ilmsizlik qilib, johilona o‘ldirgan va Allohga tuhmat qilib, ular uchun Alloh rizq qilib bergan (hayvonlar)ni haromga chiqarganlar, albatta, (o‘zlariga) ziyon qildilar. (Ular) haqiqatdan adashdilar va to‘g‘ri yo‘lga yuruvchi bo‘lmadilar.²⁷ Islom huquqida, hatto, urush vaqtida ayol va bolalarni o‘ldirish taqiqlangan. Hazrat Payg‘ambar (s.a.v.): - Kimki ikkita qizni voyaga yetguncha boqsa, jannatga men bilan birga kiradi, deb o‘rta va ishora barmoqlarini yonma-yon qilib ko‘rsatdilar. Ayollarning ilm olishlari. Ayol va erkak musulmonlarga ilm o‘rganmoq farzi ayndir. Qur’oni karimda faqatgina ayollarning o‘ziga xos, fitratiga muvofiq kelgan Allohning xitoblaridan tashqari (masalan, avratlarini to‘sis, bola emizish, idda muddati, taloq to‘g‘risida va hokazo) qolgan barcha oyatlar Alloh taoloning bashariyatga, erkag-u

²⁵Qur’oni Karim Niso surasi 34-oyat

²⁶Qur’oni Karim Al-Isro surasi 31-oyat

²⁷Qur’oni Karim An’om surasi 140-oyat

27

ayolga qilgan xitoblaridir. Ilm haqidagi chaqiriqlar ham shular jumlasidandir. Islomda iymondan keyingi farzi aynlardan biri ilm olishlikdir (farz bajarilishi shart degan ma'noni ham anglatadi). Zero, Jabroil (a.s.)ning Payg'ambarimiz (s.a.v.)ga yetkazgan birinchi kalomi ham O'qi! bo'lgan. Alloh taolo bandasini tafakkur qilib, borliqqa qarab, tahlil bilan O'zini tanishini xohlaydi. Ko'r-ko'rona, taqlidiy iymon keltirishlikni xush ko'rmaydi. Payg'ambarimiz (s.a.v.) Ilmni Chinda bo'lsa ham borib, olinglar, deganlar. Vaholanki, o'sha paytda Chin (Xitoy) butlar va butparastlar o'lkasi bo'lgan. Lekin ular bunday deyishga qo'rqmadilar, chunki borliqda Allohning qudratini namoyon etib turguvchi son-sanoqsiz dalillarni aqli bilan taammul qilgan inson Uning vahdoniyatiga iymon keltirgach, Robbisiga shirk keltirmaydi, aksincha, Haq talabida bo'ladi. Hozirda musulmonlar orasida ilm deganda, faqat diniy ilmlar tushuniladi. Bu xato tushuncha. Islomda diniy, dunyoviy, degan gaplar bo'lmagan. Ilm sohalarga bo'lingan, xolos: fiqh, hadis, faroiz, tib, handasa, tarix, falakiyot ilmlari va hokazolardir. Musulmonlar Qur'on va sunnatga amal qilgan vaqtlarida ularning orasida ilmning barcha sohalarida dunyoga tanilgan allomalar yetishib chiqqan. Bunga o'zimizning vatandoshlarimiz Al-Xorazmiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Ulug'bek, Zamaxshariy va boshqa ko'plab olimlarning nomlarini keltirish mumkin.

Ayolni, onani qadrlash va ardoqlash, hurmatini joyiga qoyishdan iborat Temur va Temuriy qadriyatlar mustaqillik yillarida yangicha mazmun bilan boyidi. Yurtimizda xotin-qizlarning davlatni boshqarish, ta'lim-tarbiya ishlari, tadbirkorlikda faol ishtirok etishlari uchun keng imkoniyatlar yaratib berildi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 46-moddasida: Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar deya e'tirof etilishi mamlakatimizda ayollar jamiyatning faol a'zosi sifatida barcha sohalarida keng qamrovli ishtirok etishining huquqiy kafolati belgilanganidan dalolat beradi. Shuningdek, davlatimiz inson huquqlari bo'yicha umume'tirof etilgan xalqaro hujjatlarga, jumladan, 1995-yili Xotin-qizlar huquqlari kamsitilishining barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi konvensiyaga qo'shishilishi ham mamlakatimizda xotin-qizlar masalasiga jiddiy

e'tibor berilganini ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasining Davlat mukofotlaridan biri Zulfiya nomidagi davlat mukofotini ta'sis etish ham ayollarga bo'lgan e'tibordan dalolatdir. Bu mukofot 1999-yil 10-iyunda ta'sis etilgan bo'lib, maktab, litsey, kollej va oliy o'quv yurtlarida a'lo xulqi, zukkoligi, donoligi, tashabbuskorligi, o'qishdagi muvaffaqiyatlari bilan alohida istedodini namoyon qilib ta'lim olayotgan, istiqloq g'oyalarini amalga oshirish yo'lida astoydil mehnat qilayotgan 25 yoshgacha bo'lgan iqtidorli qizlarga adabiyot, madaniyat, san'at, fan, ta'lim sohalaridagi alohida yutuqlari uchun beriladi. Yoki sportchi xotin-qizlarning jamiyat hayotida tutgan o'rni beqiyos. Jahon arenalarida yurtimiz bayrog'i baland ko'tarilishida, davlatimiz madhiyasi baralla yangrashida ularning ham munosib hissasi bor. O'zbekistonlik Olimpiya va Osiyo o'yinlari g'oliblari, jahon va qit'a chempionlari deganda ko'z oldimizda bugunda yurtimiz faxriylari opa-singillarimiz keladi.

Ammo: Guruch kurmaksiz bo'lmaydi,- deganlaridek hali-hamon oramizda eskilik tarafdorlari yo'q emas. Ular barchasini o'zlarining fikrlaricha bo'lishini xohlashadi. Haqiqatan ham, qizlar ilm olishlari kerakmi? Ba'zi bir eskilik tarafdorlari, o'zlarining hukmlarini barchasidan ustun qo'yadigan insonlar bunday fikrlarni eshitib o'tirishni ham xohlashmaydi. Ammo, men ularga bu masala bo'yicha bir necha isbotlar keltirmoqchiman. Avvalo, Fitrat shunday degan: Ma'lumki odamzot diniy mehnatlar yuki ostida qolib ketgan va umr davomida, asosan, dunyoviy ishlarni bajarib yurishga majbur bo'ladi²⁸. Biz dunyoviy ish deganda kiyinish, yeb-ichish, uy qurish, uylanish va shu kabilarni tushunamiz. Bu xildagi ishlarni bajarish uchun yelib-yuguramiz, biror mashg'ulot bilan shug'ullanamiz. Shu ishlarimiz davomida insonlar bilan muloqotda bo'lamiz. Muomala vaqtida suhbat quramiz, agar bahslashib janjal bo'lsa, murosaga kelamiz. Ayollar esa uyda erlari olib kelgan pulni ro'zg'orga taqsimlaydi, yoki bo'lmasa o'zi ham ro'zg'or ishlariga yordam berib biror kasb-hunar ketidan tutadi. Bu hayot mashaqqatlariga eriga yelkadosh bo'ladi. Ya'nikim, dunyoviy ishlarda er va ayolning o'rni bir xil.

²⁸Abdurauf Fitrat "Oila" Cho'lpon nashriyoti. Toshkent-2013 124-b

Biz bu masalaning dunyoviy tomoni bo'lsa endi diniy tomonini ko'ramiz. Biz musulmonlarning diniy masalalarini o'rgatadigan kitob bu Qur'oni karimdir. Ollahning kalomi sanalmish bu kitobda ba'zi bir hukmlardan tashqari barcha hukmlar ayol-u erkakga bir xil qilib qo'yilgan. Masalan: Ey, mo'minlar, o'zlaringiz va ahlingizni do'zax olovidan muhozifat qilinglar²⁹. Ey, imon keltirgan, Allohdan qo'rqingiz va boshqalar. Bundan ko'rinib turibdiki ayollar ham erlari barobarida diniy hukmlardan xabardor bo'lishlari kerak. Allohning ularga yuklatilgan vazifalarini bilishlari zarur. Avvalo, ayollar farzand tarbiyachisi, sizdan qoladigan naslga tarbiya beradi. Shunday ekan qanday qilib diniy va dunyoviy bilimlarda bexabar, ularni bilmagan inson farzand tarbiyalaydi. To'g'ri uning badan tarbiyasini berishi mumkin, ammo aqliy va axloqiy tarbiyani yetuk darajada bera olmaydi. O'zi dindan bexabar ona qanday qilib bolalariga Allohni tanitadi?

Jadid ma'rifatparvarlaridan So'fizoda ham xotin - qizlar masalasiga jiddiy e'tibor qaratib qator asarlari orqali vaziyatga baho beradi. Uning O'zbek xonimiga, Muslimalar, O'qing onalar, Chust bayonlarining bir gapxonada bir-biriga maqtanishganlari kabi she'rlarining markazida ayollar obrazi turadi. So'fizodaning O'qing onalar she'rida quydagi satrlarni keltirib, o'zbek ayollarini ilm olib ma'rifatli bo'lishga chorlaydi va Turkistondagi xotin-qizlarning ilm olishlariga munosabat salbiy bo'lib, ular undan ko'ra ro'zg'or ishlarini qilishlari, tikish-bichish ishlarini o'rganishi lozim deb hisoblaganlar, adib vaziyatni notog'ri ekanligini o'z she'ri orqali isbotlab berishga harakat qiladi. Abdulla Avloniyning Advokatlik osonmi dramasi³⁰ da o'lka hayotidagi muammolar yevropada o'qib kelgan turkistonlik advokat oldiga o'z muammolari bilan kelgan aholi vakillari orqali ochib beriladi, shu o'rinda dramada turkistonda xotin-qizlar masalasiga ham to'xatib o'tiladi. Jadid ziyolilarining eng yosh vakili Abdulhamid Cho'lponning o'lkadagi oila-nikoh va xotin-qizlar masalasiga doir qator asarlari yaratilgan, masalan Cho'lponning Qurboni jaholat, Oydin kechalarda, Qor qo'ynida lola, Novvoy qiz, Oq podshoning inomi

²⁹An'om surasi 128-oyat

³⁰A. Avloniy Tanlangan asarlar-T.: Ma'naviyat, 1998. 226-b

hikoyalari³¹da va Yorqinoy dramasi³² da o‘zbek xotin-qizlarining ijtimoiy hayotdagi o‘rni keskin tanqid ostiga olinib tasvirlangan. Cho‘lponning Yorqinoy dramasida o‘zbek xalqining erk va ozodlik uchun olib borgan kurashlari gavdalangan, Yorqinoyning xalq ozodligi uchun kurashi, uning qonida To‘marisning qoni jo‘sh urib turganday tasvirlanadi. Adibning: “Yana uylanaman” , “Cho‘rining tangriga isyoni” dramalarida oila-nikoh muammolari yoritiladi va uning fojiali yakuni kulguli tarzda xalqqa yetkaziladi.

Jadid adabiyotida ayollar timsoli o'ziga xos hisoblanadi. Bunda o'sha davr tuzumi qattiq qoralanib, ayollarni ilm-ma'rifatga, jaholat botqog'idan chiqishga qaratiladi. Xususan, Cho'lponning "Kecha va kunduz" asarida Zebi timsoli orqali oydinlashtiramiz. Zebining ilojsizligi o'sha davr ayollari erksizligi sifatida ochib beriladi. Zebi-hurkak ohu kabi go'zal va ilojsiz. Uning qalbi shu qadar tozaki, yomonlik haqida o'ylash nima ekanligini ham tushunib yetmaydi. U insonlarni sevib yashaydi. Razolat to'lib yotgan dunyoga muhabbat ko'zi bilan boqadi, biroq jaholat tozalik va go'zallik bilan kelishmaydi, go'dakday beg'ubor bo'lgani uchun ham bag'ri ifloslik va kirga to'la hayot uni sig'dirmaydi. Zebi ketma-ket baxtsizliklarga uchrasa ham romanga qanday kirib kelgan bo'lsa, shundayligicha qoladi. Zebining bu holatiga biz taqdir-dosh, qismatdosh, darddosh bo'lib, xavotir bilan kuzatamiz. Zebining baxtsiz bo'lishiga mamlakatdagi zulm zo'rovonlik ustuvor ekanligidadir. Cho'lponning asosiy maqsadi ham mavjud tuzimni tag-tomiri bilan o'zgartirish edi. Zebi faqat ayollik latofati va olijanob insoniy fazilatlarini bilangina emas, ayni paytda xush ovozi bilan barchaning e'tiborini tortadi. Ammo ijtimoiy tengsizlik hukmron bo'lgan va ayollar qadr qimmatini oyoq osti qilingan jamiyatda Zebining orzu-havaslari yanchiladi. O'lkada xotin-qizlarga bo'lgan munosabatlarini o'zgartirish, ularni ma'rifatga va ilm-u fanga jalb etish, oila asosini to'g'ri qurmasdan va yosh avlodni to'laqonli to'g'ri yo'lda tarbiyalamasdan turib, jamiyatni isloh qilish, uning rivojini zamonaviy taraqqiyot sari yo'naltirish mumkin emasligi, oxir-oqibatda millat taqdiri

³¹Quronov.DCho'lpon nasri poetikasi-T. : Sharq, 2004- b-43

³²Cho'lpon. Yorqinoy.-T.: G'afur G'ulom, 1991

uning xotin-qizlariga, oilalariga bog‘liq ekanligi kabi g‘oyalarni ilgari surmasligi mumkin emas edi. Oila, xotin-qizlar masalasida ma’rifatparvarlar yondashuvining o‘ziga xos va farqli tomoni shundaki, ular muammoni xalqlarning ayanchli ahvoli, ularning butunjahon mamlakatlaridagi o‘zgarishlardan orqada qolib ketganligi, mahalliy xalqlarning erki, ozodligi, mustaqilligi, hurriyatga intilishi iqtisodiy-siyosiy va ma’naviy hayotdagi turg‘unlik va depsinish holatlari bilan bog‘ladi. Oilaning asosi bo‘lgan ayollarning huquqini erkaklar bilan tenglashtirish, ularning m’naviy-ma’rifiy qiyofasini o‘zgartirishni o‘ta zaruriy vazifalar deb tushundilar.

A. Fitrat bu borada quyidagilarni yozadi: qaysi millatning umumiy say-harakati va amali ko‘p bo‘lsa, kuch-qudrati va izzati ham shuncha salmoqli va buyuk bo‘ladi. Shundan kelib chiqib, Yevropa hukmdorlari o‘z millatlarining sonini ko‘paytirishga harakat qiladilar, Yevropa olami o‘z xalqining nufuziga putur yetsa: Ey! Mamlakatimiz sharafi va e’tibori qolmayapti, millatimiz nobud bo‘ladi. Sharafimizni, vatan va millatimizni himoya qilish uchun farzand yetishtiringlar, deya dod solinadi degan fikrlarni keltirib boshqa mamlakatlarda ayollarga munosabat Turkistondagidan ancha yaxshi ekanligini aytib o‘tadi. Bu chaqiriq aynan o‘sha davr Turkistoni uchun dolzarb masala edi.

Yana bir misol tariqasida Hamza Hakimzoda Niyoziyning "Zaharli hayot yoxud ishq qurbonlari" asari qahramoni Maryam timsolida ham ko‘rishimiz mumkin. Maryam ilmga tashna ayol timsoli. "Yangi saodat" asarida Olimjonning ma’rifat tufayli baxtli hayotga erishuvi va uning o‘z baxtidan boshqa kishilarning ham bahramand bo‘lishini tasvirlagan bo‘lsa, "Zaharli hayot yoxud ishq qurbonlari" fojiasida ma’rifatli insonning jaholat va g‘aflat zindonidagi fojiali taqdirini ko‘rsatishni maqsad qilib olgan. Ushbu asar janrini Hamza "Turkiston maishatidan olingan qiz va kuyov fojiasi" deb ataydi. Dramaturg pyesaning dastlabki sahnasidayoq qahramonlarning o‘zlariga munosib bo‘lmagan, ular qalbidagi muhabbat gullarini xazon qilishga tayyor bir muhitda yashayotganini ko‘rsatadi. Shu tarzda pyesaning avvalidayoq eskicha qarashlar ta’siridagi ota-onalar bilan ulardan ilgarilab ketgan va o‘z zamoniga sig‘may qolgan yoshlar o‘rtasidagi ziddiyat nish uradi.

Voqealar rivojlanishi bilan bu konflikt taranglashib, oxirida kamonning tortilgan yoyidek uchib boradi-da har ikkala qahramonni - Mahmudxon bilan Maryamxonni halok qiladi.

Shunday qilib, jadid adabiyotida ayollar timsoli o'ziga xos tarzda namoyon bo'ldi. Ayollarning erk-ozodligi, ilm-ma'rifatga qiziqishi, ota-onasi ra'yidan chiqolmay taqdir hukmiga bo'yin egishi asarlarda bir-biriga qarama-qarshi konflikt tarzda jadid adabiyoti mafkurasini yoritib bera oldi. Xususan, Abdurauf Fitratning "Advokatlik osonmi?" asaridagi ayollar timsoli ham, Cho'lponning kichik-kichik hikoyalaridan tortib, katta janrdagi barcha asarlarida, barcha-barcha ma'rifatparvar ijodkorlar ijodida ayollar timsoli o'ziga xos mavzuga aylana oldi. O'sha davr nuqtayi nazaridan kelib chiqib, ayollarni qul sifatida baholash, ayollarni nazir sifatida taqdim etish, ularni o'z erkidan, ilm-ma'rifatdan yiroq qilish holatlari ko'plab uchrab turishi jadid adabiyotida chinakam mavzuga aylandi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Hozirgi paytda Tolibon qizlarning ta'lim olishini cheklamoqda, Kobulda davlat xizmatidagi ayollar ishga chiqishi taqiqlanib, faqat ayrim kasb egalarigagina ishlashga ruxsat berildi. Tolibon rasmiylari bu holatnixavfsizlik nuqtai nazaridan deb izohlamogda. Rasmiy shaxslar esa

ayollarning vazifasi faqat bolani dunyoga keltirish va voyaga yetkazish deb hisoblashyabdi. Ammo kelajak bunyodkorlarini tarbiyalash uchun ham ayollar ta'lim olishi kerakku. Hatto ta'lim va savodxonlik Islomda shu qadar ulug'lanadiki, Tolibon qizlarning ilm olishini islomga muvofiq taqiqlay olmaydi.

Kasbim bo'lmasa, o'qishimga ruxsat berishmasa, tolibonlar vada qilayotgan xavfsizlikning men uchun hech qanday ahamiyati yo'q. Bu xavfsizlik faqat Tolibonga kerak,-deydi tibbiyot sohasida ta'lim oluvchi afg'on qizi.

Darhaqiqat, nega butun bir millat savodsiz bo'lishi kerak. Nega ayollar o'qimasligi kerak. Axir Islomda ilm yuksak o'rinlarda turadiku, axir jamiyatda ayollarning roli, o'rni kattaku. Biz shu narsani yodda tutishimiz kerak: agar o'g'il farzandni o'qitmasak, bir insonni savodsiz qilamiz, agarda qiz bolani o'qitmasak butun bir millatni!

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qur'oni karim oyatlari
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
3. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf " Baxtiyor oila"
4. Abdurauf Fitrat "Oila" asari
5. Imom al-Buxoriy rivoyatlari
6. J. Rumi " Masnaviy"
7. Abdulla Avloniy "Tanlangan asarlar"
8. Cho'lpon " Yorqinoy"
9. Annamarie Shimmel " Jonon mening jonimda"
10. Quronov D " Cho'lpon nasri poetikasi"

SHAVKAT RAHMON ASARLARIDA LINGVOPOETIK PRETSEDENT NOMLARI

Ismatova Mahliyo

BuxDU magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Shavkat Rahmon sheʼrlariga lingvopoetik nuqtayi nazardan yondashilib, uning sheʼrlarida berilgan pretsedent nomlarga alohida toʻxtalinadi. Shu oʻrinda pretsedent nomlarning oʻziga xos xususiyatlari, badiiy talqin nuqtayi nazaridan guruhlariga ajratilishi Shavkat Rahmon ijodi orqali ochib berishga harakat qilinadi. Bundan tashqari, pretsedent nomlarning izohi va namunasi sifatida Shavkat Rahmon sheʼrlaridan parchalar keltirilib, birma-bir tahlil qilinadi. Aytish joizki, Shavkat Rahmon ijodidagi pretsedent nomlar oʻziga xos boʻlib, ularning qoʻllanilishi muallif mahoratidan daolat beradi.

Kalit soʻzlar: Shavkat Rahmon ijodiyoti, badiiy talqin, lingvopoetik yondashuv, shoir mahorati, pretsedent nomlarning muallif asarlarida aks ettirilishi.

NAMES OF LINGUOPOETIC PRESIDENTS IN THE WORKS OF SHAVKAT RAHMON

Annotation. In this article, Shavkat Rahmon's poems are approached from a linguopoetic point of view, with special emphasis on the precedent names given in his poems. At the same time, Shavkat Rahmon tries to reveal the peculiarities of precedent names, their division into groups in terms of artistic interpretation. In addition, excerpts from the poems of Shavkat Rahmon are cited and analyzed one by one as explanations and examples of precedent names. It should be noted that the precedent names in the works of Shavkat Rahmon are unique, and their use testifies to the skill of the author.

Keywords: Shavkat Rahmon's creativity, artistic interpretation, linguopoetic approach, poet's skill, reflection of precedent names in the author's works

ИМЕНА ЛИНГВОПОЭТИЧЕСКИХ ПРЕЗИДЕНТОВ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ШАВКАТА РАХМОНА

Аннотация. В этой статье стихи Шавката Рахмона рассматриваются с лингвопоэтической точки зрения, с особым акцентом на прецедентные имена, данные в его стихах. В то же время Шавкат Рахмон пытается выявить особенности прецедентных имен, их деление на группы с точки зрения художественной интерпретации. Кроме того, отрывки из стихов Шавката Рахмона приводятся и анализируются один за другим в качестве пояснений и примеров прецедентных имен. Следует отметить, что прецедентные имена в произведениях Шавката Рахмона уникальны, а их использование свидетельствует о мастерстве автора.

Ключевые слова: творчество Шавката Рахмона, художественная интерпретация, лингвопоэтический подход, поэтическое мастерство, отражение прецедентных имен в авторских произведениях.

Barchamizga ma`lumki, badiiy matnni shakllantiruvchi turli vositalar mavjud bo`lib, ular matnni har qaysi jihatiga monand holda yuzaga keltiradi. Aytish joizki, badiiy matnni shakllantiruvchi vositalar turli-tuman hisoblanib, ular orasida pretsedent birliklar alohida o`rin tutadi. Pretsedent birlik nima?

Pretsedent birlik bu kishilarning lisoniy xotirasida til birligi sifatida mavjud bo`lgan, badiiy matnni shakllantirishda qayta-qayta murojaat qilinadigan vositalar hisobalanadi. Pretsedent birliklarni aniqlash uchun kontekst bilan ishlash zarur, undan olinadigan ma`no pretsedent birliklarning oydinlashuviga xizmat qiladi. Pretsedent birliklar turlaridan biri pretsedent nomlar hisoblanadi. Rus tilshunoslaridan biri Maslovaning ta`kidlashicha, pretsedent birliklar sifatida faqat har bir xalqning xalq

uchun ma`lum bo`lgan qahramonlarining nomlari matn tarkibida ishlatilgandagina qabul qilinishi mumkin[5]. Pretsedent birliklar o`zbek mumtoz adabiyotida talmeh san`ati bilan o`xshashlik hosil qiladi. Pretsedent nomlar ikki vazifani yuzaga keltirishga xizmat qiladi:

- a) Matnda taniqli shaxs bilan aloqador hodisaga ishora qilish;
- b) Matn yaratilishida matnning egasi sifatida ishtirok etish.

Pretsedent nomlarning vazifasiga ko`ra turlari(1-chizma).

Matnda taniqli shaxs bilan
aloqador hodisaga ishora qilish

Matn yaratilishida
matnning egasi sifatida
ishtirok etish

Demak, yuqoridagilardan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, pretsedent nomlarning matn tarkibida qanday vazifaga ega ekanligi ularning matnda bajargan vazifasiga ko`ra amalga oshiriladi va tahlil qilinadi[11]. Biz ushbu maqolamizda Shavkat Rahmon she`riyatidagi lingvopoetik presedent nomlar tahlilini ko`rib chiqamiz.

O`zbek adabiyotining taniqli shoirlaridan biri Shavkat Rahmon o`z she`rlari ila muxlislar qalbini lol aylagan ijodkor hisoblanadi. Shavkat Rahmon she`riyati samimiyat yo`g`rilgan, badiiylik ufurib turgan ajib she`riyat hisoblanadi. Bundan tashqari, Shavkat Rahmon she`rlarida pretsedent nomlar mavjud bo`lib, ularni tahlil qilish uchun shoir she`rlariga birma-bir to`xtalamiz hamda ularni lingvopoetik nuqtayi nazardan tasnif qilamiz.

Shavkat Rahmonning “Qodiriy va hozirgi yoshlar” she`ridan olingan quyidagi parchaga e`tibor bering:

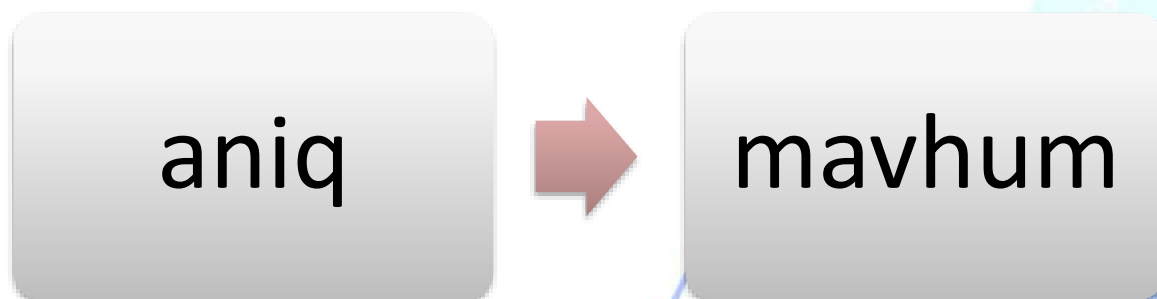
Qodiriy o`ylanar yuksak-yuksakda,

*Payqamay vaqtning to's-u to'slarin,
Poyiga qo'yadi qo'llari titrab,
Qarigan qullarin
Sodiq do'stlari...*

Ushbu parchadagi presedent nom sifatida “Qodiriy” nomi qo'llanilmoqda hamda bu mashhur shaxsga ishora qilish vazifasini bajaryapti[8]. Ushbu nomga lingvistik nuqtayi nazardan yondashadigan bo'lsak, “Qodiriy” ismining barchaga ma'lum ekanligi tufayli uni qayta izohlashning hojati yo'q ekanligiga guvoh bo'lamiz. Shu o'rinda quyidagi fikrni ham qayd etib o'tish joiz, ya'ni presedent nomlar gap tarkibida shaxs nomining barchaga ma'lum yoki ma'lum emasligiga ko'ra ikki turli bo'ladi, ya'ni:

- A. *Izoh talab qilmaydigan – aniq presedent nomlar.*
- B. *Izoh talab qilinadigan - mavhum presedent nomlar.*

Presedent nomlar gap tarkibida shaxs nomining barchaga ma'lum yoki ma'lum emasligiga ko'ra turlari(2-chizma).

Aniq presedent nomlar matn tarkibida qo'llanilganda, uning izohiga zarurat bo'lmaydi, ya'ni matnda qo'llangan nom barchaga ma'lum hisoblanadi[1], xususan:

*Tokay zanglab ketgan bu saksovullar,
Tirik bir imonday turadi axir –
Turar Jaloliddin Manguberding
Sahroga sochilgan so'zlari kabi.*

Shavkat Rahmonning “Qizilqumda bir kun” deb nomlangan she'ridan olingan yuqoridagi parchada “Jaloliddin Manguberdi” presedent nomi qo'llanilgan va ta'kidlash joizki, ushbu nomning izohiga ehtiyoj mavjud emas, ya'ni Jaloliddin

Manguberdi – tarixiy qahramon, barchaga birday ma`lum va mashhur shaxs hisoblanadi. Jaloliddin Manguberdi president nomi tarixiy shaxs sifatida ma`lum etalonni ham bajarish xususiyatiga ega, ya`ni **qahramonli etaloni**. Ushbu tarixiy siymoni yodga olganimizda, **qahramonlik etaloni** hamohanglikda namoyon bo`ladi[7].

Koshcheyning joniday dengiz tagida,

Balki Zuhaldadir,

Balki oydadir.

Ko`ngilning ko`zi-la ko`ring olamni,

Jaholat makridan qolmang aldanib.

Shavkat Rahmon qalamiga mansub “Atlantika dovuli” she`ridan keltirilgan yuqoridagi parchada “Koshchey” president nomi qo`llanib, bu mutolaa qilguvchi uchun mavhumlikni yuzaga keltiradi. Sababi, “Koshchey”ning kim ekanligi kitobxon uchun qorong`u. Aslida, ushbu izoh talab qiluvchi tarixiy shaxs nomi xalq orqasida tez-tez qo`llaniladigan “O`lmas Kasheshey”ning asl ko`rinishi hisoblanib, “Kasheshey” nomining asl holatida qo`llanilmasligi uning matn tarkibida mavhumlikning yuzaga kelishiga sabab bo`ladi[6].

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, president birliklarning ma`lum bir turi hisoblangan president nomlar matn tarkibida qo`llanilib, tarixiy, mashhur shaxslarga ishora qilish bilan birgalikda matnning yaanda ta`sirchan, mazmunli chiqishiga ko`mak berar ekan. Ularning aniq yoki mavhum bo`lishi muallif ixtiyoriga bog`liq hisoblanib, noma`lum president nomlarga shoirlar tomonidan izoh berilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi. Shavkat Rahmon she`riyatida qo`llanilgan lingvopoetik president nomlarning o`ziga xos xususiyatlari mavjudligini e`tiborga olgan holda shuni ta`kidlashimiz mumkinki, ularning shoir ijodida qo`llanilishi ijod namunalarning yanada betakror va beqiyos bo`lishiga xizmat qilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Begimqulov D. She'riyatimiz yulduzi. // Abdulla Oripov. Tanlangan asarlar. 4 jildlik, 1 jild. -Toshkent: 2000, 432-bet.
2. Vohidov E. Har zamonning o'z muhri bor. // Guliston.-Toshkent, 2003. - № 3, 122-123-bet.
3. Vohidov R, Hoshimova M. She'riyat - shoir yuragi. Toshkent:“Fan”, 1987, 68-bet.
4. Boboev T. Adabiyotshunoslik asoslari. Darslik. -T.: O'zbekiston, 2002.
5. Yo'ldoshev B. Qashqadaryo badiiyati. Toshkent: "Sharq" NMK, 1998, 464-bet.
6. Yo'ldoshev Q. Adabiyotshunoslik nadur? // Tafakkur. - Toshkent, 2000.- № 3, 65-bet.
7. Norboyev B. Hayotni poetik talqin etish tamoyillari va mahorat muammolari. Filol. fan. d-ri..dis. avtoref. -Toshkent: 1996, 54-bet.
8. Norboyev B. Istiqlol va iste'dod tarbiyasi.Toshkent: “O'qituvchi”, 1996, 47-bet.
9. Olimov M. Hozirgi o'zbek adabiyotida pafos muammosi. -T. 1994.
10. Rahimjonov N. Nur hurlik timsoli. //Mustaqillik davri o'zbek adabiyoti. - Toshkent: Fan, 2007, 49-bet.
11. www.wikipedia.org
12. www.hozir.org
13. www.kitobdunyosi.uz
14. www.google.com

PANDEMIYA SHAROITLARIDA INSON VA FUQAROLARNING HUQUQ VA ERKINLIKLARI CHEKLANISHI MASALALARI

Islomov Bekzod Bektosh o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti Ommaviy axborot vositalari huquqi yo‘nalishi
magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola pandemiya sharoitida inson va fuqaroning huquq va erkinliklarini cheklash muammosiga bag‘ishlangan. Muallif inson huquq va erkinliklarini cheklash instituti, uning mohiyati va asosiy tamoyillarini tahlil qilib, 2020-yilda dunyoning turli mamlakatlari hamda O‘zbekiston hududida koronavirus pandemiyasi munosabati bilan joriy etilgan fuqarolarning huquq va erkinliklarining, turli cheklash choralarining qonuniy asoslarini ko‘rib chiqadi. Muallifning xulosasiga ko‘ra, belgilangan cheklovlar ushbu cheklash choralari kiritilgan maqsadlarga, shuningdek, mavjud muammo va qonuniylikka mutanosibdir.

Kalit so‘zlar: xalqaro huquq, milliy huquq, konstitutsiya, inson va fuqaroning huquq va erkinliklari, inson va fuqaroning huquq va erkinliklarini cheklash, favqulodda holat, favqulodda vaziyat, yuqori ogohlantirish rejimi, pandemiya.

Inson va fuqaroning huquq va erkinliklarini cheklash deganda shaxs yoki fuqaroning qonunlarda konstitutsiyaviy maqsadlarda belgilangan huquq va erkinliklarni amalga oshirishi uchun ushbu maqsadlarga mutanosib bo‘lgan ma‘lum chegaralar yoki doiralar tushuniladi. Ushbu ta’rifdan kelib chiqadigan bo‘lsak, huquq yoki erkinliklarni cheklashning ikkita asosiy belgisi mavjud bo‘lib, quyidagilardir: inson huquqlari cheklanishining, qat’iy belgilangan chegarasi hamda bu cheklash erishishga qaratilgan muayyan maqsadlarning mavjudligi. Tadqiqotning dolzarbligi muayyan huquq va erkinliklarni cheklashning qonuniyligi yoki noqonuniyligi muammosi, alohida holatlarga nisbatan bunday cheklovlarning maqsadga muvofiqligi

va samaradorligi, shuningdek, bu cheklovlar uchun aniq me'zon va chegaralarni aniqlash zaruratidir. Aks holda, konstitutsiyaga zid cheklovlar natijasida fuqarolarning huquq va erkinliklari masalalarida muayyan buzilishlar, shuningdek, huquqni qo'llashda xatoliklar vujudga kelishi mumkin. Inson huquqlari va erkinliklarini cheklash instituti shaxsiy manfaatlar bilan jamiyat va davlat manfaatlari o'rtasidagi optimal muvozanatni aniqlash uchun har tomonlama o'rganishni talab qiladi.

Dunyoning turli mamlakatlariga ta'sir etuvchi yuqumli kasalliklarning ommaviy tarqalishi bilan bog'liq bo'lgan pandemiya sharoitida inson huquq va erkinliklarining cheklanishini o'rganish bugungi kunda alohida ahamiyatga ega. 2020-yilda insoniyat koronavirus pandemiyasiga duch keldi, bu kasallik tarqalgan mamlakatlarda fuqarolarning huquq va erkinliklari turli darajada cheklashlar qo'llandi. Ushbu cheklovlar mamlakatlarning fuqarolari tomonidan ko'pincha koronavirusning xavflilik hamda kasallikning tarqalishi jarayonida yuzaga keladigan tahdidlar darajasiga to'g'ri kelmaydigan choralar sifatida baholanadi. Ushbu masalada, birinchi navbatda, inson va fuqaroning huquq va erkinliklarini cheklash to'g'risidagi qoidalarni o'z ichiga olgan xalqaro huquq normalariga murojaat qilish kerak. Inson huquqlari sohasidagi xalqaro huquqiy hujjatlarning eng muhimi 1948-yilda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasidir. Deklaratsiya matnida, xususan, “o'z huquq va erkinliklarini amalga oshirishda shaxs huquqlari faqat qonun bilan belgilangan boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarining munosib tan olinishi va hurmat qilinishini ta'minlash hamda demokratik jamiyatda axloq, jamoat tartibi va umumiy farovonlikning adolatli talablariga javob berish maqsadida cheklashlar qo'llanilishi mumkin”.

Shuni ta'kidlash kerakki, bu norma ancha umumiy xususiyatga ega. Shu bilan birga, ko'rib chiqilayotgan normalarni fuqarolarning huquq va erkinliklarini cheklash sohasidagi huquqiy tartibga solishning faqat rivojlanish vektorini belgilaydigan ichki, milliy qonunchilikdagi norma-tamoyillar yoki norma-maqсадlar sifatida tavsiflash mumkin. A.A. Umarovanning so'zlariga ko'ra, deklaratsiya g'oyalari alohida milliy

davlatlarning huquqiy hujjatlarida konkretlashtirilib, ular doirasida fuqarolarning huquq va erkinliklarini cheklashning aniq asoslari, mezonlari va aniq chora-tadbirlari belgilanishi kerak. Umarova tomonidan shakllantirilgan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining yuqoridagi normasiga berilgan bahoda aytilishicha: bunday cheklashlarga ushbu cheklovlar oxirgi chora sifatida qo'llaniladigan haqiqiy demokratik jamiyatda boshqa vositalar tugagach yo'l qo'yiladi.³³

Yana bir muhim xalqaro hujjat - Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktda muayyan huquqlarni cheklash va ularni amalga oshirish chegaralarini belgilashga ruxsat beriladi: bu, xususan, erkin harakatlanish va yashash joyini tanlash erkinligiga tegishlidir (12-modda), din yoki e'tiqod erkinligi (18-modda), o'z fikrini erkin tanlash huquqi (19-modda). Paktga ko'ra, ushbu huquqlarni cheklash qat'iy cheklangan maqsadlarda, jumladan, milliy xavfsizlikni, jamoat tartibini, jamoat salomatligi yoki axloqini, boshqalarning huquq va erkinliklarini himoya qilish uchun ruxsat etiladi. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt matnida fuqarolar hayotini saqlab qolish uchun maxsus choralar ko'rishni nazarda tutuvchi, standart cheklovlardan tashqariga chiqadigan va favqulodda vaziyatlarda ruxsat etiladigan huquq va erkinliklarni cheklash bo'yicha bir qator maxsus qoidalar mavjud. Millatning mavjudligiga tahdid bilan tavsiflangan favqulodda holatda bo'lgan milliy davlatlar ushbu vaziyatning shoshilinchligi talab qiladigan darajada tegishli choralarni qo'llashlari mumkin. Eslatib o'tamiz, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) tomonidan qabul qilingan xalqaro me'yoriy hujjatlarga ko'ra, ommaviy epidemiya, yuqumli kasalliklar yoki pandemiya tarqalishi xavfi tug'ilganda aholini himoya qilish maqsadida fuqarolarning huquqlarini, shu jumladan erkin harakatlanish huquqlarini cheklashga yo'l qo'yiladi(JSST Bosh direktorining 03.11.2020 yildagi xabariga ko'ra, COVID-19 koronavirus infeksiyasining tarqalishi pandemiya sifatida tavsiflanishi mumkin).³⁴

³³Умарова А.А. Стандарты ограничений прав и свобод в актах современного международного права.

³⁴ Всеобщая декларация прав человека (принята Генеральной Ассамблеей ООН 10.12.1948) URL : https://www.Consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120805

Ayni paytda dunyoning ko‘plab mamlakatlarida koronavirus pandemiyasi tarqalishi bilan bog‘liq holda fuqarolarning huquq va erkinliklariga turli cheklovlar joriy etilgan. Bunday vaziyatda aksariyat davlatlarda fuqarolarning harakatlanish erkinligi va yig‘ilishlar erkinligini cheklovchi, an’anaviy saylov tartib-qoidalarini bekor qilish kabi favqulodda choralar ko‘rildi. Shu bilan birga ba’zi milliy parlamentlarda masofaviy ovoz berish ham joriy etilmoqda. Inson huquqlari bo‘yicha Yevropa sudi (IHYS) raisi Linos-Aleksander Sitsilianos baholashicha, koronavirus pandemiyasi munosabati bilan dunyoda joriy etilgan harakatlanish cheklovlari, umuman olganda, muammoga mutanosib va qonuniydir, ammo, inqiroz tugagandan so‘ng, ular albatta bekor qilinishi kerak.

Aytish joizki, ayni paytda ko‘plab yirik xalqaro arboblarning koronavirus pandemiyasi sharoitida fuqarolarning huquq va erkinliklari haddan tashqari cheklanishidan xavotir bildirmoqda. Masalan, BMTning Inson huquqlari bo‘yicha Oliy komissari Mishel Bachelet ushbu pandemiyaning inson huquqlari uchun salbiy oqibatlarini haqida gapirdi. Uning fikricha, milliy-davlatlar hukumatlari koronavirus tarqalishining oldini olish maqsadida fuqarolarning huquq va erkinliklariga muayyan cheklovlarni kiritish doirasida adolat va insonparvarlik tamoyillariga amal qilishlari kerak. M. Bachelet “ayrim mamlakatlarda cheksiz va oldindan aytib bo‘lmaydigan salbiy oqibatlar keltiruvchi favqulodda vakolatlarning qabul qilinishi” munosabati bilan o‘z xavotirini bildirdi. Bir qator hollarda, Inson huquqlari bo‘yicha Oliy komissarning ta’kidlashicha, “epidemiya oddiy qonunchilikdagi repressiv o‘zgarishlarni oqlash uchun ishlatiladi”.

Milliy yuridik sohaning ko‘plab vakillari ham O‘zbekistonda koronavirus pandemiyasi sharoitida mamlakat fuqarolarining huquq va erkinliklarini cheklashning kelib chiqishi mumkin bo‘lgan salbiy oqibatlarini oldini olish tarafdoridir. Koronavirus pandemiyasi va inson huquqlariga rioya qilish masalasidagi munozaralarda bildirilgan xulosaga ko‘ra, bugungi kunda mamlakatda Koronavirusga qarshi kurashish tahdidi ostida kelib chiquvchi inson huquqlarining cheklanishi jarayoni kasallikka qarshi kurashda kerakli samara berishdan inson huquq

va erkinliklariga tahdid solish darajasigacha o‘zgarishi mumkin. Pandemiyaga qarshi kurashda yoki shunday kurash bahonasida inson huquq va erkinliklariga nisbatan quyidagi cheklovlar qo‘llanilayotganligini ko‘rishimiz mumkin:

- mamlakatlar o‘rtasidagi aloqalarni bekor qilish, odamlarning davlat chegaralari orqali harakatlanishini qisqartirish;
- turli ommaviy tadbirlarni, shu jumladan siyosiy tadbirlarni bekor qilish;
- karantin tadbirlari va o‘zini-o‘zi izolyatsiya qilish rejimini amalga oshirishda fuqarolarning harakatlanish erkinligini cheklash;
- harakatlarni nazorat qilish maqsadida fuqarolarning videokuzatuvini kuchaytirish, raqamli va boshqa ruxsatnomalarni joriy etish;
- sudlarning fuqarolarning kelishi uchun yopilishi, bu esa sud muhokamasining oshkoralik tamoyilining buzilishiga olib kelishi va hokazo.

Huquqshunos olim Husanovning ta’kidlashicha O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 20-moddasida belgilanishicha fuqarolar o‘z huquq va erkinliklarini amalga oshirishda boshqa shaxslarning, davlat va jamiyatning qonuniy manfaatlari, huquqlari va erkinliklariga putur yetkazmasliklari shart. Demak ushbu moddaga muvofiq tarzda inson va fuqaroning huquq va erkinliklari faqat qonunlar bilan va faqat konstitutsiyaviy tuzumni, jamoat tartibini, inson huquqlari va erkinliklarini, aholi salomatligi va ma’naviyatini himoya qilish uchun zarur bo‘lgan darajada cheklanishi mumkin.³⁵

Ma’lumki, O‘zbekiston Respublikasida yaqin vaqtgacha favqulotda holat tushunchasi alohida qonun bilan tartibga solinmagan edi. Faqatgina 2021-yil 15-dekabrda Favqulotda holat to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy Qonuni qabul qilindi hamda favqulotda holat tushunchasi mustahkamlandi. Ushbu qonunning 5-moddasida favqulodda holatni joriy etish hollari aniqlashtirilgan. Unga ko‘ra “Favqulodda holat O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining hayotiga, sog‘lig‘iga va xavfsizligiga, O‘zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumiga va (yoki)

³⁵ O.T. Husanov- Konstitutsiyaviy huquq. Darslik. T. “Adolat”. 2013.

hududiy yaxlitligiga bevosita tahdid soladigan hamda favqulodda choralar qo‘llamasdan bartaraf etish mumkin bo‘lmagan holatlar mavjud bo‘lgan taqdirda, alohida hollarda joriy etiladi”.³⁶

Qonunning 3-moddasida esa “favqulodda holat — O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining, chet el fuqarolarining hamda fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarning huquq va erkinliklariga, shuningdek yuridik shaxslarning huquqlariga nisbatan ushbu Konstitutsiyaviy Qonunda nazarda tutilgan ayrim cheklovlar belgilashga yo‘l qo‘yadigan hamda ularning zimmasiga qo‘shimcha majburiyatlar yuklaydigan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiq O‘zbekiston Respublikasining butun hududida yoki ayrim joylarida vaqtincha joriy qilinadigan davlat boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, fuqarolarning o‘zini-o‘zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari hamda tashkiliy-huquqiy mulkchilik shaklidan qat’iy nazar boshqa tashkilotlar, ularning mansabdor shaxslari faoliyatining alohida huquqiy rejimi” – deb belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori bilan (176-son, 23.03.2020-y.) Koronavirusga qarshi kurash bo‘yicha Respublika Maxsus komissiyasi karantin yoki cheklovchi tadbirlarni kiritish bo‘yicha vakolatlarga ega bo‘ldi.³⁷

*“Aholining sanitariya-epidemiologik osoyishtaligi to‘g‘risida”gi O‘RQ 393-son Qonunining 3 moddasiga ko‘ra **“karantin” yoki boshqacha aytganda “cheklovchi tadbirlar”** — yuqumli va parazitar kasalliklar tarqalishining oldini olishga qaratilgan, xo‘jalik faoliyati va boshqa faoliyatning alohida tartibini, aholi, transport vositalari, yuklar va (yoki) tovarlar harakatlanishining cheklanishini nazarda tutadigan ma‘muriy, tibbiy-sanitariya chora-tadbirlari va boshqa chora-tadbirlardir.*³⁸

³⁶ Favqulodda holat to‘g‘risidagi O‘RQ-737.

³⁷ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 176-son Qarori.

³⁸ Aholining sanitariya-epidemiologik osoyishtaligi to‘g‘risidagi O‘RQ-393.

Yuqorida keltirilgan qonun normalariga asosan O‘zbekiston Respublikasi hududida fuqarolarning huquq va erkinliklariga kiritilgan bir qator cheklovlarni huquqiy asoslantirish mumkin.

Koronavirus pandemiyasi sharoitida fuqarolarning huquq va erkinliklarini cheklash bilan bog‘liq O‘zbekiston Respublikasi hududida joriy etilgan chora-tadbirlar, umuman olganda, bizning fikrimizcha, mamlakatda mamlakat aholisi uchun obyektiv xavf tug‘diruvchi infeksiyaning ommaviy tarqalishi natijasida yuzaga kelgan murakkab vaziyatga mos keladi. Belgilangan cheklovlar, xususan, erkin harakatlanish huquqini cheklash ushbu cheklash choralari kiritilgan maqsadlarga shuningdek mavjud muammoga mutanosib va qonuniydir. Shu bilan birga, fuqarolarning huquq va erkinliklariga nisbatan ko‘rib chiqilayotgan cheklovlar vaqtinchalik xususiyatga ega bo‘lishi va doimiy amaliyot sifatida qaralmasligi kerak, chunki bu inson va fuqaroning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini amalga oshirishga tahdid solishi mumkin. Shuningdek, O‘zbekiston fuqarolarining konstitutsiyaviy huquqlarini buzmaslik uchun biz bunday cheklovlarni joriy etish to‘g‘risidagi qarorlarning har biri nazorat qiluvchi organning (Konstitutsiyaviy sud, Prokuratura) jamoatchilik fikri bilan birga bo‘lishini zarur deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. Aholining sanitariya-epidemiologik osoyishtaligi to‘g‘risidagi O‘RQ-393.
3. Favqulodda holat to‘g‘risidagi O‘RQ-737.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining F-5537 Farmoni.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 176-son Qarori.
6. O.T. Husanov- Konstitutsiyaviy huquq. Darslik. T. “Adolat”. 2013.
7. Умарова А.А. Стандарты ограничений прав и свобод в актах современного международного права.

TROPIK VA SUBTROPIK O‘SIMLIKLARNI KO‘PAYTIRISH USULLARI

Eshmurodova Moxichexra

Samarqand Davlat Universiteti magist

Xurshidova Marjona Abror qizi

Samarqand Davlat veterinariya medisinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti talabasi

Annotasiya: Introduksiya qilingan tropik va subtropik o‘simliklarni ko‘paytirish usullarini, xona sharoitiga moslashtirishni, maqsadga muvofiq muddatlarda turli maqsadlarda foydalanishni, o‘sishi va rivojlanishini boshqarish yo‘llarini ilmiy asosda o‘rganish juda katta ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: introduksiya, tropik, subtropik, iqlimlashtirish, gigroskopik namlik, agrofizikaviy, agrokimyoviy.

Аннотация: Важность научного изучения способов размножения интродуцированных тропических и субтропических растений, приспособление их к комнатным условиям, своевременного использования в различных целях, управления ростом и развитием.

Ключевые слова: интродукция, тропический, субтропический, гигроскопический влажность, агрохимический, агрофизический,

Annotation. It is very important to scientifically apply the methods of reproduction of tropical and subtropical exponents, adaptation to room conditions, the use of various purposes within a certain period of time, the use and development of the main ones in terms of introduction.

Key words: introduction, tropical, subtropical, climatization, hygroscopic, moisture, agrophysical, agrochemical

Biz yashayotgan sayyoramiz nabotot olami juda xilma-xil bo‘lib, unda 412 mingdan ziyod o‘simlik turlari mavjud. Insonlar shu o‘simlik turlarini 30000 ga yaqinidan kundalik xayotlarida turli maqsadlarda foydalanib kelishadi. Bu o‘simlik turlari ichida shunday o‘simliklar borki, ular insonga eng nafis tuyg‘u-go‘zallik hissini uyg‘otadi, xush kayfiyat bag‘ishlaydi. Bular xonadonlarimiz, kinoteatr va dam olish maskanlarimiz, maktabu bog‘chalarimizni qishin-yozin bezab turuvchi tropik va subtropik o‘simliklardir.

Bu ajoyib o‘simliklar qadimdan insoniyatni qiziqtirib kelgan.

Ibtidoiy odamlar uz go‘shasi atrofida o‘suvchi yegulik va ko‘p kasalliklarga davo bo‘luvchi o‘simliklarni qidirib topishga harakat qilishgan. Arxeologik qazilmalardan ham shu narsa ma‘lumki, qadimgi dunyo xalqlari o‘simliklardan yegulik, dorivor va manzarali o‘simliklar sifatida foydalanishgan. Osiyo, Yevropa, Afrika va Amerikadan topilgan ko‘pgina qoyalardagi tasvirlar gullarning va manzarali o‘simliklarning beqiyos go‘zalligini bizning davrimizgacha yetkazib kelgan. Eron, Xindiston, Yaponiya, Markaziy va Janubiy Amerika xalqlari qadim vaqtlardan beri yopiq va ochiq gulli yovvoyi o‘simliklardan, shuningdek, dorivor xususiyatga ega bo‘lgan o‘simliklardan o‘z ehtiyojlariga yarasha foydalanishgan. Bu o‘simliklar bilan ular o‘zlari yashagan joylarni bezashgan va ularni tibbiyot sohasida ishlatishgan.

Olimlarning fikriga ko‘ra, eng birinchi manzarali o‘simliklar atirgul bilan lotos bo‘lgan. Qadimgi obidalarning guvohlik berishicha, bu o‘simliklardan jamiyatda 5,5—6 ming yil, gulsafsar va xrizantemadan esa 4 ming yil avval foydalanilgan. Otabobolarimizning bu gullarga bo‘lgan muhabbatini qoyalarga va uy-joy jixozlariga tushirilgan tasvirlardan, kashtalarga tikillgan gullardan, naqshlardan, eski qo‘lyozmalardan bilish mumkin.

Gulchilik bizning respublikamizga Uzoq Sharqdan, Xitoy va Xindistondan Buyuk ipak yuli orqali kirib kelgan va birinchi bo‘lib Samarqandda, so‘ngra Buxoro, Qo‘qon va boshqa shararlarda tarqalgan. 1920-yildan boshlab O‘rta Osiyo Davlat

universitetining qoshida 12 gektarlik Botanika bog‘i tashkil qilinib, 60 dan ziyod gul navlari yetishtirilgan

Mamlaktimizga introduksiya qilingan tropik va subtropik o‘simliklar orasida shifobaxshligi jihatidan muhim ahamiyatga ega bo‘lgan Aloye L., Alocasiya G. Don., Agave L., Kalanchoye Adans., Opuntia L., Ornithogallum L., PassiFlora L., Selenecyereus L., Carica papay L., Citrus limon(L) Burrm. kabi turlar xam mavjud.[1] Муравева, Гаммерман; 1974, Павлов, 1998.

Aloye L

Alocasiya G

Agave L

Qadimda insonlar ilon yoki boshqa zaharli xashoratlar chaqqanda dori sifatida agava o‘simligining shirasidan foydalanishgan. Ba’zi tropik va subtropik o‘simliklar zaharli bo‘lishsada dorivorlik xususiyatiga egadirlar, jumladan Alokaziya. Xitoy tabobatida bu o‘simlik poyasidan oshqozon va tish og‘riqlarida, barglaridan pnevmaniya, sil va tuyilgan tuganaklaridan esa har xil o‘smalarni davolashda foydalanib kelingan.

shutterstock.com · 342839939

PassiFlora L

Kalanchoye Adans

Introduksiya qilingan tropik va subtropik o‘simliklarni ko‘paytirish usullarini, xona sharoitiga moslashtirishni, maqsadga muvofiq muddatlarda turli maqsadlarda

foydalanishni, o‘sishi va rivojlanishini boshqarish yo‘llarini ilmiy asosda o‘rganish juda katta ahamiyat kasb etadi.

Bunday o‘simliklar bilan turli muassasalarni ko‘kalamzorlashtirish va xonalarni bezatish orqali ommani va maktab o‘kuvchilari va oliygoxlarimiz talabalarini boshqa davlatning florasini bilan keng tanishtirish imkoniyati vujudga keladi.

Introduksiya qilingan va iqlimlashtirilgan tropik va subtropik xona o‘simliklaridan atmosferani tozalashda, ish joylarimizda va xonalarda mikroiklim yaratishda , atmosferadagi gigroskopik namlikni bir me’yorda ushlab turishni ta’minlashda va turli xastaliklarni davolashda foydalanishimiz mumkin.

Carica papaya L.,

Citrus limon(L) Burrm.

Selenecyereus L.,

Mamlakatimizga shunday tropik va subtropik o‘simliklar Buyuk ipak yo‘li orqali savdo ishini yurutuvchi shaslar tomonidan Eron,Afg‘oniston, Pokiston, Turkiya, Xitoy va Xindiston kabi davlatlardan olib kelingan va ularning tur va navlari ko‘paya boshlagan.

O‘simliklarning muvoffaqiyatli introduksiyasida turlarning ekologik potentsiali abiotik va edafik(tuproq tarkibi) omillarga bo‘lgan munosabatini belgilaydi

Tadqiqotlar natijasiga ko‘ra mavjud turlarning 25,3% gulchilik shinavandalari tomonidan u yoki bu davlatdan olib kelinib mamlakatimizning turli tuproq, iqlim sharoitlarida iqlimlashtirilgan. Masalan O‘zFA “Botanika” bog‘ida umumiy turlar soniga nisbatan 58,8%, Uzoq va yaqin chet davlatlardan 25,3%, O‘zbekistonning

boshqa regionlaridan 52,8% tropik va subtropik o‘simliklar turi shu yo‘l orqali introduksiyalangan [2]

Birgina kaktus o‘simligi ustida olib borilgan ilmiy izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, Farg‘ona vodiysida 3 ta oilacha, 4 bo‘g‘in, 64 turkunga mansub, 196 kaktus turlarining to‘la introduksiyasi gul shinavandalari tomonidan amalga oshirilgan. Farg‘ona vodiysida kaktuslar R.Gubaydullin xonadonida 100 dan ortiq, J.Mo‘minov kolleksiyasida 150 dan ortiq turlar to‘plangan. Qizig‘i shundaki, ular bu o‘simlik turlarini bir-biriga payvandlash ustida amaliy ishlarni amalga oshirishgan. Kuzatishlar ulardagi aksariyat kaktuslarning gullashini va ayrimlarining meva hosil qilib urug‘ berishini hamda bu urug‘lardan “sof” kaktuslarni o‘stirilganligini ko‘rsatadi.[3]

O‘zbekistonda Botanika bog‘larining tashkil etilishi tropik va subtropik o‘simliklarni maqsadli ko‘paytirish, rejali va ilmiy asosda iqlimlashtirishga yordam berdi. Bunday iqlimlashtirilgan o‘simliklar gultuvaklarga ko‘paytirilib keng ommaga yetkazila boshladi.

Keyinchalik iqlimlashtirilgan o‘simlik turlarini parvarishlash, ko‘paytirish va ommalashtirish ishlari bilan davlat tassarufidagi ko‘kalamzorlashtirish va obodonlashtirish tashkilotlari shug‘ullana boshladi.

Ҳозирги кунга келиб фан техниканинг ривожланishi ва dunyo olimlarining ilg‘or tajribalariga asoslangan xolda tropik va subtropik xona va yopiq joylarda o‘stiriladigan manzarali o‘simliklarni laboratoriya sharoitida ko‘paytirish usullari takomillashdi. Xususan Samarqand viloyati Jomboy tumani “Bog‘bon” agrokompleksida tashkil qilingan “In Vitro” laboratoriyasi zamonaviy uskunalар bilan jixozlangan bo‘lib, bu o‘simlik turlarini ko‘paytirishning innovasion usullari bilan shug‘ullanib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Муравева, Гаммерман; 1974, Павлов, 1998.
2. N.N.Mamanova.,N.M.Karmishina Farg‘ona vodiysi tropik va subtropik o‘simliklarning introduksiyasi. Xalqaro ilmiy konferensiya materiallari – Toshkent. 2004 y.-B.105-106.
- a3. Naraliyeva N.M . Kaktuslar va ularning umumiy tavsifi. Oliy va o‘rta maxsus ta’lim anjumani materiallari.- Andijon.2004. – B.86-67

MYTHOLOGICAL ANTHROPONYMS IN ENGLISH AND UZBEK

Sultanova Gulasal Nizomitdinovna

O`zbekiston davlat jahon tillari universiteti magistranti

Abstract This article describes the significance of anthroponomical phraseological units in English and Uzbek, particularly, mythological anthroponyms from linguocultural perspectives and some of the new examples studied by linguists. In this article, descriptive comparative research methods and cross-cultural analysis were used. Linguocultural information in the semantics of English and Uzbek mythological anthroponymy have been revealed and approved by numerous examples. In my research, I would like to state the role of mythology as a cultural identity through the samples of English and Uzbek mythology.

Keywords: anthroponyms, onomastics, mythological, anthroponymy, embodiments, folk epos, transmitter, prudent.

Introduction

The culture of each nation is the first of all reflected in the language, literature and the most importantly in its history, myths and legends. Many cultural richness have been narrating from generation to generation through the myths. Without mythology we cannot imagine our literature which there are many information hidden real or unreal but reveal some clues related with their ages. Cultural identity generally associates with the myths. Almost all of the civilizations have their own mythologies. In the western culture, Homeros is the starting point of their cultural movement. For the eastern culture, especially in Uzbek language myths represent a long past. Mythology is not a fiction, fairy tale, but it is a category of our being and consciousness that has its own structure. Myths appears to be a common cultural background, on which a magnificent temple of human thoughts arises. Mythology is a core of culture, for example, the Greek worldview of the Homeric era, its morality, law

and art has a mythological background. We can say that myths are spiritual and practical way of mastering reality.

Generally, a lot of English phraseological units, especially, anthroponyms came from Greek myths. Myths play an important role in English phraseological units and they decorate and they enrich the language with different mythological stories. Besides Greek mythology, at least in the Western world, there is another dominant force in mythology and this is Roman mythology. Since these two share many similarities and are closely related to each other, they are to put together under one umbrella and that is classical mythology. To be exact, “Classical mythology is a term often used to designate the myths belonging to the Greek and Roman traditions”. As previously pointed out, the reason for the relevance of myths in today's society may be their ability to “satisfy some psychological need in the minds of their hearers.” Besides that, according to Trikha “Some Greek themes and myths which are recurrent in English literature and resurface in literary works from time to time reinforce the influence Greek mythology has had.” A classic example is Shakespeare works include plenty of allusions to Greek mythology. Trikha claims that what makes Greek mythology more popular than myths of any other nations is the fact that they still persist in the Greek roots of many English words and in English culture and literature. Consequently, she adds that, “myths lie beyond our conscious awareness.” Here you can see some English anthroponyms related to myths.

The cultural information is vividly explicated in the following excerpt from **“The War in the air”** that's written by Herbert George Wells **“And at last Bert was left almost alone, a sad, blackened Promethean figure, cursed by the gift of fire.”**

(Promethean fire-An unquenchable desire to achieve lofty goals. One of the titans, Promethean, stole fire from the gods and taught people to use it. The enraged Zeus told him to chain the titan to a rock, where an eagle flew every day to peck at Promethean's liver. The hero Hercules freed Prometheus.)

The majority Uzbek anthroponomical phraseological units came from Turkish and Arabic languages. Generally, in Uzbek myths are mainly based on religious and

historical heroes. As can be seen from the above work, the main myths in English are related to the names of gods. In particular, we can see that the image of Xizr is widespread in Uzbek classical literature. The following excerpts confirm this idea.

”Xizrdin kim menga kelturdi payg`om,

Anga men qilg`aymen chandon inom.””Haqiqatnoma” by Sayyid Qosimiy.

Or another example we can see about Xizr alayhissalom in Hofiz Xorazmiy`'s poet:

“Chashmayi husnungdin ,ey jon qartayo no`sh etkali,

Xizr yanglig` olam ichra zindadur oyu quyosh.(Hofiz Xorazmiy)

Pandora`'s box is an artifact in Greek mythology connected with the myth of Pandora in Hesiod`'s Works and Days. The god Prometheus fire from heaven to give to the human race ,which originally consisted only of men. To punish humanity the other gods created the first woman ,the beautiful Pandora. As a gift ,Zeus gave her a box ,which she was told never to open. However ,as soon as he was out of sight she took off their lid and out swarmed all the troubles of the world, never to be recaptured. It means a process that once begun generates many complicated problems. Without this phrase we can`'t imagine English literature and a lot of English writers used it in their works. For example, an excerpts from the works “Marion`'s Faith” by Charles King and “White Jacket “by Herman Melville are shining examples of this. **”Once let a fellow get in arrest and all the buzzing contents of Pandora`'s box will be turned loose upon his unlucky head.”**(“Marion`'s Faith”). **“They hated his box ,as if it had been Pandora`'s ,crammed to the very lid with hurricanes and gales.”**(“White jacket”)

In the next example our history and culture were vividly reflected by religious and mythological hero Alexander. **“Yuz Skandarni suga eltib susiz kelturgasen”** - According to historical sources Alexander (Skandar) was considered as sovereign of both water and land. Besides, there was not a prudent and clever sovereign than Alexander. And poet makes an exaggeration with saying **“Yuz Skandarni suga eltib susiz kelturgasen”**. (Alisher Navoiy. Badoe`-ul-vasat. Toshkent, 1990. 315)

Achilles heel was used in many literature works like “**Thoughts on Man** “by William Godwin. In this work we can see cultural importance of the word.” **He is vulnerable, though it be only like the fabled Achilles in his heel**”. (“Thoughts on Man “by William Godwin.”) (**Achilles heel** means a weak spot. In Greek mythology Achilles one of the most powerful and brave heroes. He is sung in Homer’s Iliad. The mother of Achilles, the sea goddess Thetis, in order to make the body of her son invulnerable, dipped him into the sacred river Styx. Dipping, she held him by the heel remained the only vulnerable spot of Achilles, where he was mortally wounded by Paris’s arrow.)

The following passages show how the anthroponomic myths enriched both English and Uzbek poetry and increased their cultural significance.

“Our history is a shining sea

Locked in by lofty land

And its great Pillars of Hercules,

Above the shining sand,

I here behold in majesty

Uprising on each hand.” (“The Lee Memorial Ode” by James Barron Hope.

(**Pillars of Hercules** an extreme limit, a border of something, an extreme in something”. Originally the name of two rocks on the shores of Europe and Africa near the strait of Gibraltar, according to ancient legend, erected by Hercules on the border of the world.)

O`g`lim desang osmonlarga g`irot bo`lib uchgayman,

Chambil yurtda Alpomishga navkar bo`lib

tushgayman. (“Vatanim” Muhammad Yusuf)

Muqannasan qorachig`i olovlarga sachragan,

Shiroqlarni ko`rgan cho`pon cho`lig`imsan vatanim. . (“Vatanim” Muhammad Yusuf)

(**Alpomish**-hero of Uzbek myths who is strong, smart and brave person)

(**Shiroq** is also myths hero and he was ordinary shepherd who sacrificed his life to defend his homeland)

Conclusion

The scientific and practical significance of this work lies in the fact that the mythological examples and their unique meaning which depend on only nations` history and culture . Studying anthroponomical phraseological units and finding equivalents play an important role in national and cultural specifics of anthroponymic vocabulary in modern languages. The data of the article can be used to creat English and Uzbek dictionaries of pragmatically meaningful anthroponyms.

Stories ,folk epos,myths and legends as well as history are the cultural heritage of every nation. The myths and legends of Uzbek and English are very colourful and rich. It is the world ,where the folk stories and mix with history and the legends become the source of truth. In the history of Uzbekistan there were a lot of events, when people glorified their heroes and composed legends about them. For centuries, people kept stories about great deeds and legendary heroes, magnificent buildings and beautiful women; everything is embodied in myths and legends of Uzbekistan . Many people ,living on the territory of Modern Uzbekistan ,composed legends about courage, bravery and valor of national heroes. Shirak, Tumaris, Jaloliddin Manguberdi were historical personalities but their great feats became the legends.

References:

1. Cultural linguistics .D.U.Ashurova, M.R.Galieva. 2019.
2. Maslova V. A. Linguoculturology, Moscow: "Academy", 2001.
3. Newmark.P.A. Textbook of Translation. 1988.
4. Telia.V.N. Russian Phraseological units. 1996.
5. Sepir E. Selected works on linguistics and cultural studies. - Moscow, 1993. Calder, Robert (1992

6. Vereshchagin E. M., Kostomarov V. G. Language and Culture. - Moscow: Indrik, 2005.
7. Vlahov S., Florin S. Untranslatable in Translation. - Moscow: International relations, 1980.
8. Vorobyov V. V. Linguoculturology, Moscow: Publishing House Of The Peoples ' Friendship University Of Russia, 2006.
9. Lexical-semantic features of anthroponyms in English language. Iroda Jurayeva
10. Mythology is a reflection of Culture. Tina Harper. (2003)
11. English-Russian phraseological dictionary. Kunin. A. V. 1984.
12. Longman Idioms dictionary. 1998.
13. Oxford English dictionary. 2004.
14. Ingliz, Rus va o`zbek dunyo manzaralarida antroponimlarning milliy-madaniy xususiyati. Isayev S. M. 2015.
15. Arxiv.uz.
16. Ziyonet.uz

**THE CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR LANGUAGE
INTERPRETATION. MODAL CONCEPTS AND CATEGORIES IN
ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES**

Rakhimova Mokhlaroyim Mahammadjonovna

Master of the Uzbek State University of World Languages

Mirzo Ulugbek district, 286-Specialized State

secondary school, English teacher

Resume: The article deals with a comparative study of the functional-semantic and linguo-cognitive participation of language units in the formation of resulting constructions in English and Uzbek.

Keywords: modality, modal verbs, language, culture, idiomatic similarity, syntactic level, categories of modality.

At the present stage of development of world linguistic science, the attention of researchers is attracted by the formation and semantic expression of constructions related to different levels of the language system. Comparative-typological analysis in the linguo-cognitive aspect of structures that acquire effectiveness makes it possible to express them in a functional-semantic field, to determine the function of syntactic compounds in the emergence of aspectual semantics.

In linguistics the category of modality is extremely wide and is the object of the research, reflecting the rich aspects of communication. The concept of modality is considered as a category of meaning that expresses the attitude of a speaker to the content of the spoken word, to reality, that is, the objective reality is reflected in the mind of a speaker, and it expresses its attitude with the help of various semantic categories. The category of modality is broadly used in lexicology, phraseology, word formation, morphology and linguistics of the text. Modal words are words that

express the speaker's own conclusion, attitude to occasions. This demeanor is in terms of the clarity or equivocalness of a thought.

With the help of modality, a meaningful connection is established between the external aspects of the expressed thought that are not related to the language, and the effectiveness of the connection with the event is achieved.

In this article analyzed the relationships of the language to the most complex and comprehensive category of modality in English and Uzbek, as well as the expression of the category of modality. Also, the examples analyzed in Said Ahmad's trilogy “The Horizon” clearly show the diversity of attitudes towards this category.

“Modality (lat. “modalis” – measure, method) is a functional and semantic category representing different forms of the relationship of thought to reality, as well as different forms of subjective classification of what is expressed” ch 2-1.

“As a category of modality, several of functional and semantic categories of modality are distinguished– a set of semantic meanings expressed in the process of communication between a speaker and a listener” .

In his research, J.A. Yakubov attempted to reveal the semantic highlights of the category of modality by connecting logic and linguistics. Concurring to the researcher, “The category of modality is analyzed, on the one hand, in connection with the science of logic. On the other hand, this semantic category is represented in linguistics by language units. He analyzed the existing scientific works on the category of modality in linguistics, systematized the theoretical views of scholars and divided the semantic type of modality according to linguistic means into the following groups:

The speaker expressed the sentence's purpose, relation, or communicative function. A feature of this semantic assessment is that all sentences are divided into communicative groups (verbal, interrogative, command) based on their function. This set of meanings includes the following linguistic means: morphological (verb tenses) and syntactic (speech patterns).

The speaker evaluates the content of the speech from the real and unreal points of view. These modal meanings are represented by mood forms, verb tenses, some conjunctions and prepositions.

The speaker's assessment of the realities expressed in the sentence (possibly-probably, necessary-need, desire) using the subject. These semantic meanings are given with the help of modal verbs and linguistic means.

Relationships that signify a state of existence or non-existence between things representing affirmative and negative values, a reality representing the actual action in a sentence. When comparing two semantic concepts, the first has no markers (pointers), the second has special markers, which are represented by grammatical, lexical means or particles.

Evaluation of two types of semantic meanings: a) speaker's evaluation of reality (possible, necessary or desired); b) the degree of confidence of a speaker, in reality, reported to him. Both assessments can be expressed in different languages using modal forms, introductory words, additional adverbial conjunctions, modal verbs (possible, necessary) and infinitive devices.

Expression of emotional and qualitative qualities of the speaker in the context of speech. These semantic concepts are conveyed with the help of exclamatory words, lexical words (good, bad, incredible, shame, fear, horror, etc.) and tone.

Modality is an objective and subjective category that expresses the relation of the sentence's content. The grammatical category of the verb, which is the primary means of expressing the objective modality, is realized through inclination, and the subjective modality is expressed by linguistic means, which include modal words, modal verbs and particles.

Expression of connotative modal meanings: love, caress, respect, diminish, distinguish. This type of modality in the modern Uzbek language includes affixes and affixal derivation to the objective being of the speaker such as –gina (-kina, -qina), -cha, -choq, -loq, -jon, -xon, -oy, -voy, -ular, which are characteristic of the Uzbek

nation, refer to the objective existence of the speaker, are forms of subjective assessment, expressing a modal attitude to their speech.

Modality does not exist as a separate linguistic category. Clarity inclination is not an indicative category of modality.

At the moment we agree with V.V. Vinogradov: “The modality in the text is associated not only with the synchronic, but also with the diachronic degree. The category of modality must be considered as a universal category, since it appears in different forms in languages of different systems”.

Words that express the speaker's attitude (modal meaning) to the thought being expressed are called modal words. Modal words include: darhaqiqat, darvoqe, aftidan, attang, ehtimol, so‘zsiz, shubhasiz, afsus, tabiiy, albatta, nihoyat, bo‘pti, demak, bor, yo‘q, o‘z-o‘zidan, aytmoqchi and etc.

For example: - *Yo‘q, yo‘q uka, holiroq joyda aytadigan gap.* (Said Ahmad, *Ufq*, 61), - *"No, no, brother, I'll tell you later."* (Said Ahmad, *The Horizon*, 61)

-*Bo‘pti, dedi u- bo‘lar ish bo‘ldi, degandek qo‘l siltab.* (Said Ahmad, *Ufq*, 63) - *That's it, he said, waving his hand as if to say it was over.* (Said Ahmad, *The Horizon*, 63)

-*Naxotki, Tursunboy ham o‘sha moxovlardek tanho yashasa?* (Said Ahmad, *Ufq*, 368)- *What if Tursunboy lives alone like those lepers?* (Said Ahmad, *The Horizon*, 368)

Darhaqiqat, oqsoqolning qo‘li qo‘liga tegmasdi. (Said Ahmad, *Ufq*, 379) - *In fact, the elder's hand did not touch his hand.* (Said Ahmad, *The Horizon*, 379)

Modal words have the following grammatical features:

1. Modal words cannot be terms of reality (they do not mean an object, a sign, an action, etc.).

2. Modal words add additional modal meaning to the thought expressed through speech. Modal expressions perform the following functions in speech.

1) without syntactic connection with parts of speech, the introduction acts as a word. For example: *Hullas, ikkovining muhabbati biron kitobga yozilmagan, biror*

shoirning tiliga kelmagan antiqa bir muhabbat edi. (Said Ahmad, Ufq, 19) - So, the love of the two was an ancient love that was not written in any book, did not come into the language of any poet. (Said Ahmad, The Horizon, 20)

2) performs the predictable function. For example: *Akasi, ichingdagi gapni kavlab chiqarishni o‘zimga qo‘yib ber. (Said Ahmad, Ufq, 94) - Brother, let me dig (know) into what you are saying. (Said Ahmad, The Horizon, 96)*

3) may come in the form of a predicate. For example: *-Bu uchun uyalish kerak haloyiqdan. (Said Ahmad, Ufq,25) - You have to be ashamed of it. (Said Ahmad, The Horizon, 27)*

4) the word serves as a sentence: For example: *-Ha, aka, ov qilmoqchimisan, to‘qayga kirsang qo‘ltiqtayoq bilan qiynalib qolmasmikansan? – Yo‘q. (Said Ahmad Ufq,424) - Yes, brother, do you want to hunt? Wouldn't it be nice to have a crutch when you go into the woods? - No. (Said Ahmad, The Horizon,426)*

Modal words perform a syntactic function but do not function as parts of speech. Although modal words in syntax enter into a syntactic relationship with parts of speech, they do not enter into a syntactic relationship.

Most modal words serve as introductory words in a sentence: For example: *Modomiki, Nizomjon sirini aytmabdimi, demak, jiddiyroq ish bo‘lgan. (Said Ahmad, Ufq, 593)- Since Nizamjon did not tell the secret, it was a more serious matter. (Said Ahmad, Ufq, 596)*

Perhaps there is no other lexico-grammatical category in the English language that would present more difficulties in the translation process than the category of modality, it is a broad category that expresses the speaker’s attitude to reality. It can be expressed primarily by mood forms, modal verbs and their equivalents and modal words. Modality plays a very important role in language. Modality is a grammatical category that reflects the speaker's attitude to the content of the utterance and the utterance itself to reality. This subjective attitude can be expressed by various means, words and phraseological units, mood, word order and even intonation.

In the English language, modal verbs are allocated to a special group, characterized by the presence of features that belong only to verbs with modal meaning. Modal verbs reflect many shades of meaning, namely: *possibility and impossibility, necessity and obligation, probability, doubt, certainty, desirability, permission and prohibition.*

Modal verbs *can/could*, when used in interrogative sentences, express doubt and uncertainty, acquiring an emotional connotation. In this case, these modal verbs are translated into Uzbek like *bo‘lishi mumkinmi, chindan ham, nahotki.*

For example: *Could this old woman be Madina? – Bu keksa ayol chindan ham Madinami?(Nahotki shu keksa ayol Madina bo‘lsa?)She could not have changed like that.-U bu darajada o‘zgargan bo‘lishi mumkin emas.*

The verb *can*, when negated can express improbability and be translated as it cannot be. The modal verb *mightin* combination with a perfect infinitive means action on the verge of accomplishment and is translated as “*sal qoldi*”.

For example: *Watch your step! Yesterday I might have broken my leg here. - Ehtiyot bo‘ling! Sal qoldi kecha bu yerda oyog‘imni sindirib olardim.*

In addition to its main meanings –probability, assumption and resolution, the verb *mightis* capable of expressing the idea of similarity.

In official documents, the modal verb *shall* can express a must: *Candidates shall return to their seats until all the papers have been collected. -Barcha hujjatlar yig‘ilguncha nomzodlar o‘z o‘rinlariga qaytishlari kerak.*

The modal verb *will* be combined with the infinitive means a repetitive, habitual action: *All nurses always think that I‘d like a nice cup of tea at 5 in the morning. – Odatda hamma hamshiralar meni ertalab soat 5 da bir piyolachoy xoxlaydi deb o‘ylashadi.*

There seemed no reason why they should not return to London. -Ularning Londonga qaytmasliklari uchun saba yo‘qdek tuytulari. She was afraid that we might get lost on our way home. -U biz uyga qaytishda yo‘ldan adsashib qolishimizmumkiligidan qo‘rqardi. She quickly lowered her eyes lest he should look

up suddenly and see her gaze. - U to'satdan boshini ko'tarib, uning nigohini ko'rmasligi uchun tezda ko'zlarini pastga tushirdi.

These examples show that modal verbs are an element of the general structure of the sentence, and not a separate carrier of the meaning, and therefore are not translated. Thus, considering the transmission of modal verbs as a means of expressing modality, the translator should remember the fact that the English modal verb can be used in some phrases that have no analogues in the Uzbek language.

Literature:

1. National Encyclopedia of Uzbekistan, 2000; 38
2. Yoqubov J.A., 2007; 315. Jo'raeva M.M., 2016.
3. Vinogradov V.V., 1998; 32

DIFFERENT TYPES OF WORD FORMS AND DERIVATIONAL PATTERNS

Gulzoda Jumaniyazova O'ktambayevna

Master student of Uzbekistan State World Languages University

Abstract: The article discusses effective ways of word formation, and its importance in morphology and lexicology in English. Furthermore, there is given analysis of derivation and derivational patterns with the help of examples.

Key words: morphology, lexicology, derivation, derivational pattern, suffix, affix, conversion, compound word

Any languages in the world have the same structure while dividing them into branches: morphology, lexicology, semantics, lexicography and others. The main goal of all linguistic branches is learning a word from different sides widely. The notions of word building and word formation are important while studying grammar and vocabulary of languages. And in this article, I am going to research one of the main issues of this process – derivation, from morphological, semantic and phonological point of view.

In morphology, derivation is the process of creating a new word out of an old word, usually by adding a prefix or a suffix. Derivation depends on the stem forms of words rather than their inflectional endings, thus it creates new complex stems to which inflectional rules can be applied. First of all, the outcome of derivational process is a new word, e.g. globe - global - globalize (Anderson, 1992). In other words, derivational affixations tend to change the grammatical class (traditionally parts of speech) of morphemes to which they are attached. Moreover, they are of independent, stable lexical meanings (e.g. dis-, mini ,sub...) (Mathews,1991).

Derivational morphology often involves the addition of a derivational suffix or other affix. Such an affix usually applies to words of one lexical category (part of

speech) and changes them into words of another such category. For example, one effect of the English derivational suffix -ly is to change an adjective into an adverb (slow → slowly).

Here are examples of English derivational patterns and their suffixes:

- adjective-to-noun: -ness (slow → slowness)
- adjective-to-verb: -en (weak → weaken)
- adjective-to-adjective: -ish (red → reddish)
- adjective-to-adverb: -ly (personal → personally)
- noun-to-adjective: -al (recreation → recreational)
- noun-to-verb: -fy (glory → glorify)
- verb-to-adjective: -able (drink → drinkable)
- verb-to-noun (abstract): -ance (deliver → deliverance)
- verb-to-noun (agent): -er (write → writer)

According to Aronoff and Fudeman (2011) derivational morphology may or may not affect the lexical category of a word it applies to, and it changes its meaning. They may change merely the meaning of the base and leave the category unchanged. A prefix (write → re-write; lord → over-lord) rarely changes the lexical category in English. The prefix un- applies to adjectives (healthy → unhealthy) and some verbs (do → undo) but rarely to nouns. A few exceptions are the derivational prefixes en- and be-. En- (replaced by em- before labials) is usually a transitive marker on verbs, but it can also be applied to adjectives and nouns to form transitive verbs: circle (verb) → encircle (verb) but rich (adj) → enrich (verb), large (adj) → enlarge (verb), rapture (noun) → enrapture (verb), slave (noun) → enslave (verb).

According to Haspelmath (2002) derivation is not relevant to the syntax. Derivational meanings are somewhat more diverse, cross-linguistically widespread and being also of specific nature so that they are confined to a few languages. Languages have a lot of devices for deriving nouns rather than for verbs and adjectives, and thus both verb-deriving patterns and adjective-deriving ones are less numerous and diverse. Verbs are mostly derived from other verbs, whereas de-

nominal and adjectival verbs are much less frequent than de-verbal verbs (Bauer, 2002). When derivation occurs without any change to the word, such as in the conversion of the noun breakfast into the verb to breakfast, it is known as conversion, or zero derivation. Derivation that results in a noun may be called nominalization. It may involve the use of an affix (such as with employ → employee), or it may occur via conversion (such as with the derivation of the noun run from the verb to run). In contrast, a derivation resulting in a verb may be called verbalization (such as from the noun butter to the verb to butter).

On the mental ground, derived words, when formed, become independent lexical items that receive their own entry in a speaker’s mental dictionary. As time goes by, they often take on a special sense that is not completely predictable from the component morphemes. Occasionally there can be some problems determining the category of the base to which an affix is attached. For example, in a word like worker, the base (work) is sometimes used as a verb and sometimes as a noun. This may make it difficult to know which category occurs with the suffix (-er) in the word worker (O’Gray et al., 1996).

Neither bases nor affixes alone can predict all the structural and semantic properties of words. It is the combination of bases and affixes that makes up derivatives of different structural and semantic classes. Both bases and affixes due to the distributional meaning they possess show a high degree of consistency in their selection and are collocated according to a set of rules known as derivational patterns. A derivational pattern is a regular meaningful arrangement, a structure that imposes rigid rules on the order and the nature of the derivational bases and affixes that may be brought together. Derivational patterns may be viewed as classifiers of non-simple words into structural types and within them into semantic sets and subsets. Derivational patterns are studied with the help of distributional analysis at different levels. Patterns of derivative structures are usually represented in a generalised way in terms of conventional symbols: small letters v, n, a, d, лит. These letters stand for the names of parts of speech like verb, noun, adjective, adverb and numerals.

Derivational patterns may represent derivative structure at different levels of generalisation:

a) at the level of structural types specifying only the class membership of ICs and the direction of motivation, such as $a+ -sf \rightarrow N$, $prf- + n \rightarrow V$, $prf- n \rightarrow N$, $n + -sf \rightarrow N$, $n + -sf \rightarrow V$, etc. In terms of patterns of this type, known as structural formulas, all words may be classified into four classes:

1. suffixal derivatives, e.g. friendship, glorified, blackness, skyward
2. prefixal derivatives, e.g. rewrite, exboxer, non-smoker, un-happy
3. conversions, e.g. a cut, to parrot, to winter
4. compound words key-ring, music-lover, wind-driven.

But derivational formulas are not indicative either of any one lexical-grammatical or lexical class of words, as, for example, the formula $a + -sf$ may equally represent suffixal nouns as in blackness, possibility and verbs, as in sharpen, widen or adjectives as in blackish.

b) derivative structure and hence derivative types of words may be represented at the level of structural patterns which specify the base classes and individual affixes thus indicating the lexical-grammatical and lexical classes of derivatives within certain structural classes of words. The suffixes refer derivatives to specific parts of speech and lexical subsets as, for example, $v + -er \rightarrow N$ signals that the derivatives built on this pattern are de-verbal nouns which represent a semantic set of active agents, denoting both animate and inanimate objects, e.g. reader, runner, singer, unlike, for example, denominal nouns with the underlying pattern $n+ -er \rightarrow N$ which stands for agents denoting residents or occupations, e.g. Londoner, villager, gardener. The derivational pattern $n+ -ish \rightarrow A$ signals a set of adjectives with the lexical meaning of resemblance, whereas $a + -ish \rightarrow A$ signals adjectives meaning a small degree of quality.

c) Derivational patterns may be specified as to the lexical-semantic features of both ICs. DPs of this level specify the semantic constraints imposed upon the set of derivatives for which the pattern is true and hence the semantic range of the pattern.

For example, the nominal bases in the pattern n+-ess -> N are confined to nouns having in their semantic structures a component ‘a female animate being’, e.g. lioness, traitress, stewardess, etc.; the nominal bases in n+-ful -> N are limited by nouns having a semantic component ‘container’, e.g. lungful, careful, mouthful, whereas in n+ -ful -> A the nominal bases are confined to nouns of abstract meaning.

Morphology is, in a word or another, that discipline whose system is built up as a result of involving certain categories and rules in word formation and comprehension (O’Grady and Guzman, 1996). As one of effective ways of word formation is derivation, derivational patterns influence not only morphological system of languages, but also lexicology of them.

References:

1. Aronoff, M., & Fudeman, K. (2011). What is Morphology? (2nd ed.). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
2. Bauer, L. (2002). “What can you do with derivational morphology”.
3. Haspelmath, M. (2002). Understanding Morphology. London: Oxford University Press.
4. Katamba, F. (1993). Modern Linguistics: Morphology. London: Palgrave Macmillan.
5. Matthews, P. H. (1991). Morphology (2nd ed.). UK: Cambridge University Press.
6. O’Grady & Guzman, (1996). “Morphology: The analysis of Word Structure”. In Contemporary Linguistics. London: Longman.
7. O’Gray, W., Dobrovolsky, M., & Katamba, F. (1996). Contemporary Linguistics. London: Longman.

GORIZONTQA QIYA ILAQTIRILGAN DENENIŇ QOZĖALISIN ÚYRENIWDE “PHET SIMULATIONS” DÁSTÚRINEN PAYDALANIW

Guljahan Ermekbaevna Karlibaeva¹, Asqar Ayadarxan ulı Yeraliev²

¹Ajiniyaz atındaĖı Nókis mámleket pedagogika institutı, Fizika oqıtıw metodikası dotsenti, pedagogika pánleri doktori (DSc)

²Fizika hám astrnomiya oqıtıw metodikası kafedrası talabası

Annotaciya: Bul maqalada fizikalıq qubılıslardı úyretiwde “Phet Simulations” dástúrinen paydalanıp oqıtıw haqqında aytıp ótilgen.

Tayanış sózler: Phet Simulations, virtual, gorizont, qıya laqtırılğan, dástúr, simulyaciya.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2021-jıl 19-martdaĖı “Fizika tarawındaĖı bilimlendiriw sıpatın asırıw hám ilimiy izertlewlerdi rawajlandırıw ilajları tuwrısındaĖı” PQ-5032-san sheshimine kóre, fizika pánleri boyınsha bilimlendiriw sıpatın asırıw hám fizika tarawındaĖı ilimiy izertlewlerdiń nátiyjeliligini támiyinlew boyınsha kompleks ilajlar programması belgilengen. SoĖan kóre búgingi kúnde bilimlendiriw sıpatın asırıw, jańa innovaciya, zamanagóy texnologiyalardı, usıllardı, oqıtıw programmaların bilimlendiriw sistemasına alıp kiriw maqset etip alınğan. Bunda bizge vizualizaciya usılında oqıtıw nátiyjeli bolıp tabıladı. Súwretke qarap turıp obektlerdi, grafiklerdi úyreniwde vizualizaciya eń paydalı bolıp esaplanadı.

Interaktiv simulyaciya dástúrleriniń úlgisi sıpatında Coloroda Universitetinde islep shıĖılğan PhET dástúrinen paydalanıw usınıs etiledi. PhET (Physics Education Technology) joybarı bilimlendiriw sıpatın asırıw ushın jaratılğan hám oqıtıw ushın arnalğan interaktiv izertlew modeli bolıp esaplanadı. PhET saytında usınılıp atırğan modeller Open Source bolıp, qálegen paydalanıwshı biypul paydalanıwı múmkin. PhET saytındaĖı modeller sanı 100 den artıq bolıp olar fizika, matematika, ximiya

pánlerine tiyisli kórsetiw tájiriybelerin ótkeriw, virtual laboratoriya jumisların shólkemlestiriw hám modellestiriw múmkinshiligine iye. Bul PhET programması Ózbekstan mámleketlik bilimlendiriw standartlarına hám oqıw mákemelerinde qollanılıp atırǵan ádebiyatlarına sáykes keledi.

PhET programmasın <http://phet.colorado.edu> saytınan kóshirip alıwıńız múmkin. PhET programmasındaǵı modellerden fizika, matematika, ximiya hám biologiya pánlerinen virtual shınıǵıwlardı shólkemlestiriwde keń paydalanıw múmkin. Atap aytqanda fizika pánine tiyisli 90 nan artıq modeller kiritilgen. Programmada keltirilgen modellerdi tek ingiliz tilinde emes. Báلكim 50 den artıq tilge awdarmaların tabıw múmkin. [2]

“Ulıwma fizika” pániniń mexanika bólimin oqıtıwda “PhET Simulations” dástúrińen paydalanıp “Gorizontqa qıya ılaqtırılǵan deneniń qozǵalısn” úyrenip shıǵamız.

Qandayda bir biyiklikten zemberek penen gorizontqa salıstırǵanda α múyesh astında oq atılǵan bolsın, oqtıń háreketleniwi dawamında onıń traektoriyasın, kóteriliw biyikligin, ushıw uzaqlıǵın, ushıw waqtın anıqlasaq boladı. Bul shamalardı matematikalıq apparatlar menen tabıwǵa boladı. Máselen: waqtıń funkciyaları bolǵan $y(t)$ hám $x(t)$ lar arqalı deneniń hawada qaldırǵan izin $y(x)$ tı esaplap tabayıq,

$$y(t) = \int_0^t v_y dt = \int_0^t (v_0 \sin \alpha - gt) dt = v_0 (\sin \alpha) t - \frac{gt^2}{2} + h$$

$$x(t) = \int_0^t v_x dt = \int_0^t v_0 \cos \alpha dt = v_0 (\cos \alpha) t + 0$$

bul jerde, sáykes túrde $y(t)$ hám $x(t)$ lar deneniń kóteriliw biyikligi hám ushıw uzaqlıǵın anıqlawshı teńlemeler. Deneniń ushıw uzaqlıǵın anıqlawshı $x(t)$ teńlemeden, ushıw waqtı bolǵan $t = \frac{x}{v_0 \cos \alpha}$ tı anıqlaymız hám onı $y(t)$ funkciya menen

baylanıstırsaq tómendegi teńlemege iye bolamız:

$$y = h + v_0 (\sin \alpha) \frac{x}{v_0 \cos \alpha} - \frac{gx^2}{2v_0^2 \cos^2 \alpha}$$

$$y = h + (tg \alpha) x - \frac{gx^2}{2v_0^2 \cos^2 \alpha}$$

payda bolǵan ańlatpa deneniń qozǵalısnı dawamındaǵı traektoriyasın anıqlap beredi.

Matematika páninen belgili bolǵanıday $y=ax^2+bx+c$ kórinistegi funkciyanıń grafigi parabola tárizde boladı. Bul jerde $a= -\frac{g}{2v_0^2 \cos^2 \alpha}$, $b=tg\alpha$, $c=h$ qa teń.[1]

Bunday túrdegi esaplawlardı ámelge asırǵanda oqıwshı bir qatar qıyınshılıqlarǵa dus keliwi múmkin. Joqarıda anıqlanǵan fizikalıq shamalardı esaplawda Phet Simulations dástúrinen paydalanıp kóreyik.

1-súwret

(1) súwrette zemberekten atılǵan deneniń traektoriyasınıń ańsat qana anıqlaw hámde tezlik vektorlarınıń ózgeriw baǵıtların kózimiz penen gúzetip barıwımızǵa boladı. Bul qozǵalıń dawamında oqtıń atılıw tezligin, oq úziwshı qurılmanıń baslanǵısh haldaǵı jerden bálentligin, qurılmanıń tegislikten awısıw múyeshlerin ózgartirip barıw imkaniyatları bar.

Bul dástúrden paydalanıp oqıtıwda, oqıwshılar temanı ózlestiriwi joqarı dárejede qáliplesip baradı.

Demek, innovacılıq texnologiyalardan paydalanıp mexanika bólimin oqıtıwda virtual shınıǵıwlar islew unamlı nátiyjeler beredi. Phet Simulations dástúrinen paydalanıp oqıtıwda oqıwshılar fizikalıq qubılıslar hám matematikalıq appratlardı kóriw hám túsiniw arqalı ámeliy bilimge iye bolıp baradı. Bul álbette oqıwshılardı dástúriy emes oqıtıwda qol keledi.

PAYDALANÍLǵAN ÁDEBIYATLAR

1. М. Рахматуллаев. Умумий физика курси. Механика. Т.: ўқитувчи, 1995-352 б
2. <https://phet.colorado.edu/bs/simulations/filter?subjects=physics>

MATEMATIKA SABAGÍN INTEGRACIYALAWDA JAÑA PEDAGOGIKALÍQ TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANÍW USÍLLARÍ

Qaypnazarova Guljaxan Xojanazarovna

Ájiniyaz atındaǵı NMPI , matematika oqıtıw metodikası kafedrası docenti

Abdibekova Oralxan Abdiganievna

Ájiniyaz atındaǵı NMPI, anıq hám tábiyy pánlerdi oqıtıw metodikası(matematika)
qánigeliginiń 2-basqısh magistrantı

REZYUME

Maqalada matematikadan integraciya sabaqların shólkemlestiriw hám onıń imkaniyatları bayan etilgen. Jaña pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw jolları kórsetilgen.

Tayanış sózler; integraciya, matematika, geografiya, inglis tili, labirint texnologiyası, integraciyalasqan oqıtıw usılı

ABSTRACT

The article describes the possibilities of integrating integration lessons in mathematics. The ways of using new pedagogical technologies are shown.

Key words: integration, mathematics, geography, English , labyrinth technology, integration teaching method

Ulıwma bilimlendiriwde matematikanıń ornı tek ǵana ilimiy-teoriyalıq izleniwleri menen emes, al ámeliyattada qollaw imkaniyatlarıńın keńligi menende belgili bolıp tabıladı. Matematika tek ǵana bilimlerdiń rawajlanıwına ǵana emes, al insaniyattıń gúllep jaynap jasawı uńın qural esaplanadı. Sebebi matematika barlıq qánigelik iyelerniń logikalıq oylaw qábiliyetin rawajlandıradı.

Sıpatlı tálim matematikadan hár qanday tarawda paydalanıw múmkinligin túsiniwden baslanadı. Matematikanıń ximiya, fizika, biologiya, informatika menen tıǵız

baylanista ekenligine gúman joq. Sonın menen birge matematika hám hám geografiya arasındagı baylanista júdá jaqın, qalalardıń ara qashılıgında masshtab, qolda bar kartalar esapqa alınadı yaǵnıy ápiwayı matematikalıq esaplawlar arqalı kerekli derekleri alıwǵa boladı. Sonday-aq 6-klass matematika sabaqlıgında belgili bir temalardan keyin matematikalıq terminlerdiń qaraqalpaqshası hám ingliz tilindegi awdarması keltirilgen. Bul sózlerdi sabaq barısında isletip, soń uyge yadlap keliwge tapsırma sıpatında berilse, oqıwshılardıń ingliz tilinde qızıǵıwshılıgın arttırıwǵa úles qósiladı. Biz qaramaqshı bolǵan metodikalıq kórsetpe matematika+geografiya+ingliz tilin integraciyalaw bólip tabıladı. Sabaqtı qurallandıruw ushın 6-klass matematika sabaqlıǵı, tarqatpa materiallar; plakatlar kompyuter, ekran, video proektor, A4 formasındaǵı aq qaǵaz kerek boladı. Sabaqta “Labirint” texnologiyası, toparlarda islew; óz betinshe islew.

Sabaqtıń barısı: I.Shólkemlestiriw: sálemlesiw, qatnasti anıqlaw, klass xanası oqıwshılardıń sabaqqa tayarlıǵın tekseriw;

Sabaqta labirint texnologiyasınan paydalanıw ushın, klass oqıwshıları 4 toparǵa bólinedi. Bólingennen soń hár ózleri toparǵa at beriwleri múmkin ekenligin eskertedi. (máselen hár qıylı reńlerdide alsa boladı). Sońınan oqıtıwshı búgingi sabaq atın “Gáziyeler atawı” dep ataydı hám mazmunı menen tanıstıradı Yaǵnıy atawǵa barıw hám gáziyenege iye bolıwı ushın basqıshlardan ótiw kerekligin túsindiredi.

Máselen, 1-basqısha sorawlarǵa durıs juwap bergen topar “Karta”ǵa, 2-basqısha máseleni durıs sheshken topar lupaǵa, 3-basqısha matematikalıq túsiniqlerdiń ingliz tilindegi awdarmasın bilse “Dúrmiyin”ge, 4-basqısha bolsa geografiyalıq mazmundagı esaplardı sheshe alsa “Gilt”ke iye bolıwları túsindiriledi, al 5-basqısha bolsa aqıldı sharqlaw ushın matematikalıq qızıqlı máseleler beriledi hám tapqan topar “Gáziyne”ge iye boladı.

II. Tiykargı bólim. Taxtaǵa tómendegishe labirint túsirilgen plakat qıstırıladı. Hár basqıshdan ótken topar labirintte sanlar menen kórsetilgen tosıqlardı alıp baradı(1-súwret).

1-súwret

Álbette bul sabaqtı geografiya menen baylanıslı bolǵanlıǵı ushın oqıwshılarǵa aldınnan geografiya páninen ótilgen temalardı tákirarlap keliw hám matematikalıq terminlerdiń ingliz tilindegi beriliwinde yadlap keliw aldınnan eskertiledi.

1-basqısh(“karta”). Bul dáslepki basqıshda hár toparǵa tarqatpa materiallar beriled hám ondagı geografıyalıq sorawlarǵa juwap beriw soraladı. Juwap Bergen toparǵa “Karta” beriledi.

Soraw:Jer júzinde neshe materik bar hám olar qanday ataladı?: (altı materik, Evraziya, Afrika, Arqa Amerika, Qubla Amerika, Antarktida hám Avstraliya)h.t.b.[4]

2-basqısh(dúrmúyin). Bul basqıshda geografıyalıq mazmundaǵı matematikalıq máseleler beriledi. Oqıwshılar tarqatpa materialdı ózleri tańlaydı hám kartochkada berilgen máseleni sheshedi. Duris sheshken toparǵa “Dúrmúyin” sawǵa etiledi.

Másele.(27-esap, [3]). Sırdárya walayatınıń maydanı 5,1 mın kv.km. Bul Nawayı walayatınıń maydanınan 105,7 kv.km, Qaraqalpaqstan Respublikasınıń maydanınan bolsa 159,8 mın kv.kmǵa kem. Nawayı walayatı hám Qaraqalpaqstan Respublikası maydanı neshe mın kvadrat kilometrdi quraydıh.t.b

3-basqısh(“Lupa”). Bul basqıshda matematikalıq túsinklerdiń anglichan tilindegi awdarmasın tabıw talap etiledi. Bul basqıshhada oqıwshılar tarqatpa materiallardı tańlap aladı hám tarqatpa materialda qaraqalpaqsha matematikalıq túsinklerdiń

anglichan tilidagi awdarmasi orinlari almashtirilgan kóriniste beriledi. Duris juwabina strelka menen belgi qoyiw kerek ekenligi aytiladi.[3]

1-kartochka		2-kartochka	
taq san	divisor	juq san	proportion
uliwma bólim	addition	duris bólshek	dividend
masshtab	odd number	ápiwayı san	proper fraction
qosiw	common	bóliniwshi	even number
	denominator		
bóliwshi	scale	proporcıya	prime number

4-basqış (“Gilt”). Bul basqışta jáne geografıyalıq mazmundağı matematikalıq shıǵıwlar beriledi. Juwaptı duris tapqan oqıwshılar “Gilt” ke iye boladı.

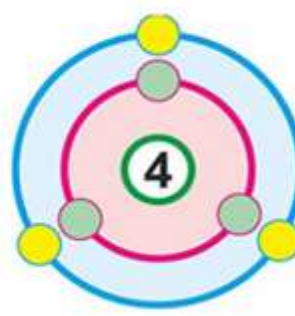
Esap(679-esap). Kúndiz hawa temperaturası + 22°C boldı. Keshte temperatura 10°C ǵa tómenlep, azanda 7°C ǵa kóterildi. Azanda hawa temperaturası qansha boldı? h.t.b.[3]

5-basqış(gáziyne). Bul basqışta aqıldı sharqlaytuǵın matematikalıq máseleler beriledi. Duris tapqan topar gáziynege erisedi.

2-kartochka

Bos dóngeleklerge 1 den 7 ge shekem bolǵan sanlardı sonday jaylastırıń, hár qaysı sheńberdegi sanlardıń qosındısı 12 ge teń bolsın.

[4]

III. Juwmáqlaw. Sabaq barisinda oqıwshılardıń alǵan túsiniklerin anıqlaw ushın oqıtıwshı tárepinen soraw-juwap alıp barıladı hám bahalar esittiriledi.

IV. Bahalaw. Oqıwshılar iye bolǵan “nárseler” tiykarında bahalanadi.Ol tómendegi tablicada berilgen.

	Eger topar tek “karta”ga iye bolgan bolsa, onda topar agzalarina “2” bahasi qoyiladi. Bul topar oqiwshilari birgelikte islewge tayar emes ham matematikalıq, geografialıq bilimlari az.
	Eger topar tek “karta ham lupa”ga iye bolgan bolsa, onda topar agzalarina “3” bahasi qoyiladi. Bul topar birgelikte isley aladi, biraq matematikalıq ham geografialıq bilimi ortasha.
	Eger topar “karta, lupa ham durmuyin”ge iye bolsa, onda topar agzalarina “4” bahasi qoyiladi. Bul topar birgelikte islese aladi. Matematikalıq, geografialıq bilimlari jaqsı ham anglichan tilinde qizigiwshılıgı bar.
	Eger topar “karta, lupa, durmuyin ham gilt”ke iye bolsa, bul topar oqiwshilarına “5” bahasi qoyiladi. Bul topar birgelikte ham oz betinshede isley aladi. Matematikalıq, geografialıq bilimlari joqarı. Anglichan tilinde joqarı ozlestire aladi.

Sabaq aqırında úyge tapsırma beriledi.

Esletpe. 4 topar ushın 4 túrli ma`sele hám sorawlar dúziledi, berilgen tapsırmalardaǵı máselelerdiń juwapları slayd járdeminde tekseriledi.

Eger bul sabaq usi tárizde alıp barılsa, oqıwshılar ushın júdá hám qızıqlı sabaq boladı. Olar tek ǵana matematikanı biliw ǵana emes bálki geografiya hám ingliz tilinde jaqsı úyreniwge háreket qıladı.

ÁDEBIYATLAR

1.Власова О.Ю. Интегрированные уроки географии с другими предметами в основной школе / О.Ю.Власова // Актуальные проблемы современного образования. - 2015. - № 2 (19). - С. 44-51.

2.Назарова Е.В. Роль интегративных курсов в обучении математике и географии / Е.В.Назарова // Научное обозрение. Педагогические науки. - 2019. - № 3-1. - С. 98-100.

3. Mirzaahmedov M.A hám basqalar, ulıwma orta bilim beriw mektepleriniń 6-klass ushın sabaqlıq, — Tashkent: „O‘qituvchi», 2017

4. Soatov A. Geografiya : (Materiklar hám okeanlar tábiyiy geografiyası.), ulıwma orta bilim beriw mektepleriniń 6-klass ushın sabaqlıq, — Tashkent: „O‘qituvchi», 2017.

5. <http://erkatoy.uz/uzb/kutubxona/erkatoy-uz>

MATEMATIKANÍ KÁSIPKE BAĞDARLAP OQÍTÍWDÍN NÁTIYJELI USÍLLARÍ

Qaypnazarova Guljaxan Xojanazarovna

Ájiniyaz atındağı NMPI , matematika oqıtıw metodikası kafedrası docenti

Abdijamilova Biybisanem Abdiraximovna

Ájiniyaz atındağı NMPI, anıq hám tábiy pánlerdi oqıtıw metodikası(matematika)
qánigeliginiń 2-basqısh magistrantı

REZYUME

Maqalada matematikanıń kásip tańlawdağı ornı kórsetilgen bolıp, oqıwshılarǵa kásipti tańlawǵa jol-joba beriw máseleleri qarap ótildi. Klass saatında pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw oqıwshılarda keleshekte qanday kásiptiń iyesi bolıw kerekligin oylap kóriw hám tańlawǵa járdem beretuǵınlıǵı haqqında ayılǵan.

Tayanısh sózler: matematika, kásipke baǵdarlawshı náseleler, aqlıy hújum, psixologiyalıq test.

SUMMARY

The article highlights the role of mathematics in choosing a profession, as well as discusses the orientation of pupils in choosing a profession. It was said that the use of pedagogical technologies in the classroom will help pupils to think and choose a profession in the future.

Key words: mathematics , professionally oriented problems, brainstorm, psychological test

Oqıtıw barısında oqıwshı shaxs sıpatında qaralıwı, túrli pedagogikalıq texnologiyalar hámde zamanagóy metodlardıń tabıslı qollanıwı, olardı óz betinshe, erkin pikirlewge, izleniwge hár bir máselege dóretiwshilik juwapkershiligin seziniwge, ilimiy-izertlew islerin alıp barıw, analizlew, ilimiy ádebiyatlardan ónimli

paydalanıwǵa, eń tiykarǵısı óz betinshe oqıwǵa ózi tańlaǵan kasibine bolǵan qızıǵıwshılıqların kúsheytiredi.

Bunday nátiyjege erisiw ámeliyatta oqıw barısında innovaciyalıq hám xabar texnologiyaların qollawdı talap etedi. Olar júda hár túrli hám bul metodlar yaqi oqıtıwdıń nátiyjeliligini asırıwǵa járdem beriwshi texnologiyalıq trenińler oqıwshılardıń logikalıq, dóretiwshilik, kritikalıq, óz betinshe pikirlewge, kásip tańlaw imkaniyatların rajawlandırıwǵa járdem beredi. Oqıwshılardı ózi qızıqqan kásipke baǵdarlaw ushın olardı birinshi náwbette matematikaǵa qızıqtırıwǵa háreket jasalıwı kerek. Kópshilik hallarda ósmir jaslar oqıtıwshılardı elikleydi. Óqıtıwshınıń jeke úlgi óz ózine tárbiyalıq isleriniń kóp tárepleme belgilep beredi hám málim dárejede oqıtıwshılardı tańlaǵan kásip-ónerine qaray húrmet-itibar qızıǵıwdıń qalıplesiwine tásir qıladı. Oqıtıwshınıń jeke úlgi bolıwı, onıń is tájiriybesi hám insaniylyq sıpatları jaslarǵa ulıwma mádeniyat qalıplesiwine úlken tásir qıladı.

Biz qaramaqshı bolǵan metodikalıq kórsetpede oqıwshılardıń kásipler haqqında kóz – qarastı qalıplestiriw, aldaǵı waqıtta kásip tańlawda durıs jol – joba beriw, tańlaǵan kásibine beyimlesiw menen qábiliyetiniń sáykes keliwin anıqlaw, óz-ózin anıqlawdı ulıwma tayarlıǵın qalıplestiriw bolıp tabıladı. Sonday-aq oqıwshılardı kásip túrleri, óz qálewine kóre kásip tańlaw qábiliyetin rawajlandırıw; kásipke baǵdarlaw; túrli shınıǵıwlar arqalı biliw procesin rawajlandırıw, óz pikirini erkin ayta alıw, basqalar pikirini húrmet etiw, sistemalı pikirlewge úyretiw esaplanadı.

Bul tayarlanǵan metodikalıq kórsetpe 9-klass ushın arnalǵan bolıp, klass saatında klass basshısı, psixolog penen birgelikte alıp barılsa boladı. Klass basshısı matematika múǵallimi bolsa, psixolog ekspert sıpatında qatnasadı. Sabaqta «Aqılıy hújim», didaktikalıq oynılar, toparlıq jumıs, psixologiyalıq testlerden paydalanıladı. Sabaqta kásipler haqqında súwretler, kásip atları jazılǵan kartochkalar, psixologiyalıq test, slaydlar qollanıladı.

Sabaq barısında oqıtıwshı oqıwshılardı bugingi tema menen tanıstıradı hám sabaq atın **“Keleshekke qaray qádem”** dep ataydı. Dáslep oqıwshılardan ózi ushın qanday kásip tańlaǵanlıǵı sorıladı. Kásip tańlaǵanlar bolsa bul sabaq qanday tańlaw

bolǵanlıǵın, al ele tańlamaǵanlar ushın qanday tańlaw kerekligi úyretiliwi haqqında oqıtıwshı tárepinen aytıp ótıledi. Oqıwshılardı sabaqqa kirisiwsheńligin asırıw ushın oqıtıwshı bul basqısha “Jasıırǵan kásipti tap” atamasında oyın ótkeredi. Máselen oqıtıwshınıń ózi yamasa oqıwshılar arqalı shıpaker, muǵallım, qurılısshı h.t.b. kásipte baylanıslı qásiyetlerdi hesh qanday sóz qollanbay(verbal emes) qarım qatnasta, ishára, belgi menen, hár túrli háreketler menen túsindiredi. Oqıwshılar bolsa tabıwǵa háreket etedi. Álbette oqıwshılar bunı qızıǵıwshılıq penen tabıwǵa háreket qıladı. Bunnan soń oqıwshılar 4 toparǵa bólinedi. Toparǵa bóliw shek taslaw járdeminde bolıwı múmkin.

Keyingi basqısha “Aqılıy hújim ” metodınan paydalanǵan halda tómenдеgi hár toparǵa jeńil tárizдеgi tómenдеgishe mazmundaǵı máseleler beriledi. Bul sorawlarǵa awızsha tezlik penen juwap beriw talap etiledi. Máselen soraw:Kárimde 7, Sabırda onnan 3 qálem artıq. Sabırda neshe qálem bar? yamasa:Eki akvariumda 14 balıq bar. Eger olardıń birewinde 10 balıq bolsa, ekinshi akvariumda neshe balıq bar?

Usı tárizde oqıwshılardı aktivlestirip alınadı. Sónnan tiykarǵı bólimge ótıledi.

Tiykarǵı bólim. Oqıtıwshı toparlarǵa birdey mazmundaǵı tarqatpa material beredi. Tarqatpa materialda kásipti túrleri atamaları hám bul kásipterge baylanıslı qásiyet, belgi, isletiw quralları súwretleri berilgen boladı, hár bir súwretke sáykes keliwshi kásipti tabıw hám saáykes kelgenine qarap nomerin qoyıp shıǵıw talap etiledi.

1.Injener konstruktor		6.Psixolog	
2.Dispecher		7.Temir jol mashinisti	

3. Bajıxanashı		8. Oqıtıwshı	
4. Kassir		9. Arxitektor	
5. Dizayner		10. Tárbiyashı	

Bunı orınlawǵa 5 minut waqıt beriledi. Keyingi etapta hár toparǵa oqıwshılardı hár birinde 2 esaptan jazılǵan tarqatpa material usınıladı. Tarqatpa materiallardı topar aǵzaları ózleri tańlaydı hám túsken máseleni birgelikte sheshedi. Bul tarqatpa materiallarda tómendegi mazmundaǵı máseleler orın aladı:

1 – másele. Fermerdiń 5 atı hám 9 sıyır bar. 1 at ushın bir ayda 135 kg pishen, 3 sıyır ushın da sonsha pishen isletiledi. Fermer hár ayda barlıq at hám sıyırlar ushın qansha pishen jumsaydı

2-másele. Gerbishtiń boyı, eni hám biyikligi 4:2:1 sıyaqlı qatnasta, deyik. Boyı menen 6 gerbish qoyıw múmkin bolǵan orınǵa eni menen neshe hám biyikligi menen neshe gerbish qoyılıwǵa boladı?

Tarqatpa materialdaǵı máselelerde qanday kásipler berilgenligine itibar qaratiw hám sıpatlama beriw soraladı. Bunnan keyin oqıwshılardı háripler jasırınǵan kartochkalardı tańlaw usınıs etiledi hám hár toparǵa túsken háripler boyınsha kásp atların jazıp shıǵıw soraladı.

Máselen , “A” háribi túsken bolsın: agronom, aspaz, arxitektor, arxeolog h.t.b.

Jaqsı nátiyje kórsetlen toparlarǵa oqıtıwshı smaylikler sawǵa etiwleri múmkin hám smaylikler sanı hám túrine qarap jeńimpaz topardı anıqlasa boladı.

Juwmaqlawshı bólim. Bul basqısha psixolog jardeminde oqıwshılardı analizlep alıw múmkin. Ol ushin Psixologiyalıq test alınadı. Bunda «Psixogeometriya»dan paydalanıladı. onın avtorı Syuzen Dellinger bolıp tabıladı. [5]

Bul usıl ózin – ózi ańlaw usılı depte júritiledi. Bunda geometriyalıq figuralardan 5 figura:kvadrat,zig-zag,sheńber, úshmúyeshlik,tórtmúyeshlik járdeminde anáqlanadı. Oqıwshılar ózine unagan geometriyalıq figuralardıń qálegenin tańlawı kerek boladı.

Bul jerdegi hár figura qandayda bir insan boyındaǵı qásiyetti, qábilyetti bildiredi. Tańlagan figuralarǵa qarap ózlerimizdi yaki basqa insandı ańlap alıwımızǵa boladı. Máselen:

Kvadrat. Bul figuranı tánlagan adamda sabırlılıq, miynetsúygishlik rawajlangan. Óz átirapına adamlardı jıynap shólkemlestiriw, tártipke Salıw hám sistemalastırıw qábiliyeti bar. Bul insannan eń jaqsı administrator shıǵadı.

Zig – zag. Bul insanda sulıwlıqtı kóre alıw qábiliyeti jaqsı qalıplesken, sonday – aq dóretiwshilik qábiliyeti, oy – pikirlewi rawajlangan. Bul insanda tábiyy ótkir pikilewshilik bar, óz átirapına qábiliyetli adamlardı jıynay aladı. Bul insandı shablonlar, qaǵıydalar, kórsetpeler qızıqtırmaydı. Baslagan isti juwmaqlawǵa sabırlılıqtıń joqlıǵı tosqınlıq qiladı.

Dóngelek. Bul insanda adamgershilik joqarı rawajlangan. Jásiplesin tınlay aladı, onıń qayǵısı menen quwanışın birge bólisedi, basqanıń mashqalasına járdemlesiw qábiliyeti kúshli qalıplesken. Bul insanǵa jeke adamlar arasındaǵı konfliktler tán emes, olardı ózinen awlaq uslaydı. Bul insannan eń jaqsı psixolog shıǵadı.

Úshmúyeshlik. Bul insanda basqarıwshılıq qásiyeti bar. Ózinnin gózlegen máqsetine jetiw ushin barlıq múmkinshiliklerin jumsaydı. Ózine isenimli hám

jeńiske, tabıslarǵa, utıslarǵa ańsat erisedi. Aytqanınan shıqpaydı, abıraylı boladı. Jámıyette joqarı jetiskenliklerge erisedi, jumısında joqarıǵa kóteriliwge beyimlilik bar boladı.

Tuwrımúyeshlik. Bul jasaw turmısınan kewli tolmaytuǵın, ózin tómen sanaytuǵın insan. Sonlıqtan qandayda bir nárselerde jaqsı bolıwǵa umtıladı, olar jańa is usılların izleydi. Ótiw dáwirinde olar manipulyatorlar ushın ańsat oljaǵa aylanadı, sebebi bul insan beyimlilik hám iseniwsheńlik penen sıpatlanadı.

Bul boyınsha hár bir oqıwshı óz kórsetpelerin beredi. Berilgen kórsetpege qarap oqıtıwshı juwapların esittiriwleri múmkin.

Esletpe. Bul metodikalıq kórsetpe klass saati yamasa dógerek jumıslarında paydalanıw máqsetke muwapıq boladı. Sonıń ushında bul jerde bahalaw smaylikler járdeminde hám psixologiyalıq test járdeminde boladı. Bunday baǵdarda alıp barılǵan sabaq oqıwshılarda keleshekte qanday kásiptiń iyesi bolıw kerekligin oylap kóriw hám tańlawǵa járdemin beredi.

Paydalanılǵan ádebityatlar

1. Boltaboev S.A. Tolipov Ó.Q. Umumiy órta taǵlim maktablari kasbga yónaltirish óquv-metodika kabinetini faoliyatini tashkil qilish bóyicha metodik tavsiyanoma. –Toshkent: TDPU, 2000. 36 b

2. Jóraev R.X., Tolipov Ó.Q., SHaripov SH.S. Uzluksiz ta’lim tizimida óquvchilarni kasb-hunar yónaltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Monografiya. -T.: FAN. 2004. -120 b.

3. Toxirov J, Muxammedova G. “Matematika” fanini kasbiy sohalarga yo’naltirib o’qitish (o’rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalari o’qituvchilari uchun metodik qo’llanma), T: TDPU 2012 y.

4. Xaydarov B.Q hám basqalar. Geometriya, ulıwma orta bilim beriw mektepleriniń 9-klass ushın sabaqlıq, — Tashkent: „Huqıq hám Jámıyet», 2017

5. <https://testograd.com>

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ В ПРЕПОДАВАНИИ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА В РУССКИХ ШКОЛАХ

Сайфуллаева Р. Р.

Доктор филологических наук, профессор

Маратова Ф.А.

Магистрант 1 курса НавГПИ

АННОТАЦИЯ: В настоящее время существует немало методик для изучения иностранных языков в школах. Каждый из методов имеет определенные особенности, одни обладают большей популярностью и востребованностью, другие – меньшей. В этой статье будут рассмотрены основные методики для изучения учащимися узбекского языка в русских школах.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: методы, лингвистика, практика, упражнение, обучение, иностранные языки.

На сегодняшний день существует огромное множество методик для преподавания узбекского языка. Кроме того, регулярно разрабатываются новые, поэтому теперь каждый преподаватель может выбрать для себя оптимально подходящую методику работы.

Одной из старейших методик является классическая, или фундаментальная. Цель классической методики – не столько изучение, сколько понимание тонкостей и деталей принципов работы иностранного языка. Главная задача, которую преследует классическая методика, – это формирование грамматической базы изучаемого языка. Стоит отметить, что именно ей отдают предпочтение многие школы. Упрощенная схема такова – изучение грамматики, основных правил, которые впоследствии применяются в конкретных примерах и закрепляются с помощью упражнений. Единственным

минусом, точнее даже, недостатком классической методики является скудный опыт разговорной речи. Восполнить этот недостаток можно, присоединив к классической методике другие методы коммуникативного обучения.

Один из таких методов – так называемый лингвосоциокультурный метод. Сторонниками вышеуказанного метода являются те, кто считает, что современный иностранный язык не должен быть набором лексико-грамматических правил. Напротив, отсутствие внеязыковых факторов приводит к тому, что изучение узбекского языка становится скучным и бесцельным. Приверженцы лингвосоциокультурного метода возводят иностранный язык в ранг коммуникативного средства, который помогает человеку не просто говорить, но и дает возможность самовыражения. Следуя принципам лингвосоциокультурного метода можно смело заявить, что иностранный язык – это своеобразное зеркало, в котором нашли отражение уклад жизни, традиции и обычаи, культура и история языка.

Однако последние годы в топе самых популярных методик преподавания иностранных языков находится коммуникативная методика, занимающая первую строчку в рейтингах и подсчетах статистов.

В настоящий момент коммуникативный подход является наиболее актуальным методом, ориентированным на то, чем совсем не интересуется фундаменталисты – практикой общения и развитием языковых навыков. Сейчас она же занимает главное место в программе обучения языку во многих школах.

В программе, построенной по коммуникативному подходу, не подразумевается особо сложной или специфической лексики, сложных теоретизирований о грамматике и скучных, трудоемких упражнений. Занятия строятся на имитации реальных ситуаций, живого, открытого общения, построенного на необходимости достичь успеха в коммуникации с другим человеком – как это происходит естественным образом у ребенка в раннем детстве.

Коммуникативная методика выстраивается на четырех из основных навыков общения: чтение, письмо, устная речь и понимание на слух. На самом первом уровне наибольшее внимание уделяется пониманию и говорению. О том, что в коммуникативной методике особое место занимает практика общения, говорит и само название. Коммуникативная методика направлена на развитие умений и навыков говорения на иностранном языке. Стоит также отметить, что применение методики влияет непосредственно на структуру занятия. Очень часто на занятиях необходимо использовать игровые ситуации, проводить групповую работу, разрабатывать задания на поиск ошибок, на умение сопоставлять и сравнивать. Как правило, такие занятия заставляют активно работать не только память, но и логику, что позволяет развить умение мыслить аналитически и образно и, в свою очередь, побуждает выражать мысли.

Обучение – это активное взаимодействие учителя и учащихся, и оно не может носить односторонний характер. Именно от учителя зависит то, насколько успешным будет процесс обучения. Очевидно, что каждый учитель ориентируется в соответствии со своим личным опытом в выборе методов и приемов работы. Но, основываясь на результатах проведенной опытно-практической работы, можно утверждать, что использование разнообразных приемов в рамках коммуникативного, индуктивного, дедуктивного методов дает положительный результат и, несомненно, способствует повышению эффективности обучения грамматике. Это позволяет достичь поставленных целей и дает высокий результат.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бабанский, Ю.К. Выбор методов обучения в средней школе / Ю.К. Бабанский. - М.: Политиздат, 1981.- 176 с.
2. Белогрудова, В.П. Об исследовательской деятельности учащихся в условиях проектного метода / В.П. Белогрудова // Иностранные языки в школе. - 2005. ?№ 8. - С. 6-11.

3. Брейгина, М.Е. Проектная методика на уроках испанского языка / М.Е. Брейгина // Иностранные языки в школе. - 2004. ? № 2. - С. 28-31.
4. Витлин, Ж.Л. Эволюция методов обучения иностранным языкам в XX веке / Ж.Л. Витлин // Иностранные языки в школе. - 2001. ? № 2. - С. 23-29.
5. Демьяненко, М.Я. Основы общей методики обучения иностранным языкам: теоретический курс / М.Я. Демьяненко, К.А. Лазаренко, С.В. Мельник. - Киев: Вища школа, 1984. - 280 с.

DAVLAT O‘RMON KADASTRINI YURITISHNING ASOSIY PRINSIPLARI, QASHQADARYO VILOYATINING O‘RMON FONDI YERLARI

Baratova Maftuna Zafar qizi

Magistrant, Qarshi muhandislik – iqtisodiyot instituti

Toshtemirov Isrofil Ismoil o‘g‘li

Talaba, Qarshi muhandislik – iqtisodiyot instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Davlat o‘rmon kadastrini yuritishning asosiy prinsiplari, Qashqadaryo viloyatining o‘rmon fondi yerlari haqida yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: kadastr, koordinata, ko‘chmas mulk, o‘rmon, servitut, inshoot, zaxira.

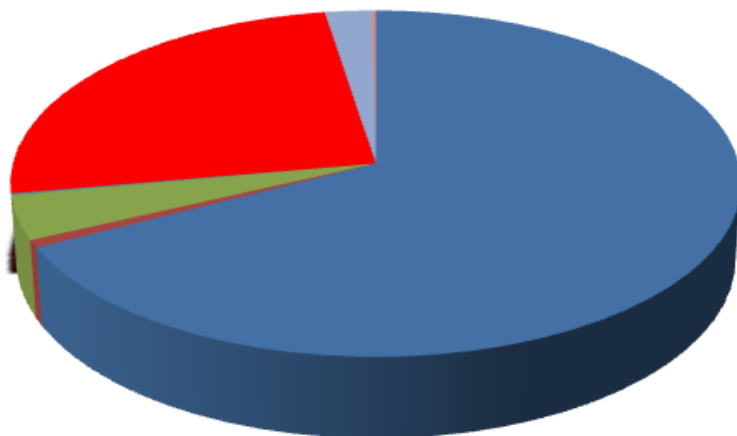
Davlat o‘rmon kadastrini o‘rmon munosabatlarini tartibga solish, o‘rmonlarni qo‘riqlash, muhofaza qilish, ulardan oqilona foydalanish va ularni qayta tiklashni tashkil etish maqsadida davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarini, manfaatdor yuridik va jismoniy shaxslarni o‘rmonlar to‘g‘risidagi ishonchli kadastr axborotlari bilan ta‘minlash uchun mo‘ljallangan. Quyidagilar Davlat o‘rmon kadastrini yuritishning asosiy prinsiplari hisoblanadi:[1]

- O‘zbekiston Respublikasi hududidagi barcha o‘rmonlarni to‘liq qamrab olish;
- makon koordinatalari yagona tizimini va yagona topografiya asosini qo‘llanish;
- o‘rmonlar to‘g‘risidagi kadastr axborotlarini shakllantirish metodologiyasining yagonaligi;
- kadastr axborotlarining ishonchliligi, ko‘rgazmaliligi va hujjatlilik;
- kadastr axborotlarining qonun hujjatlarida belgilangan tartibda foydalanishga qulayligi.

Davlat o‘rmon kadastrı obyektlariga taalluqli yer uchastkalari, binolar va inshootlarga bo‘lgan huquqlarni davlat ro‘yhatidan o‘tkazish vakolatli organlar tomonidan, ko‘chmas mulkka huquqlarni ro‘yhatdan o‘tkazish uchun qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi. Bunda o‘rmon obyektlariga taalluqli yer uchastkalari to‘g‘risidagi yer-kadastr axborotlarida yerlarning maqsadli foydalanilishi bo‘yicha tuzilmasi, yer uchastkalariga huquqlarning davlat ro‘yhatidan o‘tkazilganligi (shu jumladan yerlardan foydalanishda servitutlarda belgilangan mavjud cheklashlar to‘g‘risidagi ma‘lumotlar), yerlarning miqdori va sifati to‘g‘risidagi ma‘lumotlar mavjud bo‘lishi kerak. Binolar va inshootlar kadastridan o‘rmon kadastriga beriladigan obyektlariga taalluqli binolar va inshootlar to‘g‘risidagi kadastr axborotlarida ulardan maqsadli foydalanilishi, huquqlarning davlat ro‘yhatidan o‘tkazilganligi, asosiy miqdor va sifat tavsiflari to‘g‘risidagi ma‘lumotlar mavjud bo‘lishi kerak. Davlat o‘rmon kadastrini yuritish ishlarini moliyalashtirish davlat byudjeti hisobiga amalga oshiriladi va o‘rmon kadastrı bo‘limi hamda Davlat O‘rmon qo‘mitasining hududiy bo‘linmalari (o‘rmon xo‘jaliklari) tomonidan amalga oshiriladi.[1]

Bugungi kunda Qashqadaryo viloyati bo‘yicha korxonalar, tashkilot, muassasalar, fermer-dehqon xo‘jaliklari va fuqarolarning foydalanishdagi jami yerlar 2 856 799 gektarni tashkil etib, shundan o‘rmon fondi yerlari 412052 gektar umumiy yer maydonga nisbatan 14,4 foizini tashkil qiladi.[2]

Qashqadaryo viloyatida yer fondining toifalarga bo‘linishi. 2021 yil 1-yanvar xolatiga ko‘ra.

- qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlar 81,3 foiz
- aholi punkti yer maydonlari 0,4 foiz
- sanoat transport, mudofaa, aloqa va boshqa maqsadlar uchun belgilangan yerlar 2,3 foiz
- tabiatni muhofaza qilish, sog‘lomlashtirish rekreatsiya maqsadlariga mo‘ljallangan yerlar 0,0009 foiz
- tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yerlar 0,09 foiz
- o‘rmon fondi yerlari 14,4 foiz
- suv fondi yerlari 1,3 foiz
- davlat zaxira yerlari 0,13 foiz

Yer fondidan foydalanish maqsadi va tartibiga ko‘ra o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, viloyat bo‘yicha ushbu ko‘rsatkichlarning umumiy ko‘rinish quyidagicha:

Jumladan:

- qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlar 1097863 gektar (umumiy yer maydonga nisbatan 81,3 foiz);
- aholi punkti yer maydonlari 11487 gektar (umumiy yer maydonga nisbatan 0,4 foiz);
- sanoat transport, mudofaa, aloqa va boshqa maqsadlar uchun belgilangan yerlar 67026 gektar (umumiy yer maydonga nisbatan 2,3 foiz);
- tabiatni muhofaza qilish, sog‘lomlashtirish rekreatsiya maqsadlariga mo‘ljallangan yerlar 26 gektar (umumiy yer maydonga nisbatan 0,0009 foiz);
- tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yerlar 2567 gektar (umumiy yer maydonga nisbatan 0,09 foiz);
- o‘rmon fondi yerlari 412052 gektar (umumiy yer maydonga nisbatan 14,4 foiz);
- suv fondi yerlari 37067 gektarni (umumiy yer maydonga nisbatan 1,3 foiz);
- davlat zaxira yerlari 3819 gektarni (umumiy yer maydonga nisbatan 0,13 foiz).

[3]

Qashqadaryo viloyati tumanlaridagi o‘rmon xo‘jaliklarining yer maydonlari quydagilarni tashkil etadi. Shu jumladan:

G‘uzor tumanida 7028 gektar, Dehqonobod tumanida 101377 gektar, Qamashi tumanida 86804 gektar, Qarshi tumanida 849 gektar, Qarshi shahrida 181 gektar, Kasbi tumanida 22 gektar, Kitob tumanida 76562 gektar, Koson tumanida

1773 gektar, Muborak tumanida 12209 gektar, Nishon tumanida 2856 gektar, Mirishkor tumanida 596 gektar, Chiroqchi tumanida 28525 gektar, Shahrisabz tumanida 75733,1 gektar va Yakkabog‘ tumanida 17533,7 gektar o‘rmon fondi yerlarini tashkil qiladi.

Qashqadaryo viloyat o‘rmon xo‘jaliklarining yer maydonlari eng katta qismi Dehqonobod tumanida ya’ni 101377 gektar tashkil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Davlat o‘rmon kadastrini yuritish tartibi to‘g‘risida nizom Vazirlar Mahkamasining 2005 yil 15 noyabrdagi 250-son qaroriga 1-ilova.
2. Kadastr agentligining 2022 yil 1 yanvar xolatiga tayyorlangan ma’lumoti.
3. Bekzod Jumanov, Sarvar Turayev Qashqadaryo viloyatida mavjud yerlarda o‘tkazilgan monitoring natijalari va uning yechimlari (2022 yil 1-yanvar holatida) //International conference on learning and teaching 2022/3-Toshkent, Uzbekiston 2020 / March 15.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	ВВЕДЕНИЕ ТЕМЫ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА В ЛИТЕРАТУРУ ПО ВЫСШЕМУ ОБРАЗОВАНИЮ Хўжамова М.Т. Page No.: 4-8
2	БЕНИ, UNING XUSUSIYATLARI VA TABOBATDAGI AHAMIYATI Nuraliyeva Farangiz Baxtiyor qizi, G‘oibova Sevara Ayup qizi Page No.: 9-12
3	BULUTLI TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING IMKONIYATLARI Abduraxmanova Mexri Gapparbekovna Page No.: 13-19
4	TOSHKENT VILOYATI TUPROQ-IQLIM SHAROITI VA SOYA (<i>Glycine hispida L</i>) EKININI MAHALLIY NAVLARI Idrisov Xusanjon Abdujabborovich, Soliyev Abdulyosid Mirolim o‘g‘li Page No.: 20-26
5	СОЯ ЭКИНИНИ ИНСОН САЛОМАТЛИГИДА ТУТГАН ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ Идрисов Х.А, Солиев. А Page No.: 27-32
6	OLIIY TA’LIMNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TA’LIM TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH MASALALARI Abdurazakov Bobirjon Sobirjon o‘g‘li Page No.: 33-36

7

**KORONAVIRUS ASORATLARI VA KASALLIKDAN KEYINGI
REABILITATSIYADA QO‘LLANILADIGAN DORI VOSITALARI**

N.M.Umarovna, Asliddin Azizov

Page No.: 37-42

8

SMART EDUCATION AND ITS APPLICATION IN IOT

Ibrohimova Maftunakhon Nozimjon qizi

Page No.: 43-48

9

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA YANGI DARSLIKNING AHAMIYATI

Yo‘ldasheva Gulirano, Rahmonova Nasiba

Page No.: 49-52

10

XALQARO TADQIQOT TURLARI ENDI O‘ZBEKISTONDA

Yo‘ldasheva Gulira’no, Rahmonova Nasibaxon

Page No.: 53-56

11

**ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN TA‘LIM JARAYONIDA
FOYDALANISH**

Alimova Komila Dekanovna

Page No.: 57-61

12

**МЕВАЛИ ДАНАКЛАР МАЎЗИНИНГ ҲУЖАЙРАЛАРИ ВА СТРУКТУРА
ЭЛЕМЕНТЛАРИНИ ВА ЁҒЛИЛИК ДАРАЖАСИНИ ЎРГАНИШ**

Ибрагимов А, Мамажоновна.И

Page No.: 62-68

13

YURTIMIZ TARAQQIYOTIDA TARBIYANING AHAMIYATI

Rahmonova Nasibaxon, Yo‘ldasheva Gulira’no

Page No.: 69-71

14

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA FANINI O‘QITISHNING
AHAMIYATI, MAQSAD VA VAZIFALARI**

Rahmonova Nasiba, Yo‘ldasheva Gulira’no

Page No.: 72-75

15

ISAJON SULTON IJODIDA RAMZIYLIK

Ro'zixon Xolmatova

Page No.: 76-79

16

**ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ АҚЛИЙ МЕХНАТ
ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ**

Ходжаева Мавлудахон Латиповна

Page No.: 80-85

17

INTERNATIONAL EDUCATION SYSTEMS

Yuldasheva Gulira'no, Rakhmonova Nasibahon

Page No.: 86-90

18

**QISHLOQ XO‘JALIGINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING
ASOSIY YO‘NALISHLARI**

Shoxo‘jaeva Zebo Safoevna, Muxammadieva Yulduz Yusupovna

Page No.: 91-96

19

**УЙ ХЎЖАЛИГИДА БАЛИҚ ЕТИШТИРИШНИ МОЛИЯВИЙ ҚЎЛЛАБ-
ҚУВВАТЛАШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

Хакимов Зафар Ибрагимович

Page No.: 97-101

20

PR - CRISIS COMMUNICATIONS TARGET AUDIENCE

Makhmudova Shokhsanam

Page No.: 102-106

21

JISMONIY TARBIYA DARSİ YOKI SPORT MASHG‘ULOTLARIDA HARAKATLI O‘YINLARDAN FOYDALANISH BO‘YICHA O‘TKAZILGAN SAVOLNOMA NATIJALARI

Xidirov Mehridin Asriddinovich, Rafiqov Sardor Sayfiddinovich

Page No.: 107-110

22

«ҰЛЫ ӘУЛЕТТИҢ ЛАЙЫҚТЫ ҰРПАҒЫ-ЗАХИРИДДИН МҰХАММЕД БАБЫР»

Абдурахимова Гүлнұр Айғали қизи, Нұркелді Абдурашид ұлы Жарасбаев

Page No.: 111-114

23

“SAB’AI SAYYOR” BAG‘RIDA BADIYLIK JILOSI

Bahronova Zarina Ilhomovna

Page No.: 115-119

24

ШОЛИНИНГ АСОСИЙ ЗАРАКУНАНДАЛАРИ

Усманов Санжарбек Пахлавонвич, Гуломжонов Қудратбек Шухратбек ўғли

Page No.: 120-123

25

ХАММАХЎР ЗАРАКУНАНДАЛАР (ЧИГИРТКАЛАР)

Усманов Санжарбек Пахлавонвич, Исмоилов Бахтиёр

Page No.: 124-127

26

МАККАЖЎХОРИНИНГ АСОСИЙ ЗАРАКУНАНДАЛАРИ

Усманов Санжарбек Пахлавонвич, Нурдинов Нурбек Яшаржонович

Page No.: 128-131

27

TO STUDY THE DEVELOPMENT OF WEEDS IN THE SURKHANDARYA REGION, IN THE FIELD, ON THE EXAMPLE OF WHEAT

Choriyev Jahongir Olimjon o‘g‘li, Mamadieva Mohira Alimardon qizi

Page No.: 132-136

28

NOMUKAMMALLIK TUYG’USI VA SHAXS XUSUSIYATLARI

Salimova Marjona Salomovna

Page No.: 137-141

29

**СРАВНИТЕЛЬНАЯ ОЦЕНКА МЕТОДОВ ЛУЧЕВОГО ЛЕЧЕНИЯ
МЕТАСТАЗОВ КОСТЕЙ ПРИ РАКЕ МОЛОЧНОЙ ЖЕЛЕЗЫ**

Алиева Мафтунабону Улугбек кизи, Султонкулова Махбуба Каримовна

Page No.: 142-146

30

MODERN BUILDING MATERIAL GAZABLOK

Mambetaliyev Sultanali Orazaliyevish, Tlemisov Zayfun Aymuratovish

Page No.: 147-149

31

**THE ROLE OF AMIDASE-PRODUCING BACTERIA IN THE
BIOTRANSFORMATION OF NITRILES**

Lobar Khasanova, Kakhramon Davranov

Page No.: 150-152

32

IMPROVING READING SKILLS: AQUARING VAST DATE IN LESS TIME

Amanova Aziza Davronovna, Mannonova Diyora Mannonovna

Page No.: 153-156

33

EKOLOGIK MUAMMOLAR VA UNGA INSON FAOLIYATI TA’SIRI

Xolmatova Barno Azizjon qizi

Page No.: 157-160

34

**БЎЛАЖАК МУТАХАССИСЛАРДА АХБОРОТ КОМПЕТЕНТЛИКНИ
ШАКЛЛАНТИРИШДА МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМНИНГ АҲАМИЯТИ ВА
ЗАРУРИЯТИ**

Шомуродов Шерали Шухратович

Page No.: 161-166

35

O‘ZBEK BOLALAR ADABIYOTI VORISLARI HAQIDA

Dilnoza Azizova

Page No.: 167-170

36

**BIOECOLOGY AND SIGNIFICANCE OF THE DISTRIBUTION OF
GLYCYRRHIZA GLABRA L. GROWING IN THE ARAL SEA REGION**

Orinbaev Baxram Bayram uli

Page No.: 171-173

37

**AHOLI YASHASH JOYLARI KADASTRINI YURITISHDA
AVTOMATLASHTIRILGAN TIZIMI**

Ibragimov Utkir Nurmamat o‘g‘li, Soatov Mirjalol Tirkash o‘g‘li

Page No.: 174-177

38

**SUN‘IY YO‘LDOSH GEODEZIK TARMOQ PUNKTLARIDA
KUZATISHLAR USULLARI**

Abdinazarov Azizjon Chorikulovich , Dustqobilov Asliddin Boboqul o‘g‘li

Page No.: 178-181

39

**TEXNOLOGIK XARITA YARATISH VA GEOGRAFIK KARTANI
TAYYORLASH USULLARI**

Aralov Muzaffar Muxammadiyevich, Berdiyev Dilshod Faxriddin o‘g‘li,

Page No.: 182-186

40

**ЭКОЛОГИК КАРТАЛАРНИ ТУЗИШДА ГЕОАХБОРОТ ТИЗИМИ ВА
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ**

Абдурахмонов Сарвар Нарзуллаевич

Бердиев Дилшод Фахриддин ўғли

Page No.: 187-192

41

**YOSHLAR TARBIYASIDA O‘ZBEK XALQI KUY QO‘SHIQLARI
AXAMIYATI**

Mirzaqulova Nigora Azimovna

Page No.: 193-196

42

SHAVKAT RAHMON SHE‘RLARIDA NOODATIY BOG‘LANISHLAR

Mallaboyeva Sadoqatxon Hamdamovna

Page No.: 197-200

43

**DRYING AND STORING APRICOTS IN HOME CONDITIONS AND
MEASURES TO COMBAT PEST INFECTION**

Eshonkulov Najim, Karshiev Alisher Eshmamatovich

Page No.: 201-207

44

**JAHONDA ELEKTRON SAVDONI RIVOJLANISHIDA KADRLARNI
BOSHQARISH MASALALARI**

Uralov Akbarali , Yuldasheva Iroda Abdug‘afforovna, O‘runboeva Feruza

Page No.: 208-216

45

**ТАМАКИ ТРИПСИ (*THRIPS TABACI LIND*)НИНГ РИВОЖЛАНИШИ ВА
УНГА ҚАРШИ КУРАШ ЧОРАСИ**

Эргашова Хуснида Иброҳимовна

Page No.: 217-220

46

НУРНАНТРИА СУНЕА БИОЭКОЛОГИЯСИ ВА ЗАРАРИНИ ЎРГАНИШ

Эргашова Хуснида Иброҳимовна

Анваржонов Бекзодбек Зокиржон ўғли

Page No.: 221-223

47

**DIFFERENT APPROACHES TO LEARNING FOREIGN LANGUAGES:
PROBLEMS AND SOLUTIONS**

Ahmadova Durdona Faxriddin qizi

Page No.: 224-228

48

**TA'LIM JOZIBADORLIGINI OSHIRISHDA PEDAGOG
KOMPETENSIYASI**

Foziljonova Durdona Vohidjon qizi

Page No.: 229-231

49

**ISLOM DINIDA VA JADID ADABIYOTIDA XOTIN-QIZLAR
TARBIYASI MASALASI**

D.N Tag'oyeva, Choriyeva Sabinabonu

Page No.: 232-243

50

**SHAVKAT RAHMON ASARLARIDA LINGVOPOETIK PRETSEDENT
NOMLARI**

Ismatova Mahliyo

Page No.: 244-249

51

**PANDEMIYA SHAROITLARIDA INSON VA FUQAROLARNING HUQUQ
VA ERKINLIK LARI CHEKLANISHI MASALALARI**

Islomov Bekzod Bektosh o'g'li

Page No.: 250-256

52

TROPIK VA SUBTROPIK O'SIMLIK LARNI KO'PAYTIRISH USULLARI

Eshmurodova Moxichexra , Xurshidova Marjona Abror qizi

Page No.: 257-262

53

MYTHOLOGICAL ANTHROPONYMS IN ENGLISH AND UZBEK

Sultanova Gulasal Nizomitdinovna

Page No.: 263-268

54

THE CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR LANGUAGE INTERPRETATION. MODAL CONCEPTS AND CATEGORIES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Rakhimova Mokhlaroyim Mahammadjonovna

Page No.: 269-275

55

DIFFERENT TYPES OF WORD FORMS AND DERIVATIONAL PATTERNS

Gulzoda Jumaniyazova O'ktambayevna

Page No.: 276-280

56

GORIZONTQA QIYA ILAQTIRILGAN DENENIŇ QOZGALISIN ÚYRENIWDE “PHET SIMULATIONS” DÁSTÚRINEN PAYDALANIW

Guljahan Ermekbaevna Karlıbaeva, Asqar Ayadarxan ulı Yeraliev

Page No.: 281-283

57

MATEMATIKA SABAGIN INTEGRACIYALAWDA JAŇA PEDAGOGIKALIQ TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIW USILLARI

Qaypnazarova Guljahan Xojanazarovna, Abdibekova Oralxan Abdiganievna

Page No.: 284-289

58

MATEMATIKANI KASIPKE BAGDARLAP OQITIWDIŇ NATIYJELI USILLARI

Qaypnazarova Guljahan Xojanazarovna, Abdijamilova Biybisanem Abdiraximovna

Page No.: 290-295

59

**СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ В ПРЕПОДАВАНИИ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА
В РУССКИХ ШКОЛАХ**

Сайфуллаева Р. Р. , Маратова Ф.А.

Page No.: 296-299

60

**DAVLAT O‘RMON KADASTRINI YURITISHNING ASOSIY PRINSIPLARI,
QASHQADARYO VILOYATINING O‘RMON FONDI YERLARI**

Baratova Maftuna Zafar qizi, Toshtemirov Isrofil Ismoil o‘g‘li

Page No.: 300-303

